ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993 ژىل 7- ئاۋغۇست شەنبە №31 (3685)
ئەركىن باھا

گېزىت 1970 - ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.
جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىيا«ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ
قوشۇمچىسى ھەپتىلىك گېزىت

بىزنىڭ سۆھبەت

ژىراقتىكى يېقىن ئادەم

يېقىندا «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ ژۇرنالىستلىرى ئىش بابىدىكى سەپەر بىلەن ئالمۇتىغا كەلگەن سەئۇدىيە ئەرەبىستانى مەككە شەھىرىدىكى «رابىتۇل ئىسلام» ھەيئىتىنىڭ ئىلمىي- تەتقىقات بولۇمىنىڭ باشلىقى ئۇستاز رەخمىتۇللا ھاجىم تۇركىستانى بىلەن ئۇچراشتى. ئۇچرىشىشقا رەخمىتۇللا ھاجىمنىڭ سەپەردىشى، ئۇستاز ھەسەن ئەلى ھاجىم ئەزىمرلى ۋە ئالمۇتا مەسچىتىنىڭ ئىمامى زىبىبۇللا ھاجىم قاتناشتى.

ئۇچرىشىشتا ئۇستاز رەخمىتۇللا ھاجىم تۇركىستانى گېزىت ژۇرنالىستلىرىنىڭ بىر قانچە سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى:

— رەخمىتۇللا ھاجىم، «رابىتۇل ئىسلام» ھەيئىتىنىڭ ئاساسىي مەخسىتى نېمە؟

— مەخسەت ئاددىي ۋە ئېنىق: ئىسلام تەلىماتىنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە يېقىندىن تونۇشتۇرۇشتىن ئىبارەت. شۇنداقلا مۇسۇلمان دولەتلىرىنىڭ، ئۇلاردا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئاھالىنىڭ تىلىدىن ۋە دولەتنىڭ گېوگرافىيەلىك خەرىتىدە تۇتقان ئورنىدىن قەتئىي نەزەر، ئىجتىمائىي- مەدەنىي ساھاسىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە ياردەملىشىش ئاساسىي مەخسەتلىرىمىزنىڭ بىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. مانا موشۇ قېتىمقى سەپىرىمىزدىمۇ ئۇستاز ھەسەن ئەلى ھاجىم ئەزىمرلى بىلەن ئىلگەركى كىس ج ئى نىڭ مۇسۇلمان ئەھلى ياشاۋاتقان جۇمھۇرىيەتلىرىنى زىيارەت قىلىپ، ئالمۇتىغا كەلدۇق. ستاۋروپولدا، قىرىمدا بولدۇق. ئۇ يەرلەردىكى مۇسۇلمان قېرىنداشلارنىڭ مەسچىت- مەدرىسلىرىنى كوزدىن كەچۇردۇق، ماددىي ياردىمىمىزنى بەردۇق.

— رەخمىتۇللا ھاجىم، «رابىتۇل ئىسلام» ھەيئىتىنىڭ پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقىنىغا كوپ بولدىمۇ؟

— ھەيئەت 1962- ژىلى تەشكىل قىلىنغان. ئېيتماقچى، ئۇنىڭ تەسىس قۇرۇلتىيىغا شەرقىي تۇركىستاندىن مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا ئىشتىراك قىلغان ئېدى. ھازىر ھەيئەتنىڭ دۇنيانىڭ 64 ئېلىدا ئىشخانىلىرى بار. ئاخىرقىسى يېقىندا قازاقستاندا، چىمكەنت شەھىرىدە ئېچىلدى.

بۈگۈن «رابىتۇل ئىسلام» ھەيئىتىدە 400دىن ئوشۇق ئادەم ئىشلەيدۇ. ھەيئەتنىڭ 35 بولۇمى بار. مەن، مەسىلەن، شۇ

بولۇملەرنىڭ بىرى- ئىلمىي-تەتقىقات بولۇمىنى باشقۇرۇمەن.

— سىز باشقۇرۇۋاتقان بولۇمنىڭ ئاساسىي يونىلىشى نېمىدىن ئىبارەت؟

— ئاساسەن ئىسلام دىنىغا قارشى يېزىلغان ماتېرىياللارغا رەددىيە بېرىش ۋە ئىسلام دىنىنى ئىلمىي جەھەتتىن تەتقىق قىلىش نوخشاش ئىشلار بولۇمىمىزنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىلىرىگە ياتىدۇ. ئومۇمەن «رابىتۇل ئىسلام» ھەيئىتىنىڭ ئاساسىي يونىلىش-پائالىيىتىدىن كېلىپ چىقىدىغان ئىزگۈ-نىيەتلىك ئىشلارنى ئىلمىي جەھەتتىن تەتقىق قىلىش، مەسچىتلارغا، مەدرىسلەرگە، دىنىي كىتاپلارنى نەشر قىلىشقا، مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ سىياسىي-ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنى يەنە شۇ ئىلمىي ئاساستا ئۇگىنىشكە ئاساسىي دىققەت ئاغدۇرۇلىدۇ.

— رەخمىتۇللا ھاجىم، سەئۇدىيە ئەرەبىستاندا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلار ھەققىدە ئېيتىپ ئوتسىڭىز؟

— سەئۇدىيە ئەرەپستاندا ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار- شەرقىي تۇركىستان مۇھاجىرلىرى- ئاساسەن مەككىدە، مەدىنىدە، جىددىدە ياشايدۇ. تەخمىنەن 15-20 مىڭ ئۇيغۇر بار. مۇمكىن ئۇنىڭدىنمۇ كوپتۇر. مۇنداق تەخمىنەن ئېيتىشىمنىڭ سەۋەۋى، ئومۇمەن سەئۇدىيە ئەرەپستاندا مىللەت ئايرىش يوق. يەنى سەن ئۇيغۇر، سەن قازاق ياكى ئەرەپ دەپ ئايرىمايدۇ. شۇڭلاشقا ئۇيغۇرلارنىڭ سانىنى ئېنىق ئېيتىش تەس. مەسىلەن، بىرەر لاۋازىمغا سايلىنىدىمۇ مىللىتىنى ھېچ كىم سورىمايدۇ.

— شۇنداق بولسا، رەخمىتۇللا ھاجىم، رەھبىرىي لاۋازىملاردا ئۇيغۇرلار بارمۇ؟

— ئەلۋەتتە، بار. مەسىلەن، «مۇسۇلمان» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى ئابدۇقادىر تاش، مەككىدىكى مەركىزىي دوختۇرخانىنىڭ باش دوختۇرى مۇھەممەد سەئىد، سەئۇدىيە ئەرەپستانى ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ يېتەكچى مۇتەخەسسىسى ئابدۇلەزىز، چوڭ شىركەتنىڭ باشلىقى ئەمىن ھاجىم ۋە باشقىلار بار.

شۇنداقلا ئونلىغان پروفېسسورلارنىڭ بارلىقىنىمۇ ئېيتىپ ئوتۇش كېرەك.

سەئۇدىيە ئەرەپستاندا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئونلىغان مىللەت ۋەكىللىرىنىڭ خۇددى تۇپلۇك ئاھالى نوخشاش، ھېچ قانداق ھوقۇقى چەكلەنمىگەن. بۇ قۇرۇق سوز ئەمەس. ئەمەلىياتتىكى ھەقىقەت شۇنداق، ئۇنى يەنە بىر مىسال بىلەن ئىسپاتلاشقا بولىدۇ. ئەرەپ دۇنياسىدىكى ئاتاقلىق ئەدەبىيات تەتقىقاتچىسى، يازغۇچىنىڭ مىللىتى قازاق.

— رەخمىتۇللا ھاجىم، تەرجىمە ھالىڭىزنى قىسقىچە ئېيتىپ ئوتسىڭىز؟

— مەن پاكىستاندا تۇغۇلغان، ئاتا-ئانام شەرقىي تۇركىستاندىن مەككىگە ھەج قىلىشقا كەلگەن ئېكەن. كېيىن، بەزى بىر سەۋەپلەر بىلەن، قايتىپ كېتەلمىگەن ئېكەن. مەن ئۇچ ياش ۋاقتىمدا بىز سەئۇدىيە ئەرەپستانغا كوچۇپ كەلگەن. ئون بەش ياش ۋاقتىمدا دادام ۋاپات بولدى.

سەئۇدىيە ئەرەپستاندا ئوتتۇرا مەكتەپتە مۇئەللىم بولۇپ ئىشلىدىم. 1981 - ژىلى ئالتە ئادەمدىن ئىبارەت مەخسۇس دېلېگاتسىيە تەركىۋىدە شەرقىي تۇركىستانىنى زىيارەت قىلدۇق. شۇ ۋاقىتتا مېنى «رابىتۇل ئىسلام» ھەيئىتىگە ئىشقا تەكلىپ قىلدى. شۇندىن بۇيان «رابىتۇل ئىسلامدا» ئىشلەۋاتىمەن.

— شەرقىي تۇركىستان مۇئەممەماسى توغرىلىق نېمە ئېيتقان بولار ئېدىڭىز؟

— شەرقىي تۇركىستان مۇئەممەماسى بار، ئۇنى ھەل قىلىش پەقەت خەلق ئارا مەيداندا ئېتىراپ قىلىنغان قانۇن-قائىدىلەر ئاساسىدا ژۇرگۇزۇلۇشى شەرت. ئەندى بەزى بىر ئورۇنسىز تالاش-تارتىشلارنىڭ ھېچ بىر پايدىسى يوق. ئەڭ ئەۋزىلى، شەرقىي تۇركىستان مۇئەممەماسىنىڭ موجۇتلۇغىنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە تونۇشتۇرۇش كېرەك.

بارلىق ئەرەپ دۇنياسى، يېۋروپا، ئامېرىكا قىتئەلىرى، پۈتكۈل دۇنيا شەرقىي تۇركىستانىنى تونۇيدۇ ھەم شۇنداق دەپ ئاتايدۇ. شۇنداق ئېكەن، ئۇنى يەنە باشقىچە ئاتاشنى خالاۋاتقانلار پىكرىگە تامامەن قوشۇلمايمەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ۋەتەن نامىنى قانداق ئاتاش كېرەكلىگىنى مۇھاجىرلىقتا ژۇرگەن ئىككى-ئۇچ ئادەم ھەل قىلالمايدۇ.

شەرقىي تۇركىستان مۇئەممەماسىنى ئۇگىنىش ئۇچۇن ئىلمىي مەركەز كېرەك. ھازىر قۇرۇق سوز بىلەن ھېچ بىر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا بولمايدۇ. بىر فاكتنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە يەتكۈزۈش ئۇچۇن ئۇ ئىسپاتلانغان بولۇشى شەرت.

— رەخمىتۇللا ھاجىم، سىز قايسى تىلنى ئانا تىلىم دەپ ھېساپلايسىز؟

— ئەلۋەتتە، ئۇيغۇر تىلى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەرەپ، تۇرك، فرانسۇز، ئىنگلىز، ئوردۇ تىللىرىدا بېمالال سوزلەيمەن.

* * *

«ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتى تەھرىراتىدىكى ئۇچرىشىشتىكى سوئال-جاۋاپلارنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى ئەينە شۇنداق، مېھمانلارنى مۇستەقىل قازاقستاندا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلار ھاياتىمۇ قىزىقتۇردى، ئۇلار ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىنىۋاتقان گېزىت-ژۇرناللار توغرىلىق تەپسىلىي بىلدى.

ئۇچرىشىشتا ئۇستاز رەخمىتۇللا ھاجىم تۇركىستانى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا ماددىي ياردەم سۈپىتىدە 2000 ئامېرىكا دوللارىنى تاپشۇردى.

ئى. باراتوۋ.

سۈرەتتە: ئۇستاز رەخمىتۇللا ھاجىم تۇركىستانى.

بۈگۈنكى سانىمىزدا:

2 - بەت
خىتاي پارلامېنت دېلېگاتسىيەسىنىڭ سەپىرى باشلاندى
دوستلۇقنى كۈچەيتىپ، ئوز ئارا پايدىلىق ھەمكارلىقنى چوڭقۇرلىتايلى.
3 - بەت
ماركېتىنگ سىستېمىسى ھەققىدە
4 - بەت
كەلگۈسى كۆن تەشۋىشلىرى
5 - بەت
تاشلار تىل قاتقاندا (سەياھەتنامە)
6-7- بەتلەر
قۇچۇ ئىدىقوت دەۋرىدىكى تەرجىمە پائالىيىتى توغرىسىدا
8 - بەت
شائىر ياراتقان مەكتەپ
9- 10- بەتلەر
سەرگەردانلىقتا ئوتكەن كۈنلەر (تارىخىي ئوچېرك)
11- بەت
بۈگۈنكى كۈن ھېكايىلىرى
12 - بەت
ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەر قىلىدۇ.

جامائەتكە يېقىملىق يېڭىلىق

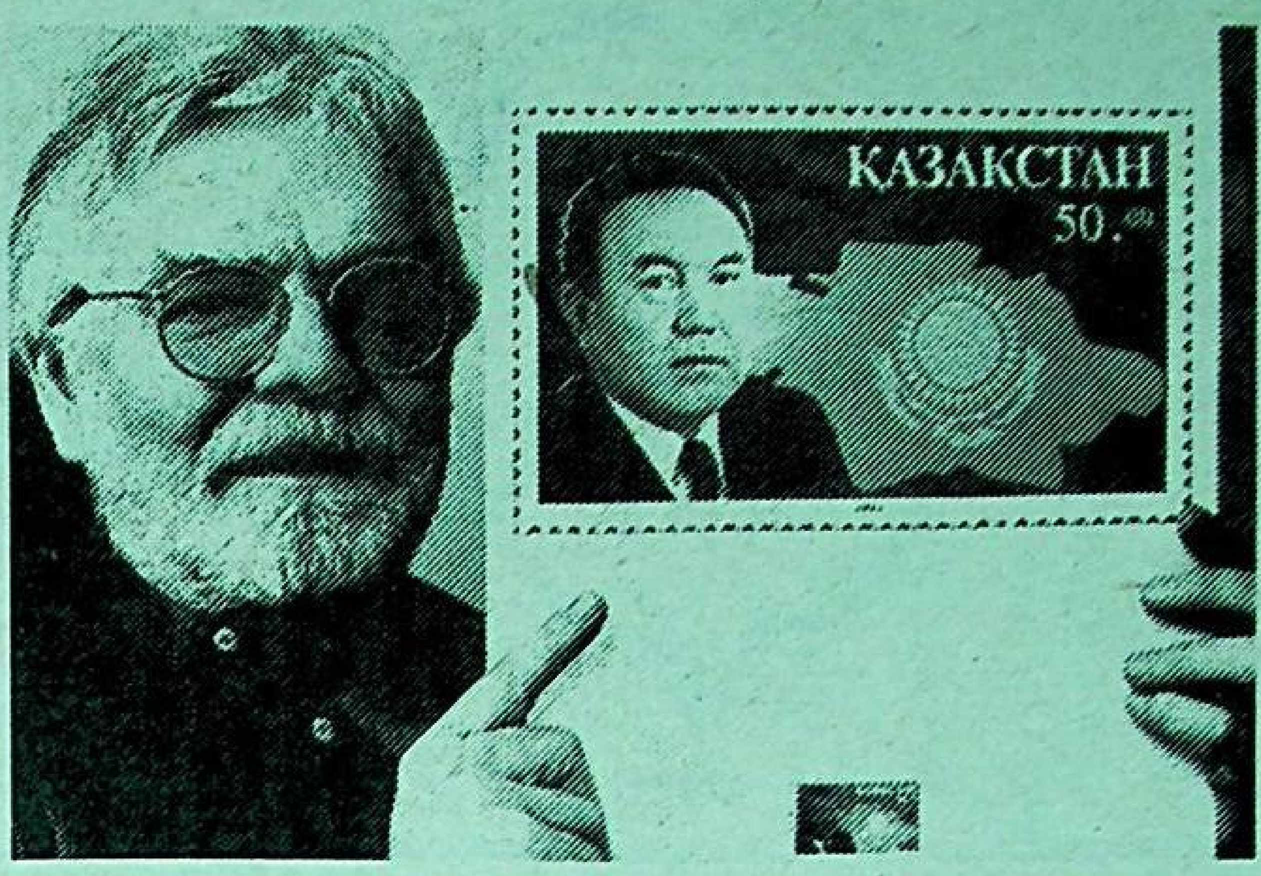

قازاقىستان ماركىسى

پايتەختتىكى مەركىزىي پوچتامتتا 2-ئاۋغۇست كۈنى **«قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تۇنجى پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ»** يېڭى ماركىسى مەخسۇس موھۇرلەندى. بۇنىمۇ بېيىلىقى ژىلى چىققان باشقا ماركىلار ئوخشاش «قازاقبايلانىس-ماركا» نەشرىيات-سودا مەركىزى ۋە قازاقىستان پوچتا مەمۇرىيىتىنىڭ گېرمانىيەدىكى رەسمىي ئاگېنتلىقى تەييارلىدى. بېسىپ چىقارغۇچىلار دۇنياغا مەلۇم ۋە مەشھۇر «بانكنوت» ھەم مىيۇنخېندىكى «گىزېكې ۋە دېۋرىېنت» فىرمىلىرى. تورت رەڭلىك ئوفسېتلىق ماركىنىڭ لايىھىسىنى ئاتاقلىق نېمىس رەسسامى توماس لىتتىنېر سىزغان.

سۈرەتتە: توماس لىتتىنېر ۋە ئۇنىڭ يېڭى ماركىسى. ماركا 1،2 مىللىون داندا تارقىلىدۇ.

ئى. بۇدنېۋىچ ۋە ئا. ئۇستىنېنكونىڭ سۈرىتى. (قاز تاگ).

مۇھاپىزەت تولىمى كۆپەيدى

خەلقنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنى ئېغىر ھالغا مۇپتىلا قىلغان ئىقتىسادىي بوھران تۈپەيلى ئاخچا قەدرسىزلىنىپ، ئادەتتىكى ئوزۇق-تۈلۈك مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىشمۇ قىيىن كەلمەكتە. مانا شۇنى ھېساپقا ئالغان قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كوممېرتسىيەلىك مۇھاپىزەت كومپانىيەسى خەلقنىڭ ئامانەت كاسسىدىكى پۇللىرىنى 50 پروتسېنتقا ئىندېكساتسىيەلەشنى خەۋەر قىلىپ، شەرتلىك ۋاقتى تۈگىگەن ۋە ئىلگەركى كىسىچ ئى پرېزىدېنتنىڭ 1991-ژىلى 6-مايدىكى پەرمانى بىلەن 40 پروتسېنت قوشۇمچە ھەق تولەنگەن ئامانەت پۇللىرىغا مۇھاپىزەت فىرمىلىرىنىڭ ياكى ئۇنىڭ شوبىلىرىنىڭ ھېساۋىدىن 50 پروتسېنت مولچەرىدە قوشۇمچە ئاخچا تولەشكە قارار قوبۇل قىلدى.

تولىنىدىغان تولەملەر يەككە مۇھاپىزەتلەشنىڭ بارلىق ئۇزاق مۇددەتلىك شەرتلىرى بويىچە 1993-ژىلنىڭ 1-ئاۋغۇستىدىن باشلاپ ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

خىتاي پارلامېنت دېلېگاتسىيەسىنىڭ سەپىرى باشلاندى

4-ئاۋغۇستتا چۈشتىن كېيىن خەلق ۋەكىللىرى پۈتكۈل خىتاي قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى تومۇر داۋامەت باشچىلىقىدىكى خەلق ۋەكىللىرى پۈتكۈل خىتاي قۇرۇلتىيىنىڭ پارلامېنت دېلېگاتسىيەسى ئالمۇتىغا كەلدى.

قازاقىستان ۋە خىتاي دولەت بايراقلىرى بىلەن زىننەتلەنگەن ئايروپورتتا مېھمانلارنى ئالىي كېڭەش رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى قايروللا ئېرېژېپوۋ، باشقا رەسمىي شەخسلەر، خخج ئەلچىخانىسىنىڭ ۋەكىللىرى قارشى ئالدى.

شۇ كۈنى دېلېگاتسىيە ئەزالىرى مىللىي مۇزىكا ئەسۋاپلىرى مۇزېيىنى زىيارەت قىلدى.

5-ئاۋغۇستتا خىتاي پارلامېنتارىيلىرىنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ قوبۇل قىلىشى كۈتۈلىۋاتىدۇ. قازاقىستان ئالىي كېڭىشى ۋە خەلق ۋەكىللىرى پۈتكۈل خىتاي قۇرۇلتىيى رەسمىي دېلېگاتسىيەلىرىنىڭ مۇزاكىرىلىرى ئوتكۈزۈلىدۇ.

(قاز تاگ).

دوستلۇقنى كۈچەيتىپ، ئوز ئارا پايدىلىق ھەمكارلىقنى چوڭقۇرلىتايلى

5-ئاۋغۇست كۈنى پارلامېنت ئويىدە قازاقىستان ئالىي كېڭىشى ۋە پۈتكۈل خىتاي مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتايى دائىمى كومىتېتىنىڭ رەسمىي دېلېگاتسىيەلىرىنىڭ مۇزاكىرىلىرى ئوتكۈزۈلدى.

پارلامېنت باشلىغى سېرىكبولسىن ئەبدىلدىن مېھمانلارنى جۇمھۇرىيەتتىكى ئىش ئەھۋالى، ئۇنىڭ ئالىي قانۇن چىقىرىش ئورگانىنىڭ ئىش پرىنسىپلىرى بىلەن تونۇشتۇردى. جۈملىدىن، ئۇ قازاقىستاننىڭ ئاھالىنىڭ جان بېشىغا چېقىپ ھېساپلىغاندا ھەر ژىلى 2 توننا ئاشلىق، 1،5 توننا نېفت، 2 توننا تومۇر رۇدىسىنى ئىشلەپچىقارغىنى ۋە موشۇ كورسەتكۈچلەر بويىچە دۇنيادا يېتەكچى ئورۇنلارنىڭ بىرىنى ئىگىلەۋاتقانلىغىنى تەكىتلىدى.

بىراق مەملىكەتتە بەزى ئەرسىلەر خالىغاندەك بولمايۋاتىدۇ. ئاھالىنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسى تۆۋەنلەپ كېتىۋاتىدۇ، سانائەتنىڭ بىر قاتار ساھالىرىدا ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ تۆۋەنلىگەنلىگى بايقىلىۋاتىدۇ. ئامما ياش مۇستەقىل دولەتنىڭ كوپ مىللەتلىك خەلقىنىڭ بازار ئىقتىسادىغا كوچۇشنىڭ بارلىق قىيىنچىلىقلىرىنى يېڭىدىغانلىغىغا، مەۋجۇت ئىقتىدار-ئىمكانىيەتلەرنى تولۇق ئىشقا سالىدىغانلىغىغا ئىشەنچە بار.

تاشقى سىياسەتكە كەلسەك، قازاقىستان ئاقنىيەتتىكى بارلىق ئەللەر بىلەن ئوز ئارا پايدىلىق مۇناسىۋەتلەرنى يولغا سېلىشقا، ھەم رېگونلۇق، ھەم دۇنيا مىقياسىدا تېچلىق ۋە تۇراقلىقلىقنى مۇستەھكەملەشكە ئىنتىلىپ كەلگەن ۋە ئىنتىلىۋاتىدۇ.

ئالىي كېڭەش رەئىسى مېھمانلارنى ئۇنىڭ پائالىيىتى توغرىلىق خەۋەردار قىلىپ، پارلامېنت ئوز پائالىيىتىنىڭ تولۇق ئەمەس ئۈچ ژىلى ئىچىدە يېڭى كونستىتۇتسىيەنى، 240 قانۇن ۋە 668 توختام قوبۇل قىلغانلىغىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. بۇ بارلىق جەھەتتىن ھەقىقىي مۇستەقىل دولەتنى مۇۋاپىقىيەتلىك قۇرۇش ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم. كوپلىگەن چەت ئەللەرنىڭ مۇتەخەسسىسلىرى بىلەن رەھبەرلىرىمۇ پارلامېنتىمىز ئىشىنىڭ ژۇقۇرى دەرىجىدە ئېكەنلىگىنى تەكىتلىمەكتە.

خىتاي دېلېگاتسىيەسىنىڭ باشلىغى تومۇر داۋامەت ئوز مەملىكىتىنىڭ خوشنا قازاقىستان بىلەن ئەنئەنەۋىي دوستانە مۇناسىۋەتلەرنى كۈچەيتىشكە ئىنتىلىۋاتقانلىغىنى تەكىتلىدى، بۇ مۇناسىۋەتلەر ھازىر ئۇتۇقلۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتىدۇ. سودا-ئىقتىسادىي، پەن-تېخنىكا ۋە باشقا ساھالاردا ئىلگىرى ئىمزالانغان كېلىشىملەر ئەينە شۇنىڭ ئىسپاتىدۇر.

مۇزاكىرىلەر داۋامىدا ئىككى پارلامېنت ۋە ھوكۇمەت ئوتتۇرىسىدىكى كەڭ ئالاقىلارنى يولغا سېلىش، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي ئالاقىلارنى، دوستلۇق ۋە ئوز ئارا ھەمكارلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش يوللىرى بەلگۈلەندى.

چۈشتىن كېيىن خىتاينىڭ پارلامېنت دېلېگاتسىيەسىنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ قوبۇل قىلدى.

قازاقىستاننىڭ مۇستەقىللىككە ئېگە بولۇشىغا باغلىق، دېدى ئۇ، بىز مۇناسىۋەتلەرنى پرىنسىپ جەھەتتىن يېڭى ئاساستا ئورنۇتۇشىمىز لازىم. دولەت باشلىغى چېگرا مەسىلىلىرى بويىچە ژۈرگۈزۈلگەن مۇزاكىرىلەرگە قانائەتلەنگەنلىگىنى بىلدۈردى، شۇ مۇزاكىرىلەر داۋامىدا تەرەپلەر مەۋجۇت مۇئەممالارغا ۋە ئۇلارنى ھەل قىلىش يوللىرىغا نىسبەتەن كوز قاراشلارنىڭ يېقىنلىغىنى نامايىش قىلدى، بۇ خىتاينىڭ ئوز خوشنىسىغا دوستانە مۇناسىۋەتتە ئېكەنلىگىنى ئىسپاتلايدۇ.

قازاقىستانلىقلار ترانسئازىيە تومۇر يولىغا چوڭ ئۈمۈت باغلاۋاتىدۇ، خىتايمۇ ئۇنى ئەستائىدىل سېلىۋاتىدۇ. تومۇر يول ھەر ئىككى مەملىكەت ئۈچۈن دۇنيا بازىرىغا چىقىشنىڭ ئاساسىي يوللىرىنىڭ بىرى بولىدۇ. پرېزىدېنت قاتناشنىڭ بارلىق تۇرلىرى ساھاسىدا تېخىمۇ قويۇق ئالاقىلارنىڭ ئورنىتىلىدىغانلىغىغا، ئىقتىسادىي ھەمكارلىقنىڭ باي ئىمكانىيەتلىرىنىڭ تولۇق پايدىلىنىدىغانلىغىغا ئىشەنچە بىلدۈردى.

نۇرسۇلتان نازاربايېۋ خخج رەھبەرلىگىنىڭ مەملىكەتنى رەسمىي سەپەر بىلەن زىيارەت قىلىش تەكلىۋىنى مىننەتدارلىق بىلەن قوبۇل قىلدى. بىزدە، دەپ تەكىتلىدى ئۇ، كوپلىگەن مەسىلىلەر توپلاندى، ئۇلارنى ژۇقۇرى دەرىجىدە مۇھاكىمە قىلىش كېرەك. خىتاينىڭ ياردىمى بىلەن قازاقىستان پەقەت تېچ ئوكيانغا چىقىپلا ئەمەس، بەلكى يېقىن شەرىققىمۇ چىقىشى مۇمكىن. جۇمھۇرىيىتىمىز ئۈچۈن خخج نىڭ ئىقتىساتنى، ئەركىن ئىقتىسادىي زونىلارنى قۇرۇش تەجرىبىسىنى ئۈگىنىش پايدىلىق بولىدۇ.

پرېزىدېنت ئوزىنىڭ ئازىيەدىكى ئىشەنچە ۋە ھەمكارلىق چارىلىرى بويىچە كېڭەشمە چاقىرىش توغرىلىق تەشەببۇسىنى خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ بىرىنچىلەردىن بولۇپ قوللاپ-قۇۋۋەتلىگەنلىگىنى تەكىتلىدى. بۇ مۇھىم ياردەم. رېگون مەملىكەتلىرى چەتتىن ياردەم ئىزدىمەي، ئوز مۇئەممالىرى بىلەن ئوزلىرى شۇغۇللىنىشى كېرەك.

تومۇر داۋامەت پرېزىدېنتقا سەمىمىي قوبۇل قىلغانلىغى ئۈچۈن مىننەتدارلىق بىلدۈردى. ئۇ ئۇمۇمىي تارىخقا ئېگە ئىككى خوشنا دولەت ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىقنىڭ بارلىق ساھالاردا چاپسان تەرەققىي قىلىدىغانلىغىغا ئىشەنچە بىلدۈردى.

شۇ كۈنى تومۇر داۋامەت ئالىي كېڭەش رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى قايروللا ئېرېژېپوۋ بىلەن ئۇچراشتى. دېلېگاتسىيە ئەزالىرى پارلامېنت كومىتېتلىرىدا بولدى، قازاقىستاننىڭ مەركىزىي مۇزېيىنى زىيارەت قىلدى.

كەچقۇرۇنلۇغى خىتايدىن كەلگەن مېھمانلار شەرىپىگە ئالىي كېڭەش رەئىسى نامىدىن زىياپەت بېرىلدى.

جۈمە ۋە شەنبە كۈنلىرى خخج پارلامېنتارىيلىرى كوكچېتاۋ ۋىلايىتىدە بولىدۇ.

(قاز تاگ).

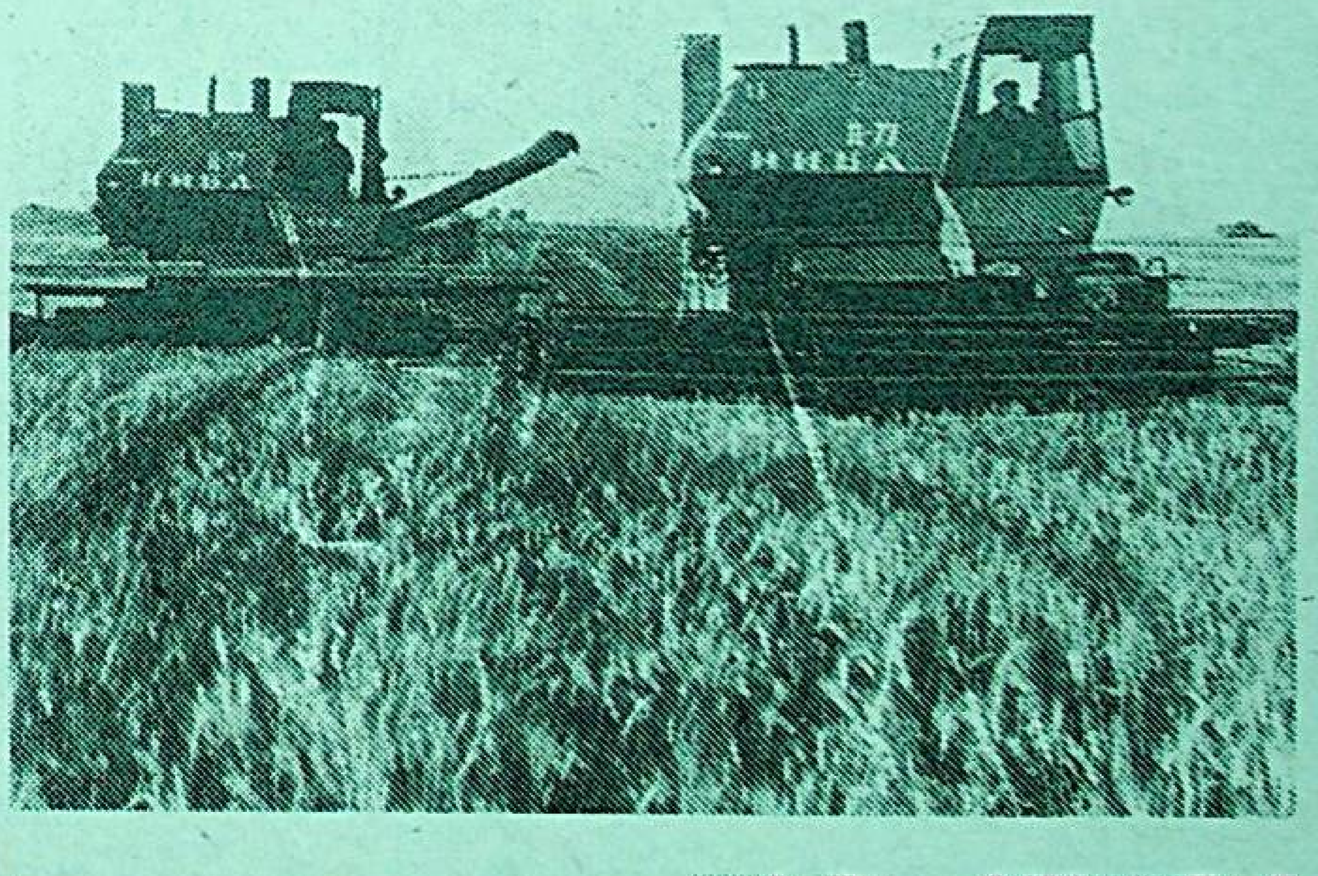

ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى: «سوتسىيالىزم» سوۋخوزىدا ئوما ئىشلىرى قىزغىن ژۈرگۈزۈلۈۋاتىدۇ. ھازىر ئېگىلىك ئەمگەكچىلىرى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، ئاشلىقنى ئىسراپسىز ژىغىۋېلىش يولىدا كۈرەشمەكتە.

سۈرەتلەردە: 1. ئوما ئورۇش.

2. ئىلغار مېخانىزاتور رەخمجان قۇربانوۋ.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

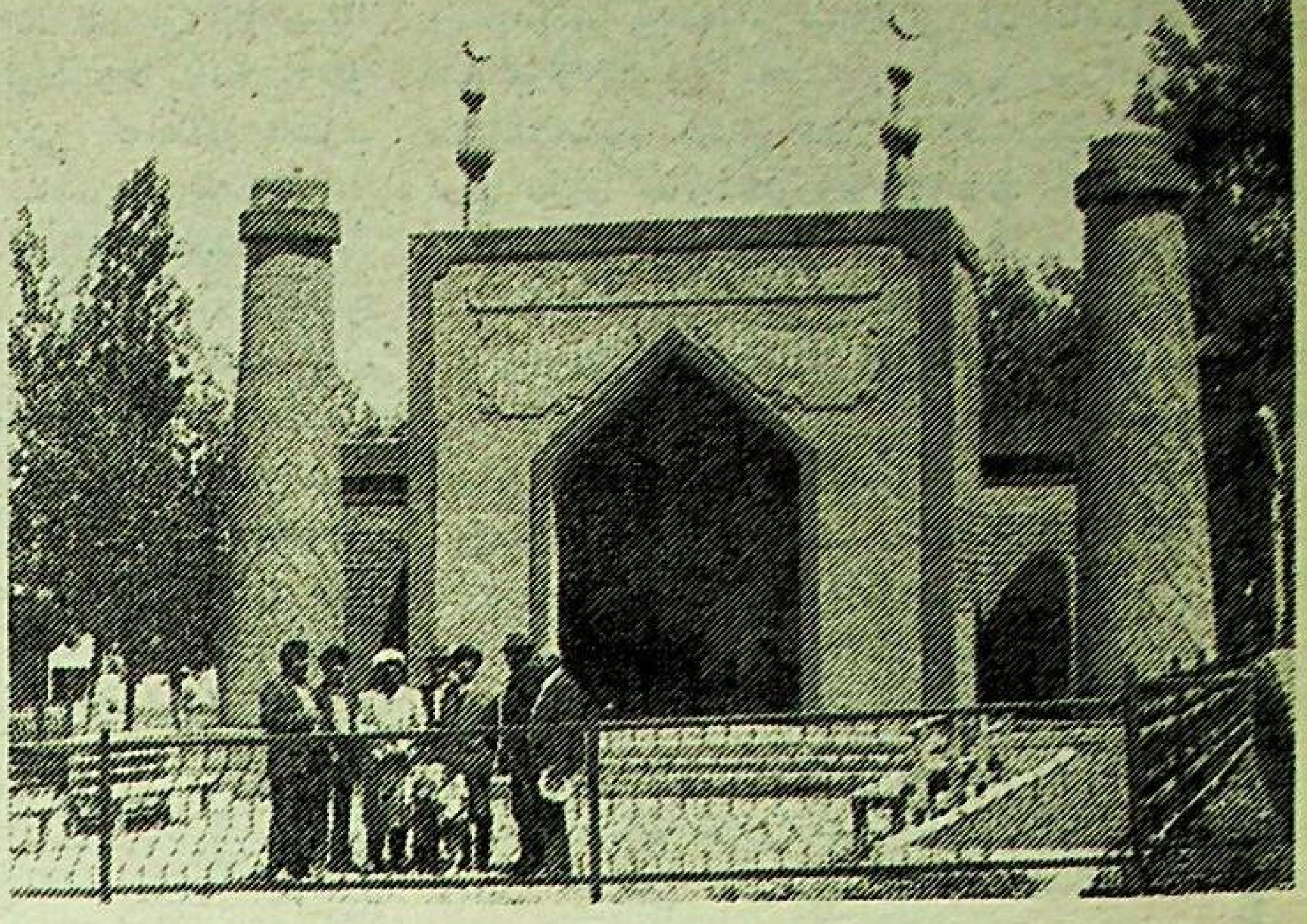

* * *

دېموكراتىيە ۋە ئاشكارىلىق دەۋ
رى باشلانغاندىن بېرى مىللىي مەدەنى
يەتكە، ئۆزنتۆلۈپ قالغان ئۆرپ ـ
ئادەتلەرگە، شۇنداقلا دىنغا كەڭ
يول ئېچىلدى. ھازىر ھەر بىر شەـ
ھەر، ناھىيە ۋە يېزىلاردا مەسچىت
سېلىش ئىشلىرى كېتىپ بارىدۇ.

سۈرەتلەردە: 1. توگمەن يېزـ
سىدىكى مەسچىت. 2. چېلەك ناھىيە
سى قارىتورۇق يېزىسىنىڭ دوستلۇق
مەھەللىسىدە يېڭى ئېچىلغان مەسـ
چىت جامائىتى.

ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

* * *

ئىختىسادىي ساۋات

ماركېتىنگ سىستېمىسى ھەققىدە

پۈتكۈل دۇنياغا تارقالغان ئىنگـ
لىزچە ماركېت ۋە ماركېتىنگ چۈشە
نچىلىرى بازار، بازاردا پائالىيەت
كورسىتىش ئوخشاش مەنالارنى بىلـ
دۈرىدۇ. ھەر قانداق كارخانىنىڭ
ماركېتىنگ تەدبىرلىرى بازارغا قاـ
رىتىلغان پائالىيەتتۇر. ماركېتىنگ كا
رخانا بىلەن بازار ئوتتۇرىسىدا ئىكـ
كى ياقلىما ئالاقىنى تەمىنلەپ، ئۇـ
لارنى باغلاپ تۇرىدىغان ئاساسىي ۋا
سىتىدۇر. شۇڭلاشقا ماركېتىنگ كوـ
نسېپسىيەسىگە ئوتكەن كارخانىلار با
زارنى تېزىراق ئوزلەشتۈرۈش ۋە
مۇۋاپىيەقىيەت قازىنىش ئىمكانىيىتـ
گە ئېگە بولىدۇ.

بازار—مۇئامىلە قىلىش ساھاسى
بولۇپ، تاۋار ئالماشتۇرۇش مۇناـ
سىۋەتلىرى ۋە ئۇنىڭ جەريانلىرى
توپلامىدۇر. بازار ئېلېمېنتلىرى، قاـ
نۇنلىرىنىڭ ئېنىق ئورنى، رولى، فۇ
نكسىيەسى ۋە ئوز ئارا مۇناسىۋەت
لىرى، يېگانە ھەرىكەتچان سىستېمـ
ىسى بازار مېخانىزمىنى تەشكىل قىـ
لىدۇ.

بازار مېخانىزمىنىڭ ئۈچ ئاساـ
سىي ئېلېمېنتى مەۋجۇت: ئۇلار تەـ
لەپ، تاۋار تەكلىۋى، باھالاردۇر.

تەلەپ— ئېھتىياجنىڭ تولەش ۋا
سىتىسى (پۇل) بىلەن تەمىنلەنگەن
قىسمى، يەنى تولەش قابىلىيىتىگە
ئېگە بولغان ئېھتىياجدۇر. ئېھتىياج
بولسا كىشىلەر ئېڭىدا ئەكس ئەتـ
كەن بىرەر نەرسىگە بولغان زەرۇـ
رىيەت ھېساپلىنىدۇ.

ماركېتىنگنىڭ ئاساسىي مەخسىتى،
بازاردىكى تەلەپنى ئېنىقلاش، ئۇنىڭ
غا تەسىر ئوتكۈزۈش ۋە ئۇنى قاـ
ندۇرۇشتۇر. ماركېتىنگ ستراتېگىيەـ
سىنى تۈزۈش ۋە تەدبىرلەرنى ئەمەل
گە ئاشۇرۇش تەلەپنىڭ تۈرلىرى،ھا
لىتى، خۇسۇسىيەتلىرى، رىۋاجلىـ
نىش قانۇنىيەتلىرىنى ياخشى بىلىش
نى تەقاززا قىلىدۇ. تەلەپ ئوبيېكتـ
گە قاراپ ئىستېمال تاۋارلار، خام ئە
شيا، ئىشلەپ چىقىرىش ۋاستىلىرى،
قىممەتلىك قەغەزلەر، خىزمەتلەر،
ئىش كۈچى ۋە باشقا نەرسىلەرگە
بولغان تەلەپكە بولىنىدۇ.

بازاردىكى ۋەزىيەتنى ئېنىقلاش
ئۈچۈن تەلەپنىڭ تۈرلىرى بىلەن بىل
لە ئۇنىڭ ھالىتىنى بىلىشمۇ مۇھىمـ
دۇر. مەلۇم بازاردا مۇئەييەن بىر
ۋاقىتتا، تاۋارغا تەلەپ ئېنىق بىر
ھالەتتە بولىدۇ. ئۇ مەۋجۇت بولـ
مىغان، سەلبىي پەس، زۇقۇرى، تەۋ
رەنگۈچى، ئوسۇۋاتقان، چۈشۈۋاتـ
قان، ھەددىدىن تارتۇق، ئوپتىمال، نا
ماقۇل ھالەتلەردە بولۇشى مۇمكىن.
تەلەپنىڭ ئەينە شۇ ھالەتلىرىنىڭ
ھەر بىرى ئۈچۈن مەخسۇس ماركـ
ېتىنگ تۈرى (ستراتېگىيەسى) ئىشـ
لەپ چىقىلىدۇ ۋە قوللىنىلىدۇ.

تەلەپ مۇھىم خۇسۇسىيەتلەرگە
ئېگە. ئۇ تولىمۇ كوپ ئامىللارنىڭ
تەسىرى ئاستىدا شەكىللىنىدۇ ۋە ئو
زگىرىدۇ. ئۇنى خالىغان يولغا سېـ
لىش ئۈچۈن ئەينە شۇ ئامىللارغا
ماركېتىنگ ۋاستىلىرى بىلەن تەسىر
قىلىش مۇمكىن. تەلەپ تولىمۇ ھەرى
كەتچان ۋە ئوزگىرىشچان بولغاچقا،
ھېچ قانداق پىلانغا بوي سۇنمايدۇ.
ئۇنىڭ ئوزىگە خاس رىۋاجلىنىش
قانۇنىيەتلىرى مەۋجۇت،ـ تەلەپ ھە
جىمىنىڭ ئوسۇپ، تەركىۋىنىڭ ياخـ
شىلىنىپ، ئىستېمالچى شەرتلىرىنىڭ
كۈچىيىپ بېرىشى بىلەن بىللە ئاھاـ
لى دارامىتىنىڭ زۇقۇرى ۋە تۆۋەن
چېگرالىرىنىڭ بىر—بىرىدىن يەنىمۇ
ئۇزاقلىشىشى ۋە دىاپازوننىڭ كېـ
ڭىيىشى نەتىجىسىدە تەلەپنىڭ تۈرـ
لىنىشىمۇ كۈچىيىپ بارماقتا.

بازار مېخانىزمىنىڭ ئىككىنچى ئې
لېمېنتى تاۋار تەكلىپىدۇر. تاۋار تەك
لىپى بۇ بازاردا مەۋجۇت بولغان ۋە
مەلۇم دەۋر ئىچىدە ئېلىپ كېلىشى
مۇمكىن بولغان تاۋارلار توپلىمىدۇر.
ئۇ ئايرىۋاشلاشنىڭ باش ئوبيېكتى
ۋە ئىستېماللار تەلىۋىنى قاندۇـ
رۇشنىڭ ماددىي ئاساسىنى تەشكىل
قىلىدۇ. تاۋار تەكلىۋى ئىككى قىسىم
دىن ئىبارەت. بىرىنچى قىسمى دوـ
لەت ئىچىدە مەۋجۇت بولغان ۋە
سېتىشقا مولجاللانغان تاۋارلار توپ
لامىدۇر. ئىككىنچى قىسمى بولسا،
مەلۇم دەۋردە ئىشلەپ چىقىرىش
كوزدە تۇتۇلغان تاۋارلاردىن ئىباـ
رەت.

تاۋار تەكلىۋى ئۈچ خىل بولۇـ
شى مۇمكىن. زەرۇرىي،ھەقىقىي، رېال
تاۋار تەكلىپلىرىدۇر. مەۋجۇت تەـ
لەپنى تولۇق قاندۇرالايدىغان تاۋار
لار مىقدارى ۋە تۈپى زەرۇرىي تاـ
ۋار تەكلىۋى دېيىلىدۇ. مەلۇم جايـ
دا ۋە پەيتتە ھەقىقەتەن مەۋجۇت
بولغان تاۋارلار مىقدارى ۋە تۈپى
ھەقىقىي تاۋار تەكلىۋىنى تەشـ
كىل قىلىدۇ. مەۋجۇت تاۋارلار ئەر
كىۋىدە كونىراپ كەتكەن ياكى شۇ
جايدىكى تەلەپكە توغرا كەلمەيدىغان
تاۋارلار بولسا، ئۇلار چىقىرىپ تاش
لانغاندىن كېيىن رېال تاۋار تەكلىۋى
قالىدۇ.

تاۋار تەكلىۋىنى شەكىللەندۇرۇش
ئۈچۈن مىللىي سانائەت، يېزا ئېگـ
ىلىكى، شىركەت، كىچىك، خۇسۇسىي،
قوشما، ئىجارە ۋە باشقا شەكىلدىـ
كى ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرى،
شەخسىي ئېگىلىكلەر، سۇ ئامبىرى،
دەريا ۋە كوللەردىكى بېلىقچىلىق
ئېگىلىكلىرى، ئىمپورت ۋە باشقىلار
خىزمەت قىلىدۇ.

بازار مېخانىزمىنىڭ ئۈچىنچى ئې
لېمېنتى باھا بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساـ
سىدا تاۋار قىممىتى ياتىدۇ. ئامما
رىۋاجلانغان بازاردا باھا قىممىتىنىڭ
بېۋاستە ئىپادىسى بولماي قالىدۇ.
بۇ ۋاقىتتا ئۇ تاۋارغا تولىنىدىغان
پۇل مىقدارىنى ئىپادىلەيدۇ. بازار
ئىختىسادىي شارائىتىدا باھانىڭ روـ
لى سېزىلەرلىك دەرىجىدە ئاشىدۇ.

بازار مېخانىزمى ئېلېمېنتلىرىنىڭ
ئوز ئارا مۇناسىۋەتلىرى تەلەپ ۋە
تەكلىپ قانۇنىدا ئوز ئىپادىسىنى تا
پىدۇ. بۇ قانۇننىڭ ماھىيىتى شۇنىڭ
دىن ئىبارەتكى، ئېنىق ماكان ۋە زاـ
ماندا تەلەپ بىلەن تەكلىپ مىقدارى،
تەركىۋى قىممىتى، تاتۇرال كورىنىـ
شى بىر—بىرىگە ماس، ئۇيغۇن بولۇ
شى كېرەك. ئۇلارنى ئوز—ئارا باغ
لاپ تۇرىدىغان ۋاستە باھا ھېساپلىنى
دۇ— ئامما ماس دېگىنى تەڭ دېگـ
ىنى ئەمەس. ماس بولۇشى ئۈچۈن تە
لەپ تەكلىپتىن نورمال تاۋار زاپاسـ
لىرى مىقدارىدىن كوپ بولۇشى كېـ
رەك. تەلەپ بىلەن تەكلىپ ئوز ئاـ
را ئۇيغۇن بولغاندىلا بازاردا تەڭپۇ
ڭلۇق ھالىتى تىكلىنىدۇ، يەنى بازار
تەڭپۇڭلۇقتا بولىدۇ. لېكىن بۇ تەڭ
پۇڭلۇقنى دائىما ساقلاپ تۇرۇش قە
يىن. چۈنكى تەلەپكىمۇ، تەكلىپكىمۇ
كوپ ئامىللار تەسىر قىلىپ تۇـ
رىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ھەر قانداق ئوز
گىرىشى تەلەپ ۋە تەكلىپنىڭ ئۇيـ
غۇنلىقىنى ئوزگەرتىدۇ. نەتىجىدە
بازار تەڭپۇڭلۇغى بۇزىلىدۇ، لېكىن
تېز ئارىدا ئۇنىڭغا ماس ھالدا باھا
ئوزگىرىپ، يەنە تەڭپۇڭلۇق تىكلـ
ىنىدۇ. بۇلاردىن تاشقىرى تەلەپ ئوـ
زىنىڭ رىۋاجلىنىشى بويىچە تەكلىپـ
تىن ئوزۇپ، ئۇنىڭ ئالدىدا ژۇرىدۇ.
ئۇلار ئوزلىرىنىڭ رىۋاجلىنىشى بوـ
يىچە بىر—بىرىگە قانچىلىك يېقىن بو
لسا، شۇ دەرىجىدە بازار تەڭپۇڭلۇق
تا بولىدۇ. بۇ تەڭپۇڭلۇقنى تەمىنـ
لەپ تۇرۇشنىڭ مۇھىم ۋاستىسى
بۈگۈنكى تەلەپنى ئېنىق بىلىش، ئۇ
نىڭ ئەتىكى ھالىتى ۋە ئوزگىرىشـ
ىنى ئالدىن—ئالا تەخمىن قىلىش ۋە
ئوز ۋاقتىدا شۇنىڭغا ماس تاۋار تە
كلىپنى شەكىللەندۇرۇشتۇر. شۇنداق
قىلىپ، بازار ئوزىنى ئوزى تەرتىپـ
كە سېلىپ، تەڭپۇڭلۇغىنى تىكلەپ
ۋە ساقلاپ تۇرغۇچى مۇھىم ئىختىـ
سادىي ھادىسە ھېساپلىنىدۇ.

بازارنى ئۆگىنىش تورت جەريانـ
دىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇلار ئەخباـ
رات توپلاش، ئەخباراتنى قايتا ئىش
لەش، ئەخباراتنى تەھلىل قىلىش، با
زارنى پروگنوز قىلىشلاردۇر.

ئەخبارات توپلاش— بازار توغـ
رىسىدىكى مەلۇماتلارنى قەيت قىـ
لىش ۋە زىغىپ ئېلىشتۇر. بۇنىڭ ئۈ
چۈن بىر قاتار مەخسۇس ئۇسۇللار
قوللىنىلىدۇ. ئۇلارغا كۈزىتىش، سوـ
راش، تەجرىبە ئوتكۈزۈش، ئىمتاتـ
سىيە، ئېكسپېرت باھالاش كىرىدۇ.
كۈزىتىش— بازاردىكى ۋاقىە، ھادـ
سە، جەريانلارنى ئىلمىي ئۇيۇشتۇـ
رۇلغان ئاساستا قەيت قىلىش ۋە ئۇ
لار توغرىسىدا مەلۇماتلار توپلاشـ
تۇر. دېمەك، بۇ ئۇسۇل ئاددىي ۋە
ئاسان، نىسبەتەن كام خىراجەتلىك
بولغىنى ئۈچۈن بازارنى ئۆگىنىشـ
تە كەڭ قوللىنىلىدۇ.

مەلۇمكى سوراش تۈرلىرى ئىچـ
دە مۇرەككۈپ ئانكىتا ئۇسۇلى بو
لۇپ، ئۇنىڭ مەخستى ئىستېمالچـ
لارنىڭ خاھىشلىرى، خېرىدارلىق ھاـ
لىتى، سېتىۋېلىش فوندلىرى، قىزـ
قىش، ئېنىق تاۋارغا مۇناسىۋىتى،
سېتىپ ئېلىش سەۋەپلىرى، تاۋارـ
نى ئىستېمال قىلىش دەرىجىسى ئو
خشاشلارنى ئېنىقلاش.

ئەخبارات توپلاش ۋە بازارنى
ئۆگىنىشتە بەزى ھاللاردا تەجرىبە
ئۇسۇلىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭدا مە
لۇم ئازارەت ئاستىدىكى مۇھىتتا مار
كېتىنگنىڭ ئىستېماللارغا تەسىر
قىلغۇچى ياكى بىر قانچە ئامىلى ئو
زگەتىرىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسى
ئېنىقلىنىدۇ. مەسىلەن، ئامىللارنى
ئىككى خىل قەغەز ۋە تىسېلوفان خا
لتىلارغا سېلىپ، بىر دۇكاندا تەجرـ
بە قىلىپ كورىدۇ. نەتىجە تىسېلوـ
فان خالتىدىكى ئالمىلار قەغەز خالـ
تىدىكى ئالمىلارغا قارىغاندا كوپـ
رەك سېتىلىشى مەلۇم بولىدۇ. مانا
شۇ ئۇسۇلدا تىسېلوفان خالتا خېرـ
دارلارنى جەلىپ قىلىشتا ئەۋزەللىك
كە ئېگە ئېكەنلىكىنى ۋە سودىنى
تېزلەشتۈرىدىغاللىقىنى بىلىۋېلىشمۇ
مۇمكىن.

بازارنى ئۆگىنىشتە كېيىنكى ۋاـ
قىتتا ئىمتاتسىيە (تىكلەش، ئوسخـ
دا تىكلەش) ئۇسۇلىمۇ قوللىنىلماقتا.
ئۇنىڭ ياردىمىدە ھەقىقىي ئوبيېكتـ
لار، ھادىسە، ۋاقىە، جەريانلار ئوزـ
ىنىڭ ئوسخىلىرىدا—ماركېتى، سىزـ
مىسى، ماتېماتىك تەڭلىمىلەردە ئىپاـ
دىلىنىپ (تىكلىنىپ) ئۆگىنىلىدۇ. باـ
زارنى ئۆگىنىشتە ئىمتاتسىيە ھەر
خىل ماركېتىنگ ۋاستىلىرىدىن پايدـ
لىنىشنى قەغەزدە ياكى ئېھەم دا ئە
پادىلەش (تىكلەش) دېمەكتۇر.

ئەندى ئېكسپېرت باھالاش بولـ
سا، ئوز كەسپى بويىچە ئىلمىي ۋە
ئەمەلىي تەجرىبىگە ئېگە بولغان مۇ
تەخەسسىسلەرنىڭ پىكىرلىشىگە ئاسا
سلانغان ئۇسۇلدۇر.

بازارنى ئۆگىنىشنىڭ ئەڭ مۇھىم
جەريانى ئەخباراتنى قايتا تىكلەش
ۋە تەھلىل قىلىشتۇر. بۇلار تۆۋەنـ
دىكىچىدۇر:

— ئەنئەنىۋى ستاتىستىكا ئۇسۇ
للىرى— ئومۇمىلاشتۇرۇش، سېلىشـ
تۇرۇش، گۇرۇھلاش، جەدۋەل تۈـ
زۈش، سىزما ئۇسۇلى، دىنامىك قاـ
تار تۈزۈش، ئىندېكس ۋە بالانس
ئۇسۇللىرى، تەلەپنىڭ ئەۋرىشىمـ
لىك كوئېففىتسىيېنتىنى ئېنىقلاش،
زەنجىرسىمان ئالماشتۇرۇش، تەۋـ
رىنىش كوئېففىتسىيېنتلىرىنى ھېساپـ
لاش، ئوتتۇرىچە ۋە نىسبىي كورسە
تكۈچلەرنى ئېنىقلاش ۋە باشقىلار؛

— ئىختىسادىي— ستاتىستىكا ئۇـ
سۇللىرى— دىسپېرسىيە، كوررېلەتسە
يە، رېگرېسسىيە، ئامىللارنى تەھلىل
قىلىش؛

— مودېللار تۈزۈش—ئىپادىلەش،
تىكلەش، ئوپتىمزاتسىيە، بالانسـ
ماترىتسا، ئىختىسادىي—ماتېماتىكلىق،
مودېللار؛

— جەريانلارنى تەھلىل قىلىش —
ماتېماتىكلىق دەستۇرلەش، ئاممىۋىي
خىزمەت كورسىتىش، ئىش ئويۇنلىـ
رى، زاپاسلارنى باشقۇرۇش، تورـ
سىمان پىلانلاشتۇرۇش ۋە باشقۇـ
رۇش؛

—ئىختىسادىي كىبېرنېتىكا— ئىختى
سادىي سىستېملار، ئىختىسادىي ئەخ
بارات، باشقۇرۇش سىستېمىسى
نەزەرىيەلىرى ۋە باشقىلار.

شۇنداق قىلىپ، بازار بارچە كار
خانا، تەدبىركار، ئىشبىلەرمەنلەرنىڭ
ماركېتىنگ پائالىيىتى جەلىپ قىلىنـ
غان ئاساسىي ئوبيېكتۇر. بازار ئۇـ
لارنىڭ ئىچىدىن ئوزىگە ماقۇل كەلـ
گەنلەرنى ئوزىگە ئالىدۇ. شۇنىڭ ئۈ
چۈن ھەر قانداق كارخانا ياكى تەد
بىركار بازارنىڭ تەبىيتى ۋە ۋەزـ
يىتىنى ياخشى بىلىشى، ئۇنىڭ بىلەن
مەھكەم ئالاقە ئورنىتىشى، بازارنىڭ
رايىغا قاراپ ئىشلىشى ئۇنىڭ ياشاش
ھەمدە رىۋاجلىنىش ئاساسى ھېساپـ
لىنىدۇ.

ە. ھەمرايېۋ،
ئىختىسات پەنلىرىنىڭ ئامزادى.

مەسىلىنىڭ ئەسلى ماھىيىتى

كەلگۈسى كۈن تەشۋىشلىرى

قەدىمكى خىتايلار «ھەممە نەرسىنىڭ ئۈستىدە چەكسىز ئاسمان ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ. ئاسمان ئاستىدىكى يەر تۆرت چاسا شەكىلدە بولۇپ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا خىتاي تۇرىدۇ» دەپ بىلگەنلىكتىن، ئۆزلىرىنى «ئاسمان ئاستىدىكى بىردىن- بىر مەركىزىي دۆلەت- جۇڭگو» دەپ ئاتاپتى.

خىتاي تېررىتورىيەسىدىن تاشقىرىدا ياشىغان خەلقلەرنى ئۇلارنىڭ جايلاشقان تەرەپلىرىگە قاراپ شىمال، جەنۇب ۋە غەربىي ۋارۋارلىرى (ۋەھشىلىرى) دەپ ئاتىشاتتى. خىتاي ئىمپېراتورلىرى ئۆزلىرىنى پۈتۈن دۇنيادا ھۆكۈمرانلىق قىلىپ تۇرغۇچى ئاسمان پەرزەنتى (تيەنزى) دەپ ئاتاتتى. خىتاي تارىخچىلىرى ھازىر خىتاي تېررىتورىيەسىگە مەجبۇرىي قوشۇپ ئېلىنغان خەلقلەرنىڭ تارىخىنى ساختىلاشتۇرۇپ، خىتايلارنىڭ قەدىمىي ئەجدادى بولغان خۇاڭدىنى خىتايدىكى ھەممە مىللەتلەرنىڭ قەدىمكى ئەجدادىدۇر، شۇ جۈملىدىن تۈركىي خەلقلىرىنىڭمۇ قەدىمكى ئاتا- بوۋىسى خۇاڭدى دەپ جۆيلۈشمەكتە. («خىتاي تارىخىدىكى چوڭ ۋەقەلەر لۇغىتى»، 1988- يىل، 950- بەت، خىتاي تىلىدا).

خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىدە 55تىن كۆپ مىللەت ۋە ئېلاتلار ياشىشىغا، ئۇلارنىڭ تارىخى، تىلى ۋە دىنى خىتايغا يات بولۇشىغا قارىماي، ئۇلارنىڭ ھەممىسى، بىر خۇاڭدىنىڭ ئەۋلادى، جۇڭگودا بىر مىللەت بار: «جۇڭخۇا مىنزۇ» (جۇڭخۇا مىللىتى) دەپ ئاتاشماقتا. مەسىلەن، خىتاي كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى جياڭ زېمىن (ھازىر قوشۇمچە خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى) ئۆزىنىڭ 1990- يىلى مارتتا: «چېگرادا جايلاشقان مىللىي رايونلاردا يەنىمۇ مۇقۇملاشتۇرۇشقا دائىر بىر قانچە ئەھۋال ۋە پىكىر» ناملىق نۇتقىدا «خىتايدىكى مىللەتلەر ئۇزاق تارىخىي جەريانىدا ...مەركەزگە ئىنتىلىش كۈچى زور دەرىجىدە ئېشىپ، «جۇڭخۇا مىللەتلىرى» دېگەن بىر ياقىدىن باش چىقىرىدىغان ئورتاق نام بارلىققا كەلدى» دەپ بەكىتلىگەن بولسا، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ جاللاتى ۋاڭ ئېنماۋ 1988- يىلى 14- مايدا شىنجاڭ - ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونلۇق 17- سانلىق دائىمىي ھەيئەتلەر يىغىنىدا: «ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرايلى» دەپ ئاتالغان نۇتقىدا «شىنجاڭ ئەزەلدىن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى، تارىخىي خاتىرەلەرگە قارىغاندا چىن، خەن سۇلالىلىرى جۇڭگونى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن بېرى ئىككى مىڭ يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئۆتتى. شىنجاڭ ئۇلۇق ۋەتىنىمىزنىڭ بىر قىسمى بولۇپ قالدى» دەپ ئالجىسا، خىتاي تارىخچىلىرى ۋاڭ ئېنماۋنىڭ بۇ سۆزلىرىگە ئۆزلىرى رەدىيە بېرىپ «چىنشىخۇاڭ مىلادىدىن ئاۋۋالقى 221- 206- يىللىرى ھۆكۈمرانلىق قىلغان ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ غەربىدىكى چېگراسى گەنسۇ ئۆلكىسىگىچە يېتىپ بارمىغان» دەپ يازماقتا («خىتاي تارىخىدىكى چوڭ ۋەقەلەر لۇغىتى»، 60- بەت).

چوڭ خىتاي مىللەتچىلىك مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن تارىخنى ئۆزلىرى خالىغانچە بۇرمىلاپ، ئۇنى ساختىلاشتۇرۇشقا ئۆگىنىپ قالغان خىتاي رەھبەرلىرى خىتاي سېپىلىنىڭ سىرتىدىكى جايلار بۇرۇن خىتايغا قاراشلىق ئىدى: «سېپىل خىتاينىڭ شىمالىدىكى چېگراسى ئەمەس، سېپىل قەدىمدە دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان خىتايلارنىڭ تېرىلغۇلۇقلىرىغا ماللارنىڭ كىرىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن قۇرۇلغان قاشا ئىدى» دەپ جۆيلىمەكتە. ئامما بەزى خىتاي تارىخچىلىرى «بۈيۈك خىتاي سېپىلى چىنشىخۇاڭ دەۋرىدە شىمالدىكى كۆچمەنچى قەبىلىلەرنىڭ (ھۇن- تۈرك- ئۇيغۇر) ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن قۇرۇلغان مۇداپىئە ئىستىھكامىدۇر» دەپ يازماقتا. («خىتاي تارىخىدىكى چوڭ ۋاقىئەلەر لۇغىتى»، 64- بەت). 11- ئەسىردە ياشىغان خىتاي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ ۋەكىلى جاڭ زۇنداۋ خىتاي بىلەن باشقا مىللەتلەرنىڭ مۇناسىۋەتلىرىنى سۇ بىلەن بېلىقنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشىتىپ، «سۇ بېلىقسىز ئېقىشى مۇمكىن، لېكىن بېلىق سۇسىز ياشالمايدۇ» دەپ ئېيتقان بولسىمۇ، لېكىن بۈگۈنكى كۈندە ھايات ئۇنىڭ ئەكسىچە، خىتايغا سۈدەك ئاققان شەرقىي تۈركىستاننىڭ نېفت، ئالتۇنلىرى ۋە باشقا يەر ئاستى، يەر ئۈستى بايلىقلىرىسىز خىتايلار بىر كۈنمۇ ياشىيالمايدىغانلىقىنى ياخشى چۈشىنىپ، بۇ دىيارنى قولدىن بەرمەسلىككە تىرىشىپ، ھەتتا بۇ تېررىتورىيەلەرنى تېخىمۇ غەرىپكە كېڭەيتىش ئۈچۈن تۈرلۈك ھىيلە- مىكىرلەرنى ئويلاپ، خەلقىمىزنىڭ تارىخىنى ساختىلاشتۇرۇشقا ئۇرۇنماقتا.

19- ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 20- ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشىغان خىتاي چوڭ مىللەتچىلىرىدىن كاڭ يۈۋېي بىلەن لياڭچى چياۋلار خىتاي مىللىتىنىڭ تەسىرىنى كېڭەيتىشنىڭ تۆۋەندىكى يوللىرىنى تەكلىپ قىلغان ئىدى: «بىرىنچى يول،- دەپ يازىدۇ ئۇلار،- چېگرامىز ئىچىدىكى ۋە تېشىدىكى ناھايىتى نۇرغۇن ساندىكى خەلقلەرنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش، ئىككىنچى يول بىزنىڭ مىللىتىمىزنى يىلدىن-يىلغا چېگرا رايونلىرىغا كۆچۈرۈش» ۋە شۇ ئارقىلىق خىتاي تېررىتورىيەسىنى كېڭەيتىش. ھازىرقى خىتاي رەھبەرلىرى ئۆزلىرىنىڭ بارلىق پائالىيەتلىرىدە بۇرۇنقى خىتاي چوڭ مىللەتچى بوۋىلىرىنىڭ كۆرسەتمىلىرى بويىچە ئىش تۇتۇپ، ئۇنى تېخىمۇ رىۋاجلاندۇرماقتا.

سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ بەربات بولۇشى بۇ كېڭەش ئىتتىپاقىغا كىرگەن دۆلەتلەرنىڭ ئۆز ئارا پارچىلىنىپ، ئىقتىسادىي ئالاقىلىرى ئۈزۈلۈش نەتىجىسىدە ئۇلار ۋاقىتلىق ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالغان بىر ۋاقىتتا «چىڭگىزخان ئېتىنىڭ تۇيىقى يەتكەن جاي ھەممىسى خىتاينىڭ يېرى» دەپ داۋا قىلغۇچى خىتاي چوڭ مىللەتچىلىرى ئۆز نىيەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا قولاي پۇرسەت كەلدى دەپ بىلمەكتە.

ئوتتۇرا ئاسىياغا ئۆزىنىڭ سىياسىي تەسىرىنى كىرگۈزۈش ئۈچۈن ئۇلار ئەڭ ئالدى بىلەن ئىقتىسادىي تەسىرىنى كىرگۈزۈپ، شۇ يول ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ ئاسارىتىنى ئورنۇتۇش ئۈچۈن جىددىي ھەرىكەت قىلماقتا. خىتايلار 80- يىللاردا شىنجاڭنى ئۆزلەشتۈرۈش پىلانىنى ئىشلەپ چىقىپ، ئۇ يەرگە ناھايىتى كۆپ خىتاي مۇلتىزىم ئارمىيەسىنى، خىتاي پۇخرالىرىنى كۆچۈرۈپ چىقىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ پۈتۈن بۆلۈك - پۇشقاقلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي چاڭگىلىغا ئالدى.

ئۇلار «ئەندى نوۋەت غەربىي تۈركىستاندا» دېگەن شىئارنى ئوتتۇرىغا تاشلاپ، بۇ باسقۇنچىلىق سىياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئوتتۇرا ئاسىيا مەملىكەتلىرىگە يېنىك شەرتلەر بىلەن قەرز پۇل بەرمەكتە ۋە شۇ يول ئارقىلىق ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىگە يىلتىز تارتىش مەخسىتىدە سۇقۇلۇپ كىرمەكتە. خىتايلار ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىگە تۈرلۈك زاۋۇت، فابرىكا، فىرما ۋە قوشما كارخانىلارنى قۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىنى تىكلەشكە ياردەم بېرىمىز دېگەن «ساخاۋەت» نامى ئاستىدا بۇ دۆلەتلەرگە ناھايىتى كۆپ خىتاي پۇخرالىرىنى كۆچۈرۈپ كەلمەكتە. گەرچە ئۇلار كورۇنۇشتە سودىگەر، فېرمېر، ئىشچى- خىزمەتچى بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە ئۇلار خىتاينىڭ مەخسۇس تەربىيەسىدىن ئۆتكەن ھەربىي گېنېراللار، كارتوگرافلار، ھەربىي تېخنىكا بويىچە ئىنژېنېرلار ۋە رازۋېدچىكلاردۇر. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى بۇ يەرلەردە ئۆي- جاي ئېلىپ، ئولتۇراقلىشىپ قېلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماقتا. بۇنىڭ ھەممىسى خىتاينىڭ ئۇزاق كېلەچەكنى ئويلاپ سەپكەن ئۇرۇقلىرىدۇر. بۇ ئۇرۇقنىڭ ھوسۇلىنى ئۇلار 20- 30 يىللاردىن كېيىن يىغىپ ئېلىشنى پىلانلاشتۇرماقتا.

غەربىي ياۋروپا ۋە ئامېرىكا دۆلەتلىرى خىتاينىڭ چوڭ مىللەتچىلىك: كېلەچەكتە پۈتۈن دۇنياغا خوجا بولۇش ئوخشاش ياۋۇز نىيەتلىرىنى ۋە خىتاينىڭ پسىخولوگىيەسىنى ياخشى بىلگەنلىكى ئۈچۈن ھازىرقى خىتاي پۇخرالىرىنىڭ بىرەرسىنىڭمۇ ئۆز دۆلىتىگە كۆچۈپ كېلىپ، تۇراقلىق ياشىشىغا يول قويمايدۇ. گەرچە ئۇلار پۇخرالىققا ئۆتۈش ئۈچۈن يەرلىك ئورگانلارغا 50-60 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى تەكلىپ قىلسىمۇ، خىتايلارنى پۇخرالىققا قوبۇل قىلىشنى رەت قىلماقتا، ئۆز ۋاقتىدا پۇخرالىققا قوبۇل قىلغانلىرىنى بولسا ھايداپ چىقارماقتا. چۈنكى بىر خىتاي ئورۇنلاشسا، 10 خىتاينى، ئون خىتاي- 100 خىتاينى ئۆزىگە تارتىپ، ئۇلارنى ئۆز ھىمايىسىغا ئېلىش ئۈچۈن ھامىيلىق قىلىشى تۇرغان گەپ. ھەتتا ئۆز يېرى ھېساپلىغان تەيۋەن دۆلىتى تۈرلۈك يوللار بىلەن تەيۋەنگە قېچىپ بارغانلارنى ياخشى ئۈگەنگەندە ئۇلار تەيۋەننى ئۆز ئىچىدىن پارتلىتىدىغان «5-كولوننا» ئادەملىرى بولۇپ، قاچاندۇر خىتاي مەنپەئەتلىرىنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن مەخسۇس تەربىيەلەنگەن ئادەملەر ئىكەنلىكى ئېنىقلانغان.

بەش مىڭ يىللىق- تارىخ، بەش مىڭ يىللىق دىپلوماتىيە ۋە بەش مىڭ يىللىق ھىيلە -مىكىرگە ئىگە بولغان خىتايلار ئۆز غەرەزلىك نىيەتلىرىنىڭ خەلق ئارادا پاش بولۇپ قالغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن ئەندىلىكتە باشقىچە يول تۇتماقتا. مەسىلەن، ئۆزلىرى مەخسۇس تەربىيە قىلغان ئادەملەرنىڭ مىللىتىنى قازاق، قىرغىز، ئۆزبەك، تاجىك ۋە باشقا مىللەت قىلىپ ئۆزگەرتىپ، چەت ئەللەرگە، جۈملىدىن ئەندىلا ئاياققا تۇرغان ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مۇستەقىل مەملىكەتلەرگە ئەۋەتمەكتە.

ئاياندىكى، مىلادىدىن ئاۋۋالقى 2-ئەسىرلەردە ھۇن-ئۇيغۇر خاقانى ئوغۇزخان باشچىلىغىدىكى خەلقلەر شىمالدىن خىتايغا دايىم ھۇجۇم قىلىپ، تەھدىت سېلىپ تۇراتتى. شۇڭلاشقىمۇ خىتاي خەن سۇلالىسىنىڭ ئىمپېراتورى خەن گاۋزۇڭ ئۆزىنىڭ ھۇنلارغا قارشى ئۇرۇش ئېچىش نىيىتىنىڭ بارلىقىنى مەسلىھەتچىسى چېن جىنغا ئېيتقاندا ئۇ: «ئۇلارغا (يەنى ھۇنلارغا) قارشى ئۇرۇش مۇمكىن ئەمەس، ئۇلار ئۆز تەبىئىتى بىلەن ھايۋانلاردەك بىر توپ بولۇپ ئۇيۇشىدۇ، ئۇچار قۇشتەك تارقىلىپ كېتىدۇ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن قوغلاش ئۆز سايىڭىزنى قوغلاپ تۇتۇش بىلەن باراۋەر»،- دەپ مەسلىھەت بەرگەن بولسا، ئىككىنچى بىر مەسلىھەتچىسى ليۇ جىن «ئۇلارنى پەقەت بىر يول بىلەن تەسلىم قىلىش مۇمكىن. بۇنىڭ ئۈچۈن سىز، جانابى ئالىيلىرى چوڭ خانىشىڭىزدىن بولغان قىزلىرىڭىزدىن بىرىنى ناھايىتى كۆپ سوغا-سالاملار بىلەن ئوغۇزخانغا ئۇزاتسىڭىز، بۇ قۇدىلىشىش ئۇلارغا ئىنتايىن نۇرغۇن پايدىلىق ئېلىپ كەلگەنلىكىنى چۈشىنىدۇ. ئەندى ئوغۇزخاندىن تۇغۇلغان تۇنجى ئوغۇل ۋەلى ئەھدى قىلىپ بەلگۈلىنىدۇ... ئۇ ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن سىزنىڭ نەۋرىڭىز تەڭرىقۇت بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ھۇنلارنى ئۆزىمىزگە جەڭسىز تەسلىم قىلىمىز»،- دەپ مەسلىھەت بەرگەن.

خىتايلارنىڭ بۇنداق ھىيلىسى ئوغۇزخان ھايات ۋاقتىدا ھېچ قانداق نەتىجە بەرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى دەۋرىگە كەلگەندە خىتايلار ئۇزاقنى كۆزلەپ سەپكەن بۇنداق ئۇرۇقلىرىدىن ناھايىتى بەرىكەتلىك ئۈنۈملەر ئالغانلىقى تارىختىن مەلۇم.

مىلادىيەمىزنىڭ 48-يىلى خىتايلارنىڭ ھۇن تەڭرىقۇتىغا ئۇزاتقان مەلىكىسى ۋاڭ جاۋ جۈندىن تۇغۇلغان بەينى ھۇنلار ئۆزىنىڭ ئوڭ قول باش خان قىلىپ، سەددىچىن سېپىلىنىڭ شىمالىدىكى جايلارنى خىتاي ئىمپېراتورلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن ھىمايە قىلىش ئۈچۈن قويغان ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا خىتاي قېنى ئورغۇپ تۇرغانلىقىدىن ۋە ئانىسى ۋاڭ خانىمنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن خىتاي ئىمپېراتورىغا تەسلىم بولۇپ، خەلقىگە خىيانەت قىلغان ئىدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ھۇنلار شەرقىي (جەنۇپ) ۋە غەربىي (شىمال) ھۇنلار دەپ ئىككىگە پارچىلىنىپ كەتكەن.

ھازىر خىتاي ئىقتىسادى ھەر يىلى 15- 20 پروتسېنت ئۆسمەكتە. ئۇ مۇشۇ سۈرئەتتە رىۋاجلىنىدىغان بولسا، ئەسىرىمىزنىڭ ئاخىرى ياكى 21-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا دۇنيادىكى ئەڭ تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەردىن ئۆتۈپ كېتىشى ئېھتىمال. ئاقىۋەتتە ئۇ ئۆزىگە خوشنا دۆلەتلەرگە، جۈملىدىن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مۇستەقىل دۆلەتلەرگە كېڭەيمىچىلىككە ئۆتۈشى مۇمكىن. بۇنداق ئىدىيەنى ھەتتا 17-ئەسىردە ئۆتكەن خىتاي پەيلاسوپى ۋاڭ چۈئەن شەن ئىلگىرى سۈرۈپ: «ۋارۋارلارنى قىرىپ تاشلاش شەپقەتسىزلىك ئەمەس، شۇنداقلا ئۇلارنى بويسۇندۇرۇش ئادالەتسىزلىك بولمىغىنىدەك، ئۇلارنى ئالداشمۇ قەبىھلىك ئەمەس»،- دەپ يازغان ئىدى.

ئۇيغۇر-تۈرك خاقانى بىلگە خاقان مىلادى 732-يىلى كول تېكىنگە قويدۇرغان خاتىرە سىنتاشقا: «خىتاي خەلقىنىڭ سۆزى شېرىن، سوغىسى تاتلىق، ئۇنىڭغا ئالدىنىپ، كۆپ تۈرك خەلقى ئۆلدۈق» دەپ، كېلەچەك ئەۋلادىنى- بىزلەرنى ئاگاھلاندۇرغان ئىدى. ئەندىلىكتە كەلگۈسى ئەۋلادلارنى ئاگاھلاندۇرۇش، ئاگاھلاندۇرۇشلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ پاك مىللىي مەۋجۇدلۇغىنى ھەر تەرەپلىمە كاپالەتلەندۈرۈش بىزنىڭ ھەم پەرزىمىز، ھەم قەرزىمىزدۇر.

ئېرپان توختىيېۋ،
تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزادى.

سەياھەتنامە

تاشلار تىل قاتقاندا

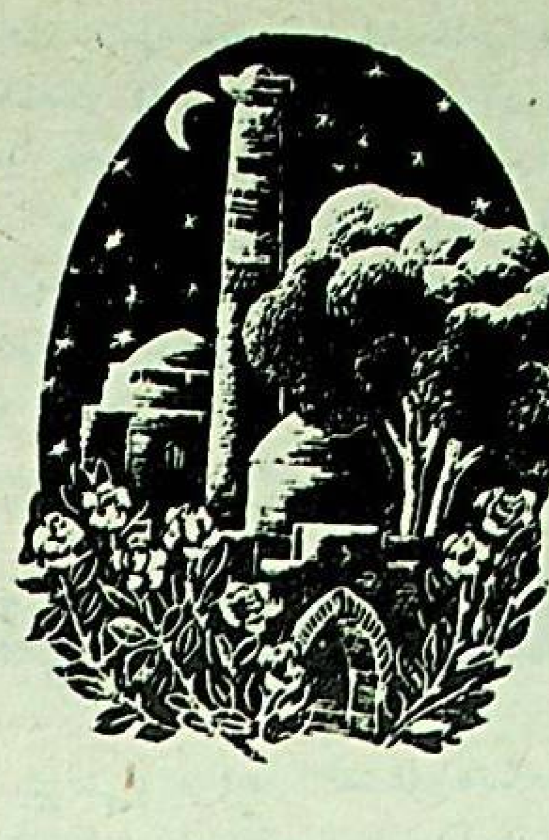

سەمەرقەنت شەھىرىدىكى تومۇرىيلەر زىيارەتخانىسى (قەبرىستانىنىڭ تومۇرىيلەر ئۈچۈن ئاجرىتىلغان ئالاھىدە بىر بۆلىكى) ھەققىدە ئەپسانە ۋە رىۋايەتلەر تولىمۇ ئۇرغۇن. بولۇپمۇ جاھانگىر ئەمىر تومۇرنىڭ قەبرىگە ئورنىتىلغان قارا-يېشىل رەڭدىكى تاش-ماھتاب (ئاي يورۇتۇپ تۇرغان، ئايدىڭ مەنالىرىدا) بۇ جەھەتتىن ھەقىقەتەنمۇ ھەيران قالارلىق دەرىجىدە. مەزكۇر تاشنىڭ تۆپە قىسمىدىن تاشقىرى يان تەرەپلىرىنىڭ ھەممىسىگە يەتتە قاتار ئەرەبچە يېزىقلار ئويۇپ يېزىلغان بولۇپ، بەختلىك تەسادىپلار تۈپەيلى ئۇنىڭدىكى يېزىقلار بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە تولۇق يېتىپ كەلگەن ۋە ئۇنىڭ قانداق قىلىپ سەمەرقەنتكە كېلىپ قالغانلىقى ھەققىدە قىممەتلىك مەلۇماتلار بېرىدۇ.

ئەگەر بۇ يېزىقلارغا مۇراجىئەت قىلىدىغان بولساق، ئۇشبۇ تاشنى دۇۋە خانى سەجەنخان ئۇداندىن ئۆز پايتەختى قەرشىغا ئېلىپ كەلگەنلىكى ھەققىدىكى سەترلەرنى ئوقۇشىمىز مۇمكىن.

بىزگە ياخشى مەلۇمكى، ئۇدان-بۇ خوتەندۇر. بەزى تارىخىي مەنبەلەردە ئۇ ئۇدۇن دەپمۇ قوللىنىلىدۇ. دېمەك، قارا-يېشىل رەڭدىكى تاش-ماھتاب خوتەندىن ئۆزبەكىستاننىڭ ھازىرقى قەرشى شەھىرىگە ئېلىپ كېلىنگەن. ئۇلۇغبەگ كوراگانى جېتى مەملىكىتىگە يۈرۈش قىلىپ قايتقاندا، ئۇ تاشنى، قەرشىدىن سەمەرقەنتكە ئېلىپ قايتقان ۋە ماھىر ئۇستىلارنى چاقىرتىپ، بۇ تاشلارغا نەقىش ئىشلەتكۈزگەن. كېيىن يەنى 1425-يىلى ئۇنى جاھانگىر ئەمىر تومۇرنىڭ قەبرى ئۈستىگە ئورناتقان.

قارا-يېشىل رەڭدىكى تاش-ماھتابنىڭ ھەقىقەتەن ئۇيغۇرستاندىن ئېلىپ كېلىنگەنلىكىنى دەلىللەيدىغان فاكتلار ناھايىتى ئۇرغۇن. بۇ جەھەتتىن ئوتتۇرا ئەسىر تارىخچىسى مىرخاندىغا مۇراجىئەت قىلساق، بىزنىڭ بۇ پىكرىمىزگە ئايدىڭلىق كىرگۈزىدۇ: «مەخسۇس ياسالغان غالتەكلەردە موغۇلستاندىن (ئۇيغۇرستاندىن) سەمەرقەنتكە ئېلىپ كېلىنگەن بۇ تاشلارنى كۆزىتىپ كېلىش ئۈچۈن ئالاھىدە لەشكەرلەر ئاجرىتىلغان، - دەيدۇ ئۇ بۇ ھەقتە، - ئۇلارغا ھەر كۈنى نۆۋەت بىلەن ئېتىۋارلىق ئەمىرلەر باشچىلىق قىلغان. تاشلار ئۇزاق يول بېسىپ، نىھايەت سەمەرقەنتكە كەلتۈرۈلگەن».

ئەندى بۇ ھەقتە 16-ئەسىردە ياشىغان ئالىم ئەھمەد رازىينىڭ «يەتتە ئىقلىم» دېگەن ئەسىرىگە مۇراجىئەت قىلىپ كورەيلى. ئۇ: «ھەقىقىي يەشىم (ماھتاب) خۇددى گورى ئەمىردىكىدەك قارا-يېشىل رەڭدە بولۇپ، بۇ پەقەت قەشقەر ۋە خوتەندە ئۇچرايدۇ» دەپ يازىدۇ.

ھەقىقەتەنمۇ قەشقەر ۋە خوتەن، ئۇمۇمەن ئۇيغۇرستان ئېسىل تاشلارنىڭ ماكانى. ھازىرقى زامان خىتاي يازغۇچىسى لىۋ شۈەجە «كونلۇن قاشتاشلىرىنىڭ تالان-تاراج قىلىنىشى» ناملىق ئەدەبىي ئوچېركىدا بۇ ھەقتە ئالاھىدە پىكىر يۈرگۈزىدۇ: «بىرلا تاشقۇرغاننىڭ ئۆزىلا بۇنداق تاشلارغا باي، - دەيدۇ ئۇ بۇ ھەقتە، - مەيلى سىز شاۋقۇنلاپ ئېقىۋاتقان چەرچەن دەرياسىنى ياقىلاپ مېڭىڭ، مەيلى شۇ ئەتراپتا شىلدىر-شىلدىر ئېقىپ تۇرغان ئېرىق - ئوستەڭلەرنى بويلاپ مېڭىڭ، ئەگەر سىزدە قاشتېشىنى تونۇيدىغان دىت بولسا، ھەممە يەردىن ئۇنى تېپىپ، تېرىپ ئالالايسىز. ئەگەر ئۆزىڭىز چاققان، ئايىغىڭىز يېنىك بولسا، يەنە بىر نەچچە قەدەم ئىلگىرى ماڭسىڭىز، قاشتاشلىرىنىڭ لالزارلىقىغا كىرىپ قالغاندەك بولىسىز. بۇ يەردە قاشتاشلىرىنىڭ ھەر خىل، ھەر رەڭ ۋە ھەر خىل سالماقتىكىسىنى تاپالايسىز، توق كوك رەڭلىك زۇمرەت تاش دەمسىز، سۈتتەك ئاق ياكى ئېقى بىلەن كوكى ئارىلاش كوك-ئالا تاشلارنى دەمسىز، كوز ئالدىڭىزدا جىلۋىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەڭ چوڭى بىر توننادىن ئېشىپ كەتسە، ئەڭ كىچىكى ئاز دېگەندە 10-12 كىلوگرامدىن كام بولمايدۇ».

يېقىنقى يىللار ئىچىدە شىنجاڭدا ئېسىل تاشلاردىن ئون تۈرى بويىچە 72 خىلى، قاشتېشىدىن 15 تۈرى بويىچە 44 خىلى تېپىلغانلىقى يازغۇچى لىۋ شۈەجەنىڭ ئېيتقانلىرىنى تولۇق ئەستىقلەيدۇ.

ئەسلىدە قاشتېشى شىنجاڭدىكى تارىخى ئەڭ ئۇزۇن، ئالاھىدە مەدەنىي كان مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىرىدۇر. دۇنيا بويىچىمۇ پەقەت شىنجاڭدا ئەڭ بۇرۇن قاشتېشى قېزىلغانلىقى تارىخىي مەلۇماتلاردىن مەلۇم. شىنجاڭدىن چىققان قاشتېشىنىڭ تارىخى بۇنىڭدىن 7000 يىل ئىلگىرىگە، يەنى يېڭى تاش قورال دەۋرىگە توغرا كېلىدۇ.

چىڭشىخۇاڭ زامانىسىدا (مىلادىدىن ئاۋالقى 221-207-يىللار) يېزىلغان تارىخىي ماتېرىياللاردا قۇرۇم قاشتېشى «گوھەر» دەپ ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغان. مىڭ سۇلالىسى زامانىسىدىكى (1368-1644 - يىللار) سۇڭ يىڭشىڭ «جۇڭگوغا كىرگەن قاشتېشىنىڭ ئېسىل قىممەتلىرى خوتەندىن كەلگەن» دەپ كورسەتسە، تاڭ يەنلىندە «قېدىمىي قاشتېشىنىڭ كوپۈنچىسى شىنجاڭدىن چىقىدىغان نېفرىت» دەپ ئالاھىدە قەيت قىلىنغان.

ھەقىقەتەنمۇ، شىنجاڭ «ئېسىل تاشلار ماكانى»، «قاشتېشى ماكانى» ئوخشاش ناملار بىلەن دۇنياغا داڭ چىقارغان. ئەنتىجىدە مەزكۇر قاشتېشىنىڭ تارىخىي داۋامى سۈپىتىدە ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، دۇنياغا مەشھۇر «ئىپەك يولى» بارلىققا كەلگەن. بۇ ئۇز نوۋستىدە مەيلى سودا كارۋانلىرى يولى بىلەن بولسۇن، مەيلى ئۆز-ئارا ئورۇشلار سەۋەبى بىلەن بولسۇن ئۇيغۇرستاننىڭ ئېسىل تاشلىرىنىڭ خوشنا ئەللەرگە ئېلىپ كېتىلىشىگە سەۋەب بولدى. جۈملىدىن سوز بولۇۋاتقان سەمەرقەنتتىكى جاھانگىر ئەمىر تومۇر قەبرىگە ئورنىتىلغان تاشمۇ ئۇيغۇرستاندىن كەلتۈرۈلگەن.

ھە، جاھانگىر ئەمىر تومۇرنى دەپىن قىلىشقا مولجاللانغان مەقبەرە ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقى، ئەجايىپ سالاپىتى ۋە مېمارچىلىق ئۇسلۇبلىرى بىلەن قېدىمىي شەرىقتە بەرپا قىلىنغان شۇ خىلدىكى ئىنشائەتلەرنىڭ ھەممىسىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. بۇ، ئەلۋەتتە، قەشقەر ۋە خوتەننىڭ ئەڭ ئېسىل تاشلىرى بىلەن تولۇق بېزەلگەنلىكىدىندۇر.

مابادا زىيارەتخانىدىكى قەبرى تاشلىرىنى بىر-بىرىگە سېلىشتۇرىدىغان بولساقمۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھېچ شۈبھىسىز زىيارەتخانىنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى ئەمىر تومۇرنىڭ قەلبەكى (ياسالما) قەبرىنىڭ ئۈستىگە ئورنىتىلغان ماھتاب ئۆزىنىڭ ئۇلۇغۋارلىقى بىلەن تەڭدىشى يوق.

ئەگەر دىققەت قىلىدىغان بولساق، مەقبەرىنىڭ پۈتكۈل تاملىرى، ئېدەنى ۋە تورۇسى گۈمبەز سىمان ياسالغان بولۇپ، تاملارنىڭ گۈمبەزگە ئايلانغان قىسمىدىن باشلاپ كوپ جايلىرىغا سۇلس ئۇسلۇبىدا ئەرەبىي ئىملادا بىتىكلەر يېزىلغان. ئالاھىدە تەكىتلەيدىغان يېرى، مەقبەرىنىڭ ژۇقۇرى قىسمىنى بېزىگەن مەرمەر تاشلار بادام شەكلىدە (بادام شەكلى ئۇيغۇر ئويمىكارلىقىغا خاس خۇسۇسىيەت) ئويۇلۇپ، ئۇنىڭغىمۇ ئەرەبچە يېزىقلار يېزىلغان. مەقبەرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا مەرمەردىن ياسالغان تاۋۇت ئورنىتىلغان ۋە ئۇنىڭ ئۈستىنى يېپىش ئۈچۈن 11 سانتىمېتر قېلىنلىقتا مەرمەر قاپقاق ياسالغان. قاپقاقنىڭمۇ گىرۋەكلىرىگە يەنىلا ئەرەبچە يېزىقلار يېزىلغان.

جاھانگىر ئەمىر تومۇرنىڭ قەبرى ئۈستىگە قويۇلغان تاشنى سەمەرقەنتلىكلەرمۇ «قارا تاش»، «ماھتاب» دەپ ئاتاشقان ئېكەن. قېدىمىي شەرىقتە بولسا ئۇنى مۆجىزىلىك كۈچكە ئىگە دەپ بىلىشكەن. ئۇنىڭ ياردىمى بىلەن يامغۇر ياغدۇرۇش، زىلزىلىدىن قۇتۇلۇش، چاقماقنى قايتۇرۇش مۇمكىن، دەپ ھېسابلاشقان. يەنە ئېيتىشىدىكى، ماھتابتىن ياسالغان قاچىدا تاماق يېگەن بىمارلارنىڭ يۈرەك ئاغرىقى ياخشى بولۇپ كېتىدىكەن. ھەتتا بۇ قاچىغا زەھەر سېلىنسا، ئۇ بىر قانچە بولەكلەرگە بولۇنۇپمۇ كېتىدۇ، دېگەن رىۋايەتمۇ بار.

تارىخچى مىرخاندىنىڭ ئەسلەتمىسىگە قارىغاندا، خىتاي ئىمپېراتورى مەزكۇر تاشقا ئىگە بولۇش ئۈچۈن ناھايىتى ئۇرغۇن بايلىق ۋە يۈز مىڭ دىنار ئالتۇن بېرىشكە رازىلىق بىلدۈرگەنلىكى ھەر ھالدا بىجىز بولمىسا كېرەك.

ئارخېئولوگ م. يې. ماسسوننىڭ مەزكۇر تاش، يەنى ماھتاب ھەققىدە يازغان مونۇ سەترلىرى بۇ جەھەتتىن تولىمۇ ئېتىۋارلىقتۇر: «گورى ئەمىردىكى شەيخلەر، - دەيدۇ ئۇ، - مەزكۇر تاشنىڭ ئادەملەر ئارىسىدا ئەجايىپ قەدىرلىنىشىدىن ئۇستىلىق بىلەن پايدىلانغان. ئوتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا ئايرىم شەيخلەر ماھتابنى ئۆگىتىپ ئادەملەرگە دورا ۋە تۇمار سۈپىتىدە پۇللىغان. چەت ئەللەردىن كەلگەن ئايرىم سەيياھلارمۇ شەيخلەرنىڭ بۇ «مەرھەمەتلىرىدىن» پايدىلىنىپ، ئۇنىڭ ئۇششاق پارچىلىرىنى يادىكارلىق سۈپىتىدە ئۆزلىرى بىلەن ئېلىپ كەتكەن».

بىزنىڭچە، جاھانگىر ئەمىر تومۇر قەبرىگە ئورنىتىلغان تاشلاردىكى يېزىقلارنى ئالىملىرىمىز ياخشى ئۆگەنسە، كىم بىلىدۇ، مەرمەردىن ياسالغان تاۋۇت ۋە ئۇنىڭ ئۈستىنى يېپىش ئۈچۈن ياسالغان قاپقاقمۇ، ئومۇمەن، بۇ يەردىكى ھەممە تاشلار ئۇيغۇرستاندىن ئېلىپ كېلىنگەنلىكى ھەققىدە گۇۋالىق بېرەر...

ھاكىم مۇھەممەت.

* * *

مۇستەقىل قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى ئالمۇتا شەھىرى دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ شەھەرلەر قاتارىغا كىرىدۇ. شەھەردە زامانىۋى شەكىلدە سېلىنغان ئۇنلىغان مەمۇرىي بىنالار، كىنوتېئاتىر، سەنئەت سارايلىرى ۋە ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرى بار.

سۈرەتلەردە: 1. جۇمھۇرىيەت سارىيى. 2. شەھەرنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان ستۇدېنتلارنىڭ كازگۇگراد شەھەرچىسى.

قاز تاگ سۈرەتلىرى.

* * *

ئەخمەد يەھيا

پەن ۋە مەدەنىي مىراسلىرىمىزدىن

قۇچۇ ئىدىقۇت دەۋرىدىكى

قىسقىچە مەزمۇنى: بۇ ماقالىدا ئىدىقۇت خانلىقى ئىدىقۇت خانلىقى دەۋرىدە، قۇچۇنىڭ غەرب بىلەن شەرىق مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم تۈگۈنى بولغانلىقى، شۇنىڭ بىلەن مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشنىڭ مۇھىم ۋاستىسى بولغان تەرجىمە پائالىيىتى ئۈچۈن كەڭ ئىجتىمائىي زېمىن ھازىرلانغانلىقى ۋە بۇ زېمىن ئاساسىدا ئوتتۇرىغا چىققان كەسپىي تەرجىمانلار يېتىشىپ چىقىپ، تەرجىمە ئىشلىرىنىڭ راسا ئۇچۇق ئالاھىدىلىكى بايان قىلىندى.

قۇچۇ ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەدەنىيەت پائالىيىتى ۋە مەدەنىيەت جەھەتتە قولغا كەلتۈرگەن مۇۋاپپەقىيەتلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بولۇپمۇ 9-ئەسىردە ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى جەمئىيەتنىڭ ھەممىلا ساھەسىدا زور يېڭى تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى ۋە بىر خىل يېڭى مەدەنىيەتكە ئىگە بولدى. بەزى تەتقىقاتچىلار ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەدەنىيىتى ھەققىدە توختالغاندا «ئۇيغۇرلار يېڭىدىن كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ ھايات كەچۈرۈشكە باشلىغان بۇ رايون قەدىمىي زامانلاردىلا غەربىي يۇرت مەدەنىيىتى بىلەن ئوتتۇرا جۇڭگو مەدەنىيىتى ناھايىتى گۈللەنگەن رايون ئىدى. ئۇلار بۇ يەرگە كېلىپ، ئەينە شۇنداق گۈللەنگەن مەدەنىيەتكە ئىگە بولۇپ، غەربىي يۇرت تارىخىدا يېڭى بىر [illegible] ... شۇنىڭدەك ئۇلار غەربىي يۇرتنىڭ بۇ زېمىندا ئەينە شۇنداق ھەر خىل مەدەنىيەت گۈللىرىنى چېچەپ، بىخلەندۈرۈپ، ئوستۇرۇپ تېخىمۇ گۈللەندۈردى، شۇڭا بۇ جايدىكى بۇرۇنقى خىلمۇخىل مەدەنىيەت نوز ئارا سىڭىشىپ، بىللە تەرەققىي قىلىپ، ژىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئەكس ئەتتۈرگەن ئارىلاش ۋە يېڭى بىر مەدەنىيەت بولۇپ شەكىللەندى» دەپ يازىدۇ. دېمەك، قۇچۇ ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى ئۆز دەۋرىدىلا ئۆزلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى ئاساسىدا باشقا مىللەت، رايونلارنىڭ مەدەنىيەت، نەتىجىلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئۆزگىچە مىللىي مەدەنىيىتىنى ياراتقان ئىدى. مۇشۇ دەۋرگە ئائىت تارىخىي ھۆججەتلەر، ھەر خىل ئەدەبىي ئەسەرلەر، دىنىي كىتابلار ۋە قېزىپ چىقىلغان مەدەنىي يادىكارلىقلار بىزگە قۇچۇ ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر مىللىي مەدەنىيىتىنىڭ گۈللەنگەن مەنزىرىسىنى تولۇق نامايان قىلىپ بېرىدۇ.

شەرىق بىلەن غەرب ئوتتۇرىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش لىنىيەسى يەنە ئىپەك يولىنىڭ بەرپا بولۇشىغا ئەگىشىپ، تارىم ۋادىسى ئەتراپىدىكى كەڭ رايونلار پەيدىنپەي شەرىق مەدەنىيىتى بىلەن غەرب مەدەنىيىتى ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان رايونلارغا ئايلاندى. بۇنىڭ بىلەن قەدىمىي ئىپەك يولىنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولغان تۇرپان ئويمانلىقىمۇ شەرىق مەدەنىيىتى بىلەن غەرب مەدەنىيىتى جۇغلىنىدىغان نۇقتا بولۇپ قالغانىدى. تۆرت چوڭ قەدىمكى مەدەنىيەت يەنى ئوتتۇرا جۇڭگو مەدەنىيىتى، يۇنان مەدەنىيىتى، ھىندى مەدەنىيىتى ۋە مېسوپوتامىيە مەدەنىيىتى ھەمدە بۇددا دىنى، مانى دىنى، زەردۇشت دىنى، خرىستىيان دىنى، ۋە ئىسلام دىنى قاتارلىق بىر قانچە مەشھۇر دىنلار بۇ رايوندا ئۇچرىشىپ ۋە ئۆز ئارا گىرەلىشىپ، بۇ رايوندىكى كىشىلەرنى خەنزۇ-تىبەت، تىللىرى، ھىندى-ياۋروپا تىللىرى ۋە مەدەنىيىتى بىلەن ئۇنۇشۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. نەتىجىدە ئالتاي تىللىرى، خەنزۇ تىللىرى ۋە ھىندى-ياۋروپا تىل سىستېمىسىنىڭ گىرەلىشىشى بۇ جايدا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشنىڭ ۋاستىسى بولغان تەرجىمە پائالىيىتىگە كەڭ زېمىن ھازىرلاپ بەردى. بۇنىڭ بىلەن بىر مۇنچە تەرجىمان، تىلشۇناسلار مەدەنىيەت ئەلچىسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش پائالىيىتىنى ئىلگىرى سۈردى. قۇچۇ ئۇيغۇرلىرى بۇ رايوندىكى ئەسلىدىكى مول مەدەنىيەت مىراسلىرىغا ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىللە، چەت ئەل ۋە ئېلىمىزدىكى باشقا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت نەتىجىلىرىنى داۋاملىق قوبۇل قىلىپ، بىرىكىش خاراكتېرىنى ئالغان ئۆزگىچە مىللىي مەدەنىيەت فورماتسىيىسىنى تەدرىجىي شەكىللەندۈردى. بۇ مەدەنىيەت قۇچۇ ئىدىقۇت مەدەنىيىتى تارىخىدىلا شانلىق سەھىپە بولۇپ قالماستىن، بەلكى پۈتكۈل ئوتتۇرا ئازىيە، غەربىي يۇرت مەدەنىيەت تارىخىدىمۇ شانلىق سەھىپە ئاچتى.

ئۇنىڭ ئۈستىگە، قۇچۇ ئىدىقۇت دەۋرىدە تىل-يېزىق بىرلىككە كېلىپ، قەدىمىي ئۇيغۇر تىلىنىڭ ھۆكۈمران ئورۇندىكى ئۈستۈنلۈك يېزىقى ئايلىنىشى، مەتبەئە ئىشلىرىنىڭ رىۋاجلىنىشى تەرجىمە پائالىيىتىنى تېخىمۇ ئۇلۇغلۇق ماددىي شارائىت ۋە كەڭ سورۇن بىلەن تەمىنلىدى. «كېيىنكى ژىللاردا، تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ مۇرتۇق دېگەن يېرىدىكى بىر بۇتخانىدىن مۇكەممەل ساقلىنىپ قالغان زور بىر تۈركۈم ئويما باسما ئەسەرلىرى تېپىلغان. بۇ فاكتلار قۇچۇ ئىدىقۇت دەۋرىدە باسما ئىشلىرىنىڭ نەقەدەر ئەۋج ئالغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.» قۇچۇ ئىدىقۇت دەۋرىدىكى باسما ئىشلىرىنىڭ كۆلىمى ھەر خىل تىللاردىكى باسما بۇيۇملىرىنىڭ بولغانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. تۇرپان ئويمانلىقىدىن تېپىلغان ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ۋە تاڭغۇتچە ئويما باسما ئەسەرلەر بۇنىڭغا دەلىل بولالايدۇ. بۇ ئويمان باسما ئىشلىرىغا ئىشلىتىلگەن يېزىقلار ئىچىدە قەدىمىي ئۇيغۇر يېزىقى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇيغۇرچىدىن قالسا خەنزۇچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇلاردىن باشقا يەنە سوغدى يېزىقى، سۈرىيە يېزىقى، پارس يېزىقى، براخما يېزىقى ۋە يۇنان يېزىقىدا خاتىرىلەنگەن باسما ھۆججەتلەرمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ دېمەك، بۇ قۇچۇ ئۇيغۇرلىرىنىڭ دۇنياۋى مەدەنىيەت سىستېمىلىرى گىرەلىشىپ كەتكەن تۇرپان ئويمانلىقىدا ھەر خىل مەدەنىيەت ئامىللىرىنى ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت ساھاسىگە كىرگۈزۈش يولىدا تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، تەرجىمە ۋاستىسىدىن كەڭ دائىرىدە پايدىلانغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ يەنە شۇنچىۋالا كۆپ تىللىق باسما ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان غايەت زور بىر كەسپىي قوشۇننىڭ بارلىقىنى، بۇ قوشۇننىڭ ئىچىدە باسما تېخنىكىسىنى پىششىق ئىگىلىگەنلەردىن باشقا، يەنە ھەر خىل تىل يېزىقنى پىششىق بىلىدىغان كەسپىي تەرجىمە خادىملىرىنىڭمۇ بارلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئەينى چاغلاردا تۇرپان ئويمانلىقىدا بىرلا ۋاقىتتا تۈرك يېزىقى، سوغدى يېزىقى، خەنزۇ يېزىقى، سۈرىيە يېزىقى، پارس يېزىقى، براخما يېزىقى، يۇنان يېزىقى ۋە تۇخار كۈسەن يېزىقى (قارا شەھەر، كۇچار) قاتارلىق 16 خىل يېزىق قوللىنىلغان. تۇرپان ئويمانلىقىدا قوللىنىلىۋاتقان بۇ خىل نۇرغۇن يېزىقلار ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرىنى ھەر خىل تىل-يېزىقلارنى ئىگىلەش، چۈشىنىش، سېلىشتۇرۇش ۋە تاللاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. ئۇلار ئۇزاق مۇددەتلىك سېلىشتۇرۇش، تاللاش ئارقىلىق ئاساسەن ئوتتۇرا ئازىيە سوغدىلىرى تەرىپىدىن قوللىنىلغان سوغدى يېزىقىنى ئۆزگەرتىپ قوبۇل قىلىپ، شۇ دەۋردىكى ئۇيغۇر تىلىنى ئىپادىلەيدىغان «قەدىمىي ئۇيغۇر يېزىقى»نى ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىشقا باشلىغان. شۇڭا بۇ دەۋردىكى تەرجىمە پائالىيىتى ئاساسەن مۇشۇ تىلنى مەركەز قىلغان ھالدا شەكىللەنگەن. تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى مۇشۇ تىل-يېزىقتا خاتىرىلەنگەن. ھازىر مەلۇم بولۇشىچە، بۇ يېزىق بۇددا كىتابلىرىنىلا تەرجىمە قىلىشقا قوللىنىلىپ قالماستىن مانى دىنى، نېستورىيەن دىنى ۋە ئىسلام دىنىنىڭ كلاسسىك كىتابلىرىنى، تۇختامنامە، تىلاۋەتنامە، شېئىر-نەزمە، ھېكايىلەرنى يېزىش ۋە تەرجىمە قىلىش ئىشلىرىدىمۇ قوللىنىلغان. خان ئوردىسى ۋە خەلق ئىچىدە بۇ يېزىق يەنە ئالاقىلىشىش قورالى سۈپىتىدە قوللىنىلغان. 19-ئەسىردىن بۇيان چەت ئەل ئېكسپېدىتسىيەچىلىرى، ئارخېئولوگلىرى مۇشۇ يېزىقتا يېزىلغان نۇرغۇن ھۆججەتلەرنى تاپتى. بۇ ھۆججەتلەر ھازىر دۇنيادىكى بىر مۇنچە دۆلەتلەرنىڭ كۈتۈپخانىلىرىدا ياكى مۇزېيلىرىدا ساقلانماقتا. بىر قىسمى ئېلىمىزدا ساقلانماقتا. بۇ ھۆججەتلەر ئىچىدە ئاساسەن بۇددا نوم سۇترالىرى، مانى-نېستورىيان پۈتۈكلىرى، ئەدەبىي ئەسەرلەر، تىبابەتچىلىك كىتابلىرى، ئابىدە-خاتىرىلەر، كالىندار، ئىختىساتقا دائىر ھۆججەتلەر ھەمدە كۈسەنچە-ئۇيغۇرچە سۆزلۈك، خەنزۇچە-ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرما سۆزلۈك (ساقۇرت پۈتۈك) قاتارلىقلار بار. تەرجىمە ئەسەرلىرىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىدىن قارىغاندا، تەرجىمىنىڭ دائىرىسى ۋە مەزمۇنى ناھايىتى كەڭ، تۈرىمۇ كۆپ بولغان. قۇچۇ ئۇيغۇرلىرى ئىچىدە بۇددا دىنىغا ئىخلاس بىلەن ئېتىقاد قىلغۇچىلار كۆپ بولغاچقا، بۇ دەۋردە بۇددا نوملىرىنى تەرجىمە قىلىش يېڭى بىر پەللىگە ۋە سەۋىيەگە كۆتۈرۈلگەن. نەتىجىدە ئۇلار بۇ ساھادا ناھايىتى زور مۇۋاپپەقىيەتلەرگە ئېرىشكەن. قۇچۇ ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى بۇ خىل مۇۋاپپەقىيەتلىرى شىمالىي ئورخۇن ۋادىسىدىكى ئۇيغۇرلار تۇرپان ئويمانلىقىغا كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىنكى يېڭى ئىجتىمائىي مۇھىت ئىچىدە شەكىللەنگەن. ئۇلار بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىپ، بۇ رايوننىڭ مەدەنىيەت مىراسلىرىغا ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىنى بۇ جاينىڭ مەدەنىيىتى بىلەن ناھايىتى تېزلا بىرلەشتۈرەلىگەن، چۈنكى تۇرپان ئويمانلىقىدا ئۇزۇندىن بۇيان ياشاپ كېلىۋاتقان يەرلىك ئۇيغۇرلار بىلەن شىمالدىن كۆچۈپ كەلگەن ئورخۇن ئۇيغۇرلىرى ئىجتىمائىي ئىدېئولوگىيە ۋە دىنىي ئېتىقاد جەھەتتە ئورتاق مەدەنىيەت ئامىللىرىغا ئىگە بولغان. تۇرپان ئويمانلىقى شۇ چاغلاردىلا غەربىي يۇرتتىكى ئەڭ مۇھىم بۇددا مەركىزىگە ئايلانغان ئىدى. ياپونىيەلىك يۇي تىيەنخېڭ يازغان «غەربىي يۇرت مەدەنىيەت تارىخى» دېگەن كىتابتا: «ئادەتتە ئۇيغۇرچە بۇددا نوملىرى دەپ ئاتىلىدىغان بۇددا نوملىرى ئىچىدە تاڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرىدا تەرجىمە قىلىنغان نەرسىلەرنى چېلىقتۇرۇشقا بولىدۇ. بۇ نوملار ئىچىدە ئۇيغۇرلار غەربكە كۆچۈشتىن بۇرۇن، بۇ يەرلەردە ئولتۇراقلاشقان بۇددىزمچى تۈركلەرنىڭ (ئۇلار ئارىسىدا ئۇيغۇرلارمۇ بولۇشى تەبىي) تۈركچىگە تەرجىمە قىلغانلىرىمۇ بار. ئەمما قېزىۋېلىنغاندا ئارىلىشىپ كەتكەچكە، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۈركچە بىلەن ئۇيغۇرچە ئاساسەن ئوخشىشىپ كەتكەچكە، بۇلارنى بىر-بىرى بىلەن پەرقلەندۈرۈش مۇمكىن ئەمەس. يەنە كېلىپ كېيىنچە ئۇيغۇر يېزىقى دەپ ئاتالغان يېزىق بىلەن يېزىلغانلىرى كۆپرەك. شۇڭا ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىردەك «ئۇيغۇرچە بۇددا نوملىرى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەمما بۇ زادىلا توغرا بولمىغان ئاتاشتۇر، ئەمەلىيەتتە، بۇددا نوملىرى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنىشتىن ئىلگىرى تىل ۋە يېزىق جەھەتتە ئۇيغۇرچىدىن قىلچە پەرقلەنمەيدىغان تۈركچە بۇددا نوملىرىنىڭ بارلىقى بىزگە مەلۇم»، «تۈركچە ئاتالغان نوملار ئومۇمەن ئۇيغۇرچە ئاتالغان نوملار بىلەن ئوخشاش بولۇپ، ھەر ئىككىسىنىڭ تىل جەھەتتە ھېچ قانداق پەرقى يوق. ئەمما ئېنىق ئېيتقاندا، تۈركچە نوملار 9-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا غەربىي يۇرتقا كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلىشىشتىن بۇرۇن شۇ يەردە ياشاۋاتقان تۈركلەرگە مەنسۇپ بولۇشى، ئۇيغۇرچە دەپ ئاتالماسلىقى كېرەك» دەپ بايان قىلىندۇ. ژۇقارقى بايانلاردىن شۇنى بىلگىلى بولىدۇكى، بۇ جايدا خېلە بۇرۇنلا بۇددا نوملىرىنىڭ تۈركچە ياكى ئۇيغۇرچە تەرجىمە نۇسخىلىرى بارلىققا كەلگەن. بۇنىڭ ئىچىدە غەربنىڭ سانسكرىتچە نوملىرىدىن بىۋاسىتە تەرجىمە قىلىنغان نوملار بولغان، شۇنداقلا تۇخار، كۈسەن، قەدىمكى خوتەن تىللىرىدىن، تاڭغۇت، خەنزۇ تىللىرىدىن تەرجىمە قىلىنغان بۇددا نوملىرىمۇ بولغان. ھەتتا جۇڭگودا يېزىلغان «ئاسمان ۋە زېمىندىكى سەككىز مۆجىزىكەر تەڭرى سۇتراسى» دېگەن ساختا نوممۇ ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنىپ ناھايىتى كەڭ تارقالغان. تۈرك يېزىقى قەدىمكى تۈركىي مىللەتلەرنىڭ ئورتاق يېزىقى بولۇپ، ئورخۇن تۈرك خانلىقى، ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە ۋە ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئورتاق ئىشلىتىلگەن، شۇڭا يەنە «توققۇز ئوغۇز يېزىقى»، «ئورخۇن-يەنىسەي يېزىقى»، «كۆك تۈرك يېزىقى» دېگەندەك ناملار بىلەنمۇ ئاتالغان. لېكىن كېيىنكى دەۋردە ئۇيغۇرلار سوغدى يېزىقى ئاساسىدا ئىشلىگەن قەدىمىي ئۇيغۇر يېزىقىنى قوللانغان. ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئالىمى سىڭقۇ سەلى «ئالتۇن يارۇق»نىڭ تەرجىمىسىگە يازغان كىرىش سۆزىدە بۇ يېزىقنى «تۈرك-ئۇيغۇر يېزىقى» دەپمۇ ئاتىغان، ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ۋە مەدەنىيەت پائالىيىتىدە ئۆز تارىخىدىكى بارلىق يېزىقلاردىن ئىمالال ۋە ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ كەلگەن. يېزىقنىڭ ئۆزگىرىشى ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت ھاياتى ۋە پائالىيىتىدە قىلچىمۇ بوشلۇق ياكى ئۈزۈكچىلىك قالدۇرمىغان. ژۇقۇرىدا ئېيتىلغان تۈركچە، ئۇيغۇرچە دېگەنلەرگە كەلسەك، ئۇ پەقەت يېزىق ئۆزگىرىش داۋامىدا پەيدا بولغان يېزىق شەكلىگە قاراپ قويۇلغان ناملار بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ پۈتكۈل مەدەنىيەت تارىخىدىكى مۇۋاپپەقىيەتلەرنىڭ تارىخىي ئىزچىللىقىغا ۋە بىر پۈتۈنلۈككە قىلچە تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ. «شىمالىي چى سۇلالىسى تارىخى»نىڭ 20-بابىدا «لىيۇ شىچىڭ يات قەۋملەرنىڭ تىلىنى بىلىشتە ھەممىدىن كامىل ئىدى، پادىشاھ پەرمان چۈشۈرۈپ، لىيۇشىچىڭغا «نىرۋانا سۇترا»سىنى تۈرك تىلىغا تەرجىمە قىلدۇرۇپ، ئۇنى تۈرك قاغانىغا تەقدىم قىلغان» دەپ بايان قىلىنغان. ئۇيغۇرلار ئورخۇن ۋادىسىدا تۇرۇۋاتقان چېغىدىلا بۇددىزم تەسىرىنى قوبۇل قىلغان. بولۇپمۇ ئۇيغۇر خانلىقى تاڭ سۇلالىسى بىلەن ناھايىتى يېقىن كېلىدى-باردى قىلىپ قويۇق ئالاقىدا بولۇپ كەلگەچكە، تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئوتتۇرا جۇڭگو مەدەنىيىتى ئۇيغۇرلارغا كۆپ جەھەتتە تەسىر كۆرسەتكەن. بۇ مەزگىلدە خەنزۇ يېزىقى ۋە ئۇنىڭ فونېتىكىسىنى تەتقىق قىلىدىغان مەخسۇس كىتابلارمۇ غەربىي ژۇرتقا يېتىپ كەلگەن. بەزى غەربىي ژۇرتلۇق ئالىملار، مەسىلەن، سۇلىلىق (قەشقەر) خۇيلىن خەنزۇ تىلىنى تەتقىق قىلىش جەھەتتە ئەجايىپ تۆھپىلەرنى ياراتقان. ئۇ خەنزۇ ۋە سانسكرىت تىللىرىنى ياخشى بىلگەچكە، قەدىمكى خەنزۇچە كىتابلار ۋە تىلشۇناسلىققا دائىر بىلىملەردىن پايدىلىنىپ «بۇددا نوملىرىنىڭ ئوقۇلۇشى ۋە مەنىلىرى» دېگەن كىتابنى (جەمئىي يۈز جىلد) يېزىپ چىققان». تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنيۈەن 4-ژىلى (مىلادى 788-ژىلى) ئۇيغۇرلار تاڭ سۇلالىسىنىڭ ما-

تەرجىمە پائالىيىتى توغرىسىدا

قوللىنىشى بىلەن «ئۇيغۇر» دېگەن سۆزنىڭ خەنزۇچە يېزىلىشىدىكى خەيكە «شۇڭقاردەك پەرۋاز قىلغۇچى» دېگەن مەنىدىكى خەنزىنى كىرگۈزۈپ، خەنزۇچە خەتنىڭ مەنىسىدىن پايدىلىنىپ ئۆز شۆھرىتىنى نامايان قىلغان. يېقىنقى چاغلاردا تۇرپان سىڭگىم بۇددا خارابىلىقىدىن قېدىمىي خەنزۇچە-ئۇيغۇرچە لۇغەت پارچىلىرى تېپىلغان. مانا بۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئەينى زاماندا خەنزۇ تىلىنى تەتقىق قىلىشتا خېلە زور مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قازانغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

قېدىمىي ئۇيغۇرلار بۇددىزمنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ئۇرغۇتۇلغان بۇددا نوم بىتىكلىرىنى قېدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىشقا باشلىغان. بولۇپمۇ تۇرپان ئويمانلىقىغا كۆچۈپ كېلىپ بۇددىزمغا ئومۇمىيۈزلۈك ئېتىقاد قىلىشقا باشلىغاندىن كېيىن بۇددىزم ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىش، كۆچۈرۈش ئۇلارنىڭ ئاساسىي مەنىۋى پائالىيىتىگە ئايلانغان ۋە مەشھۇر تەرجىمانلارمۇ ئوتتۇرىغا چىققان. مەسىلەن، سىڭقۇ سەلى، پرتانراكشىت، ئاموگا ئاچار، ساڭا شىرى، ئارغۇن سەلى، بىلان ئاسلى، كارناداس، ئەنسارى قاتارلىق تەرجىمانلار ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، سانسكرىتچە، تىبەتچە ۋە موڭغۇلچە تەرجىمە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. بۇددىزم مەزمۇنىدىكى «مائىترى سىمىت» دېگەن ئەسەر دەسلەپتە كۇچارلىق كوماراجىۋا تەرىپىدىن سانسكرىت تىلىدىن توخرى تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان، 9-ئەسىردە ئاگنىدىن پرتانراكشىت تەرىپىدىن توخرى تىلىدىن قېدىمىي ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. ئەسەرنىڭ تەرجىمىسى توغرىسىدىكى تەتقىقاتلاردىن شۇنى بىلگىلى بولىدۇكى، پرتانراكشىت قوچۇ ئىدىقۇت دەۋرىدە يەنى 8-9-ئەسىرلەردە ياشىغان بولۇپ، ئۇ ئاساسەن ئەدەبىي تەرجىمە پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللانغان. دېمەك، پرتانراكشىت قېدىمىي ئۇيغۇر تىلى ۋە توخرى تىلىنى پىششىق بىلىدىغان ھەمدە بۇددا دىنى ئەدەبىياتىنىڭ نەمۇنىلىرى بىلەن تونۇشلۇق بولغان ماھىر تەرجىمان بولۇش بىلەن بىللە، يەنە بۇددا تەلىماتى بويىچە بىر قەدەر ژۇقۇرى مەلۇماتقا ئىگە شەخستۇر.

«مائىترى سىمىت» بۇددا دىنى مەزمۇنىدىكى سەھنە ئەسىرى بولۇپ، ئۇنىڭدا بۇددا مۇرىتلىرىنىڭ لەزەردە كەلگۈسىدە مەيدانغا چىقىدىغان تەڭرى مائىترىنىڭ ھاياتىدىكى ئىش-پائالىيەتلىرى بايان قىلىنغان. ئەسەرنىڭ توخرى تىلىدىكى نۇسخىسىنىڭ ھەر بىر ۋارىقى ئۈستىگە قانچىنچى پەردە ئىكەنلىكى يېزىپ قويۇلغان. ھەر بىر پەردىسىنىڭ بېشىدا ۋاقىەلىكنىڭ ئورنى، سەھنىگە چىققۇچى قەھرىمانلار، ئورۇنلىنىدىغان كۈيلەر خاتىرىلەنگەن. لېكىن قېدىمىي ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان تەرجىمە نۇسخىسىدا سەھنىگە چىققۇچى قەھرىمانلار ۋە ئورۇنلىنىدىغان كۈيلەر خاتىرىلەنمەي، پەقەت ۋاقىەلىكنىڭ ئۆزىلا يېزىلغان، شۇنداق بولسىمۇ بىز بۇ ئەسەرنى ئوقۇغىنىمىزدا ئۇنىڭ ئىجادىي يوسۇندا تەرجىمە قىلىنغانلىقىنى ۋە قويۇق دراما تۈسىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

«ئالتۇن يارۇق»-بۇددا رىۋايەتلىرى ۋە ئەقىدىلىرى مەزمۇن قىلىنغان ئەسەر بولۇپ، ئەسلى نۇسخىسى سانسكرىتچە يېزىلغان. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن يى جىڭ دېگەن كىشى بۇ ئەسەرنى 703-يىلى سانسكرىت تىلىدىن خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلغان. خۇي لىنىڭ «شۈەنزاڭنىڭ تەرجىمە ھالى» دېگەن ئەسىرىدە شۈەنزاڭنىڭ پائالىيەتلىرى، جۈملىدىن بۇددا ئىلمىنى تەھسىل قىلىش ئۈچۈن غەربكە سەپەر قىلىش جەريانىدىكى كەچۈرمىشلىرى بايان قىلىنغان خەنزۇچە ئەسەردۇر. بۇ ئىككى ئەسەرنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمە نۇسخىسىنىڭ ئاخىرىغا بېرىلگەن ئىزاھلاردىن بىز بۇ ئىككى كىتابنى قوچۇ ئىدىقۇت خانلىقىنىڭ يازلىق پايتەختى بەشبالىق (ھازىرقى جىمسار) دا ياشىغان ئاتاقلىق تەرجىمان سىڭقۇ سەلى تۇتۇڭنىڭ قېدىمىي خەنزۇ تىلىدىن قېدىمىي ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغانلىقىنى بىلەلەيمىز. «غەربكە سەياھەت» شۈەنزاڭ ھەققىدىكى رىۋايەتلەر ئاساسىدا يېزىلغان خەنزۇچە رومان بولۇپ، ئۇنىڭ شۇ دەۋردە ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغانلىقى توغرىسىدا ئېنىق ئىسپاتلىك پاكىت يوق. ئەمما ياپونىيىدە ساقلىنىۋاتقان قېدىمىي ئۇيغۇر تىلىغا ئائىت ھۆججەتلەر ئىچىدە بۇ رومانىدىكى بىر ھېكايە بايان قىلىنغان، تىل ۋە تەرجىمە ئۇسلۇبىدىن قارىغاندا، ژۇقۇرىدىكى ئىككى ئەسەرنىڭكى بىلەن ئوخشاپ كېتىدۇ. شۇڭا بەزى تەتقىقاتچىلىرىمىز بۇ ئەسەرنىمۇ سىڭقۇ سەلى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان بولۇشى مۇمكىن دەپ قارايدۇ. تەرجىمە قىلىش ناھايىتى قىيىن بولغان قېدىمىي خەنزۇ تىلى ئۇسلۇبىدا يېزىلغان بۇ ئىككى ئەسەرنى سىڭقۇ سەلىنىڭ شۇنداق ماھىرلىق ۋە ئۇستىلىق بىلەن تەرجىمە قىلالىغى، باشقا تىللاردىكى تەرجىمىسى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، سۆز ئاتالغۇ قوبۇل قىلىپ، ئۆز تەرجىمىسىنى مۇكەممەللەشتۈرگەنلىكىدىن، ئۇنىڭ بىر قانچە تىللارنى بىلىدىغان ئۇستا تەرجىمان ئىكەنلىكىنى بىلەلەيمىز. ئۇنىڭ تەرجىمە ماھارىتى ناھايىتى ئەترابلىق بولۇپ، «ئالتۇن يارۇق» قىستۇرۇلغان ھەر بىر قۇرى يەتتە خەتلىك خەنزۇچە بىر شېئىرنى قېدىمىي ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ئۇسلۇبى بويىچە 4 مىسرالىق 2 كۇپلېت قوشاققا ئايلاندۇرۇپ جانلىق، راۋان تەرجىمە قىلغان. «شۈەنزاڭنىڭ تەرجىمە ھالى» دىكى شېئىرلارنى سانسكرىتچە «كاۋايا» شېئىرىغا مايىل بىر خىل نەسرىي ئۇسلۇب بىلەن تەرجىمە قىلىپ قويۇق مىللىي تۈسنى گەۋدىلەندۈرگەن. مانا بۇلار سىڭقۇ سەلىنىڭ تەرجىمە ماھارىتىدىكى پاساھەتلىك ئۇسلۇبىنى نامايان قىلىدۇ.

قوچۇ ئىدىقۇت جەمىيىتىدە بۇددا دىنى ھۆكۈمران ئورۇنغا ئۆتۈش بىلەن، ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى بۇددىزمنىڭ سەممىي ئېتىقاتچىلىرى ۋە ئەڭ ئاكتىپ تەرغىباتچىلىرىغا ئايلانغان. بۇددىزمنىڭ كىتابلىرىنى تەرجىمە قىلىش «ساۋابلىق ئىش» دەپ قارىغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇددا نوم-سۇترالىرىنى ھەر خىل مەنبەلەردىن يەنى قېدىمىي كۇچار تىلى، قېدىمىي قارا شەھەر تىلىدىن، سانسكرىت تىلىدىن، تىبەت تىلىدىن، خەنزۇ تىلىدىن قېدىمىي ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان، بەزى دىنىي كىتابلارنى ئۇيغۇرلار ئۆزى يازغان. ئاموگا ئاچارى دەپ نام ئالغان راھىپ «سەككىز مۇقەددەس نۇرۇلغا مەدھىيە» ناملىق كىتابنى سانسكرىت تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان. ساڭگا شىرى «ئارا يارا جاۋاداكا سۇترا» نى تىبەت تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان، قوچۇلۇق كومارا بۇتى، كۇچارلىق موكسا گوپتا قاتارلىقلارمۇ بىر مۇنچە بۇددا ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلغان.

يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدە ئىدىقۇت خانلىقى ئۆز رازىلىقى بىلەن چىڭگىزخانغا بويسۇنغاچقا، ئۇيغۇرلار ئالاھىدە ھوقۇق-ئىمتىيازغا ئىگە بولغان، بەزى ئۇيغۇر راھىبلىرى ۋە تەرجىمانلار ئىچكى رايونلاردا بۇددا نوملىرىنى تەرجىمە قىلىپ، ئىچكى رايونلاردا بۇددىستلارنىڭ ھۆرمىتىگە نائىل بولغان، 1047-يىلى تاڭغۇت خانى لى يۈەنخاۋ «ئېگىز پەشتاقلىق خانىقا» دەپ ئاتالغان كاتتا بىر ساگرام سالدۇرغان. ئۇيغۇر راھىبلىرى بۇ ساگرامدا بەزى بۇددا نوملىرىنى تىبەت تىلىغا تەرجىمە قىلىپ چىققان. 1273-يىلى قۇبىلايخان ئۇيغۇر راھىبى قاتاي سەلىنى بۇددا دىنىنى چۈشەندۈرگۈچى ئۇكۇرداي قىلىپ، چاڭجىياڭ دەرياسىنىڭ شىمالىدىكى جايلارنىڭ بۇددا ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا تەيىنلىگەن. بولۇپمۇ قېدىمىي ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ موڭغۇللار تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىشى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىكى رولىنى تېخىمۇ ژۇقۇرى كۆتەرگەن. موشۇ دەۋردە ئىدىقۇت خانلىقى تەۋەسىدىن چىققان نۇرغۇن ئالىم-ئۆلىمالار، ئەدىپ-تەرجىمانلار ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىدارىنى جارىي قىلدۇرۇپ، ئېلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئىشىغا ئۆز ئەقىل پاراسەتلىرىنى تەقدىم قىلىشقان. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەنسارى، بىلان ئاسلى، كارناداس، ئارقۇن سارىنىڭ كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئەڭ زور. ئەنسارى يۈەن سۇلالىسى ئوردىسىنىڭ ئۆلىمالار مەھكىمىسىدە يارلىقچى بولۇپ ئىشلىگەن. بۇددا نوملىرىنى ئوقۇغان، قوشۇمچە كوڭزىچىلىقنى ئۆگەنگەن، ئۇنىڭ خەنزۇچىدىن تەرجىمە قىلغان ئەسەرلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، خەنزۇ مەدەنىيىتىنى تونۇشتۇرۇشتا ئەجايىپ زور خىزمەت كۆرسەتكەن شەخس ھېساپلىنىدۇ. ئۇ خەنزۇ تىلىدىكى «ئەسرىنامە»، «پاراغەتكە بېرىلمەسلىك»، «جېڭگۈەن تىللىرىدىكى مۇھىم ھۆججەتلەر»، «ئىبرەتنامە»، «ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئورنەكلەر»، «پۇتۇن «ئەسرىنامە»»، «قىيىن كېسەللىكلەر» ۋە «دورا گىيالار» قاتارلىق مەشھۇر كىتابلارنى قېدىمىي ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيىتىنى بېيىتىش ۋە رىۋاجلاندۇرۇشتا زور تۆھپە قوشقان. يەنە خەنزۇچە «قەدىمنامە» نى موڭغۇلچىغا تەرجىما قىلغان.

بىلان ئاسلى يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن قوموللۇق بۇددىست ئالىم ۋە تەرجىمان بولۇپ، خەنزۇچە، سانسكرىتچە ۋە تىبەتچە بىر قانچە تىللارنى مۇكەممەل ئىگىلىگەن، خەنزۇ تىلىدىن «سۇرانگاما سامارى سۇترا» نى قېدىمىي ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان. سانسكرىت تىلىدىن «كالىدراۋا پراجنا سۇترا»، «ماخايانا لانكارا سۇترا»، «ئۇلۇق نىرۋانا سۇترا» ۋە «ماخايانا سۇتراغا مەدھىيە» قاتارلىق بۇددا نوملىرىنى، تىبەت تىلىدىن قىيىن بولغان «دىيانا سۇترا» نى قېدىمىي ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ چىققان، كارناداس يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئەڭ مەشھۇر ئۇيغۇر تەرجىمە مۇتەخەسسىسى. ئۇ كىچىكىدىنلا ناھايىتى ئەقىللىق، زېرەك بولغاچقا، ئەنسارى ئۇنى قۇبلايخانغا تونۇشتۇرغان. قۇبلايخاننىڭ بۇيرۇقى بىلەن كارناداس شۇ چاغدىكى دۆلەت ئۇستازى دەپ نام ئالغان كاتتا ئۆلىما باسپا (موڭغۇلچە باسپا يېزىقىنى ئىجاد قىلغان كىشى) دىن براخمان تىلى، تىبەت تىلى ۋە موڭغۇل تىلىنى ئۆگەنگەن. كېيىن قۇبلايخاننىڭ مەخسۇس تەرجىمانى ۋە ئوردا باش مىرزىسى بولغان، ئۇ بىر ئۆمۈر ۋاقتىنى سەرىپ قىلىپ «ھىندىچە، تىبەتچە نوملار» دېگەن ناھايىتى زور ھەجىملىك كىتابنى قېدىمىي ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ چىققان. دېمەك، يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ژۇقۇرىدىكى مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ئىش پائالىيىتىدىن بىز بۇددىزمنىڭ ئۇيغۇرلار ئىچىدە قانچىلىك راۋاج تاپقانلىقىنى، پۈتكۈل جەمىيەت ئۇستقۇرۇلمىسىنىڭ ھەر قايسى ساھالىرىغا قانچىلىك سىڭىپ كىرگەنلىكىنى ئېنىق بىلەلەيمىز.

بۇ دەۋردە يەنە بۇددا رىۋايەتلىرى ۋە ئەپسانىلىرىنى تېماتىك ئىدىيە قىلغان زور بىر تۈركۈمدىكى بەدىي ئەسەرلەرمۇ مەيدانغا كەلگەن. «چاشتانى ئىلىگ بەگ»، «دانتى پالا»، «ئىككى تېگىن ھەققىدە قىسسە»، «رەسسام بىلەن ياغاچچى»، «چوڭ مايمۇن پاتمارالى» قاتارلىق ئەسەرلەردە ئاساسەن بۇددا دىنىنىڭ ئەپسانە، رىۋايەتلىرى مەزمۇن قىلىنغان بولۇپ، ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى بۇ رىۋايەتلەرنى تەرجىمە قىلىش يولى بىلەن ئۆزلەشتۈرگەن ياكى ئۆز تىلى ۋە ئەدەبىي ئەنئەنىلىرى بويىچە ئۆزگەرتىپ ئۆزلىرىنىڭ بۇددىزم ئەقىدىسىنى ئىپادە قىلىدىغان بەدىي ئەسەرگە ئايلاندۇرغان. بۇ ئەسەرلەر قوچۇ ئىدىقۇت دەۋرىدىكى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى كلاسسىك ئەدەبىياتنىڭ شەكىللىنىشى ۋە رىۋاجلىنىشىغا ناھايىتى زور ئاساس سېلىپ بەرگەن.

مىڭ سۇلالىسى مەزگىلىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئوتتۇرا جۇڭگو رايونى بىلەن بولغان ئالاقىسى دائىرىسىدە خەنزۇچە-ئۇيغۇرچە تەرجىمە ئورگانلىرىنىڭ تەسىس قىلىنغانلىقى ۋە تەرجىمە خادىملىرىنىڭ كۆپلەپ بارلىققا كەلگەنلىكى ئىدىقۇت تەرجىمە تارىخىدا ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە بىر ئىش ھېساپلىنىدۇ. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئىدىقۇت خانلىقى بىلەن مىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدىكى خەنزۇچە-ئۇيغۇرچە خەت ئالاقىلارنى تەرجىمە قىلىشقا مەسئۇل بولغان ئورگان «ئىدىقۇت تەرجىمە مەھكىمىسى» دەپ ئاتالغان. ئىدىقۇت تەرجىمە مەھكىمىسىگە مەخسۇس ئەمەلدار تەيىنلەنگەن ۋە تەرجىمانلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى ئۇيغۇر تىلى بىلەن خەنزۇ تىلىنىڭ ئۆزلىرىگە ئايرىلغان سېلىشتۇرمىلىق سۆزلەكلىرىنى تۈزۈپ چىقىش ۋە ژۇقۇرىغا يوللىنىدىغان ياكى تۆۋەندىن كەلگەن خەت-ئالاقىلارنى خەنزۇچە-ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ مەركىزىي ھۆكۈمەتكە يوللاشتىن ئىبارەت بولغان. تارىخىي ماتېرىياللاردا ئۇ «ئىدىقۇت مەكتۇبلىرى» دەپ ئاتالغان. «ئىدىقۇت مەھكىمىسى مەكتۇبلىرى» مىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئارخىپىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ھازىرقى ۋاقىتتا قىممەتلىك مەدەنىي يادىكارلىق سۈپىتىدە ساقلىنىۋاتقان «ئىدىقۇت مەھكىمىسى تەرجىمە كىتابى» ياكى «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى» دېگەنلىرىمىز ئەينە شۇ ۋاقىتتا تۈزۈلگەن. ئۇنىڭ نۇسخىلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئاساسەن بېيجىڭ كۇتۇپخانىسىدا ساقلانغان.

مىڭ سۇلالىسى مەركىزى تەرجىمە ئورگانلىرىنىڭ خادىملىرى ئۇيغۇرلار بىلەن مىڭ سۇلالىسى ئوتتۇرىسىدىكى خەت-ئالاقىلارنى تەرجىمە قىلىش مەسئۇلىيىتىنىلا ئۈستىگە ئالماي، ئەلچىلەرگە ھەمرا بولۇش مەسئۇلىيىتىنىمۇ ئۆز ئۈستىگە ئالغان. تەرجىمە خادىملىرىنىڭ چېگارا ئىشلىرى توغرىسىدىكى بەزى چۈشەنچە پىكىرلىرى ھەمىشەم مىڭ سۇلالىسىنىڭ چېگارا ئىشلىرىغا دائىر سىياسەتلىرىنى تۈزۈشىگە، تەسىر كۆرسىتىپ تۇرغان. تەرجىمە مەھكىمىسى ئورگانلىرى قۇبلاي دەۋرىدە يۈەن سۇلالىسىنىڭ مەركىزىدە تەسىس قىلىنغان. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە مەركەزدىلا ئەمەس، تۇرپان، قومۇل قاتارلىق جايلاردىمۇ تەرجىمە ئورگانلىرى تەسىس قىلىنىپ، رەسمىي ھۆكۈمەت ئاپپاراتىغا كىرگۈزۈلگەن. ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە تەرجىمە ئورگانلىرىنىڭ تەشكىللىك، مۇنتىزىم ھالدا ئومۇملىشىشى ئۇيغۇرلار بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ ئۆز ئارا ئالاقە، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىنى تېخىمۇ كۈچەيتكەن.

قىسقىسى، ئىدىقۇت دەۋرىدىكى مۇلەۋۋەر تەرجىمانلار ئۆزلىرىنىڭ تەرجىمە ئەمگىكى ئارقىلىق پۈتكۈل ئۇيغۇر مەدەنىيىتى تارىخىدا شانلىق سەھىپە ئاچتى، قىممەتلىك يازما مەدەنىي مىراسلارنى قالدۇردى. بۇ يازما يادىكارلىقلار يالغۇز ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تىلى، تارىخى ۋە مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىشنىڭ قىممەتلىك بايلىقى بولۇپ قالماستىن، پۈتكۈل غەربىي يۇرت مەدەنىيەت تارىخىنى، بولۇپمۇ مەدەنىي مۇناسىۋەت تارىخىنى تەتقىق قىلىشنىڭمۇ قىممەتلىك بايلىقى ھېساپلىنىدۇ.

«شىنجاڭ داشۆسى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1993-يىل، 2-سانىدىن ئېلىندى.

شائىر ياراتقان مەكتەپ

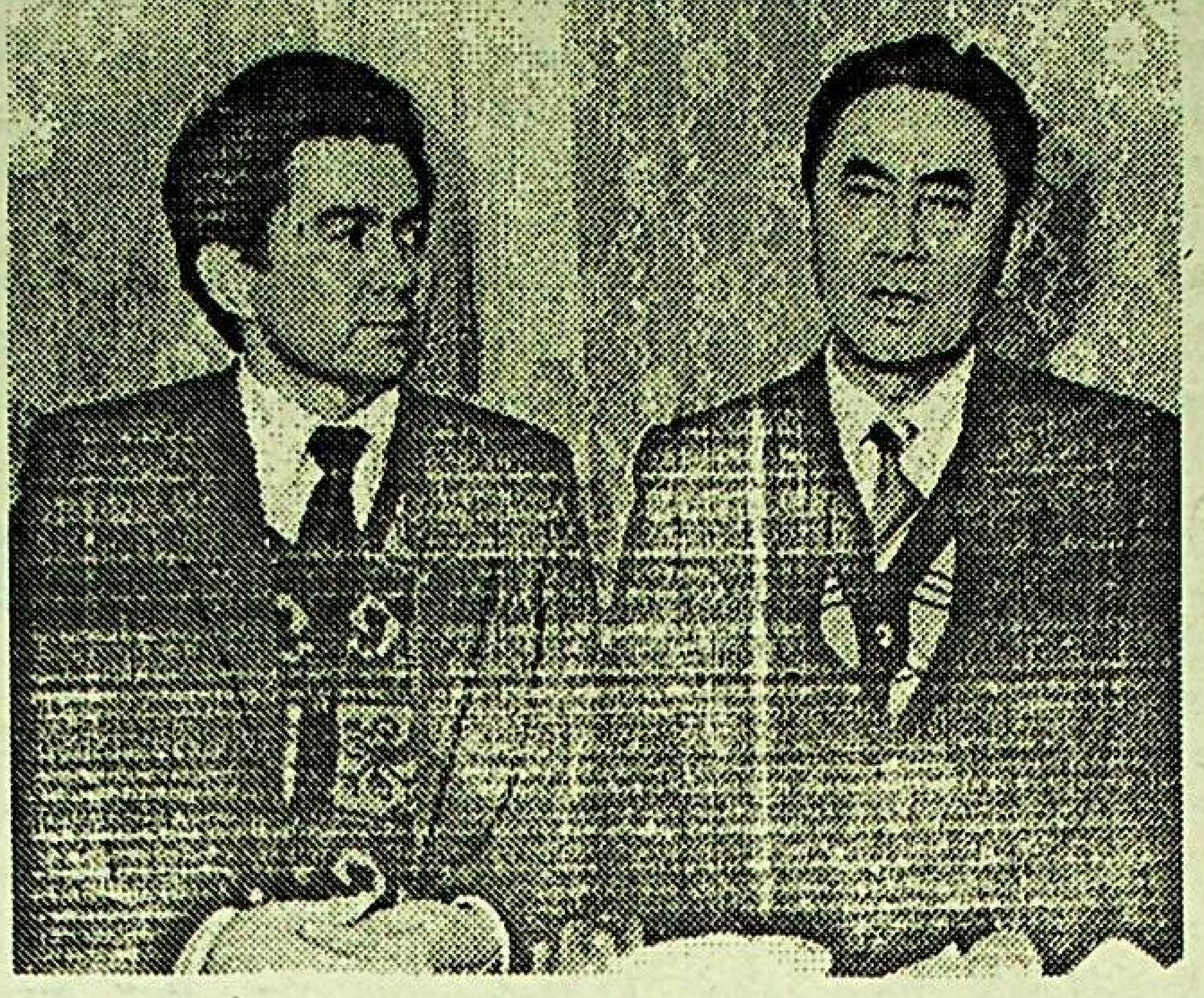

شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېڭى زامان دېموكراتىك ئەدەبىياتىنى ئويلىغىنىمدا، كۆز ئالدىمغا چاقماقتەك چېقىپ ئۆتكەن، يورۇق يۇلتۇزدەك پارلاپ تۇرغان ۋە يالقۇنلۇق ئىجادى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ھەيكىلىنى تىكلەپ كەتكەن بۈيۈك ئامايەندىلىرىمىز كېلىدۇ. ئۇلار خىتاي جاللاتلىرىنىڭ قانلىق جادۇسىدا توغرالغان ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە كېيىنكى تۈرلۈك رەزىل سىياسەتلەرنىڭ قۇربانى بولغان ئەخمەت زىيائىي، نىم شېھىت، زۇنۇن قادىرىيلار ئىدى.

ئەينە شۇلارنىڭ قاتارىنى تولدۇرۇپ تۇرغان جوشقۇن تالانت ئىگىسى، يىگىرمىنچى ئەسىر ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن ھېساپلانغان تېيىپجان ئېلىيېۋ— جۇر ئىتدۇر.

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ بىلەرمەنى، ئوز خەلقى سويگەن شائىر تېيىپجان ئېلىيېۋنىڭ ئارىمىزدىن ۋاقىتسىز كېتىشى، ئورنىنى تولدۇرۇپ بولماس يوقىتىش بولدى.

چۈنكى شائىر ئاتمىشقا تولمىغان ھاياتى، سەل كام يېرىم ئەسىرلىك ئىجادىي بىلەن جاپاكەش، ئەرك-ئازاتلىققا، مۇستەقىللىككە تەشنا خەلقىنى كۈيلەپ، ئۇنتۇلماس مىراس قالدۇرۇپ كەتكەن ئوتكۈر قەلەم ساھىبىدۇر.

ت. ئېلىيېۋنىڭ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە قازانغان شوھرىتىنى باشقا زاماندىش شائىرلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ، تەڭلەشتۇرۇپ بولمايدىغان ئۆزگىچە، تەكرارلانماس شېئىرىيەت دىسەم خاتالاشمايمەن. چۈنكى ئۇنىڭ يىلتىزى ئۇيغۇر كلاسسىك شېئىرىيىتى، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بىلەن سۇغىرىلغاندۇر. شائىرنىڭ ھەر بىر مىسراسى ژۇرەكلەرگە موھۇردەك بېسىلىپ قالىدۇ. ياشلىقتىكى جوشقۇن مۇھەببەت، دوستلۇق، ھايات ھەقىقىتى، ئىنسان تەغدىرى ھەققىدىكى لىرىكىلىرى بىر ئالەم. ئانا ۋەتەن، ئەزىز خەلقى قىسمىتى توغرىسىدىكى غەزەل، رۇبائىيلىرى بىر دۇنيا، دەۋىر كورۇنۇشلىرى، ئادەملەرنىڭ ئاچچىق-چۈچۈك تۇرمۇشىنى تەسۋىرلىگەن ھەجۋىي-يۇمۇرلۇق داستان-قوشاقلىرى بىر غەزىنە ئەمەسمۇ! ئۇنىڭ مەشھۇر بولۇپ كەتكەن «تۈگىمەس ناخشا» شېئىرىنىڭ ئۇزىلا، تىللاردىن-تىللارغا، دىللاردىن-دىللارغا كوچۇپ، ياڭراپ كېلىۋاتقىنىغا يېرىم ئەسىر بولاي دېدى. شائىرغا شوھرەت كەلتۇرگەن ئەينە شۇنداق شېئىرلىرىنى كوپلەپ ئاتاشقا بولىدۇ.

تېيىپجان ئېلىيېۋ 1930-يىلى 11-ئاپرېلدا ئىلى ۋىلايىتىنىڭ قورغاس ناھىيەسىدە ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ دادىسى چوڭ ئولىما بولۇپ، ئىزامىدۇن ئاخۇنۇمنىڭ قولىدا تەربىيەلەنگەن، شېئىرىيەتكە ئىشتىياقى كۈچلۈك زاكىراخۇن خوجاھاپىز ناۋايى شېئىرلىرىنى يادقا بىلەتتى. ئوزىمۇ ئۇرغۇن شېئىرلار يازغان ئادەم ئىدى. ئائىلىسىدىكى مۇنداق شارائىت تېيىپجانغا باللىغىدىنلا تەسىر قىلىپ، دادىسىدىن ساۋادىنى چىقارغاندىن كېيىن، گويا ئوزىنى شېئىرىيەت مەكتىۋىدە تەربىيىلىنىۋاتقاندەك سەزدى. شۇ ۋاقىتتا گېزىت-ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىپ تۇرغان لۇتپۇللا مۇتەللىپ، ئابدۇرېھىم ئوتكۈرلەرنىڭ شېئىرلىرى تېيىپجاننى ئىلھاملاندۇرۇپ، ئىككىنچى تەرەپتىن كېگەش ئېلىدىن كېلىپ تۇرىدىغان ژۇرناللاردىكى ئەدەبىي ھايات كۈچلۈك تەسىر قىلدى.

باشلانغۇچ مەكتەپنى ئەلا تۈگەتكەن تېيىپجاننىڭ گىمنازىيەدە ئوقۇشىغا نەسىپ بولمىدى، چۈنكى ئىنقىلاپ پارتلاپ، گىمنازىيە ئىشىگى يېپىلغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە دادىسى زاكىراخۇن 1942-يىلى ۋاپات بولغان ئىدى. 1946-يىلى ئىلى مىللىي-ئازاتلىق ئىنقىلاۋى دەۋرىدە نەشر قىلىنغان «ئازات شەرقىي تۈركىستان»، «ئىنقىلاۋىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتلىرىدە ۋە «كۆرەش»، «ئىتتىپاق» ژۇرناللىرىدا شائىرنىڭ شېئىرلىرى بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى بېسىلىپ تۇردى.

ھەقىقىي بەدىئىلىك، چوڭقۇر مەنا، جوشقۇن ھىسسىياتقا ئىگە، يېقىملىق، راۋان يېزىلغان شېئىرلار ئوز ئوقۇغۇچىلىرىنى كوپەيتىشكە باشلىدى. تۇغما تالانتتىن دېرەك بېرىدىغان بۇ ئوتكۈر قەلەم ساھىبىغا پېشقەدەم ئۇستازلار ئۇمۇت بىلەن باقتى. تېيىپجان بىلەن غۇلجا شەھىرىدە ئۇچراشقان ئاتاقلىق يازغۇچى زۇنۇن قادىرىي، شائىر ئەلقەم ئەختەم، داۋۇت تۇرەخمەت، كېۋىر نىيازلار شائىرنى قوللاپ-قۇۋەتلەپ ئۇمۇت ئارتتۇردى. خەمىت ئالىمجان، ئابدۇللا توقاي شېئىرلىرى ئۇنىڭغا ئىلھام بېغىشلىدى.

1948-يىلدىن باشلاپ ت. ئېلىيېۋ غۇلجىغا كېلىپ، «ئالغا» گېزىتىدە ئىشلەشكە باشلىدى. شائىرنىڭ گېزىتتىكى ئاكتىۋ پائالىيەتلىرىدىن خەۋەر تاپقان ئەخمەتجان قاسىمىي تەستىقى بىلەن ئۇ رەسمىي مۇھەررىر بولدى.

سەن ئۇچۇن كويسەم مابادا ئوتتا
تارتىپ مىڭ ئازاپ،
مېنى دوزاق ئوتى كويدۇرمەس،
قاچار بەلكىم ئۇزاپ.
سېنى دەپ سۇدا ئېقىپ ئولسەم
تومەن كۇلپەت كورۇپ،
تىرىلىپ كەۋسەر ئىچىدە ئۇزۇمەن
لەززەت سۇرۇپ.
جەسىدىم ياتمىسا ھېچ جايدا شۇ
تۇپراقتىن بولەك،
شۇ ماڭا جەننەت ئەمەسمۇ، ئوزگە
جەننەت نە كېرەك.

«جانان ئۇچۇن» دېگەن ئەينە شۇ شېئىرى ئېلان قىلىنغاندا شائىر 16 ياشتا ئىدى.

ئەللىگىنچى يىللاردا ئالمۇتىدىكى «قازاق ئېلى» نەشرىياتىدىن بىر تۈركۈم ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ شېئىرلار توپلاملىرى نەشر قىلىندى. ئۇلار لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ «يىللارغا جاۋاپ»، نۇر بوساقوۋنىڭ «يېڭىلمەس كۈچ»، ئەلقەم ئەختەمنىڭ «ئۇمۇت دولقۇنلىرى»، تېيىپجان ئېلىيېۋنىڭ «شەرىق ناخشىسى» ئوخشاش كىتاپلىرى ئىدى. شائىرنىڭ بۇ تۇنجا ئەسەرى بېسىلغاندا ئەندى يىگىرمە ياشتا ئىدى.

خۇسۇسەن، مەن «شەرىق ناخشىسى» كىتاۋىنى ئەدەبىيات مۇئەللىمىم-مەرھۇم شائىر تاجىدىن قادىرىيدىن ئوقۇپ تۇرۇشقا ئېلىپ، ئۇنىڭدىكى شېئىرلارنى باللىغىمدا يادلىغانمەن.

شائىر كېيىنكى يىللاردا ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنى يېڭى-يېڭى باسقۇچلارغا كوتەرگەن نەچچە ئونلىغان شېئىرلار ياراتتى. «كويۇپ قالدىم مەن ساڭا»، «ۋاقىتەككۇرنىڭ ئولۇمى»، «مۇھەببەت»، «يىگىت ئارزۇسى»، «يوللۇق ئالما»، «سېرىنگۇل تۇۋىدە»، «ھەيرانمەن»، «تۈگىمەس ناخشا»، «ھەسرەت»، «بىرىنچى خەت» ئوخشاش ئوتلۇق ھاياجانغا بولەيدىغان، غۇرۇر-مەردلىكلەر بىلەن سۇغۇرۇلغان شېئىرلار ئوقۇغۇچىنىڭ يادىدا مەڭگۇ قالىدۇ دېسەك، ئاشۇرۇۋەتكەنلىك ئەمەس.

مانا، مېنىڭ قولۇمدا شائىرنىڭ 1985-يىلى ئۇرۇمچىدە نەشر قىلىنغان «تاللانغان شېئىرلار» كىتاۋى تۇرۇپتۇ. كىتاپنىڭ مۇقەددىمىسىگە مۇئەللىپنىڭ تورت ئېغىز سوزى يېزىلغان: «مەن شېئىر يازغىلى تۇرغىلى قىرىق يىل بولۇپ قاپتۇ. بۇ جەرياندا «ئۇششاق-چوڭ، پىششىق-توڭ» بولۇپ، تەخمىنەن بىرەر مىڭ پارچىغا يېقىن شېئىر يېزىپتىمەن، ئۇنىڭ يېرىمىدىن كوپرەكى ئېلان قىلىنغان بولسا كېرەك... بىراق كېيىنرەك «سولچىل» ئىدېيەۋىي ئېقىم ھوكۇم سۇرگەچكە، ئىجادىيەت يولى بەكمۇ تار، ئەگرى-توقاي ۋە ئەنسىز بولۇپ كەتتى... دېمەك، مېنىڭ قىرىق يىللىق ئەدەبىي پائالىيەت يولۇمدا خەلق ياقتۇرىدىغان ئىزلىرىممۇ بار، ئۇنىڭ ئۇچۇن خوشالمەن. شۇنىڭدەك خەلق ياقتۇرمايدىغان ئىزلىرىممۇ بار. بۇنىڭ ئۇچۇن خىجىلمەن». نە قەدەر ئاددىي، نە قەدەر ھالال گەپلەر، قايىل قالىسىز.

ئىجادى بۇلاقتەك قايناپ، راسا كامالەتكە يەتكەن پەيتلەردە تېيىپجاننى ئىجات قىلىشتىن چەكلىدى. شائىرغا بۇنىڭدىن ئارتۇق دەھشەت بولمىسا كېرەك. ئون يىلغا يېقىن قەلەم تەۋرىمەي، ژۇرەك بۇلبۇلى ئىچ-ئىچىدىن بۇرۇختۇم بولۇپ، سايرالماي قان ژۇتتى...

ئەينە شۇ يىللاردا شائىرنىڭ ھايات يىلتىزىغا پالتا چېپىلغان ئىكەن، بۈيۈك تالانتنىڭ ئومرى ئۇزاق بولمىدى. ئۇنىڭ ئەۋرىشىم تىل، مىللىي پۇراق، جانلىق ئوبراز، قويۇق ھىسسىياتقا قۇرۇلغان شېئىرلىرى باشقا شائىرلارنىڭكىدىن پەرىقلىنىپ تۇرىدىغانلىغى خەلققە ئايان ئىدى. ئۇ «ۋەتەن ھەققىدە غەزەل» شېئىرىدا:

تارىخىم بار شانۇ-شەۋكەتلىك شۇ
تۇپراق قامۇسى،
مىڭ كىتاپلىق دەرىس ئالۇرمەن ھەر
ۋاراق كورگەندىمەن.
شۇ ئۇلۇق تارىخقا ۋارىس بولمىسام
ئومرۇم بويى،
ئولگىنىم مىڭ ياخشى بولغانلىن كورە
شەرمەندىمەن.
ئۈزگە يۇرتتا شاھ تون ئىچرە
قورۇلغان تەللىرىم،
ئوز ئىلىمدە يايرىغاي كىيسەم كۇلاھۇ-
جەندىمەن...

دەپ تۇغۇلغان ۋەتەن قەدرىنى بىباھا تېگى يوق قىلىپ تەسۋىرلەيدۇ.

لەنىتى «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» ئاتالمىش ئەتور قۇيۇننىڭ تېيىپجان ئېلىيېۋتەك خەلقىمىزنىڭ يۇزلەپ، مىڭلاپ مۇنەۋۋەر پەرزەنتلىرىگە قارا كۇللەرنى سالغانلىغىنى ئويلىغاندا، مۇشتۇمۇڭ تاشتەك تۈرۈلۈپ، چىشلىرىڭ غۇچۇرلايدۇ. ت. ئېلىيېۋ ئەينە شۇنداق سىياسەتنى ئاچچىق كۇلكە ئاستىغا ئالىدۇ:

بىر تۇرۇپ ھەيران بولىمەن،
بىراق،
خوشاللىغىمدىن قىزاردى بېتىم.
ئالقىشلىنار دېمىگەن ئېلىم،
پەشتاقتا چىقىپ ئىككىنچى قېتىم
موشۇ مەيداندا،
موشۇ پەشتاقتا،
لەنەتلەنگەندىم «بۇزۇق ئۇنسۇر» دەپ.
بوينۇمدا تاختا،
قولۇم باغلاقتا.
ئۇ چاغدىكى گۇنايىم شۇكى،
«كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان...»
«پەشتاقتا».

تېيىپجان ئېلىيېۋ كلاسسىك شېئىرىيەتنىڭ گۇلتاجىسى ھېساپلانغان رۇبائىي شەكلىدىمۇ ئەجايىپ ياخشى مىسرالارنى قالدۇرۇپ كەتتى.

ئېگىلىدىكەن ئالما شاخلىرى،
مېۋىسى قانچە ئوخشىغانسىرى.
كەمتەرلىك بىلەن ئادەم چىرايلىق،
سەتلىشىپكەن غادايغانسىرى.

* * *

سوكۇشلەرگە چىداپ تۇرۇپسەن،
بۇ خىسلەت بىلەن يېرىم يىگىتسەن.
پۇتۇن يىگىت بولىمەن دېسەڭ،
ماختاش ئالدىدا كەتمە ئېرىپسەن.

ھايات ھەقىقىتىنى گوزەل، يېقىملىق تىل بىلەن قايىل قىلارلىق ئىپادىلەپ، ئوقۇغۇچى قەلبىگە ئۇتتۇر يول ئالىدىغان بۇ رۇبائىيلار ت. ئېلىيېۋ قەلىمىگە مەنسۇپ.

1990-يىلى ت. ئېلىيېۋ توپلاپ، مىللەتلەر نەشرىياتىدا چىقارغان «يېڭى رۇبائىيلار» كىتاۋىغا يازغان مۇقەددىمىسىدە: «ئەدەبىياتىمىز چوڭقۇر، كەڭ ئىسلاھاتقا مۇھتاج، ئىسلاھات روھى تىكلەنمىسە، يازغۇچى-شائىرلارنىڭ تەربىيەلىنىشىمۇ، تۇرمۇشنى كۇزىتىشىمۇ، ئىجادىي ئەمەلىيىتىمۇ دەۋىر تەلىۋىگە لايىق ھوسۇل بېرەلمەيدۇ» دەپ، شېئىرىيەتتىكى، جا، ساختىپەز، جان باقار قەلەمكەشلەرنىڭ بىچارە قىسمىتىگە ئېچىنىپ، بىخ ئۇرۇپ، بۇلاقتەك قايناپ چىقىۋاتقان ھەقىقىي ياش تالانتلارغا خوشاللىغى چەكسىزلىگىنى بىلدۇرىدۇ.

خوش تەبەتلىك، چىرايدىن كۇلكە ئايرىلمايدىغان، ھامان ئوزىنى تېتىك تۇتىدىغان، ژۇرىگىدىن چاقچاق-لەتىپە پارتلاپ تۇرىدىغان شائىر بۈگۈن ئارىمىزدا يوق. لېكىن ئۇنىڭ جوشقۇن پىكىرلىك، توزۇماس گۇلدەك خوش پۇراق شېئىرىيىتى ئەل ئارىلاپ، جاھان ئارىلاپ كەزمەكتە ۋە شائىرنىڭ ئومرىنى ئەسىرلەرگە ئۇلاپ بارماقتا.

ت. ئېلىيېۋنىڭ ھەقلىق رەۋىشتىكى بىز قەلەمداش مىراسخورلىرى، ۋارىسلىرى ئۇنىڭ قىلىپ ئۇلگۇرمىگەن ئىشلىرىنى قىلىپ، يورۇق كورمىگەن ئەسەرلىرىنى يورۇققا چىقىرىپ، باشقا خەلقلەر تىللىرىغا تەرجىمە قىلىشىمىز-مۇقەددەس بورچىمىز. ئەينە شۇ چاغدا خەلقىمىز ئەزىزلىگەن شائىرنىڭ روھى خوش بولغۇسىدۇر.

مومىنجان ھەمرا،
شائىر.

ئىجتىھات مېۋىسى

بىز ئىبراھىمجان ئېلىيېۋ بىلەن بىر مەلىدە ئۆسمىسەكمۇ، جۇڭغار تاغ بۇلاقلىرىدىن تەركىپ تاپقان قورغاس سۈيىنى ئىچىپ ئۆسكەنمىز.

ئىبراھىمجان 1933—يىلى ناھىيەدىكى نوپۇسلۇق، ئىلىم- مەرىپەتچى زاكىر خەلپەت ئائىلىسىدە تەۋەللۇد تاپقان. ئۇ ئۆزىنىڭ قابىلىيىتى، ئىجتىھاتى، نەمۇنىلىك ئەدەپ-ئەخلاقى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

ئىبراھىمجان شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي باسقۇنچىلىرى مەككارلىق بىلەن ئۆز قول ئاستىغا ئېلىۋالغاندىن كېيىن كوممۇنىستلارنىڭ سىياسىي ھەرىكەتلىرىگە بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي ئارىلىشىپ يۈردى. 1952—1953— يىللىرى بېجىندا ياشلار ئىنتىپاقى مەكتىۋىدە تەھسىل كۆرۈپ كەلگەندىن كېيىن، شىنجاڭ كومسومول كومىتېتىدا تەشۋىقات-تەرغىبات بۆلۈمىنى باشقۇردى.

ئىبراھىمجاننىڭ ئىجادىي پائالىيىتى «شىنجاڭ ياشلىرى» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى بولۇپ ئىشلەشكە باشلىغان 1956—يىلدىن ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىشقا باشلىدى. لېكىن بۇ پائالىيەت ئۇزاققا سوزۇلمىدى.

1958—يىلدىكى ستىل تۈزىتىش ھەرىكىتىدە ئىبراھىمجان ئوقتىلىق تەنقىت ئوبيېكتى بولۇپ، بىر قۇر ئوچۇغدالغان بولسا، 59—61—يىللىرىدىكى پارتىيە ئىچىدىكى ئوڭ ئوپپورتونىزمغا قارشى ھەرىكەتتە بىر ئاي كۆرەشكە ئېلىندى. نەتىجىدە، «ئوڭچى، مىللەتچى»، «ئوڭ ئوپپورتونىست»، «رېۋىزيونىست» دېگەن ئۈچ خىل قالپاق كىيدۈرۈلۈپ، تۇرپالدىكى كوممۇنىلارنىڭ بىرىگە سۈرگۈن قىلىندى. شۇ تەخلىت ئالاي خورلۇقلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن ئىبراھىمجان 1961—يىلىغا كېلىپ كېڭەش ئېلىگە كۆچۈپ چىقىشقا مەجبۇر بولدى.

يېڭى يەر، يېڭى شارائىتقا كۆنۈش ئاسان ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئىبراھىمجان كېڭەش ئېلىگە كېلىپ قەلىمىنى كەتمەنگە ئالماشتۇردى. تىرىشىپ ئىشلەش نەتىجىسىدە تۇرمۇشىنى بىر ئىزغا سېلىۋالدى. ئەينە شۇندىن كېيىن قاداق باسقان قوللىرىغان يەنە قەلەم ئالدى. ئۇنىڭ كېيىنكى يىللاردا مەتبۇئاتتا يورۇق كۆرۈۋاتقان ماقالە، ھېكايە، تارىخىي ئوچېركلىرى گېزىتخانلارغا ياخشى مەلۇم بولسا كېرەك، دەپ ئويلايمىز.

ئىبراھىمجان كېيىنكى ئون يىل ئىچىدە ئىجادىي ئىش بىلەن قىزغىن شۇغۇللىنىش نەتىجىسىدە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ 1943—1961—يىللارغىچە بېشىدىن كەچۈرگەن قىسمەتلىرىگە ئاساسلانغان «ئەۋلادلار قەلبى» ناملىق رومانىنى يېزىپ تاماملىدى. «پەلەكنىڭ گەردىشى» دېگەن ئەخمەتجان قاسىمىغا بېغىشلانغان تارىخىي ئوچېركىنى بولسا قايتا ئىشلىمەكتە.

دوستىمىز ۋە قەلەمدىشىمىز ئىبراھىمجان بۇ يىل ئاتمىش ياشقا تولدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىز ئۇنىڭ ئىجادىغا يەنىمۇ يۈكسەك پەرۋاز، ئېنىغا دائىمىي سالامەتلىك تىلەيمىز.

شۈكرى ئابدۇللا.
تاشكەنت شەھىرى.

سەرگەردانلىقتا ئۆتكەن كۈنلەر

(تارىخىي ئوچېرك)

مەشھۇر كىشىلەر يادنامىسى

شاكىرخان تورە ئەسلى ئەنجانلىق ئۆزبەكلەردىن ئىدى. ئاتىسىنىڭ مەرىپەتپەرۋەرلىكى تۈپەيلى، ئېلىخان تورە مەككە-مەدىنىلەردە دىنىي بىلىم ئالدى ۋە ئاندىن بۇخارا مەدرىسىسىدە ئوقۇپ، دىنىي بىلىمدىن باشقا تارىخ، جۇغراپىيە، پەلسەپە ئەدەبىيات ۋە تىبابەتچىلىك ئىلمىنىمۇ ئۆگەللەپ قايتقان ئىدى.

رەھمەتلىك شاكىرخان تورە 1912 —يىلى كىچىك ئوغلى ئابدۇساتتارخان بىلەن مەككىگە ھەجگە كېتىۋېتىپ يولدا ۋاپات بولغان. ئابدۇساتتارخان بولسا، ئەرەپلەر بىلەن تۈركىيە ئوتتۇرىسىدا بولغان ئۇرۇشقا دۇچ كېلىپ قېلىپ، تۈركلەرگە ئەسىرگە چۈشۈپ قالىدۇ ۋە شۇندىن كېيىن ئىزدېرەكسىز يوقاپ كېتىدۇ. ئاكىسى ئەلىخان تورە بولسا، فەرغانە مۇختار ھۆكۈمىتى ئەزاسى بولغىنى ئۈچۈن، بولشېۋىكلەردىن يوشۇرۇنۇپ يۈرەتتى.

ئېلىخان تورە جەمئىيەتتە يۈز بەرگەن چوڭ سىياسىي ئۆزگۈرۈش-ئىنقىلاۋى پائالىيەتلەردىن چەتتە قالغىنى يوق. 1914—يىلدىكى مەھەللىي خەلقىنىڭ چار ھۆكۈمىتى سىياسىتىگە قارشى چىقىشىغا، 1916—يىلىدىكى قوزغىلاڭغا پائال قاتناشقان. بولشېۋىكلار ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىققان دەسلەپكى يىللاردا مىللىي ۋەتەنپەرۋەرلەر بىلەن دىنىي ئۆلۈمالار ۋە يۇرت ئىچىدىكى موتىۋەر زاتلارنى تەقىپ قىلىش، قاماش ۋە ئولتۇرۇش ھەرىكەتلىرى ئەۋج ئالغان ئىدى. شۇڭا ئېلىخان تورە ئۆز يۇرتى توقماقتا تۇرۇشنى خەۋپلىق ساناپ، بەش يۈز چاقىرىم يىراقلىقتىكى سوقۇلۇققا كەتكەن. كېيىن ئۇ يەردىن قارا قوڭغۇز دېگەن يەرگە يۆتكىلىپ، شۇ يەردىكى مەسچىتنىڭ ئىمامى بولغان. ئۇ چاغلاردا ئىسلام دىنىغا ئېتىقادى بەك كۈچلۈك بولغان تۇڭگانلارنىڭ ياش تالىپلىرىغا بىلىم ئۆگەتمەكتە ئىدى. ئىلگىرى ئۇنچىلا ئاۋات بولمىغان بۇ مەسچىتتە ھەر كۈنى دېگىدەك كىتاپخانلىق، ۋەزىخانلىق بولۇپ تۇراتتى.

1919—يىلىنىڭ كۈز پەيتلىرى ئىدى. جامائەت تەقىپلەرگە تەن بەرمەي مەسچىتقا كېلىپ، تولۇپ-تېشىپ تۇرغان كۆڭۈللەرنىڭ بىرىدە سوقۇلۇق تەرەپتىن تەشۋىشلىك خەۋەر كېلىپ قالدى.

مەلۇم بولۇشىچە، قارابالتا، ئاقسۇ قاتارلىق ئون سەككىز يېزىنىڭ ئورۇسلىرى بىرلىشىپ، بولشېۋىكلارغا قارشى كوتىرىلىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بىشكېك بىلەن سوقۇلۇقنىڭ تۇڭگانلىرىمۇ قوزغىلاڭغا قوشۇلۇپتۇ.

بۇنداق خۇۋۇپ-خەتەر پۇراپ تۇرغان تەشۋىشلىك خەۋەرنى ئاڭلىغان جامائەت داۋۇلغۇپ كەتتى.

— خۇدا ئاسرىغايكى، ئامما بەك يامان ئەھۋال بوپتۇ. بۇ تۇڭگانلىرىمىز يۇمشاق جىڭ مومىسىنى يەپ ياتماي، ئېمىشكىمۇ قوزغالدىكىنتاڭ؟— قايناپ كەتتى يۇرت چوڭلىرىدىن بىرى.

— ئېمىشكە «يامان» بولغىدەك؟!— قارشى چىقتى بىرى،— ئۇلار مۇبارەك ئىسلام دىنىمىزنى قوغداش ئۈچۈن قوزغالغان تۇرسا...

جامائەت غۇل-غۇلىلىق تالاش-تارتىشقا چۈشۈپ كەتتى. شۇ مەھەل ئىمام ئېلىخان تورە ئۆزى ۋەزخانلىق قىلىدىغان پەشتاق ئۈستىگە چىقىپ قەلبلىرى ئەندىشىگە تولغان جامائەتكە مۇراجەت قىلدى.

— ئەھلى جامائەت، ئەزىز تۇڭگانى قېرىنداشلار، ئوزىڭىزنى بېسىپ، خاتىرجەم بولغايسىز! بىز كوز ئالدىمىزدا سادىر بولۇۋاتقان ۋاقەە-ھادىسىلەرگە ئېغىر-بېسىق بولۇپ، ياخشى ئويلانغان ھالدا، ئەقىلانە مۇئامىلە قىلماقلىغىمىز لازىم. بىزگە كەلگەن خەۋەرنىڭ ئارقىسىدىن قان ھىدى كېلىپ تۇرۇپتۇ. ياۋغا قارشى چىققان ھەر قانداق كۈچ زەئىپ بولسا، ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولۇشى ئېھتىمالغا بەك يېقىندۇر. ئاللاتائالا قوزغىلاڭغا قاتنىشىپ قالغان تۇڭگانلارنى ھەر قانداق بالا-قازادىن ئاسرىغاي! ئامما، ھەممىڭلارنى ئاگاھلاندۇرماقچىمەنكى، بىرەۋلەرنىڭ سوزلىرىگە كىرىپ، توپىلاڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ يۈرمەڭلار! ئەندى گەپ شۇكى، بولشېۋىكلارنىڭ خۇۋۇپ-خەتەردىن ساقلىنىشنىڭ ئىلاجىنى قىلىڭلار. ئەكسى ھالدا قانلىق، ناھەق قىرغىنچىلىققا ئۇچراپ كېتىشىڭلار مۇمكىن!..

ئېلىخان تورىنىڭ خەلقنى سەۋر قىلىشقا، ھوشيار بولۇشقا دەۋەت قىلغان شۇ تەقلىت سوزلىرىدىن كېيىن قېنى قايناپ تۇرغان تۇڭگانلار تىچلانغاندەك بولدى...

شۇ كۈنىڭ ئەتىسى چۈشتىن كېيىن سوقۇلۇق تەرەپتىن بىر نەچچە يۈزلىگەن تۇڭگانلار قىلىچ ۋە مىلتىقلىرىنى ئاسقان، ئاتلىق ۋە پىيادە ھالدا قارا قوڭغۇز مەسچىتىگە يېتىپ كېلىشتى.

— مۇھتەرەم يۇرت، ھورمەتلىك موللىمىز— تورەم جانابلىرى! بۈگۈن بىز تۇڭگانلارنىڭ بېشىغا بەكمۇ ئېغىر قايغۇلۇق، پاجىئەلىك كۈن چۈشتى. ئورۇسلار قوزغىلاڭ باشلىغان، تۇڭگانلار ئەھۋالنى ئېگەللىمەيلا ئۇلارغا ئەگەشكەن ئىدى. قىزىل ئەسكەرلەر بولسا، قوزغىلاڭنى رەھىمسىزلەرچە باستۇردى. ئامما، ئورۇسلار بىر چەتتە قېلىپ، بىز تۇڭگانلار بالانىڭ يوغىنىغا قالدۇق...— بۇ سوزلەرنى ئېيتقان قورالىق كىشىنىڭ ۋۇجۇدىنى غەزەپ قاپلىغان، قىساس ئېلىشقا تەييار كوزلىرى ئوت بولۇپ چاقنىماقتا ئىدى.

— ھاي، بورادەر، ئوچۇغىنى ئېيتقىنا؟!— گەپنى بولۇۋەتتى تەشۋىشكە چۈشكەن بىر كىشى تاقەتسىزلىنىپ،— زادى نېمە ۋاقەە بولدى؟

— قىزىل ئەسكەرلەر قوزغىلاڭنى قانلىق ھالدا باستۇرۇپ، كېيىن سوقۇلۇق تۇڭگانلىرىدىن بەش يۈز كىشىنى تۇتۇپ، بازار مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا پولىميوتقا تۇتۇپ، قىرىپ تاشلىدى، ئولمەي، چالا ئولۈك بولۇپ قالغانلىرىنى قىلىچلاپ، ئەيزەلەپ ئولتۇرۇشتى...

— ياائاللا، يا پەرۋەردىگارا!..

— نېمە دېگەن ۋەھشىلىك بۇ؟

—ئىلايا، كۇپارلارنىڭ جازاسىنى بەرگەيسەن!

تەرەپ-تەرەپتىن لەنەتلىك نىدالار ياڭرىماقتا، بىرلىرى «ئاھ، ۋاھ...» دەپ يۇغان چەكمەكتە.

— بىز قارا قوڭغۇزلۇق تۇڭگانلىرىمىز بىلەن سىز جانابىي ئىماممىز-تەخسىرلىرىنى ئۇقاق ئارتىپ بۇ يەرگە كەلدۇق، قانغا تولۇپ زەرداپ بولغان ژۈرىگىمىزدىكى دەردىمىزنى سىلەرگە ئېيتتۇق،— دېدى قورالىق تۇڭگانلارنىڭ باشلىغى،— بىز ھازىر غەزەپ ئوتىدا يېنىۋاتىمىز. ئەرلىك نومۇسىمىز، ۋىژدانىمىز، مىللىي غورۇرىمىز ھەمدە دىنىي ئېتىقاتىمىز بىزنى كۇپارلاردىن قىساس ئېلىشقا ئۈندەۋاتىدۇ. ناھەق ئولتۇرۇلگەن قېرىنداشلىرىمىز ئۈچۈن جەڭلەر قىلىشقا، شۇ يولدا شېھىد بولۇشقا رازىمىزكى، باسقان ئىزىمىزدىن قايتمايمىز! قانغا-قان، جانغا-جان! بىزگە نۇسرەت تىلەڭلار!

جامائەت ئىچىدىكى ياشلار «قىساس ئالىمىز...» دەپ ۋاقىراشقا باشلىدى.

— جامائەت، ھاي، ئەھلى مۇسۇلمانلار، بىر پەس ئۆزەڭلارنى بېسىڭلار!— دېدى باياتىن خىيالەن مۇلاھىزىغا بېرىلىپ، سۈكۈت ساقلاپ تۇرغان ئېلىخان تورە ئۈنلۈك ئاھاڭدا،— بەكمۇ مۇدھىش خەۋەر ئىشىتتۇق، مۇبارەك ئىسلام دىنى ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئىنسانلىق ھوقۇقلىرىنى قوغداش يولىدا بېچارە تۇڭگانى قېرىنداشلىرىمىز ئادەم تاقەت قىلالماسلىق دەرىجىدىكى پاجىئەگە يولۇقىپتۇ. بۇ- ئىنسانىنى دەپسەندە قىلىشتا ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ئەشەددى ياۋۇزلۇقتۇر. بەش يۈزلىگەن قېرىنداشلىرىمىز مۇبارەك دىنىمىز يولىدا شېھىد بولۇشتى، قالۇ ئىننە ۋە ئىننە ئەلەيكە رەجىئۇن! خودا شېھىدلارغا جەننەتتىن ئورۇن بەرگەي! ئامىن، ئاللاھۇ ئەكبەرا...

ئاتقىنىڭ ئوتقىدىن ئەسىرلەنگەن جامائەت شېھىدلار روھىغا دۇئا قىلىشتى. ئېلىخان تورە بولسا، ئوتقىنى داۋام قىلدى.

— ھېچقانداق ياۋۇزلار ئاقىۋەتتە بەختلىك بولالمايدۇ، ئۇلار خەلقلەرنىڭ بېشىغا مىڭ خىل بالايى-ئاپەت، جەبىر-زۇلۇم بىلەن قىرغىنچىلىق ئېلىپ كېلۇر. ئۇلار پاسىقلاردۇركى، «پاسىقتىن ھايا تىلىمە، زالىمدىن ۋاپا» دېگەنلەر، كىمكى ياۋۇزلۇق ئۇرۇغىنى سەپسە، ئاخىرى پۇشايمان يېغۇر.

— دەرھەقىقەت، دەھرىيلەرنىڭ بۇ خىل ياۋۇزلىقىغا ھەر قانداق پاك نىيەت ئىنسان غەزەپلەنمەي تۇرالمايدۇ،— چوڭقۇر تەۋرىنىش بىلەن سوزىنى داۋام قىلدى ئېلىخان تورە،— بىراق، سوقۇلۇق تۇڭگانلىرىنىڭ ئەھۋال بىلەن ھېساپلاشماي قوزغىلاڭغا قوشۇلۇشى- گەرچە دىنىنى، مىللىتىنى ھىمايە قىلىشتەك ئۇلۇق ۋە پاك نىيەتتە بولغان بولسىمۇ، تەقرىبەن چوڭ خاتالىقتۇر. كورىدىڭىزلەركى، نەتىجىدە يۈزلىگەن بىگۇناھ بېچارىلارنىڭ قانلىرى ناھەق توكۇلدى. ھازىر سىلەرمۇ قىساس ئېلىش ئۈچۈن يەنە غازات قىلىشقا تەييار تۇرۇپسىلەر، ياق، ئەگەر مېنى ۋە پۈتۈن قارا قوڭغۇز مۇسۇلمان ئەھلىنى ئىززەت-ھورمەت قىلساڭلار، مەسلىھەتىمگە قۇلاق سېلىڭلار. غەزەپ-جاھىللىق مەنبەسىدۇر. جاھىل بولمايلى...

مەن سىز قوزغىلاڭچىلارغا شۇنداق مەسلىھەت بەرمەكچىمەنكى، ئەندىلىكتە بۇ جايدا تىنچلىق، خاتىرجەملىك بولۇشى ئەمرۇ مەھەلدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەقىلنى ژىغىپ، ۋاقتىنى غېنىمەت بىلىپ، تېز ئارىدا بۇ جايدىن قوزغىلىڭلاركى، ئالمۇتا، يەركەنت ئارقىلىق غۇلجا تەرەپكە ئوتۇپ كېتىڭلار، مانا، موشۇ بىرلا يول سىلەرنى خۇۋۇپ-خەتەردىن، ئولۇمدىن ساقلاپ قالغۇسى.

ئېلىخان تورە ئوتقىنى تاماملاش بىلەن قۇرئان تىلاۋەت قىلدى. ئوقۇلغان ئايەت مەسچىت قۇۋمىنىڭ كوڭلىنى ئېرىتىپ تاشلىدى. بەزىلىرىنىڭ كوزلىرىدىن ئىسسىق ياشلىرى توكۇلمەكتە ئىدى...

سوقۇلۇق پاجىئەسىدىن كېيىن ئېلىخان تورە ئۆز يۇرتى توقماققا قايتىپ كەلدى. بۇ يەردىمۇ ئەھۋال خۇۋۇپلىق، ئەندىلىكتە شارائىت بىلەن ھېساپلىشىشقا، كوزگە چۈشمەسلىككە توغرى كېلىدۇ. شۇنى نەزەردە تۇتقان ئېلىخان تورە ئەندىلىكتە توقماقتىكى شاگىرت-تالىپلارغا ئىلىم ئۆگىتىش، كىتاپ مۇتائالا قىلىش بىلەنلا چەكلىنىپ يۈردى.

قىش ئوتۇپ، يەر-جاھان كوك لىباسىنى كىيىشكە باشلىغان باھار پەسلى ئىدى. كىتاپ ئوقۇپ ئولتارغان ئېلىخاننىڭ دىققىتىنى تاشقىرىدىن ئىسمىنى ئاتاپ، كىمنىڭدۇر چاقىرىشى بۇلۇۋەتتى.

(داۋامى 10— بەتتە).

(ئاخىرى، بېشى 9-بەتتە)

— تورەم، سىزگە كەلگىنىمنىڭ سەۋەۋى شۇكى،— دېدى ئېلىخان كوچىغا چىقىشى بىلەن مەلىكىگى مىرزابايى دېگەن كىشى پەس ئاۋازدا،— سىزگە ياخشىلىقتىن باشقىنى تىلىمەيمىز. ئاڭلىشىمچە، سىزنىڭ ئۈستىڭىزدىن ھوكۇمەت تورۇلىرىغا تۆرلۈك چېقىمىلار چۈشكەن كورۇنىدۇ. مېنىڭچە، زامان ئېزىغا چۈشكىچە تورۇن يوتكەپ تۇرسىڭىزمىكىن،— دېيىمەن.

مىرزابايى توقماقتا كېلىپ سەل يېغۇلىقتا چۈشۈپ قالغان ئېلىخانلىق كوزىنى ماشىتەك ئېچىپ، سەگەكلەشتۈرۈۋەتتى. شۇ سەۋەپ ئۇنىڭ كوڭلىدە چەت ئەلگە كېتىش پىكرى تۇغۇلدى.

ئېلىخان تورە باشقا چېگرالىنىڭ بەك ژىراقلىقىنى ئەزۋەردە تۇتۇپ، تارىن چېگارىسى ئارقىلىق قەشقەرگە ئوتۇپ كەتمەك بولدى. بۇ پىكرى قەتئىي قارارغا ئايلانغاندىن كېيىن جان پىدا مۇرىتى-توڭگان ژىگىتى داۋۇت ھاجى بىلەن قەشقەر تامان راۋان بولدى.

مانا، ئىككى يولۇچى ئىچكى ھىسسىياتلىرىنى بىر-بىرىگە ئېيتىشقا پېتىنالماي ۋاقىتلاپ، ئۈنسىز كېلىشمەكتە. يولنىڭ يان تەرىپىدىن بىر جۈپ تورغاي چىرىلداشقانچە قانات قېقىپ كوتىرىلىشى بىلەن ھەر ئىككىلىسى شۇ تامان باقتى. ئەينە، تورغايلار ژۇقۇرى ئورلەپ مەلۇم جايغا بېرىپ قانات قاققانچە توختاپ، ئۆزلىرىچە نەغمە قىلىۋاتىدۇ. بۇ نەغمىلەر قايغۇلۇق مۇڭ-زارنى ئەسلەتكەندەك، يولۇۋچىلاردىن قاياققا ئاتلانغانلىقىنى سورىغاندەك، مەنزىلىگە ئامان-ئېسەن يېتىپ بېرىشىنى تىلىگەندەك سېزىلەتتى. ئاتلار بولسا، ئۇزاققا كېتىپ بارغانلىقلىرىنى بىلىشكەندەك، بىر خىل بورە ژۈرۈشتە ئىلگىرىلىمەكتە. مەنزىل ئۇزاق، توقماقتىن قەشقەرغە موشۇ ژۈرۈشتە ئون-ئون بىر كۈنلىك يول.

—چېگرادىن ئوتۇپلا ئالساق، ئۇنىڭ ئۇيېقى بىر گەپ بولاتتىغۇ،— دېگەنچە خېلىغىچە ھوكۇم سۈرگەن جىم-جىتلىقنى بۇزدى، كوڭلى تەشۋىش بىلەن تولغان داۋۇت ھاجى.

—ھەر ئىشتا ئاللاغا سىغىنماق، ئىشەنمەك لازىمدۇر. ئاللا بىز بەندىلەرنىڭ بارلىق مۇشكۇلىمىزنى ئاسانلاشتۇرغۇچى قۇدرەت-كامالدۇر. ھەممە ئىش ئاللانىڭ خاھىشى بىلەن بولۇر.

—ئېيتقانلىرىڭىز ھەقتۇر، ھەزرىتىم. ئەل ۋەتە، ئاللا، دېگەيمىز!..

— مانا، كورۇپ تۇرۇپسىزكى،— دېگەن ئېلىخان تورە مۇرىتىغا يول ئۇزاقلىقىنى بىلىندۇرمەسلىك ئېيتىندە،— قەدىمى بالاساغۇن ئارقىمىزدا قالماقتا...

بالاساغۇن— «ماقۇل بالىق» دېگەنلىك بولۇپ، ماقۇل-ياخشى، بالىق- شەھەر، يەنى «ياخشى شەھەر» دېگەن مەنانى بىلدۇرىدۇ. چۈنكى بالاساغۇن— «تورك بۇشۇگى»، دەپ ئاتالغان ئۇيغۇر-ئوغۇز ئېلىنى ئوز قۇچىغىدا ساقلاپ، ئۇلارنى پۈتۈن دۇنياغا تونۇتقان ئىدى. مەن ئەشۇ ئۇلۇق تارىخي شەھەر ئورنىدا ياشىغىنىم ئۈچۈن ئوزەمنى «ئېلىخان تورە ساغۇنى» دەپ ئاتاشقا ھەقلىقتۇرمەن...

ئېلىخان تورە شاگرىتى داۋۇت ھاجى بىلەن كوپ مەشەقەتلىك تاغ-داۋانلارنى ئېشىپ قەشقەرگىمۇ يېتىپ كەلدى. بىراق، ئۇلار بۇ يەردە كوپ تۇرالمىدى. زامان بىر ئاز تىنچىغاندىن كېيىن يەنە توقماققا قايتىپ كەلدى.

- ئۇ كۈنلەردە توقماقتا ھوكۇمەت سىياستىدىن قورقۇپ، توشقاندەك موكۇپ-ئوركۇپ ژۈرگەنلەر ئاز ئەمەس ئىدى. شۇنى ئەزەردە تۇتۇپ،ئېلىخان تورە شورتوپە دېگەن جايدىكى ئۇڭگاتلار ئارىسىدا يازلىقى دېخانچىلىق قىلىپ، قىشلىقى بولسا يەنە دىنىي ئىشلار بىلەن شۇغۇللاندى. ئەينى ۋاقىتتا بولشېۋىكلارنىڭ دىنسىزلىقنى تەرغىپ قىلىشى ۋە بەزى چالا مولللارنىڭ دىننى قالقان قىلىپ، ئىسلام شەرئىتىنى دەپسەندە قىلىشى ئۇۋچ ئالماقتا ئىدى. بۇنى كورۇپ ۋىژدانى چىدىمىغان ئېلىخان تورە خەلقىنىڭ تەلىۋىگە ماقۇل بولۇپ، توقماق جامى مەسچىتىنىڭ ئىمامى بولغان. شۇندىن باشلاپ ھەر جۈمە نامىزى، ھېيت-ئايەملەردىكى ژىغىلىشلاردا تەشۋىق ژۈرگۈزۈپ، دىنسىزلىققا قارشى پائالىيىتىنى باشلاۋەتكەن ئىدى.

1922-ژىلى ئات باشى، نارىندىكى ئورۇسلار بونداربۇ باشچىلىقىدا بولشېۋىكلار ھوكۇمىتىگە قارشى قوزغىلاڭ كوتەرگەن ئىدى. قوزغىلاڭ توركمەنىستاندىن ئېلىپ كېلىنگەن ۋەھشى كاللا كېسەرلەر ئورەدى ئارقىلىق رەھىمسىز ھالدا باستۇرۇلدى. شۇ سەۋەپلىك بىشكېكتىكى چېكىستلار ئىدارىسى-باش سىياسىي باشقارما «گ پ ئۇ» خادىملىرى بىر كېچىدىلا توقماق، بىشكېكتىن سەككىز يۇز كىشىنى تۇتقۇن قىلدىدە، ئۇلارنىڭ ئەيىۋىنى سۈرۈشتۇرمەستىنلا قوللىرىنى باغلاپ، بىر يار بويىدا ئېتىپ ئولتىرىپ، تاش-توپىلار بىلەن كومۇپ تاشلىغان. شۇنىڭدىن كېيىن ئېلىخان تورىنىمۇ بىر كېچىدە تۇتقۇن قىلىپ، «گ پ ئۇ» نىڭ يەر ئاستى تۈرمىسىگە قاماپ قويىدى.

«گ پ ئۇ» خادىملىرى ئېلىخان تورىنى «دىن چۈمپەردىسى ئاستىدا بولشېۋىكلارغا قارشى تەشۋىق ئېلىپ باردى» دېگەن ئەيىپ بىلەن قولغا ئالدى. ئۈچ ئايلىق تۈرمە ئازاۋى بۇ ئېسىل پىكىرلىك ئۇلۇماغا خېلە ئېغىر روھي زەربە بولغان ئىدى. بۇ ھەقتە ئېلىخان تورە «تۈركىستان قايغۇسى» ناملىق ئەسەرىدە شۇنداق يازىدۇ؛ «كوممۇنىزم ئىلمىنى ھەممىدىن بۇرۇن ياخشى ئۇگۇنۇپ، تەكشۇرەپ، ياخشى چۈشەندىم. دەسلەپتە بۇ مەسلەككە بىر ئاز ئىشەنگەن ئىدىم. دەھشەتلىك تۈرمىدە كوپ ياتمىغان بولسامۇ، زۇلۇم زەربىسىدىن كوڭلىمنىڭ ئىچكى-تاشقى ھىسسىياتى ئويدانغىنا يارىلانغان ئىدى. كوممۇنىزم مەسلىكىنىڭ تامامەن يالغان، ئالدامچىلىق توزاغى ئىكەنلىكىنى كېيىن بىلدىم ...

شۇنداق قىلىپ، تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن ئىش-ھەرىكىتىمنى سەل بوشاشتۇرۇپ، 1930-ژىلىغىچە توقماق مەسچىدى جامەسىدە دىنسىزلىققا قارشى كۈرەشنى داۋاملىق ئېلىپ باردىم...»

غولجا شەھىرىنىڭ ئوزبەك مەھەللىسىگە ئىككى شىۋە چىرىك ئولتارغان بىرىشكا ھارۋۇ بىلەن يەنە ئىككى ئاتلىق چاپارمەن كىرىپ كەلدى. «تورەم مەلىسى» دەپ ئاتالغان كوچىغا بورىلدى ۋە دەرۋازا ئالدىدا توختاپ ۋاقىراشقا باشلىدى.

ھېچ نەرسىدىن خەۋەرسىز ئېلىخان تورە تاشقىرىغا چىقىشى بىلەن تەرى سورۇن چېرىكلەرنى كورۇپ ھەيران بولدى ۋە تېنى جۇغىدە قىلىپ قالدى.

— خوش كەپسىلەر! خوش، خىزمەت؟— دېدى ئېلىخان تورە ئىچكى ھېسسىياتىنى يوشۇرغان قىياپىدا.

— شۇ، ئېلىخان دېگەن موللا سەن بولدىمۇ؟— دەپ سورىدى شىۋە، ئۇيغۇرچىنى بۇزۇپ سوزلەپ.

— ھە، مەن بولىمەن، خىزمەت؟

— خىزمەت؟!— تېرىكتى شىۋە چېرىك كەپنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەي،— نېمە خىزمەت؟ خىزمەت يوق، شۇ سىز ھازىر كۆرە بارىدۇ.

— كۆرەگە نېمىگە بارىدىكەنمەن؟— ھەجەپلىنىش بىلەن سورىدى ئېلىخان تورە.

— نېمىگە بارىدۇ، مەن بىلمەيدۇ. شۇ سىز كوپ سوز قىلما. موئۇ ھارۋۇ ئولتۇرۇڭ، بىر كېتىدۇ ...

ئارىدىن ئۈچ كۈن ئوتكەندە ئېلىخان تورىنىڭ ئەڭ يېقىن بۇرادىرى ئۇنىڭ ئويىگە يوقلاپ كېلىپ قالدى.

—قاياققا كەتتى؟— دېدى ئۇ ئېلىخاننىڭ ئويىدە يوقلىغىنى بىلگەچ.

— ئۈچ كۈن ئىلگىرى ئىككى چېرىك كېلىپ كۆرەگە ئېلىپ كەتتى. شۇلدىن بۇيان خەۋىرى يوق،— دېگەن جاۋاپنى بەردى ئويدىكىلىرى.

رۇزىمەت ھاجى بۇلدىن خېلە ژىللار ئىلگىرى مەرغىلاندىن غۇلجىغا ئوتكەن چوڭ

سەرگەردانلىقتا ئوتكەن كۈنلەر

باي بولۇپ، ئېلىخان تورە بىلەن كوڭلى يېقىن ئىدى. تورەمنى چوڭ ئۇلۇمالىغى بىلەن چوڭقۇر ھورمەت قىلاتتى. ئۇ چاغلاردا ھەممىگە ئايان سىياسىي ۋەزىيەت يورت ئىچىدە تەسىر دائىرىلىك كىشىلەرنى قاماشقا قارىتىلغان ئىدى.

ئېلىخان تورە بولسا، 1930-ژىلى بولشېۋىكلارنىڭ تېرورلىغىدىن ئوزىنى ساقلاپ قېلىش مەخسىتىدە ئائىلىسى بىلەن توقماقتىن غولجىغا كەلگەن ئىدى. بۇ ۋاقىتلاردا شەرقىي تۈركىستان زىمىنىدا چوڭ سىياسىي ئىشلار سادىر بولغان ۋە بولۇۋاتاتتى. ئۇيغۇر زىمىنىدا ئون سەككىز ژىل باش ئەمەلدار بولغان ياڭ زېڭشىنىڭ 1928-ژىلى ئېتىپ ئولتۇرۇلگەندىن كېيىن، جىڭ شۇرىن ھاكىمىيەتنى ئىگەللىگەن ئىدى. جىڭ شورىن تەختكە چىقىپ، كوپ ئوتمەي، يەنى 1931-ژىلى قۇمۇل خەلقىنىڭ غوجانىياز ھاجىم باشچىلىقىدىكى مىللىي قوراللىق قوزغىلىڭى پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان دىيارىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن ئىدى.

مانا شۇنداق بىر دەۋردە غۇلجىنىڭ ئوزبەك مەھەللىسىگە ماكانلاشقان ئېلىخان تورە ئەرەپ، پارس تىللىرىنى بىلىدىغان چوڭ دىنىي-پەننىي بىلىملىك ئالىملىقى ۋە تېۋىپچىلىقى بىلەن غۇلجا جامائەتچىلىگى ئارىسىدا ئابروي-ئېتىۋارغا ئېرىشىشكە باشلىغان ئىدى. «بىر ياخشىغا بىر يامان ھەر جايدا بار» دېگەندەك، غۇلجىنىڭ مۇتەئەسسىپ موللىلىرى، خىتايپەرەست بايلىرى بىلەن ئەمەلدارلىرى ئېلىخان تورىنىڭ كۈندىن-كۈنگە ئوسۇۋاتقان ئابرۇيىنى كورەلمەي، ئۇنى «گۇمانلىق كىشى»، «غوجانىياز تەرەپدارى» دەپ، كورە جاڭجۇڭغا تۆھمەت خەت ئويۇشتۇرغان ۋە شۇ سەۋەپ تۇتقۇنلۇققا ئېلىنغان ئىدى.

رۇزىمەت باي ئەھۋالنى ئېنىق تەكشۇرەپ بىلگەندىن كېيىن ئېلىخان تورىنى تۈرمىدىن ئازات قىلىشنى تەلەپ قىلىپ، ئەرىزە يازدى. ئۇنىڭغا غۇلجىدىكى ئۇيغۇر، ئوزبەكلەرنىڭ موتىۋەر زاتلىرىدىن قىرىق نەپەرىگە قول قويدۇرۇۋالدى. شۇنى دەستەك قىلغان ھالدا، كورەدىكى جاڭجۇڭنىڭ يېقىن دوستى بولمىش ئومەر ئاقساقالنىڭ ئوغلى يۇسۇپ بايۋەچچە ئارقىلىق ئۇلۇمگە ھوكۇم قىلىنغان ئېلىخان تورىنى بوشىتىپ ئېلىشقا مۇۋاپپەق بولىدۇ ...

30-ژىللارنىڭ ھەر بىرى شەرقىي تۈركىستاندىكى شانلىق ۋە قانلىق ۋاقەلەرگە تولۇپ-تاشقان ئىدى. جۈملىدىن؛ 1931-ژىلى قوزغالغان غوجانىياز قوشۇنلىرى قۇمۇل ۋە باشقا تەۋەلەرنى ئازات قىلىپ، ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم باشلىغان؛ تومۇر سىجاڭ كورلا، قاراشەھەر، كۇچار، باي، بۇگۇر، ئاقسۇ، ئۇچتۇرپان، مارالبېشى ۋە ئاتۇشلارنى ئازات قىلىپ، قەشقەردە توختىغان، خوتەن، يەكەن ۋىلايەتلىرىدە مۇھەممەتئىمىن ھاجى دامۇللا، قەشقەرلىك سابىت دامۇللا ۋە مەتىمىن بۇغرالارنىڭ رەھبەرلىگىدە شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان ئىدى.

ئېلىخان تورە ئۇيغۇرلار دىيارىدا يۇز بېرىۋاتقان بۇ خىل سىياسىي ئوزگىرىشلەرنى ھوشيارلىق بىلەن كۇزىتىپ تۇراتتى. ئەينى ۋاقىتتا بۇ قېتىمقى غايەت زور ئىنقىلاۋي دولقۇن بوسۇغىسىغا يېقىنلىشىپ قالغاندا، شىڭ ھوكۇمىتى بىلەن كېيىنكى ھوكۇمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئازاتلىق كۈرىشىگە خائىنلىق قىلىشى ئېلىخان تورىنى ناھايىتى غەزەپلەندۈرگەن ئىدى ....

1938- ژىلىنىڭ باھار پەيتلىرى ئىدى. ئىلى ژىگىتلىرىنىڭ ئادەتلىرى بويىچە مەشرەپتىن كەچ قايتقان ئاسلىخان ئوزلىرىدىن بىر ئوي نېرىدا تۇرىدىغان روزاخۇن باينىڭ قوراسى ئالدىدا بىر نەچچە چېرىكنىڭ تۇرغانلىقىنى كورۇپ، ئىختىيارسىز توختاپ قالدى. ھەيەل ئوتمەيلا ئىككى چېرىكنىڭ روزاخۇن باينى ئالدىغا سېلىپ چىقىۋاتقىنىنى كورىدىدە، ئويىگە قاراپ ژۇگەردى.

— دادا، ھاي، دادا!— ئاسلىخان ئوتسولى بۇزۇلغان ھالدا دادىسىنىڭ ئالدىغا كىردى.

— ھە، نېمە گەپ، تېچلىقمۇ ئوزى؟— ھەجەپلىنىش بىلەن سورىدى ئېلىخان تورە.

— چېرىكلەر روزاخۇن باينىڭ قولىغا كويزا سېلىپ، ئېلىپ كەتتى. سىزمۇ قاچمىسىڭىز ...

— تۇجۇركامنى ئېلىپ بەرگىن!— مەسلىنىڭ ماھىيىتىگە يېتىپ ئۇلگۇرگەن ئېلىخان تورە ئويدىكىلەرگە «خەير» دېدىدە، خوشنىسى تاشمەت دامۇللىنىڭ پاسىل تېمىدىن ئاتلىپ چۈشۈپ كەتتى...

شۇ ئارىدىن ئىككى-ئۈچ دەقىقە ئوتمەيلا ئېلىخان تورىنىڭ ھويلىسىغا چېرىكلەر باستۇرۇپ كىرىشتى.

— داداڭنى چاقىر!— بويرىدى خىتاي چېرىكلىرىنىڭ باشلىغى ھاڭ-تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالغان ئاسلىخانغا.

— ئويدە دادام يوق.

— نەگە كەتتى؟

— بىلمەيمەن، نەتىگەن چىقىپ كەتكەن، تېخىچە يوق.

— يالغان ئېيتىسەن!

چېرىكلەر ئاسلىخاننىڭ سوزىگە ئىشەنمەي، بارلىق ئويلەرنى، ئامبار، ھەتتا تاھارەتخانىلارغىچە تىنتىپ چىقىشتى. ئېلىخاننى تاپالمىغىنىغا رەللە بولغان چېرىكلەر باشلىغى، «تامادى»، (ئاناڭنى) دەپ تىللىغانچە كايىپ كەتتى.

چېرىكلەر شۇ كۈنى تاڭ ئاتقىچە ئېلىخان تورىنىڭ كېلىشىنى كۇتۇپ كوزەتچىلىك قىلدى. بۇ كۇزىتىش بىر ھەپتىگىچە داۋام قىلدى ...

ئېلىخان تورە يېرىم كېچىدە قاشقا يېتىپ كېلىپ، يېقىن تۇنۇشلىرىنىڭكىدە ئىككى كۈن ياتىدۇدە، ئاندىن توققۇزتاراغا كېلىدۇ. لېكىن، بۇ يەرنىمۇ خوۋۇپلۇق ھېساپلاپ، ئارال-توپە تېغىنىڭ يۇلتۇزغا يەتمەستىن «قوي ئاشۇۋ» دېگەن يېرىدىكى توقماقتىن قېچىپ ئوتكەن چارۋىچى قىرغىزلار ئارىسىغا يوشۇرۇنىدۇ. توقماقتا ئېلىخان تورىنى تونۇيدىغان ۋە داڭقىنى ئاڭلىغان قىرغىزلار بۇ زاتنى چوڭقۇر ھورمەت بىلەن ئارىسىغا ئېلىپ، ئالتە ئاي ساقلايدۇ.

ئېلىخان تورە ساغۇنى ئېغىر شارائىتتا ياشاۋاتقىنىغا قارىماستىن، تىبابەتچىلىك ئىلمى توغرىسىدا «شىپائۇل ئىلال»، يەنى «كېسەللىكلەر داۋاسى» ناملىق ئەسەرىنى يازىدۇ.

ئىبراھىمجان ئىلىيېۋ.

بۈگۈنكى كۈن ھېكايىلىرى

ئابدۇخالىق ماخمۇت

ئوچۇق قالغان مەسىلە

(ھەجۋىيە)

1990-يىلدىن بۇيانقى قىممەتچىلىككە بېغىشلانغان دوكلادتىن كېيىن قىممەتچىلىكنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرۇش ئىلمىي-تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ مەجلىسلەر زالى سۇ سەپكەندەك جىمجىت بولۇپ قالدى.

— بۈگۈنكى بازار ئىختىسادى شارائىتىدا، — دېدى ژىغىن رىياسەتچىسى ئارىدىكى سۈكۈناتنى بۇزۇپ، — ۋاقىت-پۇل، پۇل-ۋاقىت دېمەكتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن يولداشلار، كەچۈرىسلەر، بايۋەچچىلەر، تەنقىت ئۈچۈن تەقىپ تۈگىتىلگەن ھازىرقى شارائىتتا دوكلاد يۈزىسىدىن ئوچۇق پىكىر قىلىشىڭلارنى سورايمەن. قېنى، مەرھەمەت؟!

— مەن دوكلادچىنىڭ قىممەتچىلىككە دائىر جۈرئەت بىلەن سۈرئەتكە بېغىشلىغان دوكلادىنى قېنىقارسىز دەپ ھېسابلايمەن، — دېدى مۇھاكىمىنى بىرىنچى بولۇپ باشلىغان بورەخوجايېۋ، — سەۋەبى ئۇ قىممەتچىلىكنىڭ قەدىرسىزلىكىنى ئورۇس پۇلىنىڭ پاخاللىشىشىغا باغلىماقتا. ياق، جانابى دوكلادچى، مېنىڭچە، بۇ خەلقىمىز تۇرمۇش دەرىجىسىنىڭ ئاھايىتى ياخشىلىغىنىڭ ئىپادىسىدۇر.

ئۇ شۇ سۆزنى ئېيتىش بىلەن زالدا جانلىنىش باشلىنىپ، شاۋ-شۇۋ كۆتىرىلىشكە باشلىدى.

— سۆزىمنى ئىسپاتلايمەن! — زالدىكىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىشنى مەخسەت قىلدى ئېھتىمال، بورەخوجايېۋ ئاۋازىنى كۆتەردى، — مانا، مەسىلەن قاتناش: بەش تىيىنلىق يول يۈز سوم بولدى. خەلق مېڭىۋاتامدۇ؟ مېڭىۋاتىدۇ. ئەللىك تىيىنلىق تاماق مىڭ سوم بولدى. خەلق يەۋاتامدۇ؟ يەۋاتىدۇ. دېمەك، خەلقىمىزدە پۇل كۆپ دېگەن سۆز. ئەينە شۇ بايلىق بىز چىش تىرنىغىمىز بىلەن پەيدا قىلىۋاتقان قىممەتچىلىكنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرۇشقا سەددىچىن سېپىلىدەك توسۇق بولۇپ تۇرىۋاتىدۇ.

— سىزچە قىممەتچىلىكنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن نېمە قىلىش كېرەك؟ ئېنىق تەكلىۋىڭىزنى ئېيتىڭا؟ — رىياسەتچى ۋاقىتنى قىزغاندىمۇ، لوقما تاشلىدى.

— مېنىڭ تەكلىۋىم، — مەخسەتكە كۆچتى بورەخوجايېۋ، — نەرخ-ناۋانى ھازىرغا قەدەر بولۇپ كېلىۋاتقاندەك پارچە-پۇرات ئەمەس، بىراقلا بىر-ئىككى مىڭ ھەسسە ئاشۇرۇش لازىم. ئۇنىڭسىز قىممەتچىلىكنىڭ قىممىتىنى تىكلىگىنى بولماسلىغىنى ھايات ئىسپاتلاپ بولدى ...

— مەن بورەخوجايېۋنىڭ نەرخ-ناۋانى ئۈنچىلىك دەرىجىدە كۆتىرىشكە قوشۇلمايمەن، — دېدى ئىككىنچى بولۇپ مىنبەرگە كۆتىرىلگەن يوقسۇللار ئىلمىي كېڭىشىنىڭ ئاكادېمىگى، — بىر شائىر يازغىنىدەك:

بەخت تېپىلماس ھېچ بىر زاماندا،
ئەل قۇل بولسا، بولسا يالانغاچ.
بايلىقلارنى ياراتقان ئادەم،
نەتىجىدە ئۆزى قالسا ئاچ.

ھە، بىزنى بېقىۋاتقانلا ئەمەس، ئەينى ۋاقىتتا بېيىتىۋاتقان ئىشچى-دېھقانلارنىڭ ئۆزى ئاچ قىلىش ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ...

— بىزگە قوشاق ئەمەس، قىممەتچىلىكنىڭ قىممىتى كېرەك، — بارماقلىرىغا ئاياللار ئوخشاش قوش ئالتۇن ئۈزۈكلەرنى تاقاپ ئالغان كىشى ئەسەبىي ۋارقىراپ، ئاكادېمىكنى سەھنىدىن چۈشۈرىۋەتتى، — موشۇ ئەركىنچىلىك زاماندا ئۆز جېنىنى باقالمىغان ئادەمنى نېمىشكە باشقىلار بېقىشى كېرەك؟ كىم قولىدىن نېمە كەلسە، مەسىلەن، ئېيتايلۇق ئەمەلدارمۇ، پا... ياق، بۇنى ئۆزىمىز بىلىمىز. ئەقلى بارمۇ-تىجارەتچىلىك، ئەقلى يوق، كۈچى بولسا- بۇلاڭچى، قاراقچىلىق، ئەقلىمۇ، كۈچىمۇ يوق، لېكىن قورقۇمسىز بولسا- ئوغرىلىق، قولىدىن زادىلا ھېچ نېمە كەلمىسە تىلەمچىلىك قىلسۇن. ئېيتماقچى، ھۆسنى-لاتاپەتلىك پەرىۋەش قىز-چوكانلار بولسا رېستوران-كازىنو (كېچىلىك مەئشەتخانە)لارغا ياكى چەت ئەللىكلەرگە يالىنىپ پۇل تاپسۇن. بىراق سىپىدلى ژۇقتۇرۇپ كەلمىسۇن ...

— توغرى، نېمە قىلىپ بولسىمۇ جېنىنى باقسۇن. قوش قەۋەتلىك ئۆي سېلىۋاتقانلارمۇ، چەتنىڭ ئاتمىش-يەتمىش مىللونلۇق يېڭى ماشىنىلىرىنى ئېلىۋاتقانلارمۇ ئەشۇلار ئوخشاشلا ئادەم، — ژۇقۇرىدىكى كىشىنىڭ كام يېرىنى تولتىرغاندەك قىلدى ئارىدىن بىرى.

—ژىغىنىمىز مۇنازىرىگە ئايلىنىپ كەتتىمۇ، بايۋەچچىلەر، — ئولتۇرغانلارنى تەرتىپكە چاقىردى رىياسەتچى، — ئاساسى مەخسىتىمىز شۇكى، قىممەتچىلىكنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرۇشتىن چەتلەشمەي، دىققەتكە سازاۋەر تەكلىپلەر بولسا ئېيتايلى، بولمىسا...

— مەندە بىر تەكلىپ بار، — مىنبەرگە تىللا چىشلىرى كۆزگە تاشلىنىپ تۇرغان كىشى كۆتىرىلدى، — ژۇقۇرىدىكىلەر ئېيتقاندەك، بىز پۇخرالار ئىرادە، سەۋىر-تاقەت دەرىجىسىنى ئىنىقلاشقا قارىتىلغان قىممەتچىلىكنىڭ پەقەتلا قىممىتى بولمايۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇندىن كېيىن بازار، ۋوگزاللاردىكى ھاجەتخانىلارغا كىرگىنىگىلا ئەمەس، چىققىنىغىمۇ پۇل ئېلىشنى يولغا قويايلى.

— بۇمۇ ياخشى تەكلىپ بولدى. ھاجەتخانىغا كىردىمۇ، ھاجىتىنى چىقىرىپ بولغاندىن كېيىن، پۇلىنىڭ بەھرىگە قاراپ ئۇ سىيىقچىلىقتا قېلىپ كېتەلمەيدۇ، — دېدى نۆۋەتتە سۆزگە ئارىلاشقان سامان قوساق بىرى، — لېكىن مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم ئۇ ئەمەس .قىسقىسى، تەكلىۋىم مۇنداق: ئۆلگەن ئادەمدىن ئۆلگىنى ئۈچۈن سېلىق ئالساق، ئەينە شۇ چاغدا قىممەتچىلىكنىڭ قىممىتى ئاشىدۇ، دەپ ئويلايمەن ...

— مېنىڭچە، ئۇنداق ئۇششاق-چۈشەك نەرسىلەرگە باش قاتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، — دېدى مىنبەرگە چىققان كۆزئەينەكلىك ئىلمىي خادىم، — بېنزىننىڭ نەرقىنى بىر-ئىككى مىڭ ھەسسە كۆتىرەيلى. قىممەتچىلىكنىڭ قىممىتى ئەينە شۇندىن كېيىن ئايان بولىدۇ.

— ھە، دېسىلا بىرىنچى بولۇپ بېنزىننى كۆتىرىسىلەر. خەلق بولسا بىزنى كايىدىغان بولىۋالدى. گويا ھەممىسىگە بىزلا سەۋەپچىدەك. كېلىڭلار، بۇ قېتىم باشقىچە يول تۇتايلى؟ — دېدى يېقىلغۇ مەسىلىلىرى بويىچە پروفېسسور.

— بىرىنچىدىن، كارۋان بېشىلىق سىلەرگە نەسىپ قىلغان ئىكەن، بۇنى سىلەر چوڭ شەرەپ-شان دەپ قوبۇل قىلىشىڭلار كېرەك. ئىككىنچىدىن، ئالدىڭىزغا كىمدۇر شىكايەت قىلىپ كەلسە، شىكايەت قىلغىنى ۋە ھۇزۇرىڭىزغا كىرگىنى ئۈچۈن پۇل ئېلىڭ، بىراق، بۇنداق بولمىغۇر گەپنى قىلماڭ، — دېگەنچە سىلكىۋەتتى رىياسەتچى پروفېسسور ...

خۇللاس، شۇ تەخلىت ئۇزاققا سوزۇلغان ئالاش-تارتىش، ئىلمىي مۇلاھىزىلەردىن كېيىن ژىغىن ئاخىرىدا تۆۋەندىكى قارار قوبۇل قىلىندى:

1. بېنزىن نەرقى ئاھالى كۈتۈرەلمىگىدەك دەرىجىدە كۆتۈرۈلسۇن؛
2. قالغان بارلىق تارماقلار ئۆز مەھۇلاتلىرىغا ئۆزلىرى خالىغان دەرىجىدە نەرخ-ناۋا بەلگۈلىسۇن؛
3. قارار قەتئىي، شىكايەتكە ئورۇن يوق ...

شۇنىڭ بىلەن ژىغىن تۈگىدى.

باياتىن ژىغىن جەريانىغا قۇلىغى چىلىقىپ ئولتۇرغان ئىشىك كۈزەتچىسى قارارنى تېڭشىغاچ تېڭىرقاپ قالدى؛ شىكايەتكە ئورۇن يوقمۇ، ياكى شىكايەت قىلىدىغان ئورۇن يوقمۇ؟ ئۇنىڭ نەزىرىدە مەسىلىنىڭ مانا موشۇ تەرىپى ئوچۇق قالغاندەك ئىدى ...

ياشىسۇن، قەدىر- قىممەت

(مەسەل ھېكايە)

ئاڭ ئېتىپ كاتەكنىڭ ئاغزى ئېچىلىشى بىلەن توخۇلار «گۇرۇرىدە» قىلىپ، ئۆزلىرىنى تاشقىرىغا ئېتىشتى.

— ھوي، ماڭا قاراش، — دېدى غوراز قاناتى سورىگەنچە مېكىيانلارنىڭ ئالدىنى توراپ، — نەگە شۇنچە ئالدىرىشسەن؟ توختاش!

— باغ-ۋارانغا چىقىپ، قۇرۇت-قوڭغۇز دېگەندەك ...

— ئەستاغپۇرۇللا، — يېگىلا ئون قاتقان ئاق توخۇنىڭ شىلىسىگە بىرنى چوقۇپ ئالغان غوراز پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سوزلەپ كەتتى، — ئاپپېغىم، ئاپپېغىم دەپ قويسام، بەكمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتمەك، ئەزىزىم؟

— قو-قو-قو-قوق، ۋي-يەي، بۇ نېمە قىلغىنىڭىزدۇر، — ئارا زىلغىنى نازلىق ئىپادىلىدى ئاق توخۇ، — ھەددىدىن ئېشىپ نېمە قىپتىكەمەن، شۇنچە؟

— ئالتە تېزىڭىزنى ئەگەشتۈرۈپ، بېشىڭىز قايغان ياققا ماڭغىنىڭىز نېمىسى؟ مەن سىزگە، 1993-بىز توخۇلار ژىلى ئابرويىمىزنى ساقلايلى، دەپ ئالاي ئېيتماپمىدىم؟

—كەچۈرىسىز، غوراز بېگىم، «ئۈگەنگەن كۆڭۈل، ئۆرتەنسە قويماس» ئىكەن. ئۇلتۇپ قاپتىمەن، — ئاق توخۇ خىجالەتچىلىكتىن نېمە قىلىشنى بىلمىگەندەك، ئالدىدىكى بۇغدايدەك تاشنى بىر چوقۇپ ئاغزىغا ئالدىدە، دەررۇلا تاشلاپ، ئايىغى ئاستىدىكى چوكالارنى بىر-ئىككى تاتلاپ قويدى.

—كو-كو-كو، مەن سىزگە نېمە دەۋاتىمەن، ھە؟ — غوراز رەللە بولۇشقا باشلىدى، — يەر تاتلاپ قوساق بېقىش ئەينى كۆڭۈللەردە بىزگە ئۇيات.

— ھەق، راست، غوراز بېگىم، — ئاق توخۇ ئەيىۋىنى بويىنىغا ئالدى ئېھتىمال، قاناتلىرىنى يايغانچە غورازنىڭ ئايىغىغا تىزچوكۇپ يېتىۋالدى، — تاتلاپ يېگەن ئاتلىق بولىدۇ، دېگەن تەركى ئادەت...

شۇ ئارىدا ئۆيدىن چىقىپ كەلگەن تونۇش ئايال بىر ئېتەك داننى كاتەك ئەتراپىغا چېچىۋېتىپ كىرىپ كەتتى.

— مانا، ئەندى ئېشىكنىڭ ئارتىپ كەتكىچە يېيىش، — دېدى غوراز ئەتراپقا تارىلىپ كەتكەن توخۇ، جۈجىلەر ئايالنىڭ «تو-تو» سىنى ئاڭلاپ يېتىپ كېلىشى بىلەن، — لېكىن دان ئىزلەپ، يەر تاتلاپ ئابرويىمىزنى تۆكۈشمە.

توخۇ، جۈجىلەر ئاچكۆزلۈك بىلەن بىر-بىرىنى ئىتتىرىشىپ، چوقۇشتۇرۇپ يېيىشلىرىگە قارىماي، دان ئېشىپ قالدى.

— ماڭا قاراڭ، — دېدى غوراز مەغرۇرانىلىق بىلەن قوسىقىنى تويدۇرىۋېلىپ پۈت-قاناتلىرىنى سوزۇپ ياتقان ئاق توخۇغا قاراپ، — مونۇلار سىز بىلەن مېنىڭ بالا-چاقا، ئەۋرە-چەۋرىلىرىمىز بولىدۇ، ئاپپېغىم. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇلارغا بىر ھەقىقەتنى ئۇبدان چۈشەندۇرۇپ قويۇشىمىز بىلەن بىزنىڭ ۋەزىپىمىز.

—قي-قي-قىق، سىزنىڭ پايدىلىق مەسلىھەت قىلىشىڭىز ئېنىق، سوزلەۋېرىڭ، — ئاق توخۇ غورازنى قۇۋەتلەپ قويدى.

— ھازىرچۇ، سىلەر، — سۆزىنى داۋام قىلدى غوراز مېكىيانلارغا بېقىپ، — تۇخۇم ئەمەس، گوھەر تۇغۇۋاتىسىلەر. بۈگۈنكى بىر تۇخۇمنىڭ باھاسىغا مەن تۇغۇلغان سەكسەنىنچى ژىلنىڭ ئاخىرلىرى بىر قوي ئالغىنى بولاتتى. سىلەرگە ئوخشىغانلارنىڭ پۇلىغا، — مېكىيانلارنى ئىشارە قىلدى غوراز، — ئەشۇ يېقىن ئۆتمۈشتە بىر كالا كېلەتتى. سىلەر ياش، بۇنى بىلمەيسىلەر.

دېمەكچى بولغىنىم، ئادەملەرنىڭ بىزگە بەرگەن ساخاۋىتىمۇ، يە ئۆز نامىمىز بىلەن ئاتىلىدىغان ژىلنىڭ كارامىتىمۇ، ھەر ھالدا بەخت-سائادەتكە بولەندۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىڭلاردىن ئادەم چىقامدۇ، ھايۋانمۇ، ئىشت چىقامدۇ، موشۇكمۇ، بېشىڭلارنى ئېگىز كۆتىرىپ، مەيداڭلارنى كەڭ كېرىپ يۈرۈڭلار.

— ئۇنداق قىلساق ئىشت-موشۇكلەر بىزنى يەۋېتەر؟ — ئەشۇنىشنى ئىزھار قىلدى توخۇلاردىن بىرى.

— يوغىسۇ؟ سىلەر بىلەن بىزگە پەقەت جېنىدىن تويغانلارلا تېگىشى مۇمكىن، — چۈشەندۇرىشكە ئوتتى غوراز، — بىر-ئىككى مىسال، خوشنىمىزنىڭ ئىشتى يەنە بىر خوشنىسىنىڭ جۈجىسىنى يەپ قويىۋېدى، ئىشتىنى ئولتۇرىۋەتتى. شۇندىن بۇ يان ئىككى خوشنا سوقۇشۇپ، ھازىر سوتلىشىپ ژۈرىشىدۇ. بىزنىڭ غوجايىنىنىڭ بالىسى ئېتىبارسىزلىق قىلىپ بىر توخۇمنى چېقىپ قويىۋېدى، ئانىسى قولىدىكى لاخشىگىر بىلەن بىرىنى ئۇرۇپ قولىنى سۇندۇرىۋەتتى. قىسقىسى، ھازىرقى ئادەملەر بىزنى ئۆلتۈرگەنلەرنى ئۆلتۈرىدىغان دەرىجىگە يېرىپ يەتتى. بىز مانا موشۇ قەدىر-قىممىتىمىز دەرىجىسىنى ساقلاپ قالايلى. بۇندىن كېيىن ئەژداتلىرىمىزنىڭ ئادىتىنى تەكرارلاپ يەر تاتلاپ ژۈرمەي، كاتەك ئەتراپىدا ئارام ئېلىپ ياتىۋېرەيلى، ئادەملەر بىزنى باقىدۇ.

ھە، يەتمىش پۈشتىمىز تارىخىدا پەقەت بىزگىلا نەسىپ قىلغان قەدىر-قىممىتىمىزنى يەرگە ئۇرمايلى!

— قي-قي-قي ...

— كو-كو-كو...

—قو-قو-قوقوق...

توخۇ-تۇرۇملار غورازنىڭ نۇتقىدىن كېيىن «ياشىسۇن غوراز!»، «ياشىسۇن قەدىر-قىممەت!» دېيىشىپ تەرەپ-تەرەپتىن چوقۇرۇشۇپ كەتتى.

ئەلقىسسە؛ شۇ قەدىر-قىممەت ئادەملەردىمۇ بولسىچۇ؟...

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلەيدۇ

روسسىيە مەركىزىي بانكىسى ئۆزبەكىستان مەركىزىي بانكىسىغا 1993-يىل بانكنوتلىرىنىڭ سېتىلىدىغانلىقىنى خەۋەرلەيدۇ

روسسىيە بانكىسى 1993-يىل بانكنوتلىرىنى ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزىي بانكىسىغا سېتىش، روسسىيە فېدېراتسىيەسى ۋە ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى ئوتتۇرىسىدىكى 1993-يىل 19-مارتتىكى دۆلەتلەر ئارا كېلىشىملەر، كرېدىت سىياسىتى بويىچە ھۆكۈمەت كومىسسىيەسىنىڭ 1993-يىل 29-ئىيۇندىكى 5291-1 سانلىق توختامى دائىرىسىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. بۇ توغرىلىق روسسىيە مەركىزىي بانكىسىنىڭ رەئىسى ۋىكتور گېراشېنكو ئىمزالىغان خەۋەردە ئېيتىلىدۇ.

ئاتاپ كۆرسىتىلگەن مەبلەغنى، دەپ تەكىتلىنىدۇ ھۆججەتتە، روسسىيە تېررىتورىيەسىدە 1993-يىلغىچە چىقىرىلغان بارلىق بانكنوتلارنىڭ كۈچىدىن قالدۇرۇلۇشىغا باغلىق روسسىيەگە ئىش بابىدىكى ۋە شەخسىي سەپەرگە چىقىدىغان ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخرالىرى پايدىلىنىدۇ.

روسسىيە مەركىزىي بانكىسى ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى مەركىزىي بانكىسىنىڭ بۇيرۇتمىسى قانائەتلەندۈرگەن چاغدا، شۇنداقلا ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي رەھبەرلىكىنىڭ ئۆز تېررىتورىيەسىدە قانۇنىي تۆلەم ۋاستىسى سۈپىتىدە روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ ۋاليۇتىسىنى پايدىلىنىش ۋە كېلىشىلگەن ئاخچا-كرېدىت سىياسىتىنى ژۈرگۈزۈشكە تەييار ئىكەنلىكى خاھىشىنى بىلدۈرگەنلىكىگە ئاساسلاندى، دەپ ئېيتىلىدۇ ھۆججەتتە.

بانكىتا ئەمەس، يوشۇرۇن بازاردا ئالماشتۇرۇۋاتىدۇ

يېقىندا رۇبلىنى كۇپونلارغا ئالماشتۇرۇش قارەلى تۈگىگەن بولىسىمۇ، گرۇزىيە ھۆكۈمىتىنىڭ جۇمھۇرىيەت ئاھالىسىغا مۇئامىلىدىن چىققان ئاخچىنىڭ يۈزمىڭغا يېقىن سومىنى مىللىي بانكىنىڭ شۇ مىقداردىكى كۇپونلىرىغا ئالماشتۇرۇش تەكلىۋى جاۋاپسىز قالدى. خەلق «يوشۇرۇن بازارنى» ئەۋزەل كۆردى. ئۇ يەردە بىر رۇبلىغا ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق كۇپون بېرىدۇ. تبىلىسى تېلېۋىدېنىيەسىنىڭ خەۋەرلىشىچە، جۇمھۇرىيەت پايتەختىنىڭ ئامانەت بانكىلىرىدا پۇخرالارنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ رۇبلىنى كۈندىن-كۈنگە كۈچسىزلىنىۋاتقان كۇپونلارغا ئالماشتۇرۇش تەكلىۋىگە ئەمەل قىلغان ئەھۋاللار بايقالمىغان. مۇئامىلىدىن چىققان رۇبلىنى تىجارەتچىلەر روسسىيەگە ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن ئۇرغۇن كۆلەمدە سېتىپ ئېلىۋاتىدۇ.

روسسىيە ھۆكۈمىتى شىمالىي ئوسېتىيەدىكى تەبىي ئاپەت ئاقىۋەتلىرىنى يوقىتىشقا ئاخچا بۆلدى

ۋىكتور چېرنومىردىن روسسىيە فېدېراتسىيەسى مىنىستىرلار كېڭىشىنىڭ ماي ئېيىدا شىمالىي ئوسېتىيە تېررىتورىيەسىدە يۈز بەرگەن تەبىي ئاپەت ئاقىۋەتلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن مەبلەغ بۆلۈش توغرىلىق بۇيرۇغىنى ئىمزالىدى.

باش مىنىستىر يېقىندا ئىمزالىغان ھۆججەتكە بىنائەن بىئېل روسسىيە فېدېراتسىيەسى مىنىستىرلار كېڭىشى رېزىرۋ فوندىنىڭ ھېساۋىغا شىمالىي ئوسېتىيە ھۆكۈمىتىگە رېمونت-ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئىشلىرىنى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن پەۋقۇلئاددە ۋەزىيەت ئاقىۋەتلىرىنى يوقىتىشقا ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى ۋە ئالاقە ئوبيېكتلىرى بويىچە 52 مىللىون سوم، يېزا ئىگىلىكى ئوبيېكتلىرى بويىچە 702 مىللىون سوم بۆلىنىدۇ.

ئەزەربەيجان بىلەن مۇناسىۋەتلەرگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ

گرۇزىيە رەھبەرلىكى ئەزەربەيجان بىلەن مۇناسىۋەتلەرگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ئېخمۇ ھەر تەرەپلىمە تەرەققىي ئېتىشىغا مەنپىيەتدار. يېقىندا باكۇدا پرېزىدېنت ۋاكالىتىنى ئورۇنلاۋاتقان ئەزەربەيجان ئالىي كېڭىشىنىڭ رەئىسى گايدار ئەلىيېۋ بىلەن ئۇچراشقان گرۇزىيە ئالىي كېڭىشى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى ۋاختانگ رىچېۋلىشۋىلى ئەينە شۇنداق دەپ بىلدۈردى.

كېيىنكى ۋاقىتتا ئىككى ئەل رەھبەرلىرى ئوتتۇرىسىدا مۇنتەزىم رەۋىشتە ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان سىياسىي مەسلىھەتلەر دائىرىسىدە ۋاختانگ رىچېۋلىشۋىلى گايدار ئەلىيېۋنى ئابخازىيەدىكى ۋەزىيەت بىلەن تەپسىلىي تونۇشتۇردى، گرۇزىيەنىڭ موشۇ رېگىوندا ئوق ئېتىشنى ۋە ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى توختىتىش توغرىلىق تۈزۈلگەن كېلىشىمنىڭ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى.

گايدار ئەلىيېۋنىڭ پىكرىچە، بۇ مۇھىم چارە گرۇزىيە يېرىدە ئىچىلىقنىڭ ھۆكۈم سۈرىدىغانلىقىغا ياردەم قىلىدۇ.

(ئى تار-تاس س).

تېلېتايپ لېنتىسىدىن

توكيو. باش-مىنىستىر كىتتى مىيادزاۋا باشچىلىقىدىكى ياپونىيە ھۆكۈمىتى يېقىندا تولۇق تەركىۋى بىلەن ئىستىپاغا چىقتى. 5-ئاۋغۇستتا توكيودا پارلامېنتنىڭ مەخسۇس سېسسىيەسى ئۆز ئىشىنى باشلىدى، ئۇ مەملىكەت ھۆكۈمىتىنىڭ يېڭى باشلىقىنى سايلىشى كېرەك. ياپونىيەنىڭ يېڭى پارتىيەسىنىڭ رەئىسى مورىخىرو خوسوكاۋانىڭ ھۆكۈمەت باشلىقى بولىدىغانلىقى ئالدىن-ئالا ھەل قىلىندى دېسىمۇ بولىدۇ. ئۇ 18-ئىيۇلدا بولۇپ ئۆتكەن ئۇمۇميۈزلۈك سايلامدا پارلامېنتنىڭ ئاساسىي تۆۋەنكى پالاتىسىدا كۆپچىلىكنى يېڭىۋالغان يەتتە پارتىيەدىن ئىبارەت بلوكنى باشقۇرىدۇ.

بېلگراد. 5-ئاۋغۇست كۈنى يۇگوسلاۋىيەدە باھالارنىڭ توختالسىز ئۆسۈشىگە ۋە ئاھالىنىڭ نامراتلىشىشىغا قارشى ئەمگەكچىلەرنىڭ ئۇمۇميۈزلۈك نارازىلىق ئىش تاشلىشى ئۆتكۈزۈلدى.

ژېنېۋا. بۇ يەردە ئىلگەركى يۇگوسلاۋىيە بويىچە كونفېرېنتسىيەنىڭ ئۇيغۇنلاشتۇرۇش كومىتېتىنىڭ قوش رەئىسلىرى تۇرۋالد ستولتېنبېرگ ۋە دېۋىد ئوۋېن ھەم بوسنىيە ۋە گېرتسېگوۋىنا پرېزىدىۇمىنىڭ ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدا ئۇچرىشىش ئۆتكۈزۈلدى. ئۇنىڭدا بوسنىيە مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنىڭ تۈرلۈك ئاسپېكتلىرى مۇھاكىمە قىلىندى.

مادرىد. كولۇمبىيەدە رەسمىي سەپەردە بولۇۋاتقان رۇمىنىيە پرېزىدېنتى ئىون ئىلىيېسكۇ بوسنىيە ۋە گېرتسېگوۋىنا توقۇنۇشىنى تۈگىتىش مەخسىتىدە ئاقش نىڭ ھەربىي جەھەتتىن ئارىلىشىشىغا قارشى ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى. رۇمىنىيە رەھبىرىنىڭ پىكرىچە، ئىلگەركى يۇگوسلاۋىيە تېررىتورىيەسىدە «ئىككىنچى ۋيېتنامنىڭ پەيدا بولۇشى» ۋاشىنگتوننىڭ ئەينە شۇنداق ھەرىكەتلىرىنىڭ ئاقىۋىتى بولۇشى مۇمكىن.

ۋاشىنگتون. پېنتاگون 1995-يىلغا بەلگۈلەنگەن يەر ئاستى يادرو پارتلىتىشنى مەنئىي قىلدى، ئۇ يېرىم ئەسىر ئىلگىرى باشلانغان يادرو ئەسىرىدىن تارتىپ ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان مىڭغا يېقىن سىناقنىڭ ئاخىرسى ئىدى.

لوندون. ئولستېر بېخەتەرلىك كۈچلىرى برىتانىيەنىڭ جەنۇبىدىكى موشۇ ئۆلكىسىدە سالمىقى 500 كىلوگراممغا يېقىن پارتلاش قۇرۇلمىسىنى زەخمىسىزلەندۈردى. قولدا بار تەخمىنلەرگە قارىغاندا زارەد تېررور ئۇسۇللىرى بىلەن برىتانىيە ئەسكەرلىرىنى شىمالىي ئىرلاندىيەدىن چىقىرىش ئۈچۈن كۈرۈشىۋاتقان يوشۇرۇن ئىرلاندىيە جۇمھۇرىيەتلىك ئارمىيەسىنىڭ يېقىن جايغا ئورۇنلاشقان تەكشۈرۈش-ئۆتكۈزۈش ئۇقتىسىدا ھەرىكەتكە كەلتۈرۈلۈشى كېرەك ئىدى.

تەبرىكنامە

سائادەت سۇلايمان قىزى ئېيپوۋاغا
ياركەنت شەھىرى

قەلبى سېخى، مېھرى، دەريا، غەمگۇزار ئانا، سىز تۇغۇلغان كۈن بىز پەرزەنتلەر ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك ۋە قۇتلۇق كۈندۇر. شۇڭلاشقا سىزنى موشۇ سەنەدە مىننەتدارلىق ۋە پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ئىچىدە تەبرىكلەيمىز. بىزنىڭ ۋۇجۇدىمىزدا بار بولغان ھەممە ياخشىلىق ۋە ئىزگۈلۈك سىزنىڭ بۈيۈك ئانىلىق تەربىيىڭىز ۋە شەپقىتىڭىز ئىنئامىدۇر.

بەختىمىزگە ئامان بولۇپ، ئۇزاق ئۆمۈر كۆرۈڭ.

تەبرىكلىگۈچىلەر: پەرزەنتلىرى تۇرسۇناي، خالىدەم، ساجىدەم، ئەيسا، كۈيۈغۇل، كېلىن ۋە نەۋرىلىرى.

مۇنار ۋە تۇرسۇنبۇۋى ئىسمائىلوۋلارغا
خەشكىلەڭ ناھىيەسى قارغايلى يېزىسى

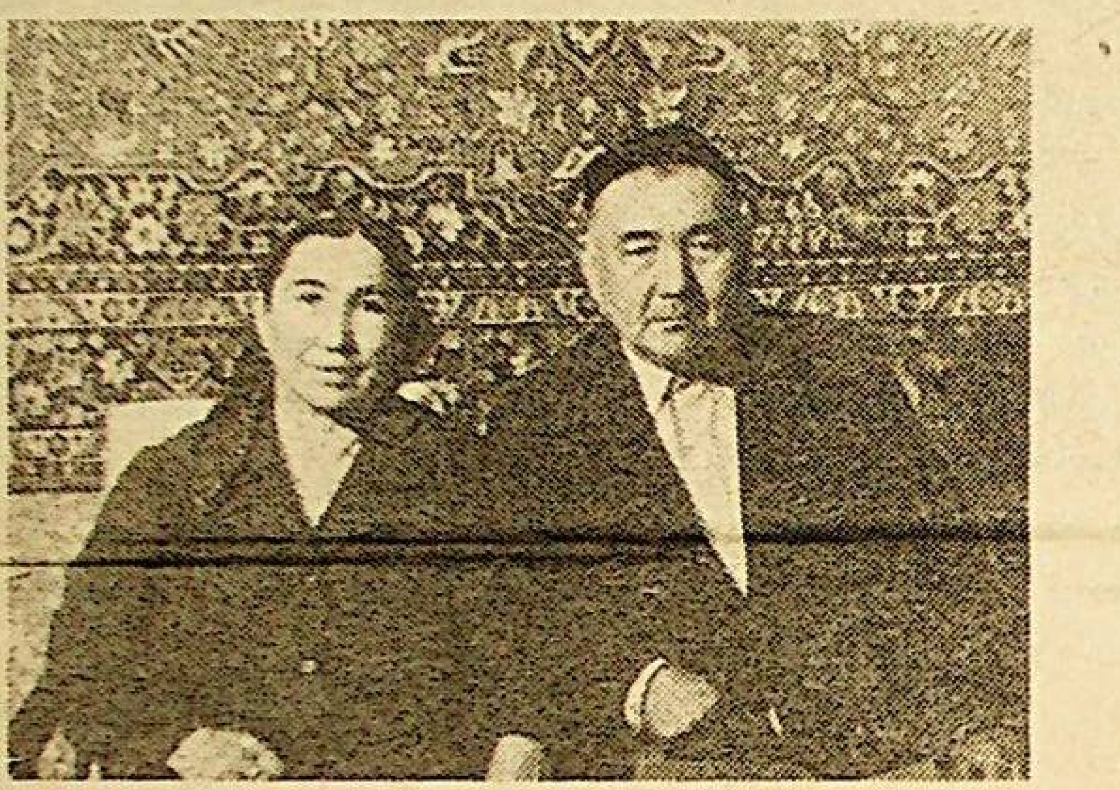

بىز ئۈچۈن دۇنيادا ھەممە نەرسىدىن ئەزىز ۋە قىممەتلىك، ئائىلىمىزنىڭ تۈۋرىكى قەدىردان ئاتىمىز مۇنار ۋە كويۇمچان ئانىمىز تۇرسۇنبۇۋىنى ئالتۇن توييى- ئائىلە قۇرغىنىغا 50 يىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن قىزغىن تەبرىكلەيمىز. بىزنىڭ بەختىمىزگە سالامەت بولۇڭلار، ئۆمرىڭلار ئۇزاق بولسۇن. چەۋرەلارنىڭ ئوچۇمىدىن سۇ ئىچىش نەسىپ بولغاي.

تەبرىكلىگۈچىلەر: ئۇمەرجان باشلىق ھەممە باللىرى، كېلىن-كۈيوغول ۋە نەۋرە-چەۋرىلىرى.

خۇش خەۋەر

جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېياترى ئۇرۇمچىدىكى «تەڭرى تاغ بۇركىتى» مۇزىكا ئەسۋاپلىرى سودا-سانائەت شىركىتى بىلەن ھەمكارلىقتا تېياتر يېنىدا ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ-ئەسۋاپلىرىنىڭ سودا دۇكىنىنى ئاچتى. دۇكاندىن پەقەت تەييار دۇتار، تەمبۇر، غىجەك، داپ ئوخشاش چالغۇ ئەسۋاپلىرىنىلا ئەمەس، شۇنداقلا دۇتارنىڭ يۈزلىكى، قۇلاق، خەرەك، سىم-تارلارنى ھەم سېتىۋېلىشى مۇمكىن. خالىغۇچىلارغا تېياترنىڭ دۇكىنى ئوچۇق.

ئۆز مۇخبىرىمىز.

جىددىي تەييارلىنىۋاتىدۇ

موشۇ ئاۋغۇست ئېيىدا ئالمۇتا شەھىرىدە خەلق ئارا كونگرېسس بولىدىغانلىقىدىن كۆپچىلىكنىڭ خەۋىرى بار. كونگرېستا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ «لوبنۇر» تەۋەسىدە خەتاي ئۆتكۈزۈۋاتقان يادرو سىناقلارغا قارشى مەسىلىلەر قارىلىدۇ.

قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىدە يېقىندا تەشكىل قىلىنغان خەلق ئارا ئاتوم قۇرالىغا قارشى «ئىۋاداشەمەي» ھەرىكىتى بويىچە قۇرۇلغان «لوبنۇر» بولۇمى شۇبىسىنىڭ رەئىسى، شائىر ئۇمار سۇلتانوۋمۇ موشۇ كونگرېسقا قاتنىشىش ئۈچۈن جىددىي تەييارلىنىۋاتىدۇ. ئۇ لوبنۇرنى ھىمايە قىلىش بويىچە چوڭ دوكلاد بىلەن چىقماقچى.

ق. مەمەتوۋ.
بىشكېك شەھىرى.

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى
م. ئابدۇراخمانوۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
مۇھەممەتئىمىن ئوبۇلقاسىموۋ

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ-50-86-33، سىياسىي - ئىجتىمائىي، مەدەنىيەت بۆلۈمى-81-86-33، ئەدەبىيات بۆلۈمى- 27-86-33.

زاكاز (3636) تىراژ 4460

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, приложение Республиканской социально-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуiр», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993
يىل
14-ئاۋغۇست
شەنبە
№32
(3686)
ئەركىن باھا

گېزىت 1970 - يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقۋاتىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى ھەپتىلىك گېزىت

بۇگۈنكى سان

سەھىپىلەردە:

2- بەت
خەلق تەغدىرى ھەممىمىز ئۈچۈن ئۇمۇمىي مەسلە

3 - بەت
قۇرئان ھېكايەتلىرى

4 - بەت
تونۇشۇڭ، يېڭى شېركەت

5 - بەت
كەمتەرىن ئىدى

6 - بەت
تالانتقا پەرۋاز ھامان يار

7 - بەت
رەقىپلەرنى قالدۇرۇپ داغدا

8 - بەت
مەھمۇت قەشقەرىي مەقبىرىسى ۋە ئۇنىڭ بىناكارلىق سەنئىتى

9 - بەت
سۇلتان مۇھەممەت يۇسۇپىي:
قەلب ساداسى

10 - بەت
ساختا چەكسىزلىك ۋە ھەقىقىي چەكسىزلىك

11 - بەت
دوڭگە زىقتىش
(ھېكايە)
ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى

12 - بەت
جىنايىي ئىشلار خەۋەرلىرى.

ئاشۇرۇپ ئورۇنلاندى.

ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىنىڭ ئېگىلىكلىرى يەم-چوپ تەييارلاش
نى زوقۇرى سۈرئەتلەر بىلەن ئې
لىپ بارماقتا. ئېگىلىك بويىچە
38 مىڭ توننا ئورنىغا ھازىرنىڭ
ئۆزىدە 50 مىڭ توننا مال ئوزۇ
غى تەييارلاندى. بۇ مۇۋاپپەقى-
يەتنى قولغا كەلتۈرۈشتە «يېگە
شەر» ئوقۇش-تەجرىبە ئېگىلى-
گى ناھىيە بويىچە ئالدىدا بارماق
تا. ئۇلار ھازىرغىچە 9 مىڭ تو
ننا چوپ تەييارلاشقا مۇۋاپپەق
بولدى.

يەم-چوپ تەييارلاشتا «تۇر
گۈن» بىرلەشكەن ئاكسونېرلىق
مەھكىمىسىمۇ پىلانىدىكى 4،7 مىڭ
توننا ئورنىغا 7،5 مىڭ تونناچوپ
تەييارلىدى. ناھىيەدىكى «كوكتو
بە» سوۋخوزىمۇ خۇددىي شۇن-
داق مۇۋاپپەقىيەتكە يېتىشتى.

* * *

ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىگە قاراش
لىق تاشكەنساز يېزىسىنىڭ كوكتات-
چىلىرى ئوزلىرى ئوستۇرگەن كوك-
تات زىرائەتلىرىنى يىغىشتۇرۇشقا
قىزغىن كىرىشتى.

سۈرەتلەردە: 1. كوكتاتچىلار
(سولدىن ئوڭغا) ر. زوخۇرشايېۋا،
ئا. كىبىروۋا. 2. (سولدىن) شوفيور
ئا. ئاسلاموۋ، ئا. شەرىپوۋ ۋە ئا.
زائىتوۋلار.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

* * *

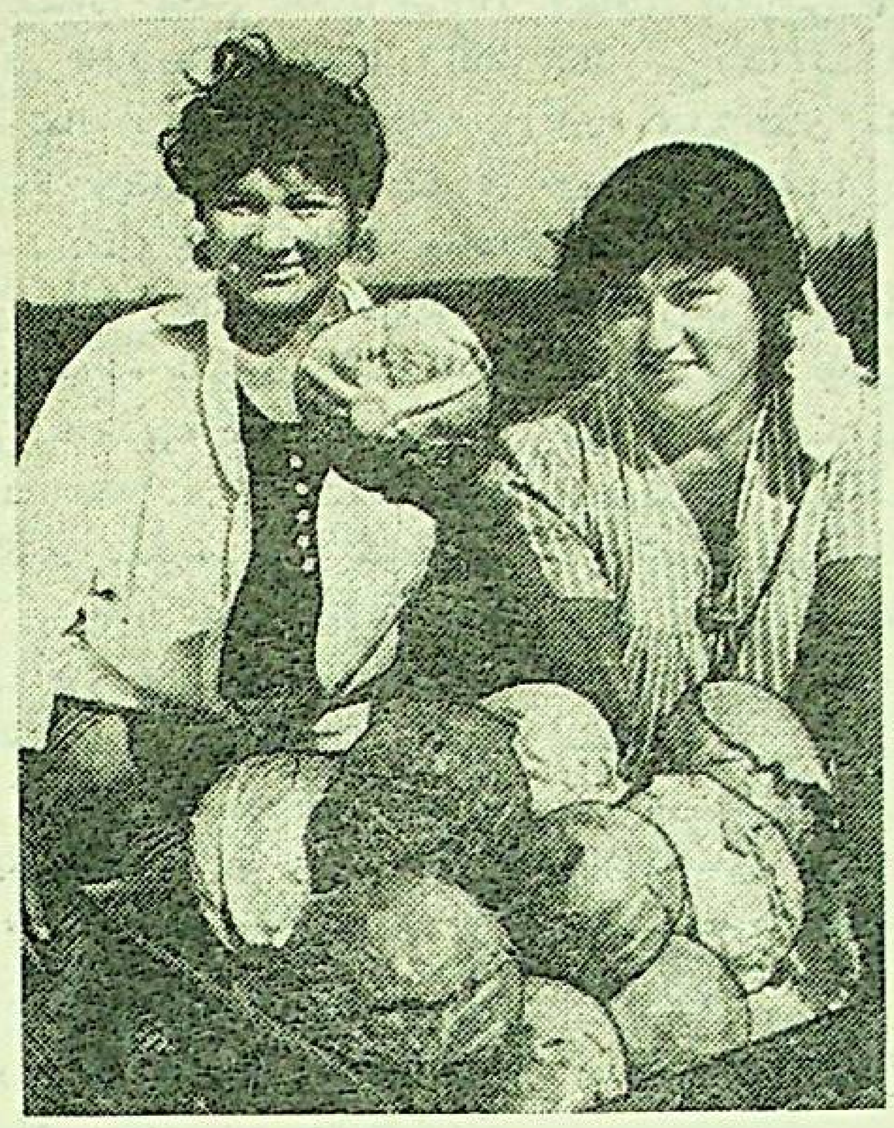

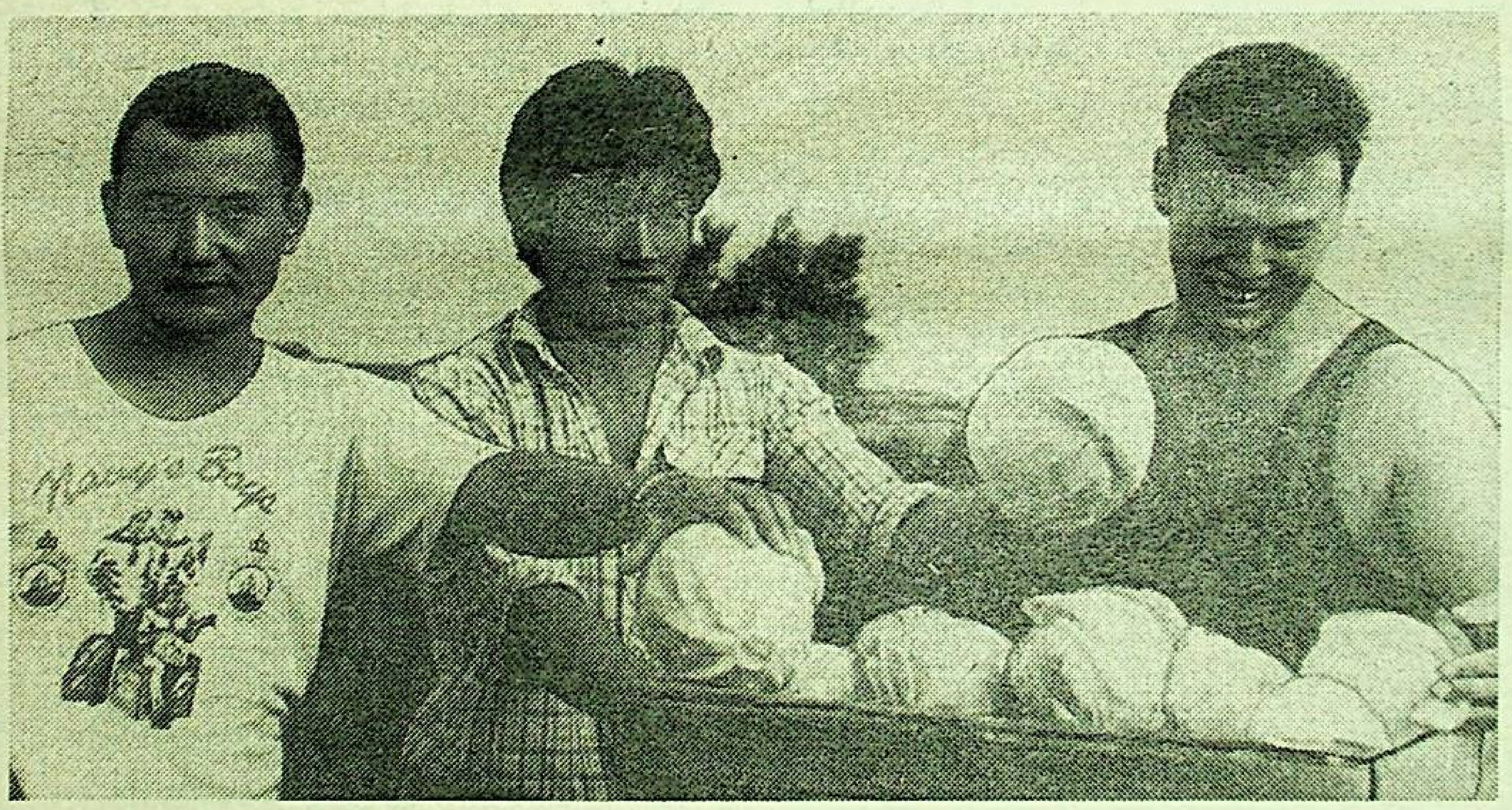

تېچلىق نامايىشى

6-ئاۋغۇست كۈنى «ئاتتان» خە
لق شتابى ۋە خەلق ئارا شەرقىي
تۈركىستان كومىتېتىنىڭ تەشەببۇ-
سى، شۇنداقلا ئالمۇتا شەھىرى ۋە
ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇر-قازاق
جامائەتچىلىگىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن
پايتەختتىكى ختاي ئەلچىخانىس-
نىڭ ئالدىدا تېچلىق نامايىشى
بولدى.
نامايىشقا شۇنداقلا «ئازات»،
«جېلتوقسان»، «خەلق كونگرېس-
سى» پارتىيەلىرىنىڭ ۋە ئۇيغۇرلار
نىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ ۋە
كىللىرىمۇ ئىشتىراك قىلدى.
تېچلىق نامايىشىنىڭ ئاساسىي مەخ
ستى-ختايدا ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ
دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىغىنى توختە
تىشنى، لوبنۇر پولىگونىدا يادرو
سىناقلىرىنى توختىتىشنى، تۇغۇتنى
چەكلەشنى توختىتىشنى، شەرقىي تۈ
ركىستانغا ختايلارنىڭ ئاممىۋىي كو
چۈپ چىقىشىنى توختىتىشنى تەلەپ
قىلىشتىن ئىبارەت بولدى.
ئامما تەلەپلەرنى ختاي ئەلچە-
خانىسىنىڭ مەسئۇللىرى ئىشىك-دې
رىزىلىرىنى يېپىۋېلىپ، بىر ئېغىزمۇ
جاۋاپ بەرمەي كۈتىۋالدى. ئۇلار-
نىڭ بۇنداق بىپەرۋالىق بىلەن كۈ-
تىۋېلىشىدىن نامايىش قاتناشچىلىرى
ئىنتايىن قاتتىق نارازى بولدى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز.)

قونايېۋ جەمخۇرمىسى ئېچىلدى

ئوتكەن يىلى د. قونايېۋ ئوزبە-
كىستاننىڭ جىززاق شەھرىدە بو-
لۇپ، جۇمھۇرىيەتنىڭ سابىق بىرىن-
چى سېكرېتارى ش. رەشىدوۋنىڭ شە
رىپىگە بېغىشلانغان ئەتتەنلىك بايرام
غا ئىشتىراك قىلغان ئىدى. ئەينە شۇ
چاغدا ئوزبەك دوستلار قونايېۋ جۇم
خۇرمىسىنىڭ بولۇمى ئوزبەكىستان-
دىمۇ ئېچىلسا، دېگەن تىلەكلىرىنى
بىلدۈرگەن ئىدى. يېقىندا تاشكەنتتە
كى ئوزبەكىستان كىنو خادىملىرى ئو
يىدە خەلق ئارا قونايېۋ جۇمخۇر-
مىسىنىڭ ئوزبەكىستاندىكى بولۇم-
نىڭ ئېچىلىش مۇراسىمى بولۇپ
ئوتتى.
تونۇلغان يازغۇچى ۋە دولەت
ئەربابى ش. رەشىدوۋ جەمخۇرمى-
سىنىڭ رەئىسى ئو. موھەممەدىيېۋ،
جەنۇبىي قازاقىستاندىكى قونايېۋ
جۇمخۇرمىسىنىڭ رەئىسى ت. ئازار
بېكوۋ، شۇنداقلا ئاتاقلىق كومپوزى-
تورلار ئىسكەندەر خاسانغالىيېۋ بى-
لەن شەمىل ئەبىلتايېۋلار جەمخۇر-
مە بولۇمىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا
سۆزگە چىقتى.
قونايېۋ جەمخۇرمىسىنىڭ ئوزبە-
كىستاندىكى بولۇمىنىڭ رەئىسى بو-
لۇپ قارىسباي تەجىنوۋ سايلاندى.

ئۇچۇر ئۇچقۇنلىرى

بېيجىندا «ختاي ۋە ئوتتۇرا
ئاسىيا: تەرەققىيات ۋە دوست-
لۇق» ناملىق خەلق ئارا ئەنجۇ
مەن ئېچىلدى.

ئۇچرىشىشتا ئاتاقلىق ختاي
خەلق ئارا مۇناسىۋەتلەر مۇ-
تەخەسسىسى سيۇي تاڭ ختاي
بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا مەملىكەت-
لىرىنىڭ توپ مەنپىيتى ئويغۇن
ئېكەنلىگىنى تەكىتلىدى، قازاق-
ستاننىڭ ستراتېگىيەلىك تەتقى-
قات مەركىزىنىڭ دىرېكتورى ئو.
قاسېنوۋ سوز سوزلىدى.

* * *

نامەلۇم ھاۋا قاراقچىلىرى خ
تاي ھاۋا كومپانىيەسىنىڭ «بو-
ئىنگ -767» يولۇۋچىلار سامو-
ليوتىنى ئېلىپ قاچقان.

ئۇ بېيجىندىن جاكارتىغا قاراپ
يولغا چىققان ئىدى. مەلۇماتلار-
غا قارىغاندا، ئۇ تەيۋەنىنىڭ تەي-
بەي ئائېرودرومىغا قونغان ئوخ-
شايدۇ.

* * *

تەيۋەن مۇستەقىل مەملىكەت-
لەر بىلەن دوستلۇق ۋە ھەمكار-
لىقنى چىڭىتىش ئارقىلىق ئوز
تېخنولوگىيەسىنى رىۋاجلاندۇرۇ
شنى مەخسەت قىلماقتا.

بۇ يونىلىشتە تەيۋەننى سا-
بىق كېڭەش ئىتتىپاقى تېخنولو-
گىيەسى ئەمەس، ھازىرقى مدھ
دولەتلىرىگە كېلىۋاتقان «ئاۋ-
خاۋ» قىزىقتۇرماقتا.

* * *

ختاي، روسسىيە ۋە ئاقش
ئامېرىكىنىڭ «موتورولا» كومپا-
نىيەسى بىلەن 2002- يىلغا قە-
دەر 66سۇنئىي ھەمرا ئۇچرىدۇ.

* * *

قىرغىزستان پايتەختىدە 30
گراناتنى سېتىۋاتقان جىنايەتچى-
لەر قولغا ئېلىندى.

بۇ ئاپەتلىك قۇراللارنىڭ قا-
زاقستاندىكى ھەربىي بولۇنمە-
لەردىن ئېلىپ كېتىلگەنلىگى مە-
لۇم بولدى. ھازىر جىنايىي ئىش
قوزغالدى.

* * *

كېيىنكى ئون ئىككى كۈن دا
ۋامىدا باغدادنىڭ جەنۇبىدىكى
ئىككى راكېتا سىناق مەيدانىغا ئا
لتە سىنالغۇ ئورناتقان بمتنىڭ
مۇتەخەسسىسلەر گۇرۇپپىسى ئوز
ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاپ، بەھرەين
گە ئۇچۇپ چىقتى، دەپ خەۋەر
لەيدۇ فرانس پرېسس ئەخبارات
ئاگېنتلىغى.

خەلق تەغدىرى ھەممىمىز ئۈچۈن ئۇمۇمىي مەسىلە

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ستامبۇلدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان مۇنەۋۋەر پەرزەندى ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن ئۆتكەن يىلنىڭ ئاخىرىدا شەرقىي تۈركىستان قۇرۇلتىيى نامىدىن ۋاكالەتەن تۈركىيە بۈيۈك مىللىي مەجلىسى ئىنسان ھوقۇقى كومىسسىيەسىگە مۇراجەت قىلغان ئىدى. دىققىتىڭلارغا شۇ مۇراجەتنى ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

تۈركىيە بۈيۈك مىللىي مەجلىسى ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىسسىيەسىنىڭ رەئىسى ۋە ئەزالىرى!

سىزلەرگە مەلۇم بولغىنىدەك كېڭەش ئىمپېرىيەسىنىڭ كېيىنكى ئىككى يىل ئىچىدە بۈيۈك بىر سۈرئەت بىلەن غۇلىشى نەتىجىسىدە بەش تۈرك جۇمھۇرىيىتى ئۆز مۇستەقىللىقىنى ۋە ئەركىنلىكىنى ئالدى. ئەزەربەيجاندىن باشقا بۈيۈك تۈركىستان دەپ ئاتالغان ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ تۆرتتىن ئۈچ قىسمى بۈگۈن ئايرىم-ئايرىم جۇمھۇرىيەتلەر بولسىمۇ، ئەركىندۇر.

بۇلار ھەممىسى دۇنيانىڭ يېڭى ئۆزگىرىش شاماللىرى ئىچىدە تۈركلۈك دۇنياسى ۋە ئىنسانىيەت ئۈچۈن تارىخىي رىۋاجلىنىشتۇر. بىراق بۇ ياخشى مەنالىق رىۋاجلىنىشقا قارشى خىتاي ئاسارىتى ئاستىدا زۇلۇم كۆرۈۋاتقان ۋە ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ شەرقىي پارچىسى بولغان شەرقىي تۈركىستاندا ئەڭ ئاددىي ئىنسان ھوقۇقلىرى باسقۇنچى قىزىل خىتاي ئىدارىسى تەرىپىدىن ئاياق-ئاستى قىلىنماقتا. 25 مىللىون شەرقىي تۈركىستان تۈركلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىشغال ئاستىدىكى ئانا ۋەتىنىمىزدە زىركىنچلىك بىر ئاسسىمىلاتسىيە ھەر كۈنى باسقۇنچىلىق شىددىتىنى ئاشۇرماقتا. شەرقىي تۈركىستاننىڭ مىڭلىغان يىللىق تارىخى، مەدەنىي يادىكارلىقلىرى سىستېمىلىق ئۇجۇقتۇرۇلۇۋاتقانلىقىنى ئاز دەپ، بۇ دىيارغا ھەر يىلى يۈز مىڭلىغان كوچمەن خىتايلار كېلىۋاتىدۇ.

ھۆرمەتلىك رەئىس ۋە ئەزالار!

شەرقىي تۈركىستاندا 19-ئەسىردىن باشلاپ ۋەھشىيانە مۇستەملىكىچىلىك مېتودلار بىلەن خىتاي ئىدارىچىلىرىنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىش ۋە بىر مىللەتنى يوقىتىش مەخسىتىگە قارشى بۈگۈن غەرب دۇنياسى قوزغىلىشقا باشلىدى. خىتاي ئىدارىچىلىرى ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننى بىر ئۈنسىز چەمبەر بىلەن بوغۇشنى خالاۋاتىدۇ. كېيىنكى ئايلاردا ئارقا-ئارقىدىن قىلىنىۋاتقان مەدەنىي، سىياسىي، ئىجتىمائىي، دىنىي ۋە ئىقتىسادىي قىسمىلاردىن ھۆر ۋە مەدەنىي دۇنيا مەلۇم دەرىجىدە خەۋەردار. شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ دەپسەندە قىلىنىشى قىسقىچە مۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ.

1. 25 مىللىون شەرقىي تۈركىستان تۈركلىرى ئۆز ئانا ۋەتىنىنىڭ تارىخىي نامىنى شەرقىي تۈركىستان دەپ ئاتاشتىن مەھرۇمدۇر. خىتايلارنىڭ ئۆلكىمىزگە تاققان ئويدۇرما نامى «شىنجاڭ»، ئورنىغا «شەرقىي تۈركىستان» دەپ ئىيتقانلار ئەڭ ئاز دېگەندە بەش يىلغا سولىنىدۇ؛

2. شەرقىي تۈركىستاننىڭ تارىخى مەكتەپلەردە ئوقۇلمايدۇ، ئۆلكىمىزدە دەرسلەرنىڭ 75 پروتسېنتى خىتاي تىلىدا ئۆتكۈزۈلىدۇ. تۈركچە ئوقۇتۇلىدىغان مەكتەپلەرنى پۈتەرگەن ياشلىرىمىزنىڭ خىتايچىسى سەل ناچار بولۇپ قالسا، ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا كىرىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭلاشقا بەزى ئائىلىلەر ئۆز باللىرىنى خىتايچە مەكتەپكە بېرىشكە مەجبۇر. نەتىجىدە مۇنداق باللار ئۆز ئانا تىلىنى ياخشى بىلمەيدىغانلارنىڭ سانىنى كۆپەيتمەكتە؛

3. قىزىل خىتاي مەمۇرىيىتى شەرقىي تۈركىستانغا 100 مىللىون خىتاينى كۆچۈرۈش ھەققىدە ئۇزۇن يىللىق بىر مەخپىي پىلان تەييارلاپ، ئۇنى ھازىر ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا باشلىدى. ئارقا-ئارقىدىن كۆچۈپ كېلىۋاتقان خىتايلار سەۋەبىدىن، شەرقىي تۈركىستان تۈركلىرى ئۆز ۋەتىنىدە ئاز سانلىق بولۇپ قالدى. 1949-يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا شەرقىي تۈركىستاندا 300 مىڭ بولغان خىتاي كۆچمەنلىرى، 1990-يىلى رەسمىي خىتاي ستاتىستىكىلىق مەلۇماتلىرىدا 7 مىللىوندىن ئاشقان. شەرقىي تۈركىستان تۈركلىرىنىڭ ئېيتىشىچە ھازىر بۇ سان 10-12 مىللىون ئەتراپىدا. بۇ يىلى خىتاي ھۆكۈمىتى سىبىرىق دەرياغا توسما ياساش باھانىسى بىلەن شەرقىي تۈركىستانغا بىر مىللىون خىتاي كۆچمەنلىرىنى يەرلەشتۈرۈش پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا باشلىدى؛

4. شەرقىي تۈركىستاننىڭ لوبنۇر رايونىدا خىتاي يادروغا قارشى ھەر خىل دۇنياۋىي ئىنتىپاقلارنىڭ نارازىلىقىغا قارىماي، يادرو سىناقلىرىنى داۋام قىلىۋاتىدۇ ۋە بۇ ئەتراپنى كۆلدىن-كۆلگە ئېكولوگىيەلىك پالاكەتكە ئېلىپ كەلمەكتە. ئاكا باللارنىڭ تۇغۇلۇشى، ئۇلۇملۇك يەرلەرنىڭ چۆللەرگە ئايلىنىشى، راك ئاغرىقلىرىنىڭ كۆپىيىشى تېز سۈرئەت بىلەن ئۆسمەكتە؛

5. شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇسۇلمان تۈرك ئوپۇسىغا قارشى مەجبۇرىي بىر تۇغۇت سىياسىتى قوللىنىلماقتا: بۇنىڭغا رىئايە قىلمىغانلارغا، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 50 يۈەن ئايلىق مائاش ئالىدىغان بۇ ئەللەر، 20 يۈەن جەرىمانە سالماقتا. بىر بالىدىن ئارتۇق بالا ئاپقان تۈرك ئائىلىلىرى نازارەت ئاستىغا ئېلىنماقتا. ھەتتا ئىككىنچى بالىغا ھامىلدار ئاياللارغا مەجبۇرىي تۈردە ئابورت ياستىلىپ، بالىسىدىن ھەم بولغىدىن كېيىنمۇ بالا تېپىشتىن مەھرۇم قىلىنماقتا. خوتەننىڭ گۇما ناھىيەسىدە ئايگۈل ئىسىملىق بىر ئايال ئۈچ ئايلىق بالىسىنى خىتايلار قاسساپلارچە قوساقتىن ئالغانلىقى سەۋەبىدىن ۋاپات بولغان. كومىسسىيە بۇ خىل مەسىلەلەرنى تەكشۈرسە، بىز كۆپلىگەن باشقىمۇ فاكتلارنى بېرىمىز؛

6. شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستى بايلىقلىرى خىتايلار تەرىپىدىن سۈمۈرۈلمەكتە. ئۇلكىنىڭ ئېگىسى بولغان شەرقىي تۈركىستانلىقلار بولسا، ئىشسىزلىق، ئاچلىق، نامراتچىلىققا مەھكۇم قىلىنماقتا؛

7. شەرقىي تۈركىستاننىڭ بىلىم، پىكىر ۋە دىن ئادەملىرى دەلىلسىز بانلار بىلەن تۈرمىلەرگە سولانماقتا. نەتىجىدە خەلقىمىز زىيالىيلىرىدىن مەھرۇم بولماقتا. بۇ بولسا، خىتايلاشتۇرۇش پائالىيىتىنىڭ ئوڭاي يولىدۇر.

بەلكىم شۇئان بۇ زۇلۇملارنى سىزلەرگە ئاڭلىتىدىكەن، ئۇزى بۈيۈك بىر ئەلەم ئىچىدەدۇر. بۇلاردىن باشقا بىز بىلمەيدىغان كۆپ ۋاقەلەر ۋە سانسىز مەسىلىلار باردۇر. مەن شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى خىتاي زۇلۇمىدىن قۇتۇلۇپ، ئەزىز ۋەتىنىمىز تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىدە ياشاۋاتقان 39 يىل مابەينىدە قويۇپ كەلدىم. بۇ مەسىلىدە تۈركىيە دۆلەت رەھبەرلىرىدىن ياردەم سوراپ كېلىۋاتىمەن. ئەپسۇسكى بۈگۈنگە قەدەر، ئەزىز تۈركىيەمىزدىن رەلجىپ ئېيتىمەنكى، بىزگە يېتەرلىك ياردەم بېرىلمەيۋاتىدۇ.

بۈگۈن ۋەزىيەت تامامەن ئۆزگەرگەن. س س س رنىڭ غۇلىشى، ئارقىدىن خىتاي ئىمپېرىيەسىنىڭ تەۋرىنىشكە باشلىشى، سوغ ئۇرۇشنىڭ پۈتۈشى بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان ھەقىقىي ئىنسان ھوقۇق ۋە ھۆرىيەتلىرىگە تايانغان يېڭى دۇنيا تۈزۈمى ئالدىدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەركىنلىك مۇجادىلىسى دائىرىسى كېڭەيمەكتە. ئاۋۇش، ئەنگلىيە، گېرمانىيە باشقا كۆپلىگەن غەرب ئەللىرى ئىستىقلال مۇجادىلىمىزنى قوللىماقتا. شەرقىي تۈركىستان ۋە ئۇنىڭ سىرتىدا ئىنسان ھوقۇقلىرى يولىدا قىلىۋاتقان مۇجادىلىمىز خەلقئارا پلاتفورمىدا ياردەم كۆرۈشكە باشلىدى.

غەرب ئەللىرىنىڭ مىللىي پارلامېنتلىرى، ياۋروپا پارلامېنتى، **ئاۋۇش كونگرېسسى**، **بمت** ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىسسىيەسى، خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى ئىنسان ھوقۇقلىرى يولىدا شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىلغان بۈيۈك مۇجادىلە ھەققىدە چۈشەندۈرۈش، قوبۇل قىلىنىۋۇش يولىدا مۇھىم قەدەملەر تاشلىغانلىقىنى ئېيتىش مۇمكىن. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىملىرى تۆۋەندىكىلەردۇر:

- **بمت** ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىسسىيەسىدە شەرقىي تۈركىستان دەۋاسى ئېيتىلغان؛
- ئەنگلىيە پارلامېنتى ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىسسىيەسى بىرىنچى قېتىم بۇ يىلى شەرقىي تۈركىستان بىلەن مۇناسىۋەتلىك تەپسىلىي بىر دوكلاد نەشر قىلدى؛
- **ئاۋۇش** كونگرېسسى ئىنسان ھوقۇقلىرى تۆۋەنكى كومىسسىيەسى يەنە بۇ يىل بىزنى ئىڭشاپ، بۇ ماۋزۇدا بىر قارار تەييارلاشقا سۆز بەرگەن؛
- **ئاۋۇش** كونگرېسسى ئەزاسى بېن گىلمان شەرقىي تۈركىستانغا تورت كىشىلىك بىر نازارەت دېلېگاتسىيەسىنى ئەۋەتىپ، ئۇ يەردە ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىقى توغرىلىق تەتقىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، بىر دوكلاد تەييارلايدىغانلىقىنى ئېيتتى؛
- ئاۋستىرىيە پارلامېنتى ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىسسىيەسى بۇ يىلنىڭ بېشىدا شەرقىي تۈركىستانغا 9 كىشىدىن ئىبارەت بىر نازارەت دېلېگاتسىيەسىنى ئەۋەتكەن؛
- ئەنگلىيەنىڭ سابىق تاشقى ئىشلار مىنىستىرى روۋ بۇ ماۋزۇدا ۋە مىنىستىرلىكىدە ئۆزىنىڭ رەھبەرلىكىدە خىتايغا بارىدىغان بىر دېلېگاتسىيە تەييارلىماقچى؛
- خەلقئارا ئاز سانلىقلارنى مۇداپىئە قىلىش تەشكىلاتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن شەرقىي تۈركىستان دەۋاسى 1992-يىلى 6-مارتتا **بمت**نىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىسسىيەسىدە بىرىنچى قېتىم ئېيتىلغان. 13-نويابىردا بۇ دوكلاد ئەڭ ئاخىرقى ۋە ئەڭ مۇھىم قوبۇل قىلىنغان بىر مۇۋاپىقىيەت.

ھۆرمەتلىك رەئىس ۋە ئەزالار!

چىن ئۆرەكتىن ئىشىنىمەنكى، ھۆرمەتلىك كومىسسىيە بەلگىلىگەن بەرگەن مەزكۇر مەلۇماتلار بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن، بۇ ماۋزۇدا مۇھىم ۋە تارىخىي قارارلار ئېلىنىدۇ. سىزلەرگە بەرگەن مەسىلىلاردىن كېيىن شەرقىي تۈركىستان تۈركلىرىنىڭ ئىنقىلاس سېپىلى ئەزىز تۈركىيەمىزنىڭ ئالىي پارلامېنتىنىڭ يېنىدىكى ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىسسىيەسى ئۇشبۇ دەۋامىزنى تۈركىيە بۈيۈك مىللەت مەجلىسىدە خەلقئارا دەرىجىگە ئېلىپ چىقسا، بىزنىڭ دەۋامىز تېخىمۇ تېز ئىلگىرىلەيدۇ. ھۆرمەتلىك كومىسسىيەڭىزنىڭ كۆرسەتكەن غەيرىتى بىزگە تېخىمۇ كۈچ-قۇۋۋەت بېغىشلايدۇ. بۇنىڭ ئۈستىگە بۇ مەسىلىگە غەرپنىڭمۇ ئۆز مەنپەئەتلىرى ۋە ستراتېگىيەلىك مەخسەتلىرى بولغانلىقتىن، سىلەرنىڭ بۇ غەمخورلۇغىڭلار زۇقۇرىدىكى مەخسەتلەرنى تېزلەشتۈرىدۇ. شەرقىي تۈركىستاندا دەپسەندە قىلىنىۋاتقان ئىنسان شەرەپ ۋە خاسىيەتلىرىنى، ھەق ۋە ھوقۇقلىرىنى شۇ يەردە تەكشۈرۈش ئۈچۈن خىتايغا بىر دېلېگاتسىيە ئەۋەتمەك مەخسىتىدە ئېلىنماقچى بىر قارار، مۇجادىلىمىز ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ بىر مۇساپىنى بېسىپ ئۆتۈشنى تەمىن قىلىدىغان ۋە شەرقىي تۈركىستاندا زۇلۇم ئاستىدا ئىڭرىغان يېقىن قېرىنداشلىرىمىزغا ناھايىتى چوڭ بىر ئۈمۈت مەنبەسى بولماقچىدۇر.

بۇ سەۋەپتىن ھەممىڭلارنىڭ ھۆرمەت ۋە سويگۈ بىلەن سالام يوللىدىم، مېنى مەرھەمەت بىلەن تىڭشىغىنىڭلار ئۈچۈن ھۆرمەتلىك كومىسسىيەڭىزگە سانسىز تەشەككۈر ئېيتىمەن ۋە بۇ تەشەككۈرۈمنى قوبۇل قىلىشىڭىزلەرنى ئۆتۈنىمەن.

شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيى نامىدىن

ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن.

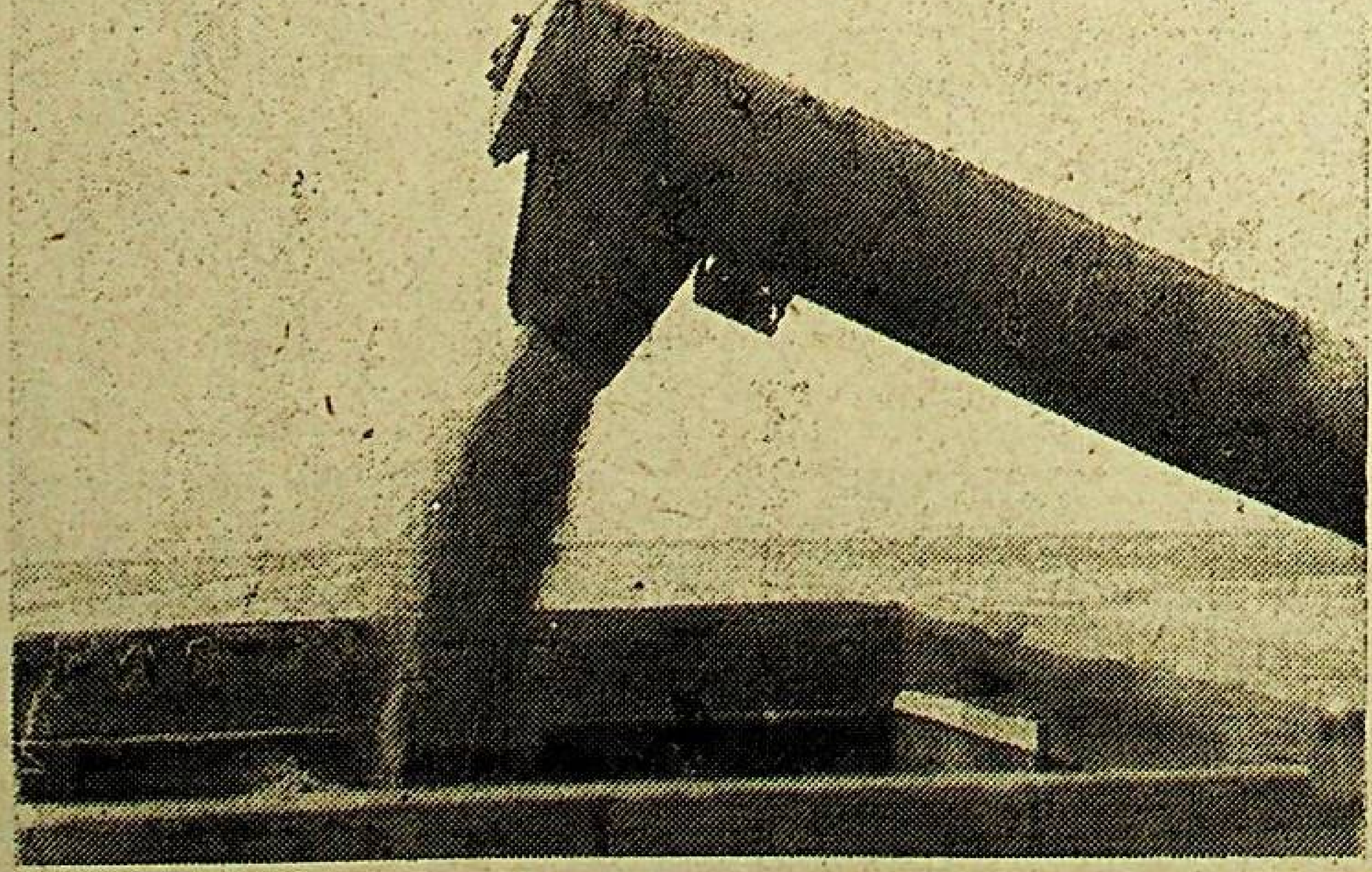

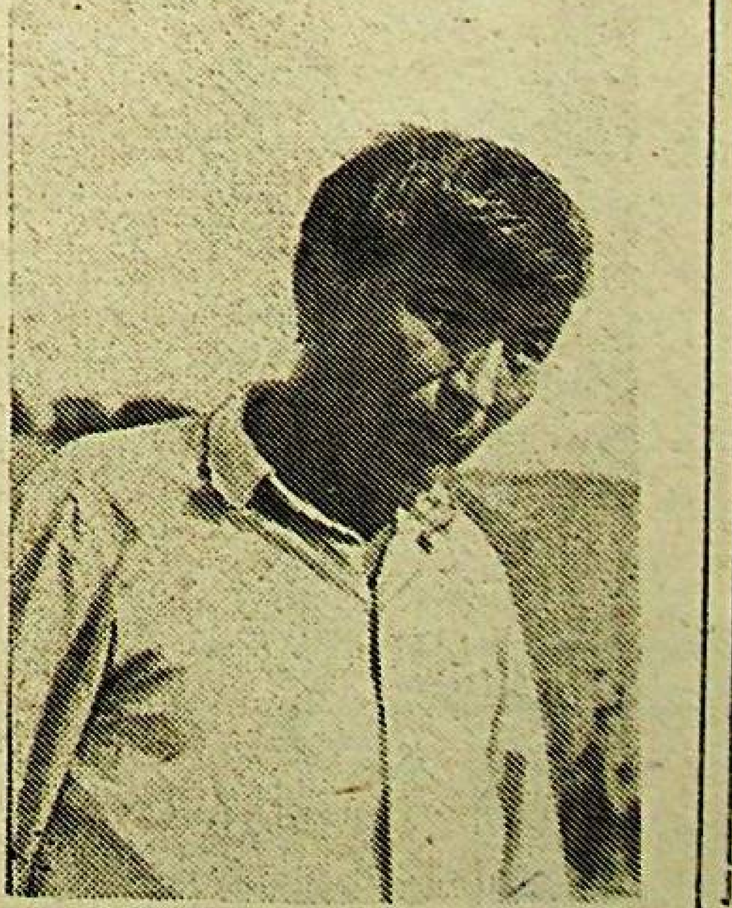

تەمگەكچىقازاق ناھىيەسى. بالتىباي سوۋخوزىنىڭ دېخانلىرى بىيىل 900 گېكتار يەرگە بۇغداي، 400 گېكتارغا ئارپا تەرگەن ئىدى. ھازىر ئېگىلىكتە ئوما ئىشلىرى قىزغىن ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ. سوۋخوز دېخانلىرى ھەر گېكتار يەردىن 35 سېنتنېردىن ئاشلىق ئېلىشنى كۆزلىمەكتە.

سۈرەتلەردە: 1. كومباينيور ساتاباي چالتابېكوۋ.

2. يېڭى ئاشلىق.

ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

قۇرئان ھېكايەتلىرى

دېموكراتىيە، ئاشكارىلىق شارائىتى بىلەن كېيىنكى ۋاقىتلاردا كىشىلەرنىڭ دىنىي ئەركىنلىكىنىڭ چەكلىنىشىگە خاتىمە بېرىلىپ، ئۇلارنىڭ دىنىي ئېتىقادى قايتىدىن ئويغىنىشقا باشلىدى. شۇڭغا مۇناسىۋەتلىك جايلاردا قايتىدىن مەسچىتلەر، مەدرىسىلەر سېلىنماقتا. ئىمان، ئېتىقات، مۇسۇلمانلىق، ساۋاپ دەپ ئاتىلىدىغان يۈكسەك چۈشەنچىلەر جانلانماقتا.

يەر يۈزىدىكى 600 مىللىون مۇسۇلماننىڭ مۇقەددەس كىتاۋى — قۇرئاندۇر. ئۇ ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ ئاساسىي كىتاۋى بولۇشى بىلەن بىللە ئەرەپ كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئۈلگىسىدۇر. قۇرئان شەرىئەت، دىيانەت، تازىلىق، ئادىللىق، ئىنسانىيلىق ئوخشاش مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ئۇنىڭدا 114 سۈرىدىن باشقا ئاللانىڭ ئەمرىنىڭ ئۇلۇغلىقى، مېھرى-شەپقەت، ئادىللىقىنى تەرغىپ قىلىدىغان ھېكايەتلەرمۇ كۆپلەپ ئۇچرىشىدۇ. ئۇ ھېكايەتلەر 1973-يىلى شام شەھرىدە «بېيرۇت ئۇمبىيا» نەشرىياتىدىن مۇھەممەد ئاخمېدجار مولانىڭ نەشرگە تەييارلىشى بىلەن «قۇرئان ھېكايەتلىرى» دېگەن نام بىلەن مەخسۇس كىتاپ نەشر قىلىنغان. مەزكۇر كىتاپ 1989-يىلى «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» تەرىپىدىن بېسىلىپ چىققان. دىققىتىڭلارغا ئۇنىڭدىكى ھېكايەتلەرنىڭ بەزىلىرىنى تەقدىم قىلىۋاتىمىز.

ئادەم ئاتا

ئاللا-تائالا ئىككىلا كۈندە كەڭ زېمىننى، يەر ئۈستىدىكى تاغ-ئىدىرلار، دەريالارنى ياراتتى. ئۇلارنىڭ ئۈستىگە بەخت بەخشەندە قىلىپ خەيرىياتنى چۈشەردى. دەررۇ تۆرت كۈنلۈك ۋاقىتنى سەرىپ قىلىپ، ھاجاتمەنلەرنى تۇرمۇش كېرەكلىكلىرى بىلەن تەمىنلىدى. مۇنارلىق زەڭگەر پەزانى چارلىدى.

— ئەركىنلىك، ئەركىنسىز بولساڭلارمۇ، ئالدىمغا كېلىپ ئەمرىمنى تىڭشاڭلار،— دېدى يەر ۋە كۆككە.

— ئىختىيارىمىز بىلەن كەلدۇق،— دېدى يەر ۋە كۆك.

ئاللا-تائالا قۇدرەت-كامالىتى بىلەن كۈن ۋە ئاينى بەلگۈلۈك ۋاقىت ئىچىدە يەرنى ئايلىنىدىغان قىلدى. ئاندىن كېيىن پەرىشتەلەرنى ياراتتى. ئۇلار رەبىنى مەدھىيلىدى. ئۇنىڭغا قۇلچىلىق قىلدى. پۈتكۈل ئىجدائىتى بىلەن سەجدە قىلىپ باش ئەگدى.

ئاللا-تائالا ئەندىكى نۆۋەتتە يەر يۈزىنى ماكانلاپ ئىدارە قىلىدىغان ئادەم ئاتىنى ۋە ئۇنىڭ ئەۋلاتلىرىنى يارىتىشنى ئويلىدى. شۇندا ئۇ پەرىشتەلەرگە ئۇلاردىن باشقا ئادىمزاتنى يارىتىدىغانلىقىنى، ئۇلارغا كەڭ زېمىندا ئەمگەك قىلىپ، ھايات كەچۈرۈش مۇمكىنچىلىكىنى تۇغدۇرىدىغانلىقى، يەر ئاستى-ئۈستى بايلىقلىرىغا ئىگىدارچىلىق قىلدۇرۇپ، شۇلار ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئوسۇپ يېتىلىشى، ئۆز ئەۋلاتلىرىنى قالدۇرۇشىغا كۈچ-قۇۋۋەت ۋە ئاڭ-سەۋىيە، ئىدىرەك بېرىدىغانلىقىنى ئايان قىلدى.

ئاللانىڭ ئادىمزاتنى ياراتقۇچى بولغانلىقىنى ئاڭلىغان پەرىشتەلەردە ئەندى ۋايىم پەيدا بولدى. ئۇلار ۋەزىپىمىزنى بەجىرەلمەس كەنلىكىمىزدىن، ياكى ئارىمىزدا بەزىلەر ئاللا-تائالانىڭ تىلىگىگە زىت ئىش قىلىپ قويغانلىقىدىن موشۇ ئاقىۋەت بولۇۋاتىدىغاندۇر بەلكىم، دەپ مۈڭلىنىپ، ئاللانىڭ دەرگاھىغا بېرىپ، رەنجىشلىرىنى مۇنداق ئىزھار قىلىشتى:

— ئۆزىڭىزنى ئۇلۇغلاپ مەدھىيلەيدىغان بىز تۇرغاندا يەر يۈزىگە ئىگە قىلىپ قانداقتۇ باشقا بىرلىرىنى ياراتقىنىڭىز قانداق؟ ئۇلار بىزنىڭ تۇرمۇش تەرتىپىمىزنى، دەستۇرىمىزنى بۇزىدىغان بولىدۇ. ھۆكۈمرانلىق، مەنپەئەت تالىشىپ، قانلىق ئۇرۇشلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، بىر-بىرىنى قىرىدىغان بولىدۇ. پەرىشتەلەر ئاللانىڭ بۇ ئەمرىگە قارشىلىق بىلدۈرۈش ئەمەس، كەڭ باياتاق زېمىننىڭ ئىگىسى بولۇپ، ئۇنى ئىدارە قىلىپ كۆركەيتىشتە ئاللانىڭ ئىخلاسىغا ئىگە بولساق دېگەن مەخسەتتە بۇ ئىلتىماسنى بىلدۈردى.

ئاللا-تائالا ئۇلارنى بارام قىلغان سوئاللارغا جاۋاپ بېرىپ،— بۇنىڭ تېگى-تەكتىگە سىلەرنىڭ يېتەلمەيدىغانلىقىڭلار ماڭا مەلۇم ئىدى. ئادىمزاتنى ياراتماقچى بولغىنىم يەر يۈزىگە لاياقەتلىك ئىگە بەرپا قىلىشتىن ئىبارەت. بۇ كارامىتىمنىڭ سىرىغا سىلەر كېيىنرەك چۈكۈپ، ئادىمزاتقا باش ئېگىدىغان بولىسىلەر،— دەپ ئۇلارنى ئاگاھلاندۇردى.

ئاللا-تائالا لايدىن ئادەم ئاتا-سارپولىلاتى (ئادەم ئاتىنىڭ ھەقىقىي نامى) يارىتىپ، ئۇنىڭغا جان ئاتا قىلدى. ئادەم ئاتىغا بېقىنىش ھەققىدە پەرىشتەلەرگە ئەمر بەردى. ئۇلار ئاللانىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئادەم ئاتىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭغا باش ئېگىپ ئىلتىپات بىلدۈردى. لېكىن ئىبلىس ئەرسالىق قىلىپ، ئاللانىڭ ھۆكۈمىگە بېقىنمىدى. بۇ ئاللاغا شەك كەلتۈرۈش بىلەن باراۋەر ئىدى. ئاللا-تائالا ئىبلىسنىڭ (شەيتان) كىبىرلىكىگە غەزەپلىنىپ ئۇنى جاۋاپقا تارتتى.

— ئۆز قۇدرىتىم بىلەن ياراتقان ئادەمگە ئىززەت-ئىلتىپات كۆرسەتمىگەنلىكىڭنىڭ سەۋەۋى نېمە؟

ئىبلىس: مەن ئادەمگە قارىغاندا زىسنلىكمەن،— دەپ رەنجىش بىلدۈرۈپتۇ،— مەرتىۋە ۋە نەسىل جەھەتتىن ماڭا ھېچ كىم تەڭ كېلەلمەيدۇ. مەن ئادەمزاتتىن قانداقلا بولمىسۇن ئارتۇقمەن. سەۋەۋى مېنى ئوتتىن، ئادەمنى بولسا لايدىن ھاسىل قىلدىڭ.

ئىبلىس مەنمەنلىككە بېرىلىپ، ئاللانىڭ ئەمرىگە بوي سۇنۇشتىن باش تارتتى. ئاللانىڭ قۇدرىتىگە سىغىنماي، ئۇنىڭغا كۆپۈرلۈك كەلتۈردى.

— بۇ يەردىن يوقال!— دېدى ئاللا غەزەپلىنىپ،— سەندەك قوغلاندىغا قاغىش راۋا. لەنەت قامۇتى قىيامەت-قايىمغىچە بوينۇڭدىن ئېلىنمىسۇن.

ئىبلىس ئاللادىن كەڭچىلىك تىلەپ قىيامەت-قايىمغىچە مەنمۇ ئادەمزات بىلەن بىللە ھايات كەچۈرسەم،— دەپ يالۋۇردى.

— مەيلى شۇڭغىچە ژۈرۈۋەرگىن،— دېدى ئاللاتائالا ئۇنىڭ تىلىگىنى قوبۇل قىلغان بولۇپ.

— مېنى ئازدۇرغان ئۆزەڭ،— دېدى ئىبلىس ئاللاغا،— ئادەم بالىسىغا كۆرسەتكەن دۇرۇس يولىڭدىن ئۇلارنى ئازدۇرىمەن. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ سېنىڭ كۆرسەتمىلىرىڭگە سادىق بولۇشتىن چەتنەيدىغانلىقىنى شۇندا كۆرىسەن.

— ئۆزەڭنىڭ بىلگىنىڭنى قىل،— دېدى ئاللا قەھرىگە كېلىپ،— بىلىپ قوي، پەيلىڭ كىشىلەرنى دۇرۇس يولدىن ئازدۇرۇش بولسا، ئۇنىڭدىن بەرىكەت تاپمايسەن. ئۇ چاغدا سېنى ۋە سېنى ئەگەشكۈچىلەرنى دوزاققا بەنت قىلىمەن.

پەرىشتەلەر ئادەم ئاتىغا سىغىندى. ئۇنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئىقرار قىلدى. ئاللانىڭ ئۆزلىرىگە قارىغاندا ئادىمزاتقا ئالاھىدە خەير-شاپائەت ئاتا قىلغانلىقىغا قايىل بولۇشتى. شۇندىمۇ ئۇلار ئۆزلىرىنى ئادەملەردىن كۆرە بىلىملىك، ئەقىللىق ھېس قىلاتتى. شۇڭلاشقا ئاللا-تائالا ئادەم ئاتىغا بىلىم ۋە ژۇقۇرى سەۋىيە بەردى. ئون سەككىز مىڭ ئالەمنىڭ سىرلىرىنى بىلىشكە مۇۋاپپەق قىلدى. ئۇندىن كېيىن ئاللا-تائالا پەرىشتەلەرنى چاقىردى.

— قېنى ھەقىقىي بىلىم، قابىلىيەتكە ئىگە بولساڭلار،— دېدى ياراتقۇچى ئۇلارغا، ئون سەككىز مىڭ ئالەمنىڭ نامى، سىرىنى ئېيتىپ بېرىڭلار؟ ئاللا-تائالا پەرىشتەلەرنىڭ ئارتۇقچە مەغرۇرلىشىپ كېتىشىگە ئىتىراز بىلدۈرۈپ، ئۇلارنىڭ بىلىم-سەۋىيەسىنىڭ چەكلىك ئىكەنلىكىگە ئۆزلىرىنىڭ كۆزلىرىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن موشۇنداق سىنىماق بولدى.

ئاللا-تائالانىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ بېرەلمىگەن پەرىشتەلەر مەيۈسلىنىپ تۇرۇشۇپ قالدى، شۇندا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاڭ-سەۋىيە، چۈشەنچىسىنىڭ تۆۋەن ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولۇشتى.

— رەھمەت، ياراتقۇچىمىز،— دېدى ئۇلار، كۆپ نەرسىلەردىن بىخەۋەر ئىكەنمىز، بىلىمچانلىق، پاراسەت پەقەت سىزگە خاس.

ئادەم ئاتا بىلىمنى ئۆزلەشتۈرۈپ، دۇنياغا كۆز قارىشى كېڭەيتىلىپ، ئاللا-تائالا ئۇنى پەرىشتەلەر جاۋاپ بېرەلمىگەن سوئاللارغا جاۋاپ بەرگۈزۈپ، ئۇنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى، ئەۋزەللىكلىرىنى ئايان قىلدى.

— ئالەمنىڭ مەخپىي سىرلىرى ماڭا ئايان،— دېدى ئاللا پەرىشتەلەرگە،— ئوچۇق ھەرىكەتلىرىڭلارنىمۇ، ئىچكى سىرلىرىڭلارنىمۇ مەن بىلىپ تۇرىمەن.

شۇ پەيتتە پەرىشتەلەر يەنە بىر قېتىم ئاللانىڭ ئۇلۇغلىقىنىڭ شاھىدى بولدى. ئۇنىڭ ئادىمزاتنى ياراتقانلىقىنىڭ سىرى ۋە ماھىيىتىنى چۈشەندى. ئاللا-تائالا ئىبلىسنى مېھرى-شەپقەتلىك بولۇش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىپ، ئۇنىڭغا ئۆز قۇدرىتىنى كۆرسەتتى. ئادەم ئاتا بىلەن ئۇنىڭ مەزلۇمىغا جەننەتتىن جاي بېرىپ، ئۇلارغا مۇنداق ۋەھىي چۈشەردى.

— شاپائىتىم مەڭگۈ ئېسىڭدە بولسۇن، ھىممەت، قۇدرىتىم بويىچە سېنى تىرىكلىك ئەھلىنىڭ داناسى قىلىپ ياراتتىم. ساڭا بار رەھىم-شەپقەتنى ئاتا قىلىپ، پەرىشتەلەرنى ئۆزەڭگە تىز پۈكتۈردۈم. سېنى بىلىم-پاراسەتلىك قىلىپ يېتىلدۈردۈم. شۇڭلاشقا ماڭا بولغان ئىشەنچ-ئېتىقاتىڭلاردىن چەتنەپ، بىۋاپالىق قىلساڭلار جەننەتتىن تەرك ئېتىپ، دوزاققا بەنت قىلىمەن. مانا ئۇ ئىبلىس سىلەرنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىڭلار ئىكەنلىكىنى مەڭگۈ ئەستىن چىقارماڭلار. ئۇ ھېمىشەم سىلەرنى ئازدۇرۇپ، جەننەتتىن چىقىرىۋېتىش كويىدا بولىدۇ.

ئاللا-تائالا ئادەم ئاتا بىلەن ئۇنىڭ رەپىقىسىگە بېھىشتىكى يەل-يېمىشلارنى يېيىشكە رۇخسەت قىلدى. شۇندىمۇ ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر مېۋە دەرىخىگە يېقىن يولىماسلىقنى قاتتىق ئەسكەرتىپ چەكلىدى. ئۇلارنىڭ بايقىماي خاتالىشىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇ مېۋە دەرىخىنىڭ تۇرغان ئورنىنىمۇ كۆرسەتتى. ئاللا-تائالا ئۇلارنىڭ بۇنىڭ سەۋەۋىنى چۈشەنمەي گۇمانلىنىپ قالماسلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ ئۇلارغا:

— ئەگەر شۇ مېۋە دەرىخىگە يېقىن بېرىپ، ئۇنىڭ مېۋىسىنى ئىستېمال قىلساڭلار ھەر ئىككىڭلار لەنىتى-مۇرتەد بولىسىلەر،— دەپ يەنە بىر قېتىم ئۇلارنى ئاگاھلاندۇردى،— ئۇ مېۋە دەرىختىن يىراق ژۈرسەڭلار بولغىنى. سىلەرنى ئۇنىڭدىن باشقا جەننەتنىڭ شېرىن-لەززەتلىك مېۋىلىرى بىلەن يېتەرلىك تەمىنلەيمەن.

(داۋامى بار.)

يېڭى يېزىنىڭ ھۇلى سېلىندى

ئالمۇتا ۋىلايىتى. خەشكىلەڭ ئاھيە مەركىزىنىڭ ئەتراپىدا جۇمھۇرىيەتتىكى دەسلەپكى «ژېتىسۇ» روھىي-داۋالاش ۋە مەدەنىي-مەرىپەتچىلىك كومپلېكسىنىڭ ھۇلىنى سېلىش باشلاندى. ئۇ مىڭ ئادەم پاتىدىغان مەسچىتتىن، شەرىق تىبابەتچىلىكى مەركىزىدىن، 150 ئورۇنلۇق مېھمانخانىدىن ۋە مەدرىسىدىن، سودا مەركىزىدىن ھەم باشقىمۇ ئوبيېكتلاردىن ئىبارەت.

«ژېتىسۇ» شەپقەت فوندى ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا ئىختىساسلاشتۇرۇلغان «ئاگروبوتېخ» كورپوراتسىيەسى كومپلېكسنىڭ سپونسورلىرى بولدى. ناھىيە ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى قۇرۇلۇش ئۈچۈن جاي بولدى، ئەندى كومپلېكسنىڭ لايىھەسىنى بىناكار بېك ئىبرايىۋ ئىشلەپ چىقتى.

— بىز بۇ كومپلېكسنى ئۈچ يىل ئىچىدە سېلىشنى پىلانلاۋاتىمىز،— دەيدۇ «ئاگروبوتېخ» كورپوراتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى ۋە «ژېتىسۇ» شەپقەت فوندىنىڭ دىرېكتورى كەنجى ئابدۇللايېۋ،— شۇنداقلا بىر نەچچە يۈز مىڭ سومنى ئۆزلەشتۈرۈشنى نىيەت قىلىۋاتىمىز. بۈگۈن قۇرۇلۇش ئىشىنىڭ باشلىنىشىغا بىزنىڭ خادىملىرىمىز، خەشكىلەڭنىڭ ئاھالىسى، باشقا ناھىيەلەردىن كەلگەن مېھمانلار يىغىلدى. جامبۇل ناھىيەسىدىن كەلگەن موللا مۇتەللىپ مۇسراشېۋ قۇرۇلۇش ئىشىنىڭ باشلىنىشىغا دۇئا بەردى بىز يېڭى كومپلېكسنىڭ روھىي ۋە ئىشەنچىنىڭ قايتا تىكلىنىش مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولىدىغانلىقىغا ئۈمۈت قىلىمىز.

(قاز تاگ).

شائىرنى خاتىرىلىدى

ئالمۇتىدا قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ بىناسىدا شائىر تاھىجارىق ژۇلدى ئوغلىنىڭ تۇغۇلغىنىغا 90 يىل تولۇشىغا بېغىشلانغان كونفېرېنسىيە بولۇپ ئۆتتى. ئەپسۇسكى، ئۇنىڭ تالانتىنىڭ مۇخلىسلىرى كونفېرېنسىيەدە ئانچە كۆپ بولمىدى، چۈنكى بۇ شائىرنىڭ ئىجادىيىتى بىلەن زامانداشلار ئانچە تونۇش ئەمەس. شائىر ھازىرقى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ تېررىتورىيەسىدە تۇغۇلۇپ، ھايات كەچۈرگەن، شىنجاڭدا پاجەلىك قازا بولغان.

شۇنىڭغا قارىماي، تاھىجارىقنىڭ ئىسمى شەرقىي تۈركىستاندا كەڭ ئامما تونۇش. ئۇنىڭ «سادىق ۋە سالىخان»، «نازىگۈل»، «ئانار — سەۋلە» ئوخشاش پويېمىلىرى ۋە باشقىمۇ ئەسەرلىرى خەلق ئارىسىدا موشۇ كۈنلەرمۇ شېرىيەتتىكى ئەڭ ياخشى ئەسەرلەردىن ھېساپلىنىدۇ. مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزالىرى سېرىك كىرابايېۋ ۋە راخمانقۇل بېردىبايېۋ، ئاكادېمىك زېينوللا قابدولوۋ ۋە باشقىلار موشۇ ھەقتە ۋە شائىر ھاياتىنىڭ كەڭ ئاممىغا مەلۇم بولمىغان باشقىمۇ فاكتلىرى ھەققىدە ئېيتتى.

ئۇچرىشىشقا شائىرنىڭ قىزى سارا تىشقانبايېۋا قاتناشتى.

ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ رايىمبېك ۋە ئۇيغۇر ناھىيەلىرىدە شائىر تاھىجارىق ژۇلدى ئوغلىنىڭ خاتىرىسىگە بېغىشلانغان ئەدەبىي ئۇچرىشىشلار ۋە خاتىرىلەش كۈنلىرىنى ئۆتكۈزۈش داۋاملىشىۋاتىدۇ.

(قاز تاگ).

تونۇشۇڭ، يېڭى شىركەت

يېقىندا جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياترى ئۇرۇمچىدىكى «تەڭرىتاغ بۈركۈتى» مۇزىكا ئەسۋاپلىرى سودا-سانائەت مەھكىمىسى بىلەن ھەمكارلىقتا تىياتر قېشىدا ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرىنى ياساش شىركىتىنى ئاچتى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مۇخبىرىمىز تىياتر دىرېكتورىنىڭ مۇئاۋىنى پولات ئابدۇللايېۋ بىلەن سۆھبەتتە بولدى.

— پولات ئابدۇللايېۋ، يېڭى شىركەت ئېچىلغانلىقىنى ئاڭلاپ ھەممىمىز خۇشال بولدۇق. بۇنىڭغا قانداق مۇۋاپىق بولدىڭلار؟

— 1989-ژىلى تىياترىمىز قېشىدا ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ-ئەسۋاپلىرىنى ياسايدىغان سېخ ئاچقانلىقىمىز كۆپچىلىككە مەلۇم. مەخسىتىمىز تىياتر ۋە ھەر جايلاردىكى سەنئەت ھەۋەسكارلار كوللېكتىپلىرىنى ساز ئەسۋاپلىرى بىلەن تەمىنلەش ئىدى. لېكىن ئۇستىلارنىڭ، خام ئەشيانىڭ يېتىشمەسلىگىدىن سېخىمىزنىڭ ئىشلىرى ئانچە رىۋاجلىنىپ كېتەلمىدى. بىراق شۇنىڭغا قارىماي، كۆپلىگەن سەنئەت كوللېكتىپلىرىنى ساز ئەسۋاپلىرى بىلەن قەدىر-ئەھۋال تەمىنلەپ كەلدۇق. شۇندىمۇ سېخنى كېڭەيتىش خاھىشىمىزدىن قايتمىدۇق. شۇ مەخسەتتە 1989-ژىلىنىڭ ئاۋغۇست ئېيىدىن باشلاپ ئۇرۇمچىدىكى «تەڭرىتاغ بۈركۈتى» مۇزىكا ئەسۋاپلىرى سودا-سانائەت مەھكىمىسى بىلەن ئالاقە ئورناتتۇق. ئالدى بىلەن بىز مەزكۇر مەھكىمىنىڭ دىرېكتورى تۇرسۇن توختى بىلەن باش ئىنژېنېرى غوپۇر ئابدۇللانى ئوزىمىزگە مېھمانغا چاقىردۇق. ئۇلار چالغۇ ئەسۋاپلىرىنىڭ ھەممە تۈرلىرىدىن، ھەتتا ئېلېكترونلۇق سازلارنىمۇ سوغا ئېلىپ كەپتۇ. 1991-ژىلى سېخىمىزنىڭ ئۇستىسى ئابلاخجان ماشايېۋ ئىككىمىز ئۇلارنىڭ چاقىرتىشى بىلەن ئۇرۇمچىدە مېھماندا بولدۇق. بىزمۇ تىياتر نامىدىن ئۇلارغا بىر «موسكۋىچ» يېڭىل ماشىنىسى سوغا قىلدۇق. ئەينە شۇنىڭ بىلەن ئالاقىلىرىمىز بارغانسىرى كۈچىيىپ باردى. بۇ جەرياندا ھەممە كېرەكلىك رەسمىيەتلەرنى ئۆتكەزدۇق. نەتىجىدە، مانا يېقىندا بىرلەشكەن كارخانا قۇرۇشقا مۇۋاپىق بولدۇق.

— شىركەتنى ئېچىشتىكى ئەينى مۇددىما نېمە؟

— بۇنىڭدا ئىككى مۇددىما بار. بىرىنچىسى، بازار ئىختىسادىغا كۆچۈشكە باغلىق ھاياتىمىز قىيىنچىلىقلارغا تولۇپ كەتكىنى ھازىر ھېچ كىمگە سىر ئەمەس. تىياتر كوللېكتىۋىمۇ بۇ قىيىنچىلىقتىن چەتتە قالمىدى. ئەينە شۇ ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلۇشنىڭ بىر چارىسى شىركەت قۇرۇش بولدى. ئامما بۇ ئەڭ مۇھىمى ئەمەس، سەنئەت سۆيەر خەلقىمىزنى مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرىمىز بىلەن تەمىنلەش، ئۇنى باشقا قېرىنداش خەلقلەرگىمۇ تونۇشتۇرۇش ئەڭ ئاساسىي مۇددىمىزدۇر.

— بىرلەشكەن شىركەت بولغانلىقتىن، قانداقتۇر شەرتنامىلارمۇ تۈزۈلگەن بولسا كېرەك؟

— ئەلۋەتتە، ئىشلەپ چىقىرىلىدىغان ساز ئەسۋاپلىرىنىڭ خام ئەشياسىنى (يېرىم تەييارلانغان مەھسۇلاتلارنى) يەتكۈزۈپ بېرىشكە، قېرىنداشلىرىمىز، ئىشخانا، دۇكان، ياتاق ۋە ئەسۋاپ-ئۈسكۈنىلەر بىلەن تەمىنلەشنى بىز ئۈستىمىزگە ئالدۇق. شۇنداقلا قېرىنداشلىرىمىزدىن ۋە بىزدىن ئىككىدىن تۆرت ئۇستا ئىشلەپ چىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، چىققان پايدىنىڭ 60 پروتسېنتى تىياترغا، 40 پروتسېنتى قېرىنداشلىرىمىزغا تەقسىملىنىدىغان بولدى.

بۇ قېتىم تۇرسۇن توختى باشلىق قېرىنداشلىرىمىز شىركەتنىڭ ئېچىلىشىغا كەلدى. ئۇلار ئومۇمىي قىممىتى 23 مىڭ دوللارلىق تەييار ۋە يېرىم تەييارلانغان ھەر خىل چالغۇ ئەسۋاپلىرى ئېلىپ كەپتۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇزلۇك، قولاق، خەرەك كەبى ئوخشاش قىسىملارمۇ بار. بۇ ئەينى ۋاقىتتا شىركىتىمىزنىڭ پات ئارىدا ئوزىنى تىكلىۋېلىشى ۋە ئومۇملۇك ئەمگەك قىلىشىغا ياخشى ئاساس بولدى.

— تىياتردا تېكنىكچىلىك سېخى كۆپتىن بۇيان ئىشلەۋاتقانلىقىدىن خەۋىرىم بار. مەزكۇر سېخنىڭ شىركەت بىلەن ھېچ قانداق ئالاقىسى يوقمۇ؟

— بۇنى ياخشى ئەسكە سالدىڭىز. ھەقىقەتەنمۇ تېكنىكچىلىك سېخىمىز ئىشلەۋاتقىنىغا خېلە ژىل بولدى. بۇ جەرياندا تىياتر كوللېكتىۋىنى، ھەۋەسكار ئانسامبللىرىنى قەدىر ئەھۋال كىيىملەر بىلەن تەمىنلەپ كەلدى. تېكنىكچىلىك سېخىمىز شىركەتنىڭ بىر تارمىقى. مەزكۇر سېخقا تاۋار يەتكۈزۈپ بېرىش شەرتنامىمىزدا بار. ئىشچى كۈچى ۋە ئۈسكۈنىلەر تىياتر تەرىپىدىن، تاۋارلارنى بولسا قېرىنداشلىرىمىز يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. ھازىر سېختا 5 تېكنىكچى ئىشلەۋاتىدۇ. يېقىن كەلگۈسىدە ئۇلارنىڭ سانىنى 20گە يەتكۈزۈش پلانىمىز بار.

— ژۇڭگودا تەييار ۋە يېرىم تەييارلانغان مەھسۇلاتلار خېلە كەلتۈرۈلگەنلىگىدىن ۋە يەنىمۇ ئۆزۈلمەي كېلىپ تۇرىدىغانلىقىدىن خەۋەردار بولدۇق. بىزنى ئۇلارغا بولغان خېرىدارلار مەسىلىسى ئالاھىدە قىزىقتۇرىدۇ؟..

— ئەڭ ئالدى بىلەن مەھسۇلاتلىرىمىزنىڭ نەق پۇلغا ۋە سىجىۋەت ئارقىلىق سېتىلىدىغانلىقىنى ئەسلىتىپ ئۆتكۈم كېلىدۇ. ئەندى خېرىدارلار مەسىلىسىگە كەلسەك، بۇ جەھەتتىن ئەندىشىمىز يوق. شىركىتىمىزدىن خەۋەر تاپقانلار مەھسۇلاتلىرىمىزنى سېتىۋېلىش توغرىسىدا بىزگە ھازىردىن مۇراجىئەت قىلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ-چوڭ كوللېكتىۋلارمۇ بار. جۈملىدىن، ئالمۇتا ۋە ئالدىقورغان ۋىلايەتلىرىنىڭ ناھىيە ۋە يېزىلىرىدىكى سەنئەت ھەۋەسكارلار كوللېكتىۋلىرى، شۇنداقلا جامبۇل، چىمكەنت، بىشكېك، تاشكەنت ۋە ئەنجانلاردىن بۇيرۇتمىلار كۆپ، تىياتر قېشىدا ئېچىلغان دۇكاندا چالغۇ ئەسۋاپلىرى ۋە كىيىملەرنى سېتىشنى يولغا قويدۇق.

— سۆھبىتىمىز يەكۈنىدە شىركەتنىڭ مەسئۇللىرى ۋە چالغۇ ئەسۋاپلىرى ياسايدىغان ئۇستىلارنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتسىڭىز؟

— تىياتر تەرىپىدىن مەن، «تەڭرىتاغ بۈركۈتى» چالغۇ ئەسۋاپلىرى سودا-سانائەت مەھكىمىسىدىن تەۋەككۇل ئابدۇللا ئىككىمىز شىركەتنىڭ قوش مەسئۇللىرى ۋە ئاشقى ئىشلار بويىچە رەھبىرى بولۇپ تايىنلاندۇق. ئۇستىلار بىز تەرەپتىن ئابلاخجان ماشايېۋ بىلەن ئاۋۇتجان دۇگانوۋ، قېرىنداشلىرىمىز تەۋەككۇل ئابدۇللا ۋە خالىق ھەمدۇۋلار. كەلگۈسىدە ئۇلارنىڭ سانىنى كۆپەيتۈرۈشمۇ پلانىمىزدا بار ۋە جاھان بازىرىغا چىقىش خاھىشىمىزمۇ يوق ئەمەس.

سۆھبەتنى ھاكىم مۇھەممەت ژۇرگوزدى.

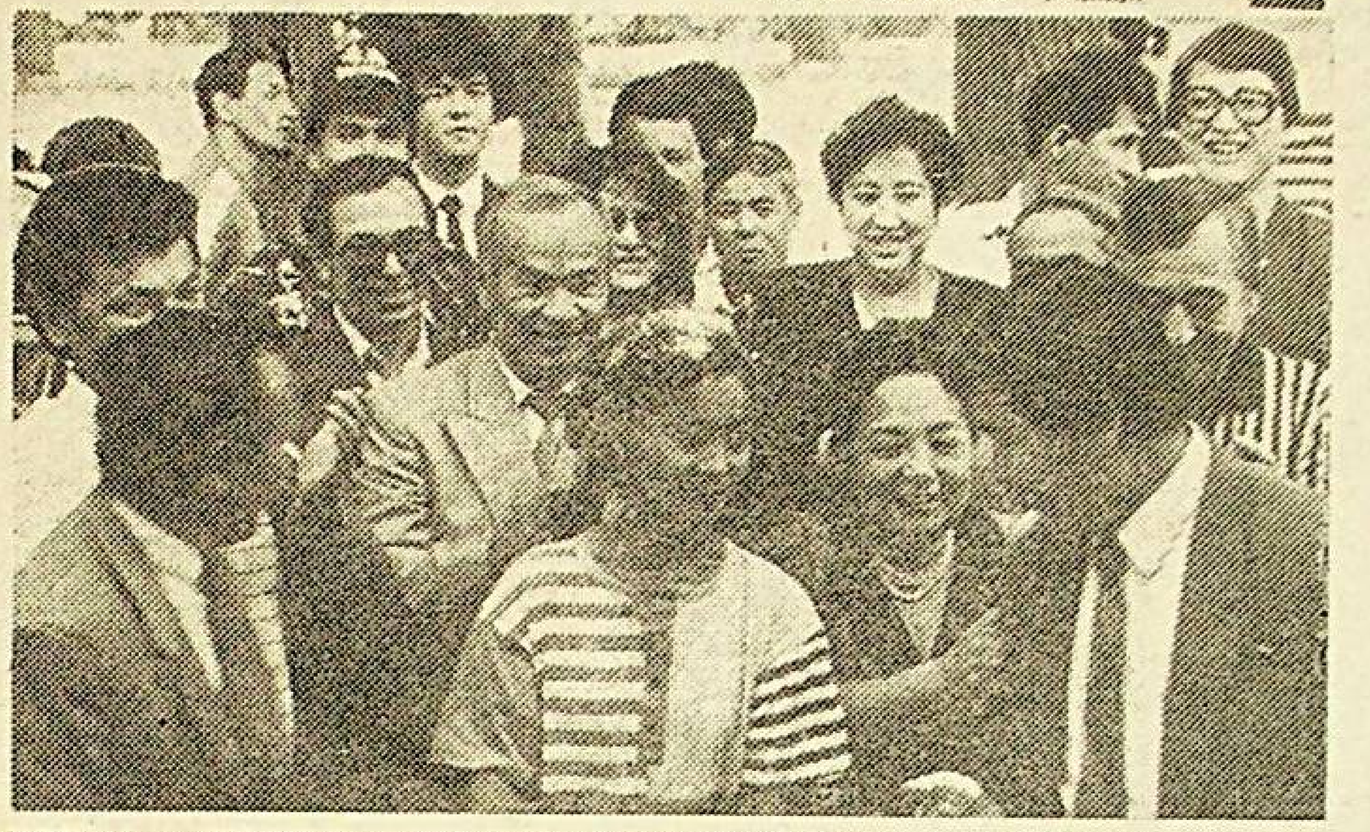

سۈرەتلەردە: 1. «تەڭرىتاغ بۈركۈتى» چالغۇ ئەسۋاپلىرى سودا-سانائەت مەھكىمىسىنىڭ دىرېكتورى تۇرسۇن توختى.

2. شىركەتنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدىن كۆرۈنۈش.

3. تىياتر دىرېكتورى مۇرات ئەخمەدىيېۋ (ئوتتۇرىدا) قېرىنداشلار ئەكەلگەن مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرىنى نامايىش قىلىۋاتىدۇ.

ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

«قانداق قىلاي...»

(مىناتيۇرا)

سەھنىدە كونا دوستلار — مەسماخۇن بىلەن سوپاخۇن.

مەسماخۇن— (قۇچاق ئېچىپ) مەس-سا-لا-مۇ- ئەلەيكۇم!

سوپاخۇن— ۋوي، مۇنۇنى؟ سەنمۇي، ئاداش، مەسماخۇن؟

مەسماخۇن— دېگىنىڭنى قارا؟ پۇچۇلۇپ كەتكەنمۇ سەنۇي ئاداش؟

سوپاخۇن— (ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن ئېغىر تەپەس ئېلىپ)— ھە، سەن دېگەندەك پۇچۇلۇپ قالدىم. ئايالىم ۋاپات بولغاندىن بۇيان...

مەسماخۇن— نېمە دەيسەنۇي؟ (مەيۇسلىنىپ دۇئا قىلىدۇ) جايى جەننەتتە بولسۇن، ئىلاھىم. تەغدىر پېشانىغا ئەمەن بەرمەي ئىلاج يوق. خۇدايىم قالغانلارنى ئامان قىلسۇن.

سوپاخۇن— رەھمەتلىك بەندىلا ئومۇز بەشكە كېلىۋېدى-دە...

مەسماخۇن— خېلە ئاغرىپ ياتقانىدى. يە...

سوپاخۇن— ئايال ئاغرىغى... شۇنىڭغا قارىماي ژادىلا ئارام تاپمايدىغان. بەك ئىشلەمچان ئىدى...

مەسماخۇن— ئۇ ئوزىنى كۈتۈشنى بىلمىگەندىن كېيىن سەن كۈتسەڭ بولغان؟

سوپاخۇن— بۇنچىلىك بولۇپ كېتىشنى كىم بىلىپتۇ دەيسەن.

مەسماخۇن— كېيىنكى ئورامىغا قارىغاندا، رەھمەتلىكنى ئۇزۇگىرەكمۇ داۋالاتمىغان ئوخشىمامسەن، ھە؟

سوپاخۇن— (بېشىنى تۆۋەن ئېگىپ) سەندىن يوشۇرىدىغان يېرى يوق، ئاداش، راستىنى ئېيتسام، ئۇنىڭ قەدىرىگە يەتمىدىم.

مەسماخۇن— بەك ژۈگاچ، سىلىق بالا ئىدىڭ...

سوپاخۇن— شۇ، ھاراق دېگەن كاساپەتنى ئىچسەملا بولدى، سەللا نەرسىگە قول كوتىرىپ...

مەسماخۇن— نېمە دەيسەنۇي؟! بۇ گەپچە، ئايالىڭنى ئۇرۇپ ئولتۇرغەن ئوخشىمامسەن؟

سوپاخۇن— (بېشىنى چاڭگاللاپ، تۆۋەنگە باققانچە) ئۇرۇپقۇ ئولتەرگىنىم يوق. بىراق شۇنىڭغا سەۋەپچى بولۇپ قالدىم، دېسەممۇ بولىدۇ.

مەسماخۇن— مەن سېنى بۇرۇنقى سوپاخۇن دەپ ژۈرۈپتىمەنا؟ نېمە بولۇپ كەتكەنسەن، ئوزى؟

سوپاخۇن— (بېشىنى كوتىرىپ، تېرىكىش بىلەن) ھە، نېمە دېسەڭ، شۇ مەن. بىراق مېنىڭ مۇشۇ كۈنگە قېلىشىمغا سېنىڭ ئوخشاش ئاغىنىلەر سەۋەپچى...

مەسماخۇن— ۋا، بىز نېمىشكە سەۋەپچى بولغىدەكمىز؟!

سوپاخۇن— ھالىمدىن خەۋەر ئېلىشمايسەن. مانا، ئوزەڭ، ئون نەچچە ژىلدىن بېرى كېلىشىڭ مۇشۇ. قېنى، ھەقىقىي ئاغىنە بولساڭ، ھازىر بولسىمۇ ياردىمىڭنى قىل!

مەسماخۇن— خوش، نېمەڭ كام؟ قولۇمدىن كەلسە، مەرھەمەت.

سوپاخۇن— راستلا ئاغىنە بولساڭ، جۈگۈ، بىر بوتىلكا ۋىنو تېپىپ كەل...

مەسماخۇن— نېمە؟!

سوپاخۇن— قانداق قىلاي؟ شۇندىن باشقا ئىلاجىم يوق.

مەسماخۇن— (زالغا قاراپ) بۇ ئاغىنىنى قانداق قىلاي؟...

ئېرنىست ئىسلام.

مۇئەللىپنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن مەزكۇر ئەسەرنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ جەمغۇرمىسىغا ئەۋەتىلىدۇ.

تەبىئەت سوغىسى

تاجىكستاندا غوجامومىن دەپ ئاتىلىدىغان بىر تاغ بار. ئۇنىڭ باشقا تاغلاردىن ئالاھىدىلىگى، باشتىن-ئاخىر تازا تۇزدىن تەشكىل تاپقانلىقىدا. ئەگەر ئالىملار توغرا ئېيتقان بولسا، بۇ يەردىكى تەييار ئاش تۇزى جاھان ئاھالىسىغا يۈز مىللىون ژىلغا يېتىدىغانغا ئوخشايدۇ. مەزكۇر تاغنىڭ ئېگىزلىگى 900 مېتر بولۇپ، ئۇنىڭ ئاستىدىكى تۇزنىڭ قېلىنلىغى يەر ئاستىنىڭ 4,5 كىلومېتر چوڭقۇرلىغىغىچە ئىكەن.

خوجا ئابى-گەرم

تاجىكستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى دۇشەنبىگە يېقىن يەردىكى خوجائابى-گەرم كۇرورتى دېڭىز يۈزىدىن 2 مىڭ مېتر ئېگىزلىككە ئورۇنلاشقان. بۇ ساغلاملاشتۇرۇش ئورنىدا ژۇرەك-قان تومۇر، رېۋماتىزم ۋە نەپەس قىسىش ئاغرىقلىرى داۋالىنىدۇ. بۇ يەرگە ئاساسەن ئوتتۇرا ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ پۇخرالىرى كېلىپ، داۋالىنىپ كېتىدۇ.

كەمتەرلىن ئىدى...

(شائىر ئابدۇلھەي روزى تەۋەللۇدىنىڭ يەتمىش يىللىقىغا دائىر)

60—80-يىللاردىكى ئەدەبىياتىمىزنىڭ كورنەكلىك ۋەكىللىرىدىن بىرى، ئىستېداتلىق شائىر، ئوتكۇر قەلەم ساھىبى ئابدۇلھەي روزىنىڭ ئۇيغۇر شېئرىيىتىدە ئوزىگە خاس ئورنى بار.

قىرىق يىلدىن ئارتۇق ئىجات قىلىپ، ھاياتىنىڭ ئاتمىش بىرىنچى باھارىنى كورگەندە ئارىمىزدىن كەتكەن شائىر ھازىر بولغان بولسا يەتمىش ياشقا تولاتتى. ئەلۋەتتە، خەلقىمىز شائىرنىڭ نامىنى يادىدىن چىقىرىپ قويغىنى يوق. شۇ جۈملىدىن مەن ئابدۇلھەي ئاكا بىلەن خىزمەتداش بولۇپ بىر قانچە يىللار بىللە ئىشلىگىنىم ئۈچۈن ئۇنى يادقا ئېلىپ ھامان ئەسلەيمەن ۋە ئۇيغۇر جامائىتىمۇ شائىر تەۋەللۇدىنىڭ يەتمىش يىللىق سەنەسىنى مۇناسىپ تويلايدۇ دەپ ئىشىنىمەن.

مەن شائىر ئابدۇلھەي روزى بىلەن ئىشلىگەن يىللاردا ئىنتايىن قويۇق ئارىلاشتىم ۋە ئۇنىڭدىن كوپ نەرسىلەرنى ئۈگىنىپ، مەلۇم دەرىجىدە ئۇنىڭ تەسىرىدە بولدۇم. بىر قىزىق يېرى ئىككىمىز بىر ۋاقىتتا دېگىدەك ئوقۇش-پېداگوگىكا نەشرىياتىغا كوررېكتور بولۇپ قوبۇل قىلىندۇق. ئابلەي ئاكا بىزدە ئىشلەشكە باشلىغان دەسلەپكى كۈندىلا، گەپ-سوزگە چاقچاق ئارىلاشتۇرۇپ قىلىدىغان، ھازىر-جاۋاپ تاپقۇرلۇق قابىلىيىتى بارلىغى، ھەر قاچان دېگىدەك كۈلدۈرۈپ پاراڭ قىلىدىغانلىغى بىلەن كوزۇمىزگە چۈشتى. نەشرىيات رەھبەرلىرى ئا. روزىنى شائىر دەپ تونۇشتۇرغاندا، شائىرنىڭ كوررېكتور بولۇپ ئىشقا كېلىشى بىزنى تەئەججۈپلەندۈرگەن، چۈنكى ئۇ چاغدا شەرقىي تۈركىستاندا كورنەكلىك شائىر بولغان ئادەمنىڭ بىزنىڭ جەمىيەتتە ئۇنداق بولۇش سەۋەپلىرى موجۇت مەزگىللەر ئىدى. لېكىن شائىردا نەشرىياتتا ئىشلەش ئوز ئىجادىغا بىر ئاز بولسىمۇ يول ئېچىلىشى مۇمكىن دېگەن ئۈمۈت بولسا كېرەك، شۇڭلاشقىمۇ ئۇ قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ ئىشلەشكە باشلىدى.

ئەدىپلەر، سەنئەتكارلار كېيىنرەك ئوز ئورۇنلىرىنى تېپىپ، ئوز ئىستېدادىنى نامايىش قىلىشقا باشلىدى. ئابدۇلھەي روزىمۇ ئەينە شۇنداق كوپ ئوتمەي ئوز ئاپالىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا باشلىغان ئىدى.

ئابدۇلھەي روزىدىن ئېمىنى سورىساڭ، شۇ يەردىن چىقاتتى. (ش ئۇئار ئەدەبىياتى، سەنئىتى، مەدەنىيىتى توغرىسىدا) شائىردا تىل بايلىغى، يازما ئەدەبىياتىمىز تىلىنىمۇ، ئەرەپ-پارس ئېلېمېنتلىرىنىڭ يازما مەزمۇنىنىمۇ مۇكەممەل بىلىشى ئىدى. بۇ شەخسەن مېنىڭ ئۈچۈن چوڭ مەكتەپ ئىدى. مېنىڭ ئوز ئانا تىلىمنى تېز ئۈگىنىپ كېتىشىمگە، ئۇيغۇرچە ياخشى يېزىشىمغا كوپ جەھەتتىن ياردەم قىلدى. شۇڭا ئاتاقلىق يازغۇچى زىيا سەمەدىينىڭ «مايىمخان»، «يىللار سىرى» (بىرىنچى كىتاۋى) ئەسەرلىرىنى قۇرمۇ-قۇر رۇسچىغا تەرجىمە قىلىشىمدا بۇ ھال چوڭ رول ئوينىدى. بۇ جەھەتتىن ئا. روزىنىڭ ياخشىلىغىنى ئۇنتالمايمەن.

ئابدۇلھەي روزىنى ئەينە شۇ ئالاھىدىلىكلىرىگە باغلىق بىز ئۇيغۇر رېداكسىيەلىرى خادىملىرى 9-سىنىپقا بېغىشلانغان ئەدەبىيات خرېستوماتىيەسىنى- يەنى يازما ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئۈلگىلىرىنى توپلاش لازىم بولغاندا، مۇئەللىپلەرنىڭ بىرى سۈپىتىدە شائىرنىڭ نامزىتىنى تەۋسىيە قىلدۇق.

ئەدىپ ئوز يۇرتىدىلا شائىر سۈپىتىدە كەڭ تونىلىدۇ. بۇنىڭغا بىرلا مىسال كۇپايىدۇر.

ئۇيغۇرلار دىيارىغا مەشھۇر قازاق يازغۇچىسى سەبىت مۇقانوۋ بارغاندا ئۇنىڭغا مۇناسىپ كىشىنى سەپەرداش بولىشى ئۈچۈن ئابدۇلھەي روزى كورسىتىلىدۇ. ئامما بىزنىڭ تەۋەدە ئۇ بىردىنلا ئەدەبىيات مۇھىتىغا ئارىلىشىپ كېتەلمەيدۇ. پەقەت شائىر «ژازۇشى» نەشرىياتىغا يوتكىلىشى، ئەدەبىي مۇھىتقا يېقىندىن ئارىلىشى بىلەن ئۇنىڭغا ئىمكانىيەت يارالدى. ئابدۇلھەي روزىنىڭ شېئرىي ئەسەرلىرى مەتبۇئاتلاردا يورۇق كورۇشكە، شېئىرلار توپلاملىرى نەشر قىلىنىشقا باشلىدى. شائىرنىڭ بەزى بىر كىتاپلىرى ھەققىدە تەقرىزلەر يېزىلدى. كوپ ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ ئىسمى كوپچىلىك تەزىمىدىلا ئاتىلىپ كەلدى- ئۇنىڭ ئىجادى-شېئرىيىتى تېخى تەتقىق قىلىنمىدى. ئۇ پەقەت تار دائىرىدىكى شېئرىيەتنىڭ ھەقىقىي مۇخلىسلىرىغىلا مەلۇم. ئەدىپ نەشرىيات خادىمى رېتىدە ئۇرغۇلار ئەسەرلىرىنىڭ سۈپىتىگە ئوز ھەسسىسىنى قوشۇپ كەلگەن بولسىمۇ ھەم ئوزى ئاخىرقى يىللاردا ئۇنۇملۇك ئىجات قىلغان بولسىمۇ، ئۇ كوپچىلىكنىڭ خاتىرىسىدە خۇش پېيىل ئىنسان، چاقچاقچى- ھەزىلكەش، ئاخىشىدىمۇ بار ئاق كوڭۇل ئىنسان قىياپىتىدە ساقلىنىپ قالدى.

ئابدۇلھەي ئاكىمىز بىلەن بولغان مېنىڭ مۇناسىۋىتىم ئاكا- ئۇكىلاردەك ئىدى. ئۇ كوپنى كورگەن، ئىسسىق-سوغنى باشتىن كەچۈرگەن كىشى. ئۇزاققا سوزۇلغان ئاغرىق ئاخىر ئۇنى بۇ دۇنيادىن ئېلىپ كەتسىمۇ، يورۇق دۇنيادا ئوز ئىجادى ئارقىلىق مۇناسىپ ئىز قالدۇرۇپ كەتتى. شائىرنىڭ ئەڭ چوڭ بەختى، ئۇنىڭ خوشاللىق سېزىملىرى- ئۇ خەلق باشلىغان كۈرەشنىڭ نەتىجىلىرى، ئىنقىلاپنىڭ غالىبىيىتىنى كوردى ۋە يېڭىشقا ئوز ھەسسىسىنى قوشتى. مەيلى كېيىنكى يىللار كەسكىن بۇرۇلۇش بولسۇن ئوز خەلقىنىڭ ئېمىگە قادىر ئېكەنلىگىگە كوزى يەتكەن ئىدى.

ئابدۇلھەي روزى كەلگۈسى ئەۋلاتقا يادلاپ، ئەسلىگىدەك ئوتلۇق شېئىرلارنى يارىتىپ كەتكەنلىگىنى ھېچ كىم ئىنكار قىلالمايدۇ. «تاغ سۇلىرى»، «كەتمەن-مېنىڭ زۇرنىگىم»، «بادام دوپپا»، «پارتىلا ئىلھام» ئوخشاش ئەجايىپ ياخشى شېئىرلىرىنى كوپ شېئرىيەت مۇخلىسلىرى يادقا بىلىدۇ. ئەينە شۇنداق شائىرنىڭ يەتمىش يىللىق سەنەسىنى مۇناسىپ ئوتكۈزۈش-بۇ ئەڭ ئالدى بىلەن ئوز خەلقىگە خىزمەت قىلغان كىشىنىڭ ئەمگىگىنى باھالاش، ئەدەبىياتىمىز تەرەققىياتىغا ئوز ھەسسىسىنى قوشقان ئەدىپنى خاتىرىلەش دېمەكتۇر.

شېئرىيەت مۇخلىسلىرى، شائىرنىڭ يېقىن كىشىلىرىنى، ئەدەبىياتىمىزنى ئويلايدىغان كىشىلەرنى بۇ خەيرىلىك ئىشقا قاتنىشىپ، ئابدۇلھەي روزىنىڭ روھىنى خوش قىلىشقا كوڭۇل بولىدۇ دەپ ئويلايمەن.

رابىك ئىسمايىلوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

يېقىندا ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىنىڭ قاراكېمىر يېزىسىدا ئالمۇتا ۋىلايىتى ياش ئاقىن-ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئايتىسى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭغا ۋىلايەتنىڭ بارلىق جايلىرىدىن كەلگەن ياش ئاقىنلار ئىشتىراك قىلدى.

سۈرەتلەردە: ياش ئاقىنلار فېستىۋالىدىن كورۇنۇشلەر.

ز. ئۇيسىنبايېۋنىڭ سۈرەتلىرى.

يېڭى نەشرلەر

«بۇ شۇنداق بولغان»

موسكۋادىكى روسسىيەنىڭ خەلق ئارا مەدەنىيەت فوندى «ئىنسان» نەشرىياتى بىلەن بىرلىكتە «بۇ شۇنداق بولغان» ناملىق ئۈچ توملۇق كىتاپنى نەشر قىلدى. ئۇنىڭ ئىچىگە «1919 — 1952-يىللاردىكى مىللىي رېپرېسسىيەلەر»، «رېپرېسسىيەلەنگەن خەلقلەر بۈگۈن» ئوخشاش ماۋزۇدىكى بولۇملەر كىرگەن.

قىرىم تاتارلىرى بىلەن نېمىسلار، قالماقلار بىلەن كورېيلار، پولەكلەر بىلەن چېچەنلەر ۋە باشقىمۇ ئىلگەرىكى كېڭەش خەلقلىرىنىڭ ناھەق قارىلانغانلىغى ھەققىدىكى ھوججەتلەر ۋە ستاتىستىكىلىق مەلۇماتلار شۇ يىللارغا مەنسۇپ ئېغىز ئىجادىيىتىدىن، خاتىرىلەر بىلەن پۇبلىتسىستىكىلىق ئەسەرلەردىن ئېلىنغان. توپلامنىڭ مۇئەللىپلىرى ئارىسىدا ئولېگ ۋولكوۋ، سېمىيون لىپكىن، ئاناتولىي پرىستاۋكىن، فازىل ئىسكاندېر ۋە باشقىمۇ گۇناسىز جازالانغان خەلقلەرنىڭ ۋەكىللىرىدىن چىققان يازغۇچىلار بار.

بۇ يېڭى توپلام ستالىننىڭ «قارغۇ» سىياسىتىنى ھازىرقى ئەۋلاتلارغا يەتكۈزۈش ئوخشاش مەسىلىلەرنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەللىك مىڭ دانە بىلەن چىققان كىتاپنى ژىغىپ توپلىغۇچى ۋە ئۇنىڭغا كىرىشمە بىلەن خۇلاسە سوز يازغان م. گوركىي نامىدىكى دۇنيا ئەدەبىياتى ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي خادىمى سۋېتلانا ئالىېۋا.

ستالىن، خرۇششېۋ ۋە مىكويان ھەققىدە

ھەربىي نەشرىياتتا س. گرىبانوۋنىڭ «ئاتقۇچى- ئۇچقۇچىنىڭ ئەركىن ماۋزۇغا يېزىلغان ئىنشالىرى» دېگەن ماۋزۇدىكى «ۋاقىتنىڭ گورىگە چۈشكۈچىلەر» ناملىق ئەمگىگى يورۇق كوردى.

مۇئەللىپ بۇ كىتاپتا ستالىننىڭ ئوغلى ۋاسىلىي ھەققىدە ۋە شۇ ۋاقىتتىكى بىر-بىرىگە قارمۇ-قارشى ئەھۋاللار بىلەن ۋاقىئەلەر، فاكتلار ھەققىدە يېڭى پىكىرلەرنى ئېيتىدۇ.

كىتاپخان بۇ يەردە مەخسۇس تەكشۈرۈش لاگېرلىرى ھەققىدە ھېكايىلەر، مەخپىي پروتوكوللار، ستالىننىڭ مەخپىي بۇيرۇقلىرى ۋە ھاۋادىكى مەنسەپنى تالىشىش ئۈچۈن كۈرەشلەر ھەققىدە ئوقۇپ بىلەلەيدۇ.

شۇ ۋاقىتلاردا كوپىنچە دولەت ۋە پارتىيە رەھبەرلىرىنىڭ باللىرىلا ئۇچقۇچ بولالاتتى. ۋاسىلىي ستالىننىڭ ئالدىغا كىتاپ سەھىپىلىرىدە ھەر دايىم ۋولادىمىر ۋە ستېپان مىكويان، لېونىد خرۇششېۋ، تىمۇر فرۇنزې ۋە باشقىمۇ چوڭ فامىلىيەگە ئېگە ئادەملەر تۇرۇۋالىدۇ ...

ت. ئاندرېيېۋا.
موسكۋا شەھىرى.

پائالىيەت كورسەتمەكتە

جامبۇل شەھىرىدە ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ قۇرۇلغىنىغا ئىككى يىل بولغان بولسىمۇ، موشۇ ۋاقىت ئىچىدە مەركەزنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرغان ئىشلىرى ناھايىتى كوپ بولدى. ئېرىقتەك ھەر ياققا چېچىلىپ كەتكەن ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىنى قوشۇشتەك ئەلا ئىشى ئۇنىڭ ئابرويىغا-ئابروي قوشتى. مەركەزنىڭ رەئىسى مارس ئابدۇسەمەتوۋ، كوپ يىللىق تەجرىبىگە ئېگە ئىشلەمچان ژىگىت بېشى ئابدۇجېلىل تومۇرباييېۋ، ئاكتىۋىستلار ئومەرجان ئىبراھىموۋ، ئەخمەت رەھىموۋ، ئۇرنىسا ساقىيېۋالارنىڭ جان كويدۈرىپ ئىشلىشى، شۇنداقلا مەۋجۇت 3 مەشرەپ ئەھلىنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى بۇ جەھەتتىن ئالاھىدە ماختاشقا ئەرزىيدۇ.

مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ باشقىمۇ ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقان ئىشلىرىغا توختىلىدىغان بولساق، ئوز مىللىتىنىڭ ئورپى-ئادەت، رەسىم-يوسۇنلىرىنى قايتا تىكلەش ۋە رىۋاجلاندۇرۇش يولىدا جان كويدۇرۇپ ئەمگەك قىلماقتا. بۇنىڭغا خەلقىمىز تارىخىغا ئائىت ئۈچ رىشتىلار، شەھەر بويىچە ئوتكۈزۈلگەن مەدەنىيەت كۈنلىرىدە ئۈچىنچى ئورۇنغا مۇيەسسەر بولغانلىغىنى، بېيىل مارت ئېيىدا ئوتكەن نەۋرۇز كۈنلىرىدە ئۇيغۇر تائاملىرى ۋە ناخشا-سازلىرى بىلەن بايرام قاتناشچىلىرىغا شاتلىق ئۇلاشقانلىغىنى مىسال قىلىپ كەلتۈرۈش مۇمكىن. شۇنداقلا گېزىت-ژۇرناللارغا مۇشتىرى توپلاش، ئانە ئۇيۇشتۇرۇش ئىشلىرىمۇ كوڭۇلدىكىدەك ئوتتى.

مەدەنىيەت مەركىزى باشقىلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەنمۇ ياشايدۇ. ئۇلار خەلقتىن 100 مىڭ سوم ئاخچا توپلاپ، 120 يىتىم بالىنى كىيىندۇردى ۋە تاماقلاندۇردى.

بۇلاردىن تاشقىرى تويلارنىڭ كوڭۇللۇك، زامان تەلىۋىگە لايىق ئوتىشىگە، مۇسىبەت بولغان ئائىلىلەرگە ئىختىسادىي ياردەم قىلىش ئىشلىرىدىمۇ مەركەز پائالىيەت كورسەتمەكتە.

ت. بېيىشانوۋ.

قېرىنداشلىق رىشتىلىرى

تالانتقا پەرۋاز ھامان يار

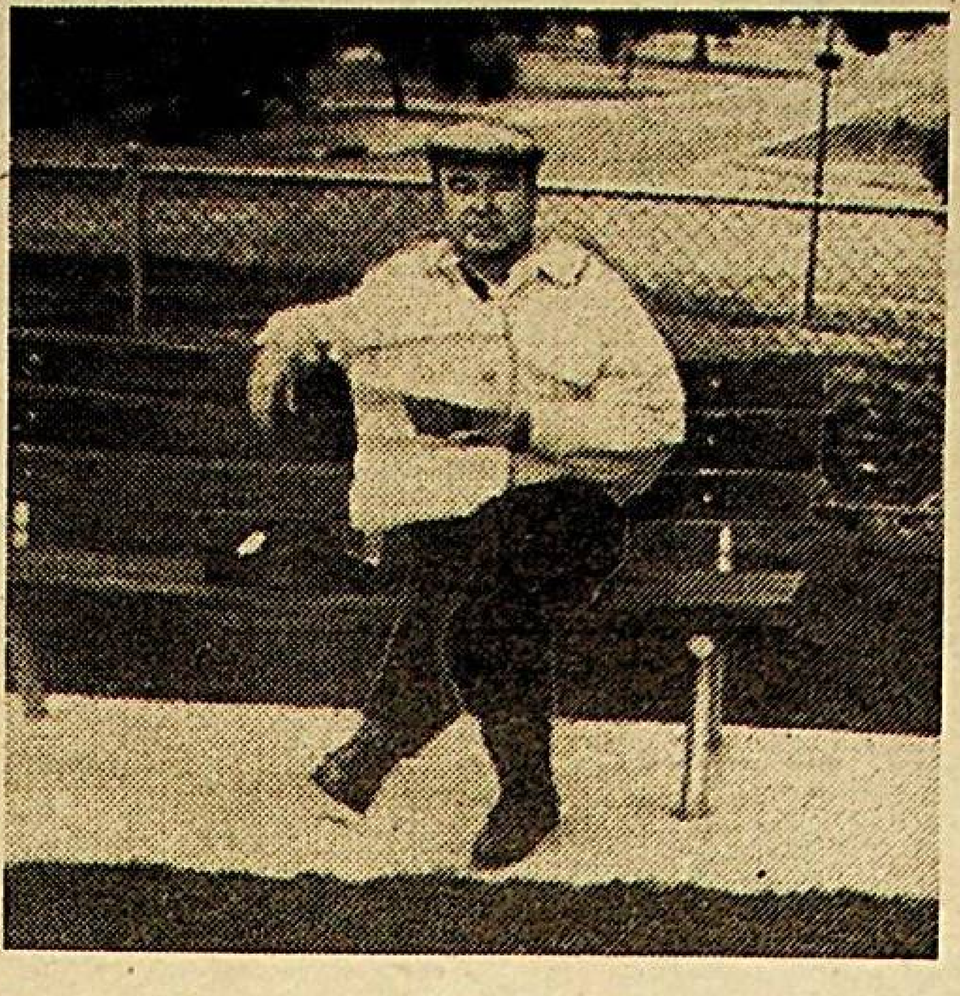

بۈگۈنكى كۈندە ئاۋستراليىدە ياشاپ، ئىجات قىلىۋاتقان شائىر ئەخمەت ئىگەمبەردىنىڭ نامىنى شەرقىي تۈركىستانىنىڭ پايتەختى ئۈرۈمچىدە-پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتقان چېغىمدا (1957-يىلى) ئاڭلاپ، شېئىرلىرىنى گېزىت سەھىپىلىرىدىن ئوقۇپ، شېئىرىيەتكە ئىخلاس قويغانمەن.

مانا ئوتتۇز بەش يىل ئۆتۈپتۈكى، ئەينە شۇ شائىرنىڭ ئوتلۇق قەلبىدىن ياڭرىغان شېئىرلىرى ئۆز قولىيازمىسىدا ئالدىمدا تۇرۇپتۇ. ئوقسام-ئوقسام ژۈرەك-باغرىم لەرزىگە تولىدۇ، تولغىنىمەن، شائىر بىلەن بىللە پۈغاندىن بىر ئاز چىققاندەك بولىمەن، سەۋەبى ئە. ئىگەمبەردىنىڭ شېئىرلىرى ئەڭ ئالدى بىلەن ۋەتەن- ئەل سەۋداسىدا يۇغرۇلغان بولۇپ، يات ياۋلارغا چاچراتقان يالقۇن كەبى، خىتاي مەمۇرلىرىنىڭ ھىلە-نەيرەڭلىرىگە قارشى، تەلەيسىز خەلقىنىڭ كېلەچەكتىكى بەختىگە ئۈمۈت-ئىشەنچ بىلەن تولۇپ-تاشقاندۇر.

شائىر بىلەن ئۆزمۇ-ئۆز كورۈشمىگەن بولسامۇ، شېئىرلىرى ئارقىلىق ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى بىلەن دوستلىشىپ ژۈرگەنلىكىم ئۈچۈن، غايىبانە ئاكا-ئۇكىدەك، قەلەمداش، ۋەتەنداش، قەلبداشمىز...

ئاتا-بوۋىسى قەشقەر-ئاتۇشنىڭ بولغان ئەخمەت ئىگەمبەردى ئۈرۈمچى ۋىلايىتىنىڭ سەنتەي ناھىيەسىدە 1937-يىلى تۇغۇلغان. 1945-يىلدىن1985-يىلغا قەدەر ئۈرۈمچىدە ياشىغان. ئۇ ئوتتۇرا، ئالىي بىلىم يۇرتلىرىنى توگىتىپ، 1957-1961- يىللار ئارىلىغىدا تاشكەنتتە ئوتتۇرا ئازىيە دارىلفۇنۇنىنىڭ تىل-ئەدەبىيات فاكۇلتېتى، ژۇرنالىستىكا بولۇمىدە تەھسىل كورگەن.

ئە. ئىگەمبەردى خىتاي رەھبەرلىگىنىڭ زوراۋانلىق سىياسىتى تۈپەيلى قارىلىنىپ، تۈرمىلەردە، سۈرگۈنلەردە ئېغىر ئەمگەكلەردە كوپ يىللار ئازاپ چەككەندىن كېيىن، نامى ئەكسىگە كەلتۈرۈلۈپ، «تارىم»، «مىراس» ژۇرناللىرىدا تەھرىر بولۇپ ئىشلىسىمۇ، ھەقىقىي ئەركىنلىكنى بۇ دىياردا ئۇچرىتالمىغان شائىر ۋەتەننى تەرك ئېتىپ 1985-يىلى ئاۋستراليىگە ئائىلىسى بىلەن كوچۇپ كېلىپ، ئادېلايد شەھرىدە ئىستىقامەت قىلماقتا.

خەلقىگە ئوتلۇق قەلبىدىن يارلىغان شېئىرلىرى بىلەن بىللە شائىر بۇ يەردىمۇ ئەجايىپ ساداقەتلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك پائالىيەتلەرنى كورسەتمەكتە.

تۆۋەندە بىز ۋەتەنداش شائىرنىڭ تەھرىراتىمىزغا ئەۋەتكەن بىر تۈركۈم شېئىرلىرىنى گېزىتخانلار دىققىتىگە تەغدىم قىلدۇق. مەمنۇن.

ئەخمەت ئىگەمبەردى

كېلەر بىر كۈن دەۋران، يۇرتۇم

ئېلىمسەن

مەن كىممەن دېسەن سىلاپ پىشانەڭنى،
تىلسىز سەن، ھېچكىم بىلمەس ئىشارەڭنى.
يوقاتتىڭ ئەلىمساقتىن بوۋاڭ قويغان،
مۇبارەك ئۇلۇق ئامۇ-نىشانەڭنى.
مىڭ لەنەت ئەشۇ رەڭۋاز شۇم تارىخقا،
سەۋەپكار قايغۇ-ئەلەم ئۇ بارلىققا،
ئىكى جۇت قەست دۇشمەننى كەلدى باشلاپ،
قۇچقىنىڭ تولدى شۇندا ئاچ-زارلىققا ...
ئېلىمسەن، مۇڭغا پاتقان ۋەيران يۇرتۇم،
يات دۇشمەن ئايىغىدا پايخان يۇرتۇم.

بايلىغىم-بەختىم دېسەن ئەلگە قاراپ،
دان ئېكىپ، مال باقسەن تاغدا زارلاپ،
كېيگىدەك ئەسكى چۇرۇق تاپالمايسەن،
پۇتلىرىڭ يېغىر بوپتۇ تاشلار يالاپ.
قارىغىن، ئاران كەلگەن ئۇ يات ئالچاق
سەمرىپ، چوت سوقىدۇ كوڭلى خۇش چاغ،
قان، تەرىڭ كېتەر ئۇنىڭ ئاچ نەپسىگە،
قالدىڭ سەن لەۋنى چىشلەپ، بولۇپ قاششاق.
ئېلىمسەن، مۇڭغا پاتقان ۋەيران يۇرتۇم،
ئاچ دۇشمەن ياڭاق چاققان خازان يۇرتۇم.

خۇدانى تاشلاپ قويۇپ، تاپتىڭ «خۇدا»
ئۇ سېنى ئەل ئىشقىدىن قىلدى جۇدا.
شۇ «خۇدا» باشلاپ كەلدى بار ئاپەتنى،
بەخت يوق، خورلۇق يەتتى ساڭا ئۇدا.
ئاتالمىش شۇ «خۇداسى» تۇرغان جاللات،
ھەر سوزى قان، ياش، ئاچلىق، ئاھۇ-پەريات،
بېھوش بوپ دۇرۇتىدىن سەن بىلمىدىڭ،
بىر كۈنى بىلىپ قالار ئۇرۇق-ئەۋلات،
ئېلىمسەن، مۇڭغا پاتقان ۋەيران يۇرتۇم،
شەيتانغا ئىمان ساتقان ئادان يۇرتۇم.

يات دۇشمەن پىتنىسىگە قۇلاق سېلىپ،
دوستىڭنى خوپ زارلاتتىڭ دۇشمەن بىلىپ.
ئۇقىنىڭ تەييارلىدى ساڭا ئورا،
كوپ ئوتمەي ئۇمۇ چۇشتى ئاخىر كېلىپ.
سادىدىلىق شۇ خۇيىڭغا ياتلار زوقمەن،
ئاغزىدا «ھى-ھى» قىلار دىلىدا ئوچمەن.
قوي، بورى ياشىغانمۇ بىر قاتاردا،
بورىنى قوي يېگەننى كىمكەن كورگەن؟
ئېلىمسەن، مۇڭغا پاتقان ۋەيران يۇرتۇم،
ياتقا كەڭ، ئوزگە قاپقان سەرسان يۇرتۇم.

بەختىم دەپ كورەڭ سوزلەپ داغ سۇ ئاپتىڭ،
ئاق ئاننى كورمەي قويدۇڭ زاغرا ياقتىڭ.
ئىشلەيسەن تورت جان بولۇپ يېرىم قوساق،
ئوتكەندە باللىرىڭنى قانداق باقتىڭ،
ئەپتىڭدىن توپا ياغار سەن كۈلسەن،
دەردىڭنى ئوزەڭ بىلىپ جىم ژۈرسەن،
قازىنىڭ داتلىشىپتۇ ماي كورمەستىن،
خوجايىن چىش كولىسا تەلمۇرسەن.
ئېلىمسەن، مۇڭغا پاتقان ۋەيران يۇرتۇم،
ئۆزىدىن قېنى قاچقان ئىمجان يۇرتۇم.

بىر ئار سەن، چولدە كەزگەن ژۈكلەر يۇدۇپ،
خوجايىن رازى ئەمەس شۇنچە يۇرۇپ.
بوزلايسەن ھار كەلگەندە كېتەلمەيسەن،
ئېشەكنىڭ قۇيرۇغىدىن چۇلۇڭ ئۇزۇپ.
قارا تۈن، تېپىرلايسەن ئۇيان-بۇيان،
كاژ پەلەك ساڭا باقماس، سەن ئاتاۋان،
ئوزگىلەر ئەركىن ئېلىپ، بەختىن كۈيلەر،
ھە سەنچۇ، قۇللۇغىڭدا دەرتمەن ھامان.
ئېلىمسەن، مۇڭغا پاتقان ۋەيران يۇرتۇم،
نومۇسى خورلۇق تارتقان ھەيران يۇرتۇم.

ۋۇلقالدەك ئوت ئالارسەن كۈنلەر كېلىپ،
شۇ ئوتتا ياۋنىڭ تەختى پۈتەر يېنىپ.
ئوغۇلار چىن مەرتلىكتىن ئانا تەگرى،
ئەركىنلىك، سائادەتنىڭ نۇرىنى چېچىپ.
ئېلىمسەن، مۇڭغا پاتقان ۋەيران يۇرتۇم،
ئامان بول، كېلەر بىر كۈن دەۋران، يۇرتۇم.

1971- يىل.

غەزەللەر

يېڭى يىل تىلىگى

يېڭى يىل، جان تەسەددۇق كورەيلى تاڭ ساباسىنى،
كوكسىمىز قانسۇن سۇمۇرۇپ زۇمرەتتەك ھاۋاسىنى.

باش ئەگمەس تەڭرى پەرزەندى ئەرك دەپ ماڭدۇق ئالغا،
قەھرىمىز ئېلىپ كەلسۇن بوران-چاقماق ساداسىنى.

«ئەرك، ھۆرلۈك-بىباھادۇر»، جىمى دەرت ئەشۇ قۇللۇقتا»
جەڭلەردە دېگەن ئەجدات ئوقايلى بىز مۇراسىنى.

يوقالسۇن قارا ئىبلىس، ۋەتەن پاكلانغاي ئاپەتتىن،
ياشارسۇن قايتىدىن چوللەر، ئېلىم كيسۇن لىباسىنى.

يېڭى يىل، ئىجىل بولغىن مەزلۇم ئەل بەختىگە مەڭگۈ،
يازايلى بىز سەھىپەڭگە سائادەتنىڭ مىسراسىنى.

نېتەي

بىر كورۇپ ھوسنىڭنى جانان مەن ئادا بولدۇم نېتەي،
دىلخۇشى ئاراملىغىمدىن مەن جۇدا بولدۇم نېتەي.

بىر بېقىپ شوق كوزلىرىڭدە مەھلىيا قىلدىڭ مېنى،
نىگارىم ئىشقىڭدىمەن ئاھ، بىناۋا بولدۇم نېتەي.

مىڭ باللار كەلسە باشقا سەندىن ئۈزمەيمەن ئۈمۈت،
سېنى دەپ چەكتىم سىتەم بەختىم قارا بولدۇم نېتەي.

تۈن بىلەن قاتتىق ئېلىشتىم ۋەسلى تاڭىنى ئىزدەپ،
ئۇشبۇ يولدا يەتتى زەخمەت باغرىم يارا بولدۇم نېتەي.

بىر ئەمەس مىڭ ئومۇردە سەن يار ۋىسالىن كۈيلىسەم،
ئەرزىمەستى، ئەي نىگارىم، مۇپتىلا بولدۇم نېتەي.

قېنى

باغلىرىم توكمەكتە ياپراق گۈل ئۈزار جانان قېنى؟
گۈللىرىمگە مەڭگۈ خۇشتار ئاشىقى رىزۋان قېنى؟

ئوتتى يىللار، غەمدە دىللار ھىجرىدە مەن كويگىلى،
كېلىمەن دەپ كەلمىدى ئۇ ۋەدىسى يالغان قېنى؟

تۈن-كېچە، زۇلمەت ئىچىدە مەشۇغى ئىزلەر ھامان،
شۇم رەقىپكە نەيزە ئۇرغان شىر ژۈرەك پالۋان قېنى؟

كەلگىن تېزىراق، بولما نامەرت ئومرىمىز كورسۇن ۋىسال
كەلمىسەڭ سولمامدۇ گۈل ژۈرەكتىكى ئارمان قېنى؟

باھاردا

باھار چېغى كىرىپ باققا كوردۇم تاڭ شامالى بار،
بېغىم گۈللەرگە پۇركەنگەن ئەجەپ خۇشخوي جامالى بار.

قىلىپ تاماشە گۈللەرنى باقسام شۇ چىمەنلەرگە،
قىزىل گۈلۈم چېكەر ھەسرەت ئۇنىڭ خامۇش چىرايى بار.

دېدىم گۈلگە بولۇپ دىلكەش: «نىچوك خۇش چىراي ئاچمايسەن؟»
نىچۇك غەمكىن بىشىڭ ئەگدىڭ قۇلۇڭنىڭ بىر سوئالى بار.

گۈلۈم ئېيتۇر: «ئەي مەرت باغۋەن، كۈتسەم بۇلبۇلۇم كەلمەس،
ئۇنىڭ ھىجرىدە سارغايدىم، گۈلۈڭنىڭ نە ئامالى بار؟»

دېدىم گۈلگە: «باھار پەيتى ئۈمۈتسىز بولما يارىڭدىن،
بۇلبۇلۇڭ كېلەر تاڭدا، بۇ ھىجرانىڭ ۋىسالى بار».

ئاي-يۇلتۇزلۇق كوك بايراق

كوپ-كوك ئاسمان رەڭگىدە،
ھېچ ئۆزگەرمەس مەڭگۈگە.
بارچە تورك قەلبىدە،
لەپىلدەيدۇ تۇغىمىز-
ئاي-يۇلتۇزلۇق كوك بايراق،
ئاڭا دىلدىن بىز ئامراق.
بوۋام ئوغۇز شانى بار،
شۇ بايراقتا نامى بار.
مىللىون شېھىت قانى بار،
لەپىلدەيدۇ تۇغىمىز-
ئاي-يۇلتۇزلۇق كوك بايراق،
ئاڭا دىلدىن بىز ئامراق.
نامى شەرقىي تۈركىستان،
ئەجدادىمىز ياشىغان.
بىزگە مەنسۇپ بۇ ماك ،
لەپىلدەيدۇ تۇغىمىز —
ئاي-يۇلتۇزلۇق كوك بايراق،
ئاڭا دىلدىن بىز ئامراق.
تورك ئوغلى، ئەي ئارسلان،
ياۋغا قارشى بار، ئاتلان.
ۋەتەن ئۈچۈن پىدا جان،
لەپىلدەيدۇ تۇغىمىز-
ئاي-يۇلتۇزلۇق كوك بايراق،
ئاڭا دىلدىن بىز ئامراق.
بىزمۇ ئىنسان ئوغلىمىز،
ئازات بولسۇن يۇرتىمىز.
ئاڭا يېتەر قۇربىمىز،
لەپىلدەيدۇ تۇغىمىز —
ئاي-يۇلتۇزلۇق كوك بايراق،
ئاڭا دىلدىن بىز ئامراق.

تارىختىكى ئاق داغلار

رەقىبلەرنى قالدۇرۇپ داغدا

هازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا توختىلىدىغان بولساق، ئەلۋەتتە، ئۆرايىم قۇربان نامىنى تىلغا ئالماي ئۆتەلمەيمىز. چۈنكى ئۇ ئوتتۇزىنچى يىللاردا شېئىرىيىتىمىز ئاسمىنىدا يانغان يورۇق يۇلتۇزلارنىڭ بىرى ئىدى. تەغدىر ئىلاھى دەۋىر زورۇۋاللىرى شائىرنى ئۇزاق مۇددەت بۇ سەپتىن چەتكە قاقتى... يەتمىشىنچى يىللاردىن باشلاپ ئۇنىڭ نامى ئەدەبىياتىمىز سەھىپىسىدە قايتىدىن كۆرۈنىشكە باشلىدى. مەلۇمكى بۇ شائىر توغرىسىدا كۆپ ئىبرەتلىك ھېكايىلەرنى ئاڭلىغان. شۇلار سەۋەپ بولدى ئەتىمالىم، يېقىندا شائىر ئۆرايىم قۇرباننىڭ ئۆيىنى ئىزدەپ تاپتىم. يېشى يەتمىشتىن ئېشىپ، ئۇرانى قېرىغان ئەدىپ بىلەن قەدىردانلارچە سالاملىشىپ، كېلىش سەۋەبىمنى ئېيتقاندىن كېيىن،– ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتاردى:

— قانداق ياخشى ھە!– خوشال بولۇپ كەتتى ئۇ،– تېخى يېقىندىلا ئەدەبىياتشۇناس ئالىملىرىمىزدىن بىرى «گېزىتلەردە ھەممە شائىرلىرىمىزنىڭ گېپى بولۇۋاتىدۇ، موشۇ ئۆرايىمنىڭلا گېپى يوق» دەپ چىقىشىۋىدى، مانا قاراڭ، بىزنىڭمۇ گېپىمىز بولىدىغان كۈنلەر كېلىدىكەن. بۇ ھىممەتىڭلار ئۈچۈن كۆپ رەخمەت، ئۇكام، كۆپ رەخمەت! تەرجىمە ھالىمغا كەلسەك، 1921-يىلى ئالمۇتا شەھرىدە دۇنياغا كەپتىمەن. دادام قۇربان موزدۇز ئىدى. ئاپام ئايىمخان ئىسىملىق ئايال ئىدى. بىز 1926-يىللىرى ئىلى تەۋەسىگە ئۆتۈپ كەتكەن ئىكەنمىز. مەن ئون ياشلاردىن ئاشقاندا دادام ۋاپات بولۇپ، ئامرات تۇرمۇشىمىز تېخىمۇ قىيىن ئەھۋاللارغا قالدى.

1933-يىلى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ئولكىدە سەل-پەل ياخشىلىقلار بولغىنى يادىمدا. يېڭى مەكتەپلەر ئېچىلىپ، بىزدەك يوقسۇللارنىڭ بالىلىرىمۇ ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە يەتكەن ئىدى. ئاپام ئۇرۇق-تۇغقانلارنىڭ مەسلىھىتى بىلەن مېنى شۇ يىلى «خەيرىيە» يەنى يېتىملار مەكتىۋىگە ئاپىرىپ بەردى. بۇ يەردە ئالتىنچى سىنىپقىچە ئوقۇدۇم، 1939-يىلى يازدا ئۈرۈمچىدىن ئوقۇشقا بالىلارنى ئالغىنى كىشىلەر كەلدى. غۇلجا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلاردىن مىڭغا يېقىن بالا تىزىملاندۇق. ئىمتىھاندىن بولسا 125 بالا ئۆتۈپتىمىز. ئۈرۈمچىگە بېرىپ شىنجاڭ دارىل مۇئەللىمىندە ئوقۇشنى باشلىۋەتتۇق. مەن لۇتپۇللا مۇتەللىپ، تۇرغۇن ئالماس، ئەلقەم ئەختەم، مەھەممەت قۇربان ئېزىيارى ئوخشاش قەلەمداشلار بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇدۇم. لۇتپۇللا بىلەن مەكتەپنى تۈگەتكىچە بىر پارتىدا ئولتاردۇق.

— ئاڭلىساق سىز لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن غۇلجىدىكى چاغلاردىن يېقىن ئىكەنسىز؟

— شۇنداق بولۇۋىدى، «خەيرىيە» مەكتىۋىدە ئوقۇۋاتقىنىمدا، مەرھۇم يازغۇچىمىز زۇنۇن قادىرى، مۇتەللىپ قاسىميلار ئۇستازلىق قىلاتتى. مەن دىنىي مەكتەپتە بىر نەچچە يىل ئوقىغاچقا سوپى ئاللايار، خوجائەخمەت يەسسەۋىي، ھوۋەيدا، مەشرەپلەرنىڭ نامى بىلەن تونۇش ئىدىم. ئۇلارنىڭ غەزەل، مۇخەممەسلىرى مېنىڭدە ئەدەبىياتقا ھەۋەس ئويغاتقان. بۇ مەكتەپتە زۇنۇن قادىرىنىڭ ئەدىپلىكىنى بىلدىم. ئەدەبىياتقا بولغان ئىخلاس مېنى ئۇ كىشىنىڭ ئىلتىپاتىغا باشلىدى. شۇ چاغدا تاتار مەكتىۋىدە ئوقۇيدىغان لۇتپۇللا مۇتەللىپنى زۇنۇنكام ئۆزىگە يېقىن تۇتىدىكەن. ئۇ كەلگەندە مەن ئۇنىڭ بىلەن دوستلىشىشنى خالاپ قالدىم. مەخسىتىمنى ئۇستاز زۇنۇن قادىرى سەزدى، ئەتىمالىم، ئىككىمىزنى تونۇشتۇرۇپ قويدى. تونۇشلۇغىمىز دوستلۇققا ئايلاندى ۋە مېنى ياخشىلىقلارغا ئېلىپ باردى. لۇتپۇللا بىلەن غۇلجىدا ھەقىقەتەن يېقىن ياشىدۇق. ئۈرۈمچىگە كېلىپمۇ ئىناق ياشىدىغۇ، لېكىن كەيپىياتىمىز ژۇقۇرى ئەمەس ئىدى.

— نېمىشكە؟

— شۇنىڭ ئۈچۈنكى بىزنى 1935-يىلى سابىق كېڭەش ئېلىدە ئوقۇپ كەلگەن كىشىلەر ئوقۇتاتتى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىقىۋالغان جاللات شىڭشىسەي 1941-يىلىغا كەلگەندە ئۆزىدىكى نىقاپنى ئېلىپ تاشلاپ، ئۆلكىدىكى خەلقنىڭ ھالاۋىتىنى يوقاتتى. قولىدىن ئىش كېلىدىغان كىشىلەر، ئىلغار پىكىرلىك مەدەنىي-مائارىپ خادىملىرى، ئەدىپ ۋە سەنئەتكارلارنى تەقىپ ئاستىغا ئېلىشتى. تونۇگۈن كورگەن كىشىمىز بۈگۈن يوق. «نەگە كەتتى» دېگەن سوئالغا «قولغا ئېلىندى» ياكى «ئېتىپ تاشلاندى» دېگەن شۇم خەۋەردىن باشقىنى ئاڭلىمايمىز.

مەكتەپتىمۇ ئەھۋال شۇنداق، كۆپلىگەن مۇئەللىملىرىمىزدىن ئايرىلىپ قالدۇق. تېررورلۇق سىياسەت ژۈرەكلەرنى قان، رەڭگىمىزنى سامان قىلدى.

— ئاڭلىشىمچە شۇ يىللىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپ «يىللارغا جاۋاپ»، سىز «مۇڭلۇق قەۋرەم» دېگەن شېئىرلارنى يازغان ئىكەنسىلەر.

— توغرا، لۇتپۇللا مۇتەللىپ «يىللارغا جاۋاپ» شېئىرىنىڭ دەسلەپكى نۇسخىسىنى شۇ چاغدا يازغان. ھەقىقەتتى شۇكى، «مۇڭلۇق قەۋرەم» شېئىرىمنىڭ دۇنياغا كېلىشىگە شۇ شېئىر سەۋەپچى بولغان. گەرچە شېئىرىمدا ئۈمۈتسىزلىك، مىسكىنلىك سېزىلىپ تۇرسىمۇ، خۇرسەنت بولىدىغان يېرىم كوڭلۇمدىكى پۇغانىمنى ئېيتىۋالغانمەن.

— كەچۈرۈسىز، ئەشۇ شېئىرىڭىز توغرىسىدا بىر ۋاقىتلاردا ناخۇش گەپلەر تارالغانكەن؟

— شۇنداق بولۇۋىدى. ئۇ چاغدا مەن تاشكەنتتە ئىدىم. غۇلجىدىكى مەكتەپلەرنىڭ بىرىدە بىللە ئوقۇغان ساۋاقداش– قەلەمداش دوستۇم تۇرسۇن قاھھارى ماڭا خەت يازدى. ئۇنىڭ مەزمۇنىدا كىملەردۇ «مۇڭلۇق قەۋرەمنى» لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ دەپ سوز تارقاتقانىمىش. بۇنى ئاڭلاپ، دەسلىۋىدە «مېنىڭدەك بىر

گەپ، «ھەي، ئۆرايىم، مېنىڭ ئىجادىي مىراسلىرىم سېنىڭ شېئىرلىرىڭسىز كېمىيىپ قالاتتىمۇ، شۇمۇ دوستلۇق بولدىمۇ؟» دېيىلسە، مەن قانداق ئادەم بولىمەن. مەسلىھىتىم شۇ–دىلىدا گۇمان قوزغالغان كىشىلەرگە ئەلقەم ئەختەم بىلەن ئۆزەڭنى گۇۋالىققا تارت. چۈنكى «مۇڭلۇق قەۋرەم» سىلەرنىڭ دەپتىرىڭلاردا مېنىڭ نامىم بىلەن يېزىلغان».

شۇ يەردە ئازىراق توختىلىش ھەجەت بولۇپ قالدى. بىز دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇغاندا، ئەلقەم ئەختەمنىڭ بىر ياخشى ئادىتى بار ئىدى. ئۇ ئۆزىگە ياققان قەلەمداشلىرىنىڭ ياخشى شېئىرلىرىنى ئېرىنمەي دەپتىرىگە يېزىپ ئالاتتى. مەن بۇ شېئىرىمنى 1941-يىلى يېزىپ، بىر خىلۋەت جايدا دوستلىرىمغا ئوقۇپمۇ بەرگەن ئىدىم. مانا شۇ چاغدا ئەلقەم ئەختەم «كوچۇرۇپ ئالاي» دەپ سورىغان، كېيىن بىلسەم، «مۇڭلۇق قەۋرەم» ئۇنىڭ–بۇنىڭ دەپتىرىگە قونۇپتۇ. غۇلجىغا كەلگەن بىر سەپىرىمدە تۇرسۇن قاھھارىيمۇ شۇ شېئىرىمنى كوچىرىپ ئېلىش ئىستىگىنى بىلدۈردى.

— «بىر چىقىن» دېگەن غەزىلىڭىز ھەققىدىمۇ شۇ خىلدىكى گەپلەر چىقىپتىكەن.

— «بىر چىقىن» غەزىلىمنى 1948-يىلى يازغانمەن. شۇ چاغدا تاشكەنتتە چىقىدىغان «شەرىق ھەقىقىتى» ژۇرنىلىنىڭ ئىككىنچى ساندا ئاددىي شائىرنىڭ يازغىنى ل. مۇتەللىپتەك مەشھۇر شائىرنىڭ يازغانلىرى قاتارىدا سانالسا، ئامەتتۇ، مەيلى» دەپمۇ خوشال بولدۇم. كېيىن قارىسام، بۇ ئىشىم ئۇستاز، قەلەمداش دوستۇم شەنىگە ياخشى گەپ ئەمەس ئىكەن. ئالدىن تۇرسۇنغا خەت يازدىم: «تۇرسۇن قاھھارىي، ئەگەر مۇۋاپىق كەلسە ئىدى، مەن لۇتپۇللىدەك بىر مەشئىلىمىز نامىغا بىر ئەمەس، ھەممە شېئىرىمنى توھپە قىلغان بولاتتىم، ئەپسۇس، ئۇستاز مېنىڭ ئۇنداق شېئىرلىرىمغا زار ئەمەس، كۈنلار ئېيتقان «ئەرۋاھ ھازىر» دېگەن گەپ راست بولسا، ئۇل زات ماڭا بەشارەت كورسىتىشى تۇرغان يورۇق كورگەن. كېيىن مەرھۇم ئابدىكېرىم رازى قانداقتۇ بىر مۇقامغا سېلىپ ئېيتىپ يۈردى. ئاڭلىسام غۇلجا تەرەپتە «بۇ شېئىر مۇقىمىنىڭ» دېگەن گەپ چىقىپتۇ. مېنى بۇ ئاخمىقانىلىقلاردىنمۇ تۇرسۇن قاھھارىي ساقلاپ قالدى. شۇ چاغدا «يېڭى ھايات» گېزىتىدىمۇ ماقالىلار بېسىلىپ، غودۇر گەپلەرگە جاۋاپ بېرىلگەن ئىدى.

— «مۇڭلۇق قەۋرەم» شېئىرىڭىزنى ئۆز ئاغزىڭىزدىن بىر ئاڭلىسام دېۋىدىم.

— ياخشى بولاتتى، ئامما بىر ئوزۇرلۇك يېرى، خەۋىرىڭىزدە باردۇ، بۇ شېئىرىم ھازىرغىچە بىرەر مەتبۇئاتتا بېسىلمىدى. يېقىندا قولۇمغا ئېلىپ، كوزدىن كەچۈرسەم بەزى يەرلىرىدە قىسمەن سوزۇلۇشلار، ئورنىغا چۈشمىگەن ئىبارىلەر ئۇچراپ قالدى. شۇ يەرلىرىگە قەلەم تەككۈزۈپ گېزىتكە سۇندۇم. تەلەپچان مۇھەررىرلىرىمىزنىڭ تەستىقىدىن ئۆتسە، ئىنشائاللا دىدارلىشىپ قالىمىز.

— خوش، كېيىنكى تەغدىرىڭىز قانداق بولدى؟

— ئوقۇشنى 1942-يىلى تۈگەتتۇق. لۇتپۇللا دەسلەپ ئۈرۈمچىدىكى «شىنجاڭ گېزىتىدە» ئىشلەپ، كېيىن ئاقسۇ تەۋەسىگە كەتتى. تۇرغۇن ئالماس قارشەھەرگە ئاتلاندى. مەن بىر قانچە ۋاقىت ئۈرۈمچىدە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدا ئىشلىدىم. كۆپ نەرسىلەر يازدىم. بىر مەزگىل شېئىرلىرىم ئۈزلۈكسىز چىقىپ تۇردى. كېيىن ئالتايغا بېرىپ، ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدا پائالىيەت ئېلىپ باردىم. 1947-يىلى ئاۋغۇستتا بىر توپ دوستلىرىم بىلەن ئوقۇش ئۈچۈن سابىق كېڭەش ئېلىگە چىقتۇق. توپ-توغرا تاشكەنتكە كەلدۇق. بىر يىل پېداگوگىكا تېخنىكومىنىڭ تەييارلىق سىنىپىدا ئوقۇتقاندىن كېيىن، ئالىي بىلىم يۇرتلىرىغا ئورۇنلاشتۇق. مەن ئوتتۇرا ئازىيە دولەت دارىلفۇنۇنىنىڭ ئەدەبىيە فاكۇلتېتىدا ئوقۇشنى باشلىدىم. ئەپسۇس...

— نېمە بولدى؟

1949-يىلىنىڭ باھارى ئىدى. ئەتىگەن ئوقۇشقا كېلىۋاتاتتىم، ئالدىمدىن نامەلۇم بىر كىشى چىقىپ: «سىز بىلەن يېرىم سائەتتەك سوھبىتىمىز بار، ماشىنىغا چىقىڭ»– دېدى. شۇ سائەتتىن باشلاپ بەختلىك، ئۈمۈنلۈك كۈنلەرگە چېكىت قويۇلدى. راسا بىر يىل يەر ئاستى كامىرلاردا سوراقسىز يېتىپ، كېيىن «ئەيىۋىمنى» بىلدىم. «ۋەتەن خائىنى» ئىكەنمەن. ئالمۇتىدىن كەتكەندە مەن ئالتە ياشلىق بالا تۇرسام، قانداقچە ۋەتەن خائىنى بولىمەن؟» ئەرزىلەرنىمۇ يېزىپ كوردۇم. قۇلاق سالىدىغان ئادەم چىقمىدى. ئون يىلغا كېسىلىپ، جازا لاگېرىغا ئەۋەتىلدىم. ئۇ يەرلەردە تارتقان ئازاپلارنى خۇدايىم ھېچ بەندىسىگە راۋا كورمىسۇن. ئەسلىسەم ئاغرىپ قالىمەن...

— خوش، كېيىن نېمە بولدى؟

— 1956-يىلىغا كېلىپ، سابىق س س س ر ئالىي كېڭىشىدىن مەخسۇس كىشىلەر سىياسىي مەھبۇسلارنىڭ ئىشىنى قايتىدىن تەكشۈرگەندە مەنمۇ باشقىلار قاتارى ئاقلاندىم. لاگېردا ئاستىما ئاغرىقىغا دۇچار بولۇپ قايتتىم. كېچىكىپ ئويلەندۇق، ئائىلە، بالا-چاقا تەشۋىشى بىلەن كۈنلەر ئوتۈۋەردى. شۇنداقتىمۇ يېزىشنى قويغىنىم يوق. بىراق يازغانلىرىم كوڭلۇمنى تولتۇرالمايتتى. پەقەت يەتمىشىنچى يىللارغا كېلىپ ئوزەمنى سەل ياخشى ھېس قىلدىم. تەلىيىمگە ئالمۇتىدا ئۇيغۇر تىلىدا چىقىۋاتقان «كوممۇنىزم تۇغى» ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ يېنىدا «يېڭى ھايات» گېزىتى ئېچىلدى. يازغانلىرىمنى ئەۋەتتىم، بېسىلدى. مانا شۇندىن كېيىن كونا ئوتلار قايتىدىن تۇتۇشۇپ ئانچە-مۇنچە يېزىپ يۈرۈمەن.

— سىز پېشقەدەم شائىرسىز، ھازىرقى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىگە قانداق قارايسىز؟

— ئۇستۈن، ناھايىتى ئۇستۈن. ھازىر شۇنداق شائىرلار يېتىشكەنكى بىمالال ئالدىنقى سەپتە كېتىۋاتقان باشقا مىللەت شائىرلىرىنىڭ قاتارىدا سانايمەن. ئەڭ مۇھىمى ئۇلار شارۋازلىقتىن، چىرايلىق ئىبارىلەرگە بېرىلىپ، مەزمۇندىن ژىراقلىشىش، قۇرۇق مەدھىيۋازلىقتىن خالى بولغاندەك كورۇنىدۇ. يازغانلىرىنى ئوقۇلاشقا، مەناسىغا يېتىشكە تىرىشىمەن. مېنىڭچە شېئىرىيەت شائىرنىڭ ۋىجدان تارازىسىدا ئولچەنگەن قەلبى ساداسىدۇر. شۇ تونۇشتا كوپلىگەن شائىر ئىنىلىرىمىزنىڭ يازغانلىرىنى كۆزىتىپ، خوشاللىقىمدىن ئوزەمگە سىغمىغاندەك ھېس قىلىمەن. مېنىڭ ئىككىنچى قېتىم قولغا قەلەم ئېلىشىمغىمۇ ئەشۇ قەلەمداشلارنىڭ ئەسەرلىرى ئىلھام بەردى.

— ئەگەر سىر بولمىسا ھازىرقى ئىجادىي يېڭىلىقلىرىڭىز ۋە كەلگۈسى ئويلىرىڭىز ھەققىدە ئېيتىپ كەتسىڭىز؟

— بىر ئېغىز سوز بىلەن ئېيتقاندا، شېئىرىيەت– مېنىڭ ۋۇجۇدۇمنى ئىسسىتىپ كېلىۋاتقان مېھىر. شۇ قۇدرەت بىلەن ھاياتىمدا تالاي توسقۇنلار داغدا قالدى. ئامما ياش ئوتۇۋاتىدۇ. ۋاقىت شېرىن تويۇلۇۋالتىدۇ. قېرىۋاتقىنىمغا قارىماي، ئىنساپ-ۋىجدان تارازىسىدىن ئوتكەنلەرنى خەلقىمگە سۇنۇپ تۇرۇشنى قەرىزىم ھەم پەرزىم ھېساپلايمەن.

— ئۆرايىم ئاكا، سىزگە تەن ساقلىق، ئۇزاق ئومۇر، ئائىلەۋىي خاتىرجەملىك ۋە ئىجادىي مۇۋاپپەقىيەتلەر يار بولغاي!

يەھيا تايىرى.
ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى.

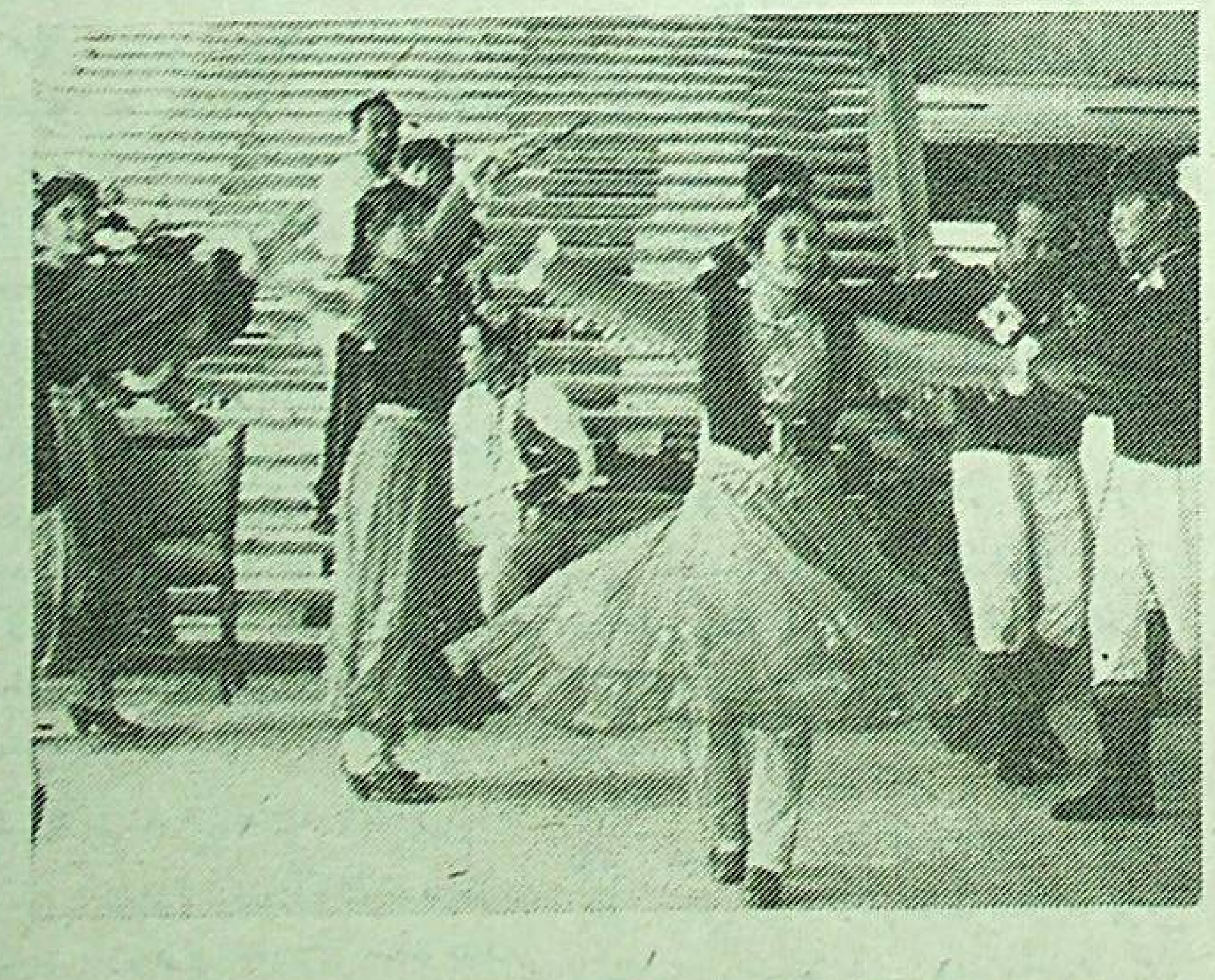

كېيىنكى ۋاقىتلاردا شئۇئار بى-
لەن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئوت-
تۇرىسىدا ئىختىسادىي، مەدەنىي ئالا-
قىلار كەڭ رىۋاجلىنىشقا باشلىدى. بۇ-
نىڭغا مىسال يېقىندا پايتەخت ۋىلا-
يىتىنىڭ چېلەك، ئۇيغۇر ۋە پانفىلوۋ

ناھىيەلىرىدە تۇرپان شەھىرىدىن كە-
گەن ئۇيغۇر ئانسامبلى ئۆز ماھارىتى-
نى نامايىش قىلدى.
سۈرەتلەردە: ئۇيغۇر ئانسامبلى-
نىڭ ئارتىستلىرى.
ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

مەھمۇت قەشقەرىي مەقبىرىسى ۋە ئۇنىڭ بىناكارلىق سەنئىتى

قېدىمىي ئاسارە-ئەتىقىلىرىمىز

مەھمۇت قەشقەرىي مەقبىرىسى ئۇزۇن يىللىق تارىخ ۋە ئۆزىگە خاس بىناكارلىق سەنئەت ئالاھىدىلىگىگە ئىگە تارىخىي-مەدەنىي يادىكارلىقتۇر.

«مەھمۇت قەشقەرىي مەقبىرىسى» قەشقەر شەھىرىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى 45 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئوپال يېزىسىغا جايلاشقان. ئوپال-پامىر ئېتىگىگە جايلاشقان ئۇزۇن يىللىق تارىخ ۋە باي مەدەنىيەت-سەنئەت ئەنئەنىسىگە ئىگە جاي بولۇپ، مەدەنىي يادىكارلىق ۋە ئارخېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈشلەرگە ئاساسلانغاندا، بۇ يەردە تاش قوراللار دەۋرىدىلا ئىنسانلار ئولتۇراقلىشىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. (ئوپال تەۋەسىدىكى ئوپالئارىت، سۇلتان باغ، غوجى قونار، ئاق دالا قاتارلىق قېدىمىي مەدەنىيەت ئىزلىرىدىن باشلانغۇچ جەمىيەت دەۋرىگە ئائىت تاش قوراللار تېپىلدى).

بۇ يەردە قېدىمقى ۋە ئوتتۇرا ئەسىر بۇددا دىنىي مەدەنىيىتى، (ھەزرىتى موللام تېغى باغرىدا «توققۇز قازناق» دەپ ئاتالغان بۇددا دىنىي ئىبادەتخانىسىنىڭ خارابىسى بار). ئىسلام مەدەنىيىتىنى ئاساسى قىلغان ئىلىم-مەرىپەت، ھۈنەر-سەنئەت رىۋاج تاپقان. بولۇپمۇ، قاراخانىيلار دەۋرىدە ئوپال يېزىسى خان ئولكىسىگە قاراشلىق ئاساسلىق يېزىلاردىن بىرى بولۇپ، قاراخانىيلارنىڭ خان جەمەتىدىكى ئاتاقلىق كىشىلەر بۇ يەردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ھەتتا پادىشالارنىڭ دەم ئالىدىغان («خان بېغى» («سۇلتان باغ»)، «تەگيەگاھ»(خانلارنىڭ چەت ئەل ئەلچىلىرىنى كۈتىدىغان مەخسۇس مېھمانخانىسى)، «خان يايلىغى»، «موغ يولى» (شەرق بىلەن غەرىپ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇلۇق كارۋان يولى)نىڭ پامىردىكى موغ قەلئەسى بىلەن ئوتىدىغان يول) «سۇلتان قورغان» لىرى بولغان.

مەھمۇت قەشقەرىي مەقبىرىسىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ياسىلىش شەكلى، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ۋە نەقىش-بېزەكلىرى جەھەتتىن ئۆزىگە خاس بىناكارلىق سەنئەت ئالاھىدىلىگىگە ئىگە ئۇيغۇر ئىسلام ئىمارىتى بولۇپ، ئۇ روزى مەرىكىسى، تىلاۋەتخانا، ئېتىكاپخانا، مەسچىت ۋە قوش مۇنارلىق دەرۋازا قاتارلىق بىر يۈرۈش تۇتاشتۇرۇپ ياسالغان ئۆي-ئىمارەتلەردىن ئىبارەت. روزى مەرىكىسى، تىلاۋەتخانا، ئېتىكاپخانىلار كىسەك، ياغاچ قۇرۇلما، ۋاساجۇپ، تۈز تورۇسلۇق بولۇپ، ئۇنىڭ لىم (خا)، جەگە، پەرمانىلىرىغا خىلمۇ-خىل نەقىشلەر ئويۇلغان. روزى مەرىكىسىنىڭ ئالدى ۋە شىمالىي تەرەپتىكى تاملىرىغا پەنجىرىلىك دېرىزە قويۇلغان. ئارقىسىدىكى بەش ئېغىز كونەكخانىسى ۋە دەرۋازىلىرى، زالى گۈمبەز تورۇسلۇق قىلىپ ياسالغان. پەرمانىلاردىكى قارا سىيا بىلەن «خەتتى پارسى»دا يېزىلغان بېغىشلىمىلارنىڭ مەزمۇنىدىن قارىغاندا، بۇ مازارنى ھىجرىيىنىڭ 1245-يىلى (مىلادى 1829-يىلى) ۋە 1315-يىلى (مىلادى 1897-يىلى) يەرلىك كىشىلەر ئىختىسات توپلاپ، ئىككى قېتىم رېستاۋراتسىيە قىلدۇرغان. روزى مەرىكىسىنىڭ شەرىق تەرەپتىكى ئىككى پارچە پەرمانغا رېمونت قىلىنغان ۋاقتى ۋە رېمونتقا مەدەت قىلغۇچىلار نەزىم ئۇسۇلىدا خاتىرىلەنگەن.

بىرىنچى قېتىم روزى مەرىكىسى، تىلاۋەتخانا، ئېتىكاپخانىسى، ئىككىنچى قېتىم پېشايۋانلىق مەسچىت قايتا رېمونت قىلىنغان. بۇ ئىككى قېتىملىق رېمونت قىلىش جەريانىدا، قېدىمىدىن بار بولغان روزى مەرىكىسى، تىلاۋەتخانا، ئېتىكاپخانىلارنىڭ ياسىلىش شەكلى ئۆزگەرتىلمىگەن. شۇنداقلا، ئەسلىدىن نەقىش ئويۇلغان لىم، جەگە، پەرمانىلىرىنىڭ بۇزۇلمىغان قىسىملىرى يەڭگۈشلەنمەي، ئۆز پېتى ساقلاپ قېلىنغان. ئەپسۇسكى، يېقىنقى يۈز يىل ئىچىدە ئاسراشنىڭ ياخشى بولمىغانلىقىدىن ئارقىسىدىكى تۆرت ئېغىزلىق ھوجرىسى، دەرۋازىلىرى ئورۇلۇپ چۈشكەن. بىر قىسىم جەگىلىرى ئېگىلىپ، ياغاچ پەنجىرىلىرى بۇزۇلغان.

مەھمۇت قەشقەرىي مەقبىرىسىنىڭ دەسلەپكى ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ياسىلىش شەكلى ۋە نەقىش-بېزەكلىرى جەھەتتە ئېنىق يازما ماتېرىيالغا ئىگە ئەمەسمىز. لېكىن مازارنىڭ ھازىرقى شەكلىدىن قاراپ، مېمارچىلىق تارىخىنىڭ تەرەققىيات قانۇنى بويىچە ئىلمىي تەھلىل يۈرگۈزۈش ئارقىلىق مەقبىرىنىڭ بۇرۇنقى شەكلى، سەنئەت ئالاھىدىلىگى ۋە كېيىنكى بىر نەچچە يۈز يىل جەريانىدىكى ئۆزگىرىش ئەھۋالى توغرىسىدا بىر قەدەر توغرا ۋە تولۇغراق ئىلمىي يەكۈنگە ئىگە بولالايمىز.

بۇ خىل بىناكارچىلىقنىڭ شىنجاڭ (شەرقىي تۈركىستان) رايونىدا، ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنلا مەلۇم تارىخىي ئاساسىي بولۇپ، ئىسلام دىنى تارقالغاندىن كېيىن، ئۇيغۇر مېمارچىلىقىغا بىرمۇنچە ئۆزگىرىشلەر كىرگەن بولسىمۇ، يەنىلا بۇرۇنقى ئەنئەنىۋى مېمارچىلىق سەنئىتىگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئىسلام دىنىي ئادەتلىرىنى سىڭدۈرۈش تەرەققىي قىلغان. قاراخانىيلار دەۋرىدە ئىسلام ئەنئەنىسى بويىچە، مەسچىت، مەدرىسلەرگە پەشتاق، قۇببە، گۈمبەز ياساش، ئىشىك-دېرىزە، مېھراپلىرىغا ئەگمە شەكىل (ئاركا) ئىشلىتىشتىن، ئاساسىي قۇرۇلمىسى بولغان تۈۋرۈك، لىم، جەگىلىرىگە گۈل-نەقىش چېكىش، ھوجرا تورۇسلىرىنى ۋاسا جۈپ قىلىپ ياساش ئۇسۇللىرى ئومۇملاشقان. شۇنىڭدەك، پادىشا ئەمەلدارلار ۋە مەشھۇر زاتلارنىڭ قەۋرىسى ئۈستىگە، تۈۋرۈك، لىملار بىلەن ۋاسا جۈپ تۈز تورۇسلۇق پېشايۋانلارنى ياساپ، پەنجىرە ئورنىتىش ياكى قەۋرىنىڭ تۆرت ئەتراپىغا رېشۇتكا قويۇش، كېسەك ياكى خىش بىلەن قەۋرە قاتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇغ ياكى ئەلەم قاداش قاتارلىق شەكىللەر قوللىنىلغان. شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىكى ھەر قايسى جايلاردا تۈۋرۈك-لىملارنى چىتىشتۇرۇش، كېسەك ياكى تال چىۋىقلارنى توقۇپ ئارىلىقنى توساپ، كاكىل لاي بىلەن سۇۋاش ئارقىلىق، قوشام ئۆيلەرنى ياساش ئاساسلىق ئورۇندا تۇرغان. بۇ ئۆي-ئىمارەتلەردىكى نەقىش-بېزەكلەر ئاساسىي جەھەتتىن ياغاچ ئويما نەقىش، گەج قاتۇرما نەقىش، تاش رەڭ سىزما نەقىش، قاش تېشى ئويما نەقىش، گۈللۈك نەقىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ياغاچ ئويما نەقىش ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان.

قاراخانىيلار دەۋرى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن بىناكارلىق تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، تام ئۈستىگە لىم، جەگىلەرنى بىۋاستە قويۇش ياكى لىم، جەگە ئىشلەتمەستىن، خىش ياكى كىسەك بىلەن ئەگمە چىقىرىپ، يېپىش ئۇسۇلى كەڭ قوللىنىشقا باشلىغان. مەھمۇت قەشقەرىي مازىرىدىكى تۈز تورۇسلۇق ۋە ئەگمە گۈمبەز تورۇسلۇق ئىككى خىل ياسالغان ئىمارەتلەر ئەمەلىيەتتە ئوخشاش بولمىغان دەۋرلەردىكى مېمارچىلىق سەنئىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

مەقبىرىنىڭ نەقىش-بېزەكلىرى كۈچلۈك دەۋرى خاراكتېرىگە ئىگە بولۇپ، بىناكارلىقتا دەسلەپكى ئۇسۇل-ياغاچ ئويما نەقىش ئىشلىتىلگەن. ياغاچ ئويما، سىزىقچە ئويما، تەكشى يۈز ئويما، كۆپتۈرمە ئويما قاتارلىق تۈرلەرگە بۆلىنىدۇ.

مەھمۇت قەشقەرىي مەقبىرىسىدىكى نەقىشلەر ئىچىدە سۇخەر، غۇنچە، چېچەك، ياپراق، ئۈزۈم، بادام، يازا، كورگۈل، شەددە ۋە ھەر خىل گۈل-ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلىدىن ھاسىل بولغان ئون نەچچە خىل نۇسخە بار. بۇلار كېيىنكى دەۋرلەردە ياسالغان ئىسلام ئىمارەتلىرىدە كۆپ رەك قوللىنىلغان.

مەھمۇت قەشقەرىي مەقبىرىسى 900 يىللىق تارىخقا ئىگە ئىمارەت بولۇپ، شىنجاڭنىڭ (شەرقىي تۈركىستان) ئىسلام دىنىي مېمارچىلىق سەنئىتىنىڭ شەكىللىنىش ۋە تەرەققىي قىلىش تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە تارىخىي-مەدەنىي مىراستۇر.

ھەسەن ئابدۇرېھىم.

«شىنجاڭ داشۆ ئىلمىي ژۇرنالى»دىن ئېلىندى.

«ئارزۇ» نىڭ ئالتىنچى سانى

«ئارزۇ» ژۇرنىلىنىڭ نۆۋەتتىكى ئالتىنچى سانى خەلقىمىزنىڭ رىۋايەتكە ئايلانغان قەھرىمانى، مەشھۇر قوشاقچى سادىر پالۋاننىڭ (سۈرىتى مۇقاۋىنىڭ ئۈچىنچى بېتىگە بېرىلگەن) تەرجىمە ھالى، پائالىيەتلىرىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش بىلەن ئېچىلغان. ژۇرنالنىڭ باش مۇھەررىرى ئەخمەتجان ھاشىرىنىڭ «ئارزۇ» نىڭ بىر يىل جەريانىدا بېسىپ ئۆتكەن جاپا-مەشەقەتلىك يولىنى يورۇتۇپ بېرىدىغان «ئىزگۈلۈك شۇنداق باشلانغان» ناملىق ماقالىسى، ژۇرنال نەشىر قىلىنغانلىقىنىڭ بىر يىللىقىغا بېغىشلانغان ژىغىن روھى توغرىلىق يېزىلغان «خەلق ئىخلاسى» دەپ ئاتىلىدىغان ماتېرىيال ئورۇن ئالغان.

—ژۇرنالخانلار «ئارزۇ» سەھىپىلىرىدىن شائىر ئابدۇكېرىم غەنىيېۋنىڭ «ساتار ئالىسى» ناملىق رىۋايەت-داستانىنى، سەئۇدىيە ئەرەبىستانىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان كامال ئابدۇللا-تاشقىنىنىڭ بىر تۈركۈم غەزەللىرىنى ھەمدە قوشاقچى يولداش قارى قادىروۋنىڭ «كېلەرمۇ بەختىڭ، مەردانە خەلقىم» ماۋزۇسى ئاستىدا بېرىلگەن قوشاقلىرىنى ئوقۇشى مۇمكىن.

سابىق مىلىتسىيە مايورى مارس ھەۋەيداروۋ ئون نەچچە يىلدىن بېرى ئەدەبىياتىمىزدا ۋايىغا يەتمىگەن ساھا-مىلىتسىيە خادىملىرى پائالىيىتىگە بېغىشلانغان ھېكايە، ئوچېركلارنى يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ مەزكۇر سانىدا «چېلبورىلەر ئوپېراتسىيەسى» ناملىق پوۋېستى بېسىلغان.

ھۆرمەتلىك ژۇرنالخانلار «ئارزۇ» نىڭ ئالتىنچى سانىدىن ئۆزلىرىنىڭ تەلەپلىرى بويىچە بېرىلىۋاتقان مەھەممەت ئىمىن بۇغرانىڭ باتۇر ئەرشىدىن تەييارلىغان «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» ۋە شېرىۋاخۇن باراتتەييارلىغان مەھمۇت قەشقەرىينىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى» ئەسەرلىرىدىن بېرىلىۋاتقان ماتېرىياللارنىڭ داۋامىنى ئوقۇش پۇرسىتىگە ئېگە بولىدۇ.

ژۇرنالدىن ئورۇن ئالغان مۇئەللىم يارمەھەممەت قۇربانىيازوۋنىڭ «ئۇيغۇر ماتارىپىنىڭ تارىخى»، ئاسپىرانت ئالىمجان ئىبلىۋالدىنىڭ «زەلىلىي غەزەللىرىدىكى «راۋىي» ئېلېمېنتى» دەپ ئاتالغان ماقالىلىرىنى، شائىر مالىك سادىروۋ تەرجىمىسىدىكى «بولغارلار ۋە ئۇلارنىڭ تارلىق ساز ئەسۋاپلىرى» ناملىق ماتېرىياللار بىلەن تونۇشالايدۇ.

ژۇرنال ئىچىدىكى ژۇرنال-«ئاق تېرەك، كوك تېرەك» نىڭ بۇ سان سەھىپىلىرىدە شائىر ئابدۇمېجىت دۇلەتنىڭ باللار تىلىنى ئەۋرىشىملىككە ئۆگۈتىشكە مايىل «سوز ئويۇنلىرى»، مۇمىن ھەمرايېۋنىڭ بىر قاتار شېرىي چوچەكلىرى ۋە ئەكرەم سادىروۋنىڭ «دان بىلەن دېخان» سەرلەۋھەلىك رىۋايىتى بېسىلغان.

بۇلاردىن باشقا باللار ژۇرنىلىغا ئاددىي، شېرىي، ھېساپلىق ھەم چوچەكلىك تېپىشماقلار بېرىلگەن. ژۇرنالنىڭ ئاكتىۋىستى ھاجىئەكبەر رەخمىدىنوۋ توپلىغان «ھېكمەتلىك سوزلەر» بېسىلغان.

بىر ياخشىغا بىر يامان ھەر جايدا بار،
ئىككى ياخشى بىر بولغان قەيەردە بار.

دېگەندەك، دۇنيانىڭ ئۆزى ساپ ياخشىلىقتىن تەركىپ تاپمىغانلىقى تەبىئىي. ھاياتىمىزدا ئۇچراپ تۇرىدىغان تۈرلۈك ئۇقسان، ئىللەتلەرنى پاش قىلىدىغان، مەسخىرە ئاستىغا ئالىگىر» دېگەن بولۇمدىن ئورۇن ئالىدىغان ھەجۋىيلەر ژۇرنالنىڭ «لاخشىغان.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، ژۇرنال تەھرىراتى «ئادەم ئەتكەنگە تازىم ئەت» دېگەندەك، ھازىرقى ئېغىر ئىختىسادىي شارائىتتا ژۇرنالنىڭ داۋاملىق چىقىشىنى تەمىنلەشكە سالماقلىق ھەسسە قوشقان بىر قاتار جان كويەرلەرنىڭ رەسىملىرى بىلەن تىزىملىكىنى بېرىش بىلەن ئۇلارغا مىننەتدارلىق ئىزھار قىلغان.

ژۇرنالنىڭ بۇ قېتىمقى سانىنىڭ باھاسى 500 سوم.

ئا. ھېزىم،
«ئارزۇ» ژۇرنالىنىڭ خادىمى.

ھاياتىنىڭ سەكسەنىنچى باھارىنى كورۇپ ئۈلگۈرگەن پېشقەدەم شائىر سۇلتان مۇھەممەت يۇسۇپىي قەلىمىنىڭ سىياسى تۈگىگىنى يوق. ئۇ بۈگۈنكى كۈنىمۇ ياخشى-ياخشى شېئىر-غەزەللەرنى يېزىپ، تەھرىراتىمىزغا سۇنماقتا. بىز خۇش پېيىل قەلەمداش ئاتىمىزنىڭ يېڭى شېئىرلىرىنى گېزىتخانلارغا تەقدىم قىلىۋاتىمىز.

سۇلتان مۇھەممەت يۇسۇپىي

قەلب نىداسى

ئىنسان

قەلەمكەش ئىنسان سۈرىتىن سىزغاندا مۇلدىن بۇرۇن،
ئاۋۋالىگە ئەلىپ يېزىپ، ئاخىرىن يېزىپتۇر نۇن.
ئەلىپتەك قامىتى ئاخىر بۇ ئىنساننىڭ بولۇپ نۇن،
تارتقۇلۇقلارنى ئۇ تارتىپ ئوتەركەن جىگەرى خۇن.
ياشلىقىدا ئىنسان ژۇرەركەن ئەلىپتەك غادىيىپ،
خالىغىنىنى قىلاركەن ياشلىق غۇرۇرغا تايىنىپ.
لېكىن سۇدەك ئېقىپ كەتكەنلىگىن بىلمەي ياشلىقنىڭ
ئاخىرى پۈكلىنىپ نۇندەك قالۇر چىرايى سارغىيىپ.
ياشلىق غېنىمەتتۇر قەدرىنى كىمكى بىلسە ئاقىل،
ياشلىقتا ئىلىم، ھۈنەرگە ئېگە بولمىغان غاپىل.
قۇرۇق ھا-ھا، كۈلكە بىلەن ئومرىنى قىلسا زايە،
ژۇرسە مەن ئىنسان دەپ ئولۇقلار نەزىرىدە جاھىل.
«ياشلىغىڭ-پادشالىغىڭ ھەر تەرەپتىن گۈل كېلۇر،
ئاڭلا بەش كۈندىن كېيىن سىنىڭ قېشىڭغا كىم كېلۇر».
دەپ ئاتا-بوۋىلىرىمىز ئېيتقان سوزلىرى شېرىن،
كوپنى كورگەن دانىشمەن ئۇنى ئېيتقاندۇركىم بىلۇر.
دەرىخا، ئوتتى ئومۇر، يېنىپ كەلتۈرگىلى بولماس،
دادىل قەدەم قويۇپ بىر ئىشقا يەڭ تۈرگىلى بولماس.
كاللىدا يوق مۇھاپىزەت جىسمىدا يوق خۇش تائەت،
بىداۋا قېرىلىق دەردىن تېۋىپقا يەتكۈزگىلى بولماس.

كاككۇك

دىلى خۇشلۇق تاپمىدىڭ جاھاندا كاككۇك بىچارە،
سايرايسەن تاغدا، گاھ باغدا، دەردىڭگە تاپماي چارە.
ھامان سايرايسەن پىغاندا ئەيلەپ نالەيۇ-زار،
قايسى بىرەھىم سۇنۇق دىلىڭغا بەردى ئازار.
نوزەك بىر گوزەل قۇش، ئەجابا كوڭلۇڭ مىسكىن،
قانچە-باھارۇ-يازلار دىلىڭ تاپمىدى تەسكىن.
دەرت-ئەلىمىڭ چوڭدۇر ئامما كىچىككىنە جىسمىڭ،
جىسمىڭغا كاككۇك دەپ ئەجەپ ياراشقان ئىسمىڭ.
ئەينە ئىشىق ئەھلىنىڭ پۇغان بىرلە ئوتەرمىش كۈنى،
بۇنىڭ مىسالىدۇر بىچارە كاككۇكنىڭ غەمكىن ئۈنى.
ئەجەپ خۇشلۇق بەخش ئېتەر ھەممىگە پەسلى باھار،
بۇنىڭ ئەكسىچە كاككۇك ئەيلىسە پىغانۇ-زار.
كاككۇك قىسسەسىنى ھاياتقا مەن قىلدىم قىياس،
ئەي سۇلتان ئەزمىڭدە شۇنداق بولسۇن بىر ئاساس.

جاھان ماجراسىدىن تامچە

ناگاھان بىر دوستۇمغا دېدىم قېنى ماڭا باق،
جاھان ماجرالىرىدىن ئاغرىقمۇ سەن ياكى ساق!
دېدى ئول غەمكىن ئاۋۇشتا «كورگىنىكى چىرايىم،
بۇ ھالەتتە ساق دېسەم، ئەلۋەتتە ئېيتۇرسەن ياق.
ئەشئار سەنئىتىدە بىر ئاياپ رۇبائىي كورسەڭ،
يېزىپ قەدرىن بىر لەۋھە تاختىغا دىۋارغا قاق.
مىللەتكە تەگدىمۇ ئەپلەر سەندىن ياكى يوق،
يوق بولسا ئەگەر، سەن قۇرۇت يېگەن گوياكى قاق.
ئايا دوستۇم ئوتۇمىز بىر كۈن پانى جاھاندىن،
مەنىسىز ۋە مەنىسى پېقىراز پەلەكتىكى چاق.

قەبرىستانغا زىيارەت

ئېيتتى رەسۇلىللا: قەبرىستاننى قىل زىيارەت،
ئولۇم-ئاخىرەتنى ئويلاش بۇ ھەم بىر دىيانەت.
مانا كوك مايسە ئۈنگەن قەبرىدە ياتار بىر ئىنسان،
بۇنىڭ ھالى نەدۇر ھەق ئۇنى قىلدى پىنھان،
بۇ قەبرى-لەھەتلەردە بار تۈرلۈك ئالامەت،
خاتىرجەم ياتۇرمىش ئىمانى بولسا سالامەت.
تىرىكلىكنى غەنىمەت بىل، ياراغىڭنى راسلا ئەي قول،
نارقامدىن ئەۋلات ئەۋەتىپ بېرەر دەپ بولما گول.
ۋاپاسىز دۇنياغا قويما كوڭۇل ئەي، ئىنسان،
ئولۇم ھەم خۇدانى ئەستىن چىقارما دېگەن لوقمان.
ۋاھ، قاچانكى قەبرىستاننى قىلساڭ دوست زىيارەت،
قەبرىمدە كوك مايسە كورۇپ باھاردا مېنى ياد ئەت.

مۇئەللىپنىڭ ئىلتىماسى بىلەن شېئىرلارنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» گېزىتى جەمغۇرمىسىغا ئەۋەتىلىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك كىتاپ مۇزېيى

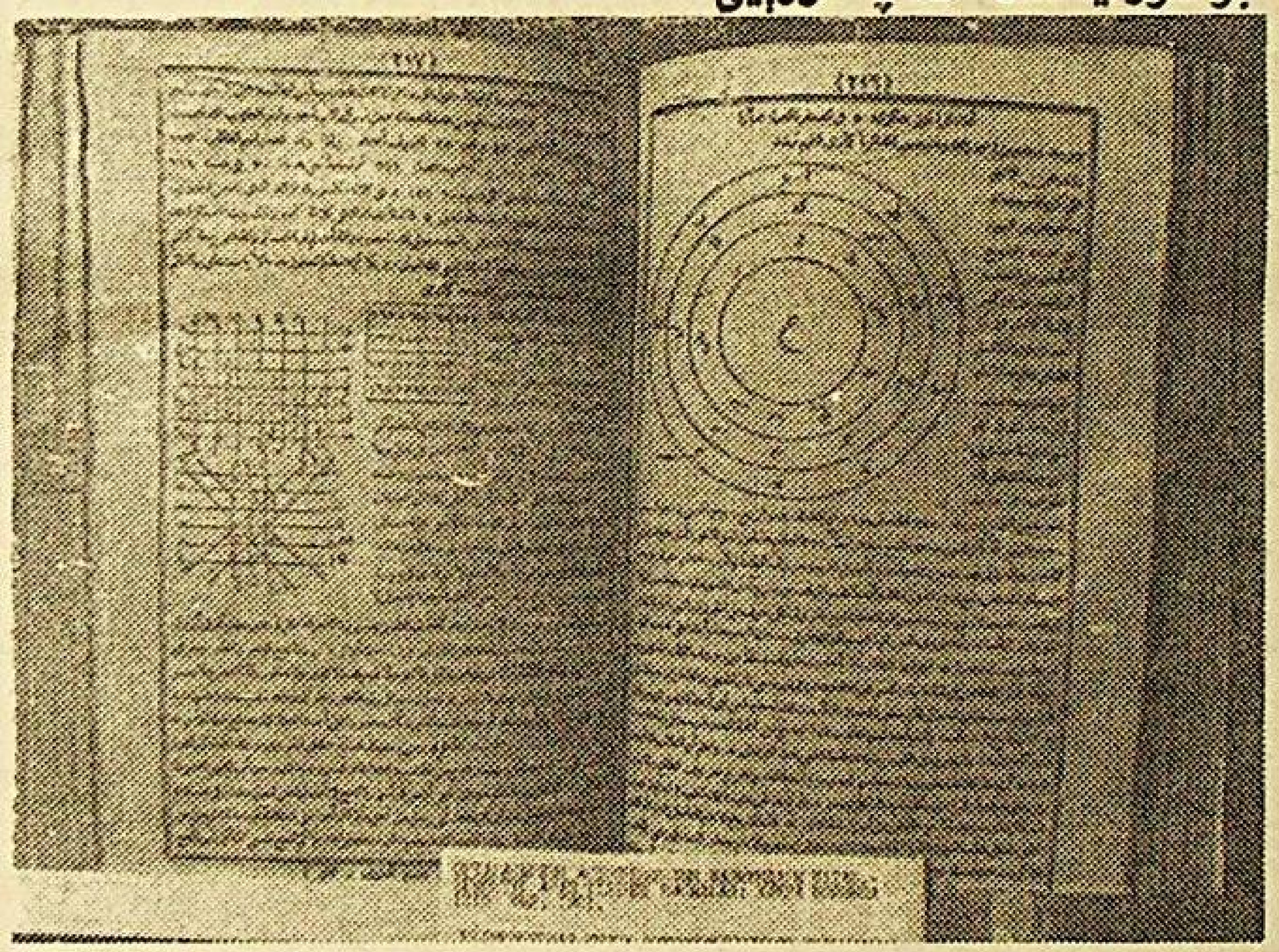

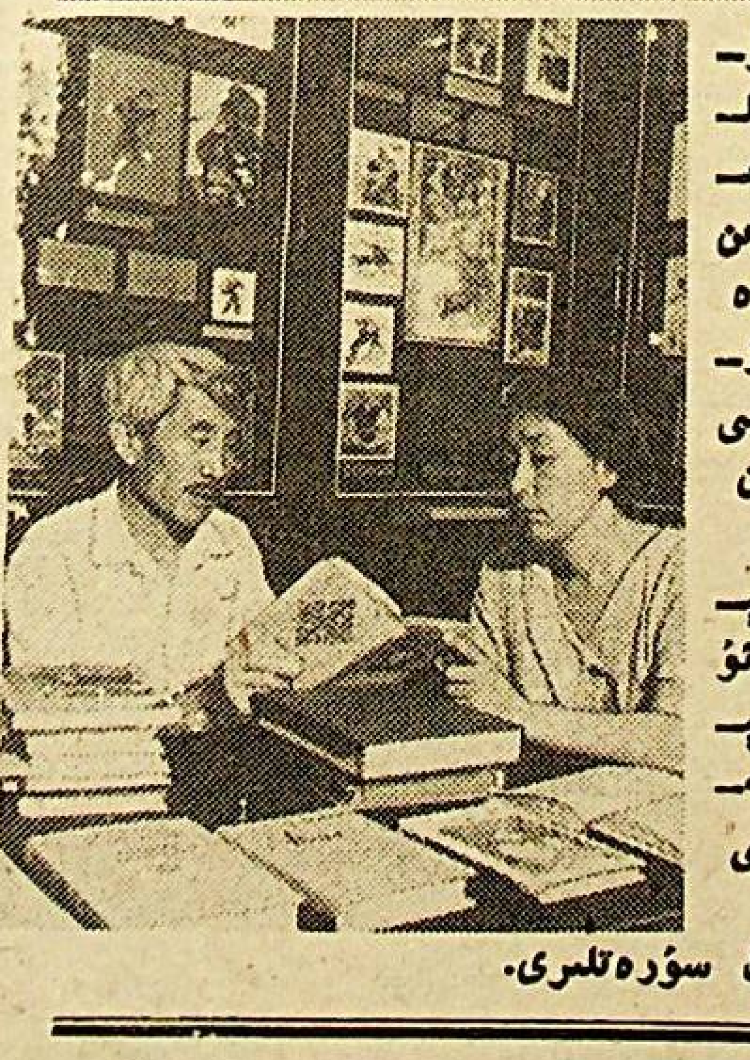

ئالمۇتا. قازاقىستان جۇمھۇرىيەتلىك كىتاپ مۇزېيىغا كەلگەن ھەر بىر ئادەم چوڭ قىزىقىش بىلەن قەدىمىي زاماندىن تارتىپ تا ھازىرغىچە،بولغان دەۋرگە قەدەر ئەجايىپ قول يازمىلارنى، ھەر خىل شەكىلدىكى كىتاپلارنى كورۇپ، بەھرىمەن بولالايدۇ.

سۈرەتلەردە: 1. مۇزېيى ئېكسپوناتلىرى. 2. موشۇنداق ئۇسۇل بىلەن بىرىنچى كىتاپ بېسىلغان. 3. ئەرەپ يېزىقىدا نەشىر قىلىنغان كىتاپ.4. مۇزېيى خادىملىرى.

م. ۋېنگلوۋسكىينىڭ سۈرەتلىرى.

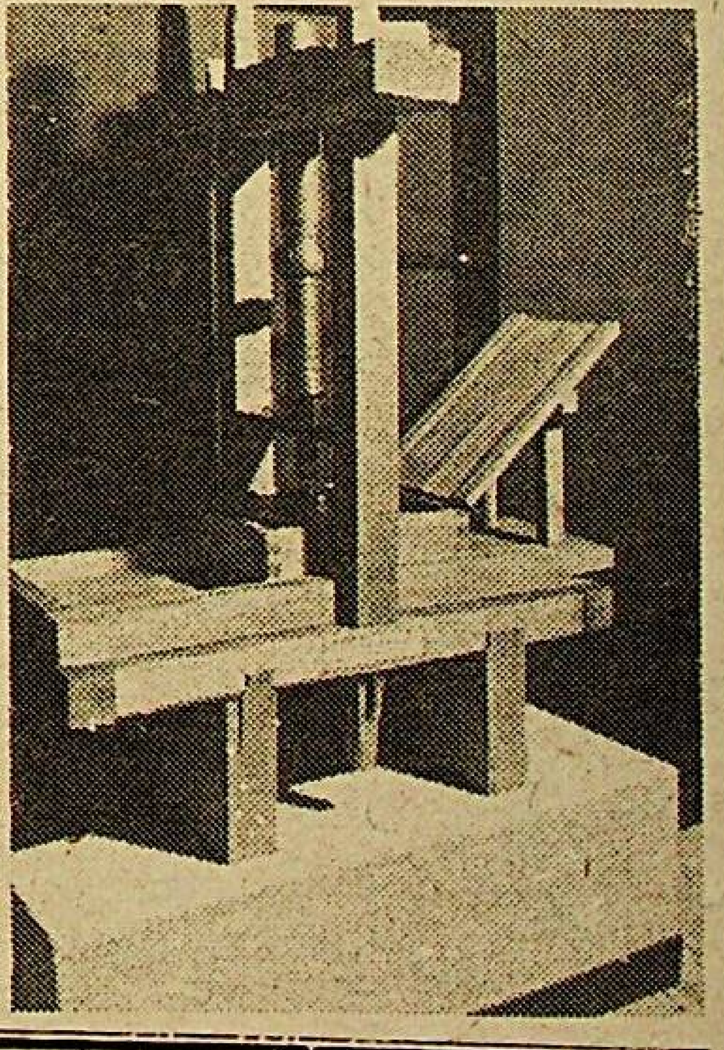

ئوقۇشقا چۈشۈش باشقىچە...

تۈركمەنىستان جۇمھۇرىيىتى. بېيىل ئالىي ئوقۇش يۇرتلىرىغا كىرىشتە ئەندى قوبۇل قىلىش كومىسسىيەسى تۈزۈلمەيدۇ. بۇ ئىش ھەر بىر ناھىيە مەركەزلىرىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ. بۇ يەردىكى قوبۇل قىلىش كومىسسىيەسىنىڭ تەركىۋىگە ئالىي ئوقۇش يۇرتلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، مەكتەپ دىرېكتورلىرى، شۇنداقلا ناھىيەلىك، ۋىلايەتلىك خەلققە بىلىم بېرىش بولۇملىرىنىڭ خىزمەتچىلىرى كىرىدۇ. بېيىل مەكتەپ تۈگەتكەن 60 مىڭ ئوقۇغۇچىنىڭ پەقەت 6 مىڭىلا جۇمھۇرىيەت ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا 150 كەسىپ بويىچە قوبۇل قىلىنىدۇ.

ساختا چەكسىزلىك ۋە ھەقىقىي چەكسىزلىك

3

بىز كۈندىلىك تۇرمۇشتا ۋە ئىلمىي ساھالاردا دايىم «چەكسىز»، «چەكسىزلىك» ئاتالغۇلىرىنى ئۇچرىتىپ تۇرىمىز. ھالبۇكى، زۇقۇرى ساھالاردا ئىشلىتىۋاتقان «چەكسىزلىك»نى تېخى ئۈزۈل-كېسىل ئىسپاتلانغان مۇكەممەل ئۇقۇم دېيىشكە بولمايدۇ. قېدىمدىن تا ھازىرغىچە غەرب ۋە شەرقتىكى ئۇرغۇتلىغان مۇتەپەككۇرلەر بۇ ئۇقتىدا تالاش-تارتىش قىلىپ كەلدى ۋە بۇ مەسىلە شۇڭغىچە ھەل بولمىدى. ئالەمنىڭ چەكلىكلىگى بىلەن چەكسىزلىگى ئۈستىدىكى بەس مۇنازىرە تارىخي، دەز ۋەقە، تولىمۇ ئۇزۇن تارىخ.

گېگىل سان ۋە ئۇلارنىڭ ژىغىندىسىدىن كېلىپ چىققان نەتىجىنى، ھەقىقىي چەكسىزلىك ئەمەس «يامان چەكسىزلىك» دەپ ئاتىغان. «ئېنگېلس يامان چەكسىزلىك بىلەن ھەقىقىي چەكسىزلىكتىن ئىبارەت ئىككى ئۇقۇمنى پەرىقلەندۇرگەن ئېدى. «ماتېماتىكىدا چەكسىز تىزىمنى قوللىنىش ئادەتتە بولمىغان بولسا – دەپ يازىدۇ. ئېنگېلس– پۈتۈن خاتا تويغۇلارنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئېدى، ماتېماتىكىدا ئېنىق بولمىغان، چەكسىز نەرسىگە يېتىش ئۈچۈن، ئېنىق بولغان، چەكلىك نەرسىلەردىن چىقىپ ئىش قىلىدىغانلىغىمىزدىن، بارلىق ماتېماتىكىلىق تىزما، پلىيۇس ياكى مىنۇس بولسۇن، ھەممىسى بىردىن باشلىنىشى لازىم، بولمىسا ساناش مۇمكىن ئەمەس. لېكىن، ماتېماتىكاشۇناسلارنىڭ ئىدىيە جەھەتتىكى ئېھتىياجى ھەرگىز رېئال دۇنيا ئۈچۈن مەجبۇرىي قانۇن ئەمەس.

يەنە شۇنىمۇ ئەسكەرتىش زۆرۈركى، مەشھۇر ماتېماتىكا ئالىمى گائۇس ھەتتا «مەن (چەكسىزلىك) دىن ئىبارەت بۇ ئاتالغۇنىڭ ئىشلىتىلىشىگە قارشى تۇرىمەن، ماتېماتىكىدا چەكسىزلىك پۈت قويۇپ تۇرغىدەك زېمىن يوق» دەپ ئوزۇپ ئېيتقان ئېدى.

كورۇنۇپ تۇرۇپتىكى، چەكسىزلىكنى ئىسپاتلاش ۋە ئۇنى مۇكەممەل ئۇقۇم دەرىجىسىگە كۆتىرىش مۇشكۇل، بۇ مەسىلىنىڭ ئۈزۈل-كېسىل ھەل بولۇشى، ھەر قايسى پەنلەر ۋە ئۇلارنىڭ مۇناسىۋەتلىك ساھالىرىغا ئوخشىمىغان دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىدۇ. قولۇڭلاردىكى ئەسەر مۇئەللىپىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، زۇقارقى مۇددىئا ئاستىدا ئىزدىنىشنىڭ دەسلەپكى نەتىجىسى، كىتابخانلارنىڭ ئەستايىدىل مۇھاكىمە قىلىپ كورۇشىنى ئوتۇنىمەن.

«چەكسىزلىك»نىڭ خۇسۇسىيەتلىرى

«چەكسىزلىك» ئۇمۇمەن تۆۋەندىكى خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە:

1. «چەكسىزلىك»نىڭ چېكى بولمايدۇ، چېكى بولىدۇ دېيىلسە، ئۇ ھالدا ئۇ چەكسىز بولمايدۇ.

2. «چەكسىزلىك» ئۆلچەمسىز (مىقدارسىز) بولىدۇ، ئۆلچىگىنى بولىدۇ دېيىلسە، ئۇ چەكسىز بولمايدۇ.

3. «چەكسىزلىك» ئۈزلۈكسىز بولىدۇ، ئۈزلۈكسىز بولمىغان شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى چەكلىك بولىدۇ.

4. «چەكسىزلىك» يېگانە بولىدۇكى، تەڭدىشى بولمايدۇ. تەڭدىشى بولىدۇ دېيىلسە، ئۇ ھالدا ئىككى «چەكلىكلىك» كېلىپ چىقىدۇ دە، ئۇلار بىر-بىرىگە چەك بولۇپ قالىدۇ.

5. «چەكسىزلىك»نىڭ باشلىنىشى ۋە ئاخىرلىششى بولمايدۇ. باشلىنىش ۋە ئاخىرلىشىش بار دېيىلسە ئۇ يەنىلا چەكلىك بولۇپ قالىدۇ.

6. «چەكسىزلىك» شەكىلسىز بولىدۇ، شەكىلگە ئىگە نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى چەكلىك بولىدۇ.

ئېنىقلىما:

چەكسىزلىك– پايانسىز، مىقدارسىز، تەڭداشسىز، شەكىلسىز ۋە باش-ئاخىرى بولمىغان مەۋجۇتلۇق.

«چەكلىكلىك»نىڭ خۇسۇسىيەتلىرى

1. «چەكلىكلىك»نىڭ ھامان پايانى (چېكى) بولىدۇ.
2. «چەكلىكلىك»نى ئۆلچىگىنى بولىدۇ.
3. «چەكلىكلىك» شەكىلگە ئىگە بولىدۇ.
4. «چەكلىكلىك» ئۈزلۈكسىز بولمايدۇ، ئۈزۈق بولىدۇ.
5. «چەكلىكلىك»نىڭ باش-ئايىغى بولىدۇ.

ئېنىقلىما:

«چەكلىكلىك»– پايانى، مىقدارى، شەكلى، باش-ئايىغى بولغان. شۇنداقلا ئۈزۈق بولغان مەۋجۇتلۇق.

ئۇقۇمنىڭ چەكلىكلىگى

1. مەيلى پۈتكۈل ئىنسانىيەت ۋە مەيلى بىرەر مىللەت ياكى شەخس نۇقتىسىدىن ئېيتمايلى، ئۇلار خالىغان پەيتتە ئىگەللىگەن ۋە ئىگەللەيدىغان ئۇقۇم مىقدارى ھامان چەكلىك بولىدۇ.
2. مۇئەييەن ئۇقۇم ئاڭلاتقان مەنا (ئۇقۇمنىڭ مېغىزى) ھامان چەكلىك بولىدۇ.
3. ھەر قانداق ئۇقۇمنىڭ دائىرىسى (ھەجمى) ھامان چەكلىك بولىدۇ.

ئىنسانىيەت ھازىرغىچە دائىرىسى، مەناسى ۋە مىقدارى چەكسىز بولغان ئۇقۇم، شۇنداقلا ئۇقۇملار سىستېمىسىنى كەشىپ قىلغىنى يوق.

ئاكسىئوملار:

ئۇقۇم ۋە ئۇقۇملار مىقدارى، دائىرىسى ۋە مەناسى ھامان چەكلىك بولىدۇ.

سانىنىڭ چەكلىكلىگى

سان–ئۇقۇم. دېمەك، مىقدارى، مەناسى ۋە دائىرىسى چەكسىز بولغان سان مەۋجۇت ئەمەس.

«سانسىز سان» مەۋجۇت ئەمەس، «سانسىز سان مەۋجۇت» دېيىلسە، سانىنىڭ مەۋجۇتلۇغى ئىنكار قىلىنىدۇ.

نۇقۇل سان بىلەن چەكسىزلىكنى ئىپادىلىگىنى ۋە ئىسپاتلىغىنى بولمايدۇ. ئاتالمىش «چەكسىز سانلار قاتارى» پەقەت ئۆز گەۋدىسى ئىچىدە چەكلەنگەنلىگى ئۈچۈن چەكسىزلىكنى ھامان سىرتىدا قالدۇرىدۇ.

«چەكسىز داۋاملاشتۇرۇش» چۈشەنچىسى سانلار قاتارى گەۋدىسىنىڭ «چەكسىز»لىگىنى ئەمەس، بەلكى، ئىزچىللىغىنى كۆرسەتكىنىدە توغرا بولغان بولىدۇ، شۇلداقتىمۇ ئاتالغۇنى ئۆزگەرتىش كېرەك. مۇبادا سانلار قاتارىنىڭ ئۆز گەۋدىسى چەكسىز بولىدۇ دېيىلسە، ئۇنى يەنە داۋاملاشتۇرۇشنىڭ ئىمكانىيىتى يوققا چىقىدۇ ۋە ئەھمىيىتى قالمايدۇ.

كونكرېت سان، مەنا، ھەجىم ۋە مىقدار جەھەتتىن چەكلىك ئىكەن، كونكرېت سانلار ۋە ياكى كونكرېت سانلاردىن تەشكىل تاپقان ھەر قانداق سانلار قاتارىمۇ چەكلىك بولىدۇ.

چەكسىزلىك – مىقدارسىزلىقتىن ئىبارەت خۇسۇسىيەتكە ئىگە ئىكەن، دېمەك، «چەكسىز سان»، «چەكسىز سانلار قاتارى» دېيىش، «سانسىز سان» ۋە «سانسىز سانلار قاتارى» دېگەن بىلەن باراۋەر بولىدۇ.

قارىغاندا گېگىل، ئېنگېلس ۋە گائۇستەك مەشھۇر شەخسلەر بىھۇدە گەپ قىلمىغاندەك تۇرىدۇ.

شەكىلنىڭ چەكلىكلىگى

ھەر قانداق شەكىل جەزمەن چەككە ئىگە، چەكسىز شەكىل مەۋجۇت ئەمەس. چۈنكى، ھەر قانداق شەكىل مۇئەييەن ئارقا كورۇنۇش ئىچىدە چەكلىنىدۇ.

تۈز سىزىق– شەكىل، دېمەك، «چەكسىز تۈز سىزىق»، «تۈز سىزىقنى چەكسىز داۋاملاشتۇرۇش» ۋاھاكازالارنىڭ ھەممىسى مۇمكىن ئەمەس. پەقەت تۈز سىزىقنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇش مۇمكىن. ھالبۇكى، «چەكسىزلىك» بىلەن «ئىزچىللىق» بىر ئۇقۇم ئەمەس.

ھەقىقىي چەكسىزلىك قەيەردە؟

1. ھازىرقى زامان فىزىكىسى ۋە ئالەمشۇناسلىغى، بارلىق ماسسا-ئېنېرگىيەنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ماددىي ئالەمنى چەكلىك دەپ قاراش بىلەن بىرگە مۇئەييەن شەكىل سۈپىتىدە تەسۋىرلەيدۇ. ھەقىقىي چەكسىزلىك دەل موشۇ ماددىي ئالەمنىڭ ئارقا كورۇنۇشىدىن ئىبارەت. (ئاۋتور بۇ ھەقتە ئۆزىنىڭ «ئالەمنىڭ غەيرى ماددىي قاتلىمى– يوقلۇق» سەرلەۋھەلىك ماقالىسىدا توختىلىپ ئوتكەن) چەككە ۋە شەكىلگە ئىگە بولغان ماددىي ئالەم ھامان چەكسىزلىك ۋە شەكىلسىزلىك سۈپىتىدىكى مەۋجۇتلۇق– «يوقلۇق»نى ئارقا كورۇنۇش قىلغان بولىدۇ.
2. ئاتالمىش «چەكسىز تۈز سىزىق» ئوخشاشلا يۇقارقىدەك ئارقا كورۇنۇش ئىچىدە تۇرىدۇ.
3. خالىغان پەيتتە، ئىنسانىيەت ئىگەللىگەن ۋە ئىگەللەيدىغان ئۇقۇملارنىڭ مىقدارى، مەنىسى ۋە دائىرىسى چەكلىك ئىكەن، بىزنىڭ روھىي دۇنيارىمىزغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ھەقىقىي چەكسىزلىك دەل مۇشۇ ئۇمۇمىي ئۇقۇملار ژىغىندىسىنىڭ سىرتىدا قالىدۇ. بىلىش جەريانى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسى ھەر قانداق پەيتتە چەكلىك بولىدۇ. بىلىشنىڭ مەۋجۇتلىغى بىلمەسلىكنىڭ مەۋجۇتلىغىنى چەتكە قاقمايدۇ، بەلكى بىر-بىرىنى تەقەززا قىلىدۇ. ئۇقۇملار سىستېمىسى مىقدار، مەنا، دائىرە ۋە چەككە ژىغىنچاقلىنىپ، بىلىشنىڭ ئۇمۇمىي گەۋدىسىنى شەكىللەندۇرىدۇ. ھالبۇكى، بىلمەسلىك ھامان بۇ گەۋدىنىڭ سىرتىدا قالىدۇ ۋە بۇ گەۋدىگە ئارقا كورۇنۇش بولىدۇ. دېمەك، بىلىشنىڭ ئۇمۇمىي گەۋدىسىنىڭ سىرتىدا مەناسى، مىقدارى ۋە چېكى بولمىغان ھەقىقىي چەكسىزلىك ھامان مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ.

ماددا چەكسىز پارچىلانمايدۇ

1. زۇقارقى نۇقتەئىي نەزەرلەر ئېتراپ قىلىنغان ئەھۋال ئاستىدا، يەنىلا «ماددا چەكسىز پارچىلىنىدۇ»، «ئاساسىي زەررىچىلەر مەۋجۇت ئەمەس» دېيىش توغرا ئەمەس. ماددىي ئالەم تۇراقلىق ماسسىغا ئىگە چەكلىك ئالەم ئىكەن، ئۇنىڭ چەكسىز پارچىلىنىشىنى تەسەۋۋۇر قىلغىنى بولمايدۇ. چەكسىزلىك– مىقدارسىزلىق ۋە شەكىلسىزلىك ئىكەن، «ماددا چەكسىز پارچىلىنىدۇ» دېيىش، ماددىنى مىقدارسىز ۋە شەكىلسىز دېيىشكە ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە «پارچە» ئۇقۇمى بىلەن «چەكسىزلىك» ئۇقۇمى سىغىشالمايدۇ.
2. گەرچە ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش تارىخى بۇ جەرياننى ئورۇنلاپ ئۈلگۈرمىگەن بولسىمۇ، ھەقىقىي مەنىدىكى ئاساسىي زەررىچىلەر جەزمەن مەۋجۇت. ئاساسىي زەررىچىلەر مەۋجۇت ئەمەس دېيىش– ماددىي ئالەمنىڭ مەۋجۇتلىغىنى ئىنكار قىلىشقا ئېلىپ كېلىدۇ.

ئوبيېكتىۋ زامان–خاتا سەزگۈمۇ ۋە ياكى چىنلىقمۇ؟

(تېزىسلار)

«زامان»– زورۇرى ئۇقۇم. «زامان» ئۇقۇمى كىرگۈزۈلمىسە ھەرىكەت، بولۇپمۇ تېزلىكنى تەسۋىرلەش قىيىنغا توختايدۇ. ھالبۇكى، «زامان» ئۇقۇمىنىڭ زورۇرلىگىنى ئېتىراپ قىلىش، «زامان»نىڭ ئوبيېكتىۋلىغىنى مۇئەييەنلەشتۇرۇشتىن دېرەك بەرمەيدۇ.

قېدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە «زامان»نىڭ ئوبيېكتىۋلىغى ياكى سۇبيېكتىۋلىغى ھەققىدىكى بەس-مۇنازىرە داۋاملىشىپ كەلدى ۋە داۋاملاشماقتا. 20-ئەسىر ئىلىم-پەن مۇھىتى، تولىمۇ قېدىمىي تېما–زامان ھەققىدە قايتا ئىزلىنىشنى تەقەززا قىلىدۇ. قولۇڭلاردىكى تېزىس-ئاۋتور نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، موشۇ خىل ئىزدىنىشنىڭ دەسلەپكى مەھسۇلىدۇر.

1

بىلىش تارىخى نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، «زامان» ئۇمۇمىي دەۋرى ھەرىكەتنى مەنبە قىلىدۇ. ھەرىكەت بولمىسا، «زامان» ئۇقۇمىنىڭ مەيدانغا كېلىشى مۇمكىن ئەمەس. دېمەك، ئۇقۇم سۈپىتىدىكى «زامان» بىلەن ھەرىكەت، سەۋەپ-نەتىجە مۇناسىۋىتىگە ئىگە.

2

«ئوبيېكتىۋ زامان»– تېخى ئۈزۈل-كېسىل ئىسپاتلانمىغان كاتېگورىيە. ئۈزۈل-كېسىل ئىسپاتلانمىغان كاتېگورىيەلەرنى، پەيتلىك ۋاستە ياكى مېتود سۈپىتىدە تونۇشقا بولىدۇكى، پەلسەپەۋى ۋە لوگىكىلىق ئاكسىوما سۈپىتىدە قوللىنىشقا بولمايدۇ.

3

ئاتالمىش «ئوبيېكتىۋ زامان» بىلەن ھەرىكەت، سەۋەپ، نەتىجە باغلىنىشقا ئىگە ئەمەس.

4

سەۋەپ-نەتىجە باغلىنىشىغا (مۇناسىۋەتكە) ئىگە بولمىغان شەيئى ۋە ھادىسىلەر بىر-بىرى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولمايدۇ.

5

ھەرىكەت ئاتالمىش «ئوبيېكتىۋ زامان» بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك ئەمەس.

6

«زامان» فىزىكىلىق ھادىسىلەرنىڭ ھەر قانداق ئالامىتىگە ئىگە ئەمەس.

7

«زامان»نىڭ ئۆزى مىقدارغا ئىگە ئەمەس.

8

ھامان مۇئەييەن ھالەتتە تۇرۇش–ئالەمنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى. ھالبۇكى «مۇئەييەن ھالەت» بولسا، شەكىللىك ۋە شەكىلسىزلىك، چەكلىكلىك ۋە چەكسىزلىك، ھەرىكەت ۋە جىملىق ھالەتلىرىدىن ئىبارەتكى، ئاللىقانداقتۇ «زامان ھالىتى» ئەمەس.

9

روھتىن خالى ئالەم ئۈچۈن «زامان»نىڭ ھاجىتى يوق. ئۆزگىرىش «زامان»نى ئەمەس، بەلكى ھەرىكەتنى شەرت قىلىدۇ.

«ئۆتمۈش»– «ھازىر»لارنىڭ يېشىندىسى، «كېلەچەك» ئەمەلىي رېئاللىق ئەمەس. روھتىن خالى ئالەمنى كوزدە تۇتقاندا، ئالەم ھامان «ھازىر»دا تۇرىدۇ. «ھازىر»نىڭ ئۆزى بولسا «مۇئەييەن ھالەت»كە ۋەكالەتلىك قىلغۇچى ئالماش.

11

«ئۆتمۈش»، «ھازىر»لارنىڭ يېشىندىسى ۋە «كېلەچەك» ئەمەلىي رېئاللىق ئەمەس ئىكەن، ئاتالمىش «ئوبيېكتىۋ زامان»نىڭ گەۋدىسى پەقەت «ھازىر» بولۇشى كېرەك. چۈنكى، روھتىن خالى ئالەمنىڭ ئۆتمۈشى ۋە كېلەچىگى بولمايدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا، «ئۆتمۈش» ساقلانمايدۇ، «كېلەچەك» ئىپادىلەنمەيدۇ ۋە ئۇنىڭغا يەتكىلى بولمايدۇ.

قاسىم سىدىق.

دوتگە ژۇقتىش

(ھېكايە)

سېلىمنىڭ غۇلجىدىن ئالمۇتىدىكى ئىنىسى ھېلىمنىڭ ئۆيىگە چىققىنىغا بىر ھەپتىدىن ئېشىپ قالدى. تەغدىر تەقازاسى بىلەن بىر-بىرىدىن ئايرىلىپ كەتكەن ئاكا-ئۇكىلار ئوتتۇز ژىللىق جۇدالىقتىن كېيىن دىدارلاشقىنى ئۈچۈنمۇ سوراق-جاۋاپلىق گەپ - سوزلىرى تۈگەر ئەمەس.

ھېلىم بولۇپمۇ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن غۇلجىنىڭ قىياپىتىنى كوز ئالدىغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن خۇددى ژىپقا تىزىلغان مونچاقتەك سوئاللىرىغا ئىدىتلاپ جاۋاپ ئالاتتى. باللىق چاغلىرىدىكى ھېچ نىمىدىن غېمى يوق، بىر پارچە قورۇق ئاننى قوينىغا سېلىپ ئويناپ ئۆتكۈزگەن كۈللىرى، ئېگىز تاملاردىن ئاتلىپ چۈشۈپ ئېخى پىشىپ ئۈلگۈرمىگەن غورۇلارنى چىشلىرى قاماپ كەتكىچە يېيىشىپ، راھەتلىنىشلىرىگىچە ئەسلىشەتتى.

- ئاڭلىشىمچە، ئاغىنەم رەجەپ غۇلجىدىكى كارخانىلارنىڭ بىرىگە باشلىق بولۇپتىدەك، شۇ راستمۇ؟- دېدى ھېلىم سوھبەتنىڭ يونىلىشى ئوزگۈرۈش بىلەن،- مېنى سوراپ قويامدۇ؟ ئادەملەرنىڭ مەنسۈپ ئورلىگەندە كونا دوستلىرىنى ئۇنتۇپ قالىدىغان؟- دەپ قوشۇپ قويدى.

- ياق، ئاكا، رەجەپ سېنى كورگەللا يەردە سوراپ تۇرىدۇ. ئۇ ئوزىنىڭ تىرىشچانلىقى، ژۇقۇرى تەشكىلاتچىلىق قابىلىيىتى ئارقىسىدا غوللۇق كادرلار سېپىگە ئوتۇپ، ئەمۇنلىك ئىشلەۋاتاتتى...

- نىمە، ھازىر ئۇلى ئىشىدىن ئېلىۋەتتىمۇ، يە بىرەر «قالپاق» كىيگۈزدىمۇ؟- ھېلىم ئوزىنىڭ ئەندىشىلىك سوئالى بىلەن ئىنىسىنىڭ سوزىنى بولىۋەتتى.

- ئىشتىنغۇ ھايدىغىنى يوق. بىراق،- سەل بوشۇشۇۋاراق قالدى سېلىم،- كۆتۈلمىگەندە ئۇنى «دوتگە ژىقىتىۋەتتى»، قارا.

- نىمە دەيسەنوي، ئوكام؟- بىردىن ھەجەپلەندى ھېلىم،- دوتگە ژىقىتقىنى نىمىسى؟ ئادەمنى دوتگىمۇ ژىقتامدۇ؟

- ئاكا، سەن ھەيران بولىۋاتىسەن، ھە؟- ئىراھلاشقا باشلىدى سېلىم،- بىزدە مىللىي كادرلارغا نىسبەتەن ئىشلىتىلىدىغان، «دوتگە ژىقتىش»، «يولۋاسنى تاغدىن يوتكەش» دېگەنگە ئوخشاش چارە-تەدبىرلەر مەۋجۇت ئەمەسمۇ؟

- ئەستاخپۇرۇللا،- ھېلىمنىڭ ئېخىمۇ دىققىتى ئېشىپ كەتتى،- دوتگە ژىقتقىنى نىمىسى، يولۋاسىڭ نىمىسى؟ چۈشەندۈرۈۋەرەك سوزلىسەڭ؟

- قىسقىسى، ئاغىنەڭ رەجەپنى زاۋۇدنىڭ باشلىقى ۋەزىپىسىدىن كوتۇرۇپ زاۋۇد پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ شۇجىسى- رەئىسى قىلىپ قويدى. «دوتگە ژىقتىقىنى» مانا شۇ.

- قىزىق ھە! خىزمەت ئورنىنى كوتەرسۇئۇ، «دوتگە ژىقتىسۇن» بۇلى قالداق چۈشىنىش كېرەك؟

- ئۈچۈ، ئاكا، مۇلداق دېگىنى،- ئاكىسىغا لەق گەپنى يەتكۈزۈپ بېرەلمىگىنىگە خىجالەت بولغاندەك قىياپەتتە كىردى سېلىم،- ھازىر خىتايدا رەھبەرلىك باشقۇرۇش ھوقۇقى پارتىيەدىن ھوكۈمەت باشلىقلىرىغا، زاۋۇد - فابرىكا، ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ رەھبەرلىرىگە ئوتمەكتە. شۇ سەۋەپلىك، خىتايلار ئەلدى ئېتى ئۇلۇق، سۈپۈرسى قۇرۇق بولۇپ قېلىۋاتقان پارتىيە شۇجىلىقلىرىنى مىللىيلارغا ئوتكۈزۈپ، ماددىي لەپ لەپىقلىق ئورۇنلارنى ئوزلىرى قولغا ئالماقتا. تاشقى جەھەتتىن ژۇقۇرى، ئىچكى جەھەتتىن ھېچ نەرسىنى ھەل قىلمايدىغان مەنسەپكە كوتۈرىشنى بىزدە «دوتگە ژىقتىش» دەپ ئاتايدۇ. شۇلارنىڭ بىرى ئەينە شۇ ئاغىنەڭ رەجەپ.

- ئەلدى چۈشەندىم،- دېدى ھېلىم ئاماكا ئوتاشتۇرۇپ، بىرئىككى شوراپ ئالغاندىن كېيىن، ئېغىر ئۇھ تارتىپ،- ھېلىمۇ رەجەپنى دوتگە ژىقتىپتۇ، ئەگەر ئۇيغا ژىقتقان بولسا، قالداقمۇ قىلاردى، بىچارە ...

ھەبىبۇللا مۇتەللىپ.

ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى

ئۇ چاغدا ئوچۇرىۋېتىمەن

پادىشانىڭ تارىخچىسى بىر دەپتەرگە ئاخماقلارنىڭ ئىسمى ۋە قىلمىشىنى يېزىپ بارىدىكەن. بىر كۈنى پادىشا ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

- ئاخماقلارنى تىزىملىغان دەپتىرىڭدە مېنىڭ ئىسمىم يوقتۇر؟

- بار تەخسىر،- دەپتۇ تارىخچى ئەدەپ بىلەن.

- قايسى قىلغان ئاخماقلىقىمغا ئىسمىمنى يازىسەن؟- دەپتۇ پادىشا ھەجەپلىنىپ.

- بۇلتۇر شەھەردىكى پالانى كاززاپ،-دەپ پادىشانىڭ يادىغا سالپتۇ تارىخچى، -بىر جۈپ ئېسىل ئارغىماق ئەكىلىپ بېرىمەن دېسە، بىر ئەچچە يۈز تىللانى قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدىڭلا، قېنى ئە كىلىپ بەرگىنى؟ بۇنىڭدىن ئارتۇق ئاخماقلىق بولامدۇ؟

پادىشا ھودۇقۇپ قاپتۇ ۋە:

- ئۇ كاززاپ ئارغىماقنى ياكى تىللانى ئەكىلىپ بەرسىچۇ؟- دەپ سوراپتىكەن، تارىخچى جاۋاپ بېرىپتۇ:

- ئۇ ۋاقىتتا نامى شەرىپلىرىنى ئوچۇرىۋېتىمەن.

مەن سېنى قاچان تاپقان

بىر ژىگىت يول ياقىسىدا تۇرغان ياش قىزغا چاقچاق قىلىپ پاراڭ سالغىلى تۇرۇپتىكەن، سەل ئېرىدا كېلىۋاتقان بوۋاي ژۈگۈرۈپ كېلىپ ئاچچىقى بىلەن:

- نىمە دەپ بىراۋنىڭ قىزىغا چاقچاق قىلىسەن؟-دەپتۇ.

- سىزنىڭ نىمە كارىڭىز؟- دەپتۇ ژىگىت ھېچ نەرسە بولمىغاندەك قىياپەتتە،- مەن گەپ قىلسام يات ئادەمگە گەپ قىلمىدىم، بۇ مېنىڭ سىڭلىم بولىدۇ.

بوۋاينىڭ ئېخىمۇ ئاچچىقى كەپتۇ ۋە ساقاللىرىنى تىترىتىپ:

- بۇ مېنىڭ قىزىم، ئەگەر راستىنلا ئۇ سېنىڭ سىڭلىڭ بولسا، دەپ باقە، مەن سېنى قاچان تاپقان؟- دەپتۇ.

باللۇرداق بىلگەن بولسامچۇ

بىر كىشى ھازازۇل خوتۇنىدىن زېرىكىپ ژۈرگىنىدە، ئايالى ئۇ يۇقىسىزدىن ئويىدىكى خىزمەتچى ئايالنى ماختاپ قاپتۇ:

- بىزنىڭ بۇ خىزمەتچىمىز قالتىس بەلەن ئايالدە! تاماققا ئۇستا، ئارتۇق گېپى يوق، ئۇنى-بۇنى دەپ ئادەمنىڭ بېشىنىمۇ قايمۇقتۇرمايدۇ ...

- ئىسىت، شۇ خوتۇننىڭ مىجەز-خۇلقىنى سېنى ئالماستىن بۇرۇن بىلگەن بولسامچۇ!

سۈرەتتە: ئاتاقلىق ئۇيغۇر رەسسامى، پروفېسسور غازى ئەمەت «مۇقام» ناملىق چوڭ ھەجىملىك مايبوياق رەسمى بىلەن ئۇيغۇر رەسساملىق سەنئىتىنىڭ تەڭ ژۇقۇرى موجۇزىسىنى بەرپا قىلدى.

سەلەي چاققان سەيلىدە
كوزىڭىزدىن ئېكەندە

ئوز مىللىتىنى كامسىتىش جىلۋىسىغا ئوزگىلەرگە «ياخشى» كورۈنۈپ ژۈرگەن بىر زىيالى سوۋەت سەلەي چاققانغا ئۇچرىشىپ قېلىپ دەپتۇ؟

- قاراڭ، سەلەيكا، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇنچە- مۇنچە نەرسىلەرنى پەرىق قىلالمايدىغان بولۇپ قالدىم.

-خەلقىمىزنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرىنى كورەلمەسلىگىڭىزنى مەيكۈزىڭىزدىن دېسەم، بايا كوزىڭىزدىن ئېكەندە،- دەپ ئىزاھلاپتۇ سەلەي تەنىلىك كۈلۈپ.

ئېپىزراق بولغاندا...

سەلەي چاققان گوش ئالماقچى بولۇپ بازارغا كىرسە، باھاسى ئىككى ھەسسە ئوسۇپ كېتىپتۇ. بۇنىڭغا قوسىغى كوپكەن سەلەي سۇلغۇن قىياپىدا قالغان- قۇتقان پارچە پۇللىرىنى جەملەپ، ساناشقا باشلاپتۇ.

- سەلەيكا،- دەپتۇ شۇ ئارىدا يۇ يەردە پەيدا بولۇپ قالغان «دوساق» لەقەملىك بايۋەچچە تولۇشى، مەسخىرىلىك بىلەن،- دۇئانغا بېرىسە ئالمايدىغان پۇللارنى ژىغىۋېلىپ نىمە قىلىۋاتىسىز؟

- ئەۋرەم پوكۈەك ئالغاچ كەل دېۋىدى. قارىسام، ئوزەڭ ئېيتقاندەك، بۇ پۇللارغا پوكۈەك كەلمىگۈدەك. شۇنىڭغا بولا يەل توشتۇرۇپ بەرسەم، بىر قېتىم بولسىمۇ ئېپىشكە يارار دەپ، دوساق ئالغىلىۋاتىمەن.

ئا. روزىيېۋ.

جىنايى ئىشلار خەۋەرلىرى

ئالمۇتا: 16-ئىيۇل كۈنى ئالمۇتا شەھىرى بويىچە ئۇيۇشقان جىنايەتچىلىك ۋە كوررۇپسىيەگە قارشى كۈرۈشۈش ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ خادىملىرى تەرىپىدىن جۇمھۇرىيەتلىك «كىك-بوكسىڭ» ۋە كاراتې فېدېراتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى سابىرجان مەمەتوۋنى قولغا ئالدۇ.

ئۇ لاۋازىمىدىن پايدىلىنىپ دۆلەت ھېساۋىدىكى 11 مىللىون 900 مىڭ سوم ئاخچىغا چەت ئەلنىڭ يېڭى ماشىنىسىنى سېتىۋالغان.

ھازىر بۇ ۋاقىە بويىچە مالىيەۋى تەپتىش ئىشلىرى كېتىپ بارىدۇ.

ئالمۇتا: 14-ئىيۇل ئوكتەبر ناھىيەلىك ئىچكى ئىشلار بۆلۈمىگە 1-ئالمۇتا كولخوز بازىرى ئىچىدە نامەلۇم بىرلىرى مېۋە، كوكتات سېتىۋاتقان كىشىلەردىن پۇل بېرىشنى تەلەپ قىلىپ، قالايمىقانچىلىق چىقىرىپ ژۇرگەنلىگى ھەققىدە خەۋەر قىلىندۇ.

ئەتىسى مىلىتسىيە خادىملىرى بازارنى چارلىغاندا ھېلىقى مۇتەھەملەر شەپىسىنى كورسەتمەيدۇ. ئۇگۈنى بولسا، ئەللىكتىن ئوشۇق ساتقۇچىنىڭ ھەر بىرىدىن 300-500 سومدىن ئاخچا ژىققان، 1968-ژىلى تۇغۇلغان ئېرلان جاركىنبايېۋ قولغا ئېلىندى. ھازىر جىنايى ئىش قوزغۇلۇپ، تەرگەۋ ژۈرگۈزۈلمەكتە.

دروۋبا. 28-ئىيۇل كۈنى پايتەختنىڭ «دروۋبا» مەھەللىسىدە تۇرىدىغان م. قۇربانجان دېگەن تېجارەتچى «ئالاتاغ» ناھىيەلىك ئىچكى ئىشلار بۆلۈمىگە «ئولېگ» دېگەن نامەلۇم بىرى ئۇنىڭ شەخسىي «ۋاز-21063» ئاۋتوماشىنىسىنى بۇلاپ كېتىپ، 10 مىللىون سوم تەلەپ قىلىۋاتقانلىغى ھەققىدە خەۋەر لەيدۇ. كوپ ئۇزاققا بارماي، ئوپېراتسىيە خادىملىرى تەرىپىدىن ھېچ قەيەردە ئىشلىمەيدىغان ئولېگ كۇخاېنكو ئاخچا ئېلىۋاتقان پەيتىدە قولغا ئېلىندۇ. ئاۋتوماشىنا قانۇنىي ئېگىسىگە قايتۇرۇلدى. ئولېگ بولسا تەرگەۋ بۆلۈمىگە يەتكۈزۈلدى.

ژارەۋوستوكا. 30-ئىيۇل كۈنى موشۇ مەھەللىنىڭ تۇرغۇنى خ. ئەۋېزوۋ موسكۋا ناھىيەلىك ئىچكى ئىشلار بۆلۈمىگە كېچىسى سائات ئىككىلەردە نامەلۇم بىرلىرى «ژىگۇلى» ماشىنىسى بىلەن «ئالمۇتا-خخج» مارشرۇتى بويىچە يولغا چىقىش ئالدىدا تۇرغان «تۇرىست» ئاۋتوبازىسىغا قاراشلىق ئاۋتوماشىنىغا قۇراللىق ھوجۇم قىلىپ، يولۇۋچىلارنىڭ دوللارلىرى بىلەن ئاخچىلىرىنى بۇلاپ كەتكەنلىگىنى خەۋەرلەيدۇ. ھازىر بولاڭچىلارنى ئىزدەش ئىشلىرى جىددىي كېتىپ بارىدۇ.

قازاقستان. 4. ئاۋغۇست كۈنى ئەتىگەنلىكى سائات 9دا ئالمۇتا ۋىلايىتى چىلەك ناھىيەسىگە قاراشلىق قازاقستان يېزىسىدا 1960-ژىلى تۇغۇلغان ئا. قادىرەلىيېۋنىڭ باشمىيە جاراھىتىدىن ئولگەن جەسىدى ئۆز ئۆيىدىن تېپىلدى.

ئوپېراتىۋ ئىزدىگۈچىلەرنىڭ ھەرىكىتى نەتىجىسىدە ھېچ قەيەردە ئىشلىمەيدىغان ئا. نىكولايچۇك ئېنىقلىنىپ قولغا ئېلىندى. ئولۇم سەۋىۋى تەرگەۋ نەتىجىسىدە ئېنىقلىنىدۇ.

ئالمۇتا. يېقىندا ئەۋېزوۋ ناھىيەسىدە مىلىتسىيە خادىملىرى تەرىپىدىن «ن» ھەربىي قىسمىدا خىزمەت قىلىۋاتقان ئا. ئۇگېربايېۋ بىلەن ھېچ قەيەردە ئىشلىمەيدىغان ئا. بۇگورسكوۋلار قولغا ئېلىندى. ئۇلار ھەربىي قىسمىنىڭ قۇرال-ياراق ئامبىرىدىن 34 دانا «ماكاروۋ»، 11 دانا «ۋالتېر»، 5 دانا «مائۇزېر»، 8 دانا ئاتىش ئارمىيەسىنىڭ تاپانچىلىرى بىلەن ئىسرائىلنىڭ «ئۇزى» ئاۋتوماتىنى ئوغۇرلىغان.

قۇرال-ياراقلار ئۆيىدە يوشۇرۇلغان يېرىدىن تېپىلدى. ھازىر تەرگەۋ ئىشلىرى كېتىۋاتىدۇ. تەرگەۋنى قازاقستان مۇداپىە مىنىسترلىگىنىڭ ھەربىي پروكۇراتورا خادىملىرى ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ.

ئالمۇتا. دولەت ھېساۋىدىكى 4 مىللىون 990 مىڭ 500 سومنى سۇيىستىمال قىلىۋالغان «ئالماز» كىچىك كارخانىسىنىڭ دىرېكتورى يۇ. تەنىنى، 6 مىللىون سوم ئاخچىنى سۇيىستىمال قىلىۋالغان «مۇراگېر» كىچىك دولەت كارخانىسىنىڭ دىرېكتورى ئا. قالشىبېكوۋ ۋە 6 مىللىون 420 مىڭ سوم ئاخچىنى سۇيىستىمال قىلىۋالغان «يېۋا» جاۋاپكەرچىلىگى چەكلەنگەن بىرلەشمىنىڭ دىرېكتورى. ئو. گروسسلارنى ئىختىسادىي جىنايەتنى پاش قىلىش خادىملىرى رەت قىلىپ بولمايدىغان دەلىللەر ئاساسىدا پاش قىلدى. مىلىتسىيە ۋە سېلىق ئىنسپېكسىيەسى خادىملىرى بىرلىشىپ، ئوكتەبر ناھىيەسىدىكى «لېگىس-كولېۋس» كوممېرتسىيەلىك كارخانا دىرېكتورى م. كامىستىراتوۋنى كۈندىلىك سودىدىن چۈشكەن كىرىمدىن دولەتكە تېگىشلىك 4 مىللىون سومنى يوشۇرغان يېرىدە پاش قىلدى.

ھازىر نامى ئاتالغانلار ئۈستىدىن جىنايى ئىش قوزغىلىپ، تەرگەۋ ئېلىپ بېرىلماقتا.

ئالمۇتا. 29-ئىيۇل كۈنى ئالمۇتىنىڭ خەلق ئارا ئائېروپورتىدا قول ژۈكلىرىنى تەكشۈرۈش پەيتىدە تاجىكستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى س. كۈلماماتوۋنىڭ يېنىدىن 3 كىلوگرام 200 گرام ئەپيۇن تېپىلدى. ھازىر ئۇنىڭغا نىسبەتەن قازاقستان جىنايەت قانۇنىنىڭ 214-ماددىسى بويىچە جىنايى ئىش قوزغالدى.

ئالمۇتا. يېقىندا شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىن تۇرىستلىق سەپەردىن قايتقان ئۇكرائىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى پ. زاپولسكىينى ۋە ئۇستىدە ژۇك بېسىلغان «كاماز» ماشىنىسىنى نامەلۇم بىرلىرى بۇلاپ، كېپىللىككە ئېلىۋالىدۇ. ئەندى تۇرىستلارغا بولسا، ماشىنا بىلەن پ. زاپولسكىي ئۈچۈن 2 مىللىون سوم بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

قازاقستان ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىگى، ئالمۇتا شەھەرلىك ۋە ئوكتەبر ناھىيەلىك ئىچكى ئىشلار بۆلۈملىرىنىڭ جىنايەتنى پاش قىلىش خادىملىرى جىددىي ھەرىكەت قىلىشى نەتىجىسىدە جىنايەتچىلەر قولغا ئېلىندى. ئۇلار- ئائېروپورت شوفيورى ئا. كوفتۇنېنكو، قازاقستان فىزكۇلتۇرا ئىنستىتۇتىنىڭ 2- ۋە 4-كۇرس ستۇدېنتلىرى ي. ژايلاۋبېكوۋ بىلەن س. دولاتبايېۋلار ئىكەن.

كېپىللىككە ئېلىنغان پ. زاپولسكىي ئامان-ئېسەن قۇتۇلدۇرۇلدى. جىنايەتچىلەر قانۇن ئالدىدا جاۋاپقا تارتىلىدۇ.

ژۇقۇرىدىكىلەرنى خۇلاسىلاپ شۇنى ئېيتىش مۇمكىنكى، ھەر قانداق جىنايەت ۋاقتى-سائىتى كېلىپ، ئەلۋەتتە جازاسىنى ئالىدۇ.

ئە. مەمەتوۋ،

جۇمھۇرىيەتلىك ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىگىنىڭ يېتەكچى خادىمى، مىلىتسىيە كاپىتانى.

باھا يەنىمۇ ئۆستى

قاتناش ھەققى يەنە قىممەتلىدى. ئەندى تاشكەنت شەھىرىگە ئاۋتوبۇس بىلەن بېرىش ئۈچۈن 18،421 سوم، چىمكەنت شەھىرىگە 15،272 سوم، تالدىقورغانغا بولسا 15،998 سوم تولەشكە توغرا كېلىدۇ.

ئىلگىرى پايتەختنىڭ مەركىزى ئاۋتوۋوگزالدىن جۇمھۇرىيەتنىڭ چەت-ياقىلىرىغىچە ئاۋتوبۇسلار، قاتناتتى، بۈگۈن يولۇۋچىلارنىڭ ئازلىغى سەۋەپلىك بەزى بىر مارشرۇتلار قىسقارتىلدى. بۇمۇ يول ھەققىنىڭ ئوسۇشىگە باغلىق ئىكەنلىگى ھەممىگە مەلۇم.

ئالمۇتىدىن يېقىن ئەتراپقا ماڭىدىغان ئاۋتوبۇسلارنىڭ باھاسىمۇ خۇددىي شۇنداق. جۈملىدىن، ئارىنقۇلغىچە بولغان بېلېتنىڭ باھاسى 7040سوم، قاپچىغايغا — 1300 سوم، ئىلى ناھىيەسىنىڭ مەركىزىگە بېرىش ئۈچۈن 340 سوم، تالغىرغا- 325 سوم، كېگەنگە- 5780 سوم، چېلەككە — 1700 سوم تولەيسىز.

«غەزەل»نىڭ نۆۋەتتىكى كونسېرتى

يېقىندا ئائېروپورت مەھەللىسىنىڭ مەدەنىيەت ئۆيىدە «غەزەل» ئانسامبلى ئۆزىنىڭ نۆۋەتتىكى كونسېرتىنى كۆرسىتىپ، تاماشىبىنلارنى خۇرسەن قىلدى. بولۇپمۇ، ئانسامبل ئەزالىرى زالدا تولۇپ ئولتارغان تاماشىبىنلارنى كورۇپ، ئۇلارنىڭ خەلق ئارىسىدا قانچىلىك ئابرويغا ئېگە ئىكەنلىگىگە كوز يەتكۈزدى.

— بىز، ھەقىقەتەنمۇ مۇنچىلىك ئادەمنىڭ كېلىدىغانلىقىنى كۈتمىگەن

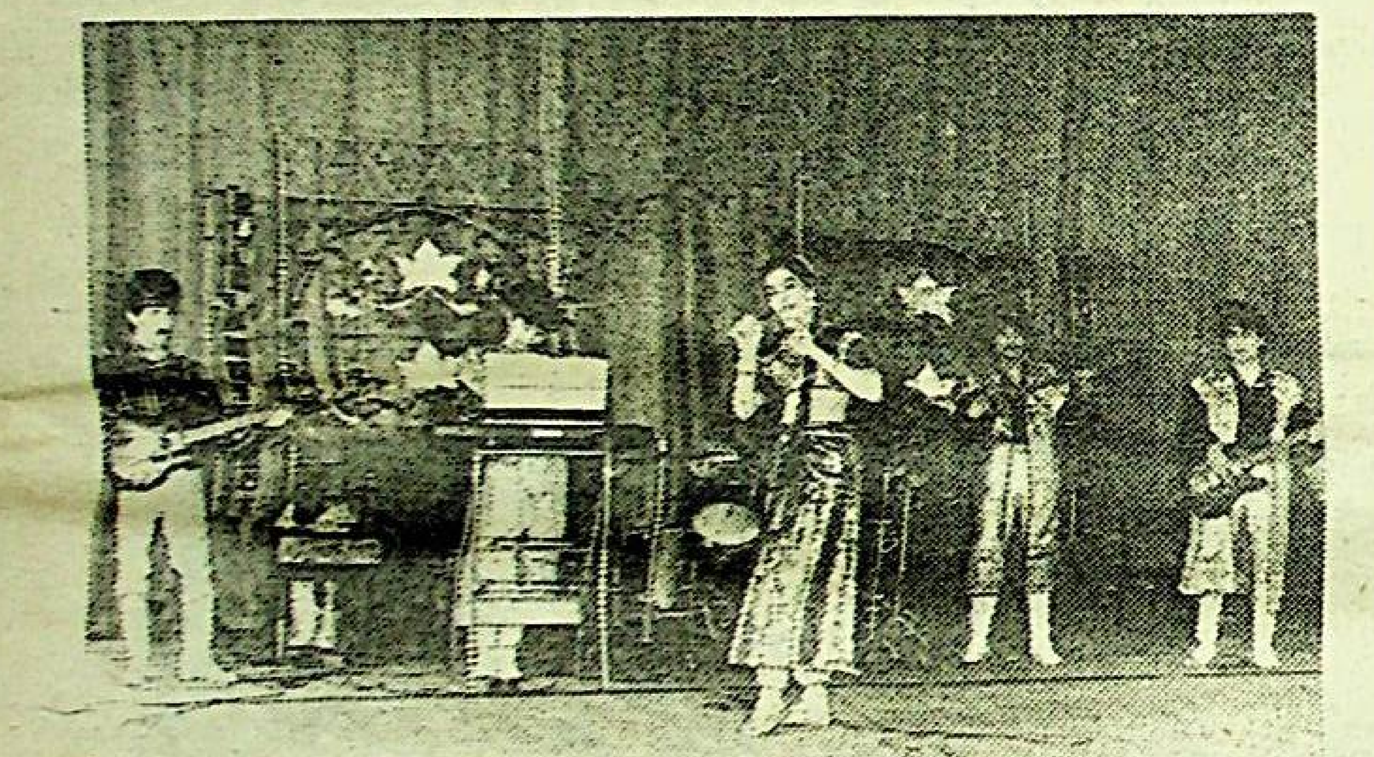

ئىدۇق،- دەيدۇ ئانسامبلىنىڭ بەدىئىي رەھبىرى پولات قادىروۋ.- تاماشىبىنلارغا قاراپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەزەلدىن ناخشا-سازغا خۇشتار خەلق ئىكەنلىگىنى كورۇشكە بولىدۇ. كونسېرتتىن كېيىن بىز تاماشىبىنلار بىلەن ئۇچرىشىش ئوتكۈزدۇق. مەزكۇر ئۇچرىشىشتا ئۇلار ئانسامبلىمىزغا چوڭ ئۇتۇقلار تىلەپ، پروگراممىمىزغا شەرىق خەلقلىرىنىڭ ناخشا-ئۇسسۇللىرىنى، سازلىرىنى كوپىرەك كىرگۈزۈشىمىزنى ئىلتىماس قىلدى. تاماشىبىنلارنىڭ بەرگەن پىكىرلىرى ناھايىتى توغرا. بىز بۇنىڭدىن كېيىن كونسېرت پروگراممىمىزنى تېخىمۇ بېيىتىشقا تىرىشىمىز.

ھەقىقەتەنمۇ، «غەزەل» ئانسامبلى شەرىق خەلقلىرىنىڭ ناخشا-ئۇسسۇللىرىدىن تەركىپ تاپقان ئانسامبللارنىڭ بىرىدۇر. ئانسامبلىنىڭ قۇرۇلغىنىغا ئانچە كوپ ۋاقىت بولمىدى. شۇنىڭغا قارىماي، ئاممىئارىسىدا تېلغا ئالارلىق ئىجادىي كوللېكتىۋلار قاتارىغا كىردى. موشۇ كۈنلەردە ئانسامبل يات مەملىكەتلىرىگە، شۇنداقلا چەت ئەللەر- تۈركىيە، پاكىستان، باشقىمۇ مەملىكەتلەرگە گاستروللغا تەييارلىق كورمەكتە.

(ئۆز مۇخبىرىمىز.)

ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتلەردە: نۆۋەتتىكى كونسېرتتىن كورۇنۇشلەر.

د. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

جامبۇل شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ۋە ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى مەدەنىيەت خادىمى رابىيە ئىسمايىل داموللا قىزىغا يولدىشى.

ئىمىنجان مەمەتوۋنىڭ

ئېغىر ئاغرىقتىن كېيىن ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭ ئائىلىسىگە ۋە قوم-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ.

ئالمۇتا، 480044
يېڭى ھايات
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
ھاكىم مەھەممەت

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ-50-86-33، سەياسىي — ئىجتىمائىي، مەدەنىيەت بولۇمى-81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى- 27-86-33.

زاكاز (3636) تىراژ 4460

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 653 59, приложение Республиканской социально-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

گېزىت 1970 - يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى ھەپتىلىك گېزىت

1993
يىل
21-ئاۋغۇست
شەنبە
33№
(3687)
ئەركىن باھا

قۇرۇلۇشچى

ھېتاخۇن ئەخمەتوۋنى چوڭ دېخان يېزىسىدا تونۇمايدىغان كىشى يوق. يۇرتداشلىرىنىڭ ئىززەت-ئىكرامىغا بولەنگەن ئۇ ئەجايىپ ئىشچان، تىنىپ-تىنچىماس قولى گۈل ئادەم. ھېتاخۇن ئەخمەتوۋ كوپچىلىكنىڭ بۇ خىل ھورمىتىگە ۋە ئىشەنچىسىگە ئوزىنىڭ ئەمگەكچانلىقى، سىلىق-سىپايە مۇئامىلىسى ئارقىسىدا يېتىشكەن.

بىز ھېتاخۇن ئەخمەتوۋ بىلەن «كوكباستاۋ» كولخوزىنىڭ ماشىنا-تراكتور رېمونت ئىشخانىسىدا ئۇچرىشىپ، سوھبەتلەشتۇق. ئۇ بۇ يەردىكى ئىككى خانلىق ئوينىڭ سوگاكچىلىقىنى قىلىۋاتقان ئېكەن.

- بۈگۈنكى ئىختىسادى ئېغىر شارائىتتا قانچە قىينالساقمۇ ئەل قاتارى بىر كىشىلىك ئىشىمىزنى قىلىۋاتىمىز، - دەپ باشلىدى ئۇ سوزىنى بىز بىلەن بولغان سوھبەت ۋاقتىدا، - بۇ قىيىنچىلىقلارمۇ ئوتۇپ كېتىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى، مەن ئويلايمەن ۋاقىتلىق ئوتكۈنچى نەرسىلەر. خۇدا بۇيرىسا، ھەممىسى ياخشى بولۇپ، كېتىدۇ. پاراۋەن تۇرمۇشقىمۇ يېتىمىز. ئۇنىڭ ئۈچۈن پەقەت ئەمگەك قىلىش كېرەك، ئەمگەك!..

ھە، بۈگۈنكى ئىختىسادى قىيىنچىلىقلارغا باش ئەگمەي، ئەتىكى ياخشى كۈنلەرگە ئۈمۈت بىلەن قاراپ ئەمگەك قىلىپ كېلىۋاتقان ھېتاخۇن ئەخمەتوۋقا ئوخشاش ئادەملەر ئېگىلىكتە كوپلەپ سانىلىدۇ. سوھبەت داۋامىدا ھېتاخۇن ئەخمەتوۋ شەرقىي تۈركستاننىڭ گوزەل غۇلجا شەھرىدىن 1962-يىلى كېلىش ئىتتىپاقىغا كوچۈپ چىققانلىقىنى، شۇنىڭدىن بۇيان ئېگىلىكتە ھەر خىل ئىش ساھالىرىدا ئىشلىگەنلىگىنى، كېيىنكى ئون يىلدىن بۇيان قۇرۇلۇش برىگادىسىدا ئىشلەۋاتقانلىقىنى، ئۇزۇن يىللىق ئەمگىگىنىڭ كولخوز رەھبەرلىگى تەرىپىدىن مۇناسىپ باھالىنىپ، كوپ قېتىم ماددىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتىن تەغدىرلەنگەنلىگىنى پەخىرلىنىش بىلەن ئېيتىپ بەردى.

كولخوزنىڭ پرورابى ئىلفار قۇرۇلۇشچى ھېتاخۇن ئەخمەتوۋ ھەققىدە مۇنداق دېدى:

- بىز قۇرۇلۇشچى ھېتاخۇن ئاكا بىلەن ھەقلىق يوسۇندا پەخىرلىنىمىز. چۈنكى ئۇنىڭغا قانداقلا ئىش تاپشۇرۇلمىسۇن، كوڭۈللىكىدەك ئاتقۇرۇشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان. ئۇ مەيلى سوگاقچىلىق، مەيلى تامچىلىق، مەيلى ياغاشچىلىق ئىش بولسۇن، ئوزىنىڭ ھەقىقىي ئۇستا ئېكەنلىگىنى كورسىتىپ كېلىۋاتىدۇ. بىز مۇنداق ئەمگەكچان ئادەملىرىمىزگە رەخمەت ئېيتىشتىن باشقا سوز يوق.

ھېتاخۇن ئەخمەتوۋ ئائىلىسىدىمۇ ھورمەتلىك ئاتا. ئۇ ئومۇرلۈك رەپىقىسى مېرۋانەم بىلەن تورت پەرزەنتنى ئوستۇرۇپ، قاتارغا قوشتى، ئۇلارنى ئوي-ئوچاقلىق قىلىپ، نەۋرە سويدى.

ت. بېيشانوۋ.

ئۇيغۇر ناھيەسى.

باھارنىڭ ياشنىغان ھوسنى سەن ياشلىق،
ھاياتلىق بېغىنىڭ گۈلسەن ياشلىق.
دالىلارغا ئىنتىلىش، سويگۈ بېغىشلار،
كېلەچەك دەملەرنىڭ ھۇلسەن ياشلىق.

سەندىكى گوزەللىك قوزغاپ ئىشتىياق،
ئويغىتار بېقارار ئىشقى ۋە پىراق.
يامغۇردىن كېيىنكى ھاسان-ھۇسەندەك
نە ئەپسۇس، شۇنچە تېز ئوتسەن يىراق.

بۈگۈنكى سانىمىزدا:

2- بەت

ئاتىلار خاتىرىسى مەڭگۈلەشتۇرۇلدى.

3 - بەت

قۇرئان ھېكايەتلىرى

4 - بەت

ئىزدىنىش مېۋىسى

5 - بەت

ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرىنىڭ بۇددىزم دەۋرىدىكى بىناكارلىق سەنئىتى

6-7- بەتلەر

مەشئەل

(رومانىدىن پارچە)

8 - بەت

«دوستلار سالامەت بولسا بەس!»

9 - بەت

ۋەتەنىنىڭ دەردىگە دەرمان...

10 - بەت

مىسرالاردا ئانا مېھرى بار

11 - بەت

ۋەتەنىنىڭ دەردىگە دەرمان...
29-ئاۋغۇست كۈنى ئالمۇتىنىڭ مەدەنىيەت ۋە دەم ئېلىش پاركىدا ئۇيغۇر مەدەنىيتى كۈنى ئوتكۈزۈلىدۇ

ئالتۇن يارۇق

12 - بەت

ھەي هاراق، ھەي هاراق

(ھەجۋىيە)

ئاخىرقى خەۋەرلەر

دېخانلارنى خوشال قىلماقتا

ئۇيغۇر ناھيەسى «يولچى» كولخوزىنىڭ ئاردولاتا ئۇچاستكىسىدا ئاشلىق يىغىشتۇرۇش ئىشلىرى قىزغىن يۈرگۈزۈلۈۋاتىدۇ. مۇساخۇن ئاقسوپىيېۋ يېتەكچىلىك قىلىدىغان برىگادا كوللېكتىۋى بېيىل يۈز گېكتار كۈزلۈك بۇغداي بىلەن توققۇز گېكتار مەيدانىدىكى قىچا زىرائىتىنى ياخشى كۈتۈپ، مول ھوسۇل يېتىشتۇردى. ئېلىنىۋاتقان ھوسۇل دېخانلارنى خوشال قىلماقتا.

ئاشلىق يىغىشتۇرۇشتا مۇقاتاي مېيىنىلىيېۋ، مۇرتازا تۇردىخۇنوۋ، ئاتا-بالا ھېنپاخۇن، ھەمراجان ئاقسوپىيېۋلار بىلەن بارات ۋە ئەخمەتجان مۇخپۇلوۋلار جانپىدالىق بىلەن ئەمگەك قىلماقتا.

ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقى

ناھيەنىڭ «كوكباستاۋ» كولخوزىنىڭ ئىلى دەرياسى بويىدا جەمىيەت مېلى ئۈچۈن مال ئوزۇغىنى تەييارلاشتا ئىختىسلاشتۇرۇلغان بىر برىگادا ئەمۇنىلىك ئەمگەك ئۈلگىسىنى كورسەتمەكتە. بۇ يەردىكى چوپ چېپىش ۋە يىغىش تېخنىكىلىرى توختاۋسىز ئىشلەۋاتىدۇ. چېپىلغان چوپ ئوز ۋاقتىدا مال بازىلىرىغا توشۇپ يەتكۈزۈلمەكتە. بۇ ئىشلاردا ساۋۇتبەك كۈدەكوۋ، توختاسىن ئىلىيېۋ، ئاسقار قۇلابايېۋ، ئارسلان باراتوۋ، ئېرغابىل بايغابىلوۋ، ئېرلان باۋبېكوۋ ئوخشاش مېخانىزاتورلارنىڭ شۇ كۈنلەردىكى تىرىشچانلىقىنى ماختاشقا ئەرزىيدۇ.

قىيىنچىلىقلارغا قارىماي

ناھيەدىكى «قىزىل تۇغ» كولخوزىنىڭ ئەمگەكچىلىرى بۈگۈنكى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق شارائىتىمۇ تىرىشچانلىق بىلەن ئەمگەك قىلىپ، ئېتىزلىقلاردا مول ھوسۇل ئوستۇرمەكتە. كولخوزنىڭ تۇرسۇن ھەمرايېۋ رەھبەرلىگىدىكى قۇدۇق ئۇچاستكىسىدا كومۇقوناق، كوكتات ئوستۇرۇش بىلەن مال ئوزۇغىنى تەييارلاش ئىشلىرى سۈرئەتلىك يۈرگۈزۈلمەكتە.

بۇ يەردىكى تۇرسۇنجان جەلىلوۋنىڭ ئوتتۇز گېكتار مەيداندا ئوستۇرۇۋاتقان سورتلۇق كومۇقوناقنىڭ كوكگە قارىغاندا، گېكتارىدىن پىلانىدىكى 25 سېنتنېر ئورنىغا 40 سېنتنېردىن دان ئېلىنىشىغا تولۇق مۇمكىنچىلىك بار.

ئوز مۇخبىرىمىز.

ئۇيغۇر ناھيەسى.

ئاتىلار خاتىرىسى مەڭگۈلەشتۈرۈلدى

مەلۇمكى، 1918 ـ يىلى قازاقىستان زىمىنىدا ياشاۋاتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھاياتىدا چوڭ بىر ۋاقىئە ـ ئاتۇ پاجەسى يۈز بەرگەن ئىدى. بىيىل ئۇنىڭغا 75 يىل تولۇپ، ئاتۇ يۈز بەرگەن جايلاردا نەزىر ـ چىراق ئۆتكۈزۈلۈپ، بەزى يەرلەردە خاتىرە يادىكارلىقلار ئورنىتىلماقتا.

يېقىندا تۈگمەن يېزىسىدا ئاتۇ پاجەسىنى خاتىرلەش مەراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ، ئۇ يەردە يادىكارلىق ئورنىتىلدى. شۇنى ئالاھىدە تەكىتلىشىمىز كېرەككى، مەزكۇر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى تۈگمەن شۆبىسىنىڭ رەئىسى تۇرسۇن نۇرۇزوۋ، ژىگىت بېشى يولداش ئىسلاموۋلار ناھايىتى كۆپ كۈچ چىقاردى. كولخوز رەئىسى ئەيساجان تېيىپوۋ بۇ ئىزگۈ ئىشقا ھەمىنەپەسلىك بىلدۈرۈپ، خىراجەت جەھەتتىن يار دىمىنى كۆرسەتتى.

يادىكارلىقنى ياساپ چىقىش جەريانىنى يەرلىك رەسسام رېھىمجان پەرھاتوۋ ئۆز ئۈستىگە ئالغان.

پېشقەدەم ژۇرنالىست، يازغۇچى كامال ھاسامدىنوۋنىڭ يازغىنىدەك، تۈگمەندە ئادەملەر بىر يەرگە توپلىنىپ ئېتىلمىغان. چۈنكى تۈگمەنلىك قەدە توقايېۋ دېگەن كىشى ئاقسۇدا يۈز بېرىۋاتقان قاتىللىقنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، يۇرتداشلىرىغا ئالدىن ـ ئالا خەۋەر بېرىپ قاچۇرۇۋەتكەن. شۇندا مۇرايىۋچىلار تۈگمەندە ئەر كىشى تاپالماي، تاغمۇ ـ تاغ، باغمۇ ـ باغ، ئېتىز ـ ئېرىقلاردا تىمىسقىلاپ يۈرۈپ، يوشۇرۇنۇپ يۈرگەن تۈگمەنلىكلەرنى ئاتقان ـ چاپقان. ئاكا ـ ئۇكا مەسىيلى، مەتېلى سېتىيىۋلار، ئاۋدۇن ئابابەكرىيېۋ، سېمەتباقى، توختىمەمەت، بىلال ئاقساقال (ئۇ تاغ يولىدىكى ئۈچ كېچىكتە سولداتلار بىلەن ئېلىشىپ قازا بولغان). قادىر باي، قۇرۋان، مەمەتباقى، ئەيسىراخۇن خۇدايبەردىيېۋلار شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

ھازىرچە تېخى تولۇق بولمىغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئەينە شۇ پاجەدە تۈگمەندىن 26 ئادەم مۇرايىۋچىلارنىڭ ئوقىغا ئۇچقان.

يادىكارلىق ئېچىلىش مۇراسىمىنى يېزا كېڭىشىنىڭ رەئىسى توختام بېكتېمىسوۋ ئېچىپ، دەسلەپ ئۆلگەنلەرنىڭ روھىغا ئاتاپ يۇرت ئىمامى ئوبۇلقاسىم ئىمام قۇرئان ئوقىدى.

ئاندىن كېيىن تۈگمەن يېزىسى مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى تۇرسۇن نۇرۇزوۋ دوكلاد بىلەن سۆزگە چىقتى. ئۇ تۈگمەن يېزىسىدىكى ئاتۇ پاجەسىنىڭ زەرداپلىرى، ئۇنىڭدا بىگۇنا قۇربان بولغانلار ھەققىدە تەپسىلىي توختالدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن سۆزگە چىققان ناھىيە ھاكىمىنىڭ مۇئاۋىنى مارس بەتتالوۋ، كولخوز رەئىسى ئەيساجان تېيىپوۋ، مەكتەپ مۇدىرى دەۋرىنبېك ئوتالىيېۋ، يۇرت ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئابلىكىم ئەكبەروۋ، يازغۇچى كامال ھاسامدىنوۋلار سۆزگە چىقتى. ئۇلار مۇراۋىيېۋ جاللاتلىرىنىڭ قانلىق ھەرىكەتلىرىنى كەسكىن ئەيىپلىدى. ئۇلار تۈگمەندە ياشاۋاتقان ھەر مىللەت ۋەكىللىرىنى ئىناقلىققا، بىرلىككە، مۇنداق قانلىق قىرغىنلارنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا چاقىردى.

ئە. تايىروۋ.

ئۇيغۇر ناھىيەسى.

سۈرەتلەردە: ئاتۇ پاجەسىگە خاتىرە ئورنىتىش پەيتىدىكى كۆرۈنۈشلەر.

ئاۋتورنىڭ سۈرەتلىرى.

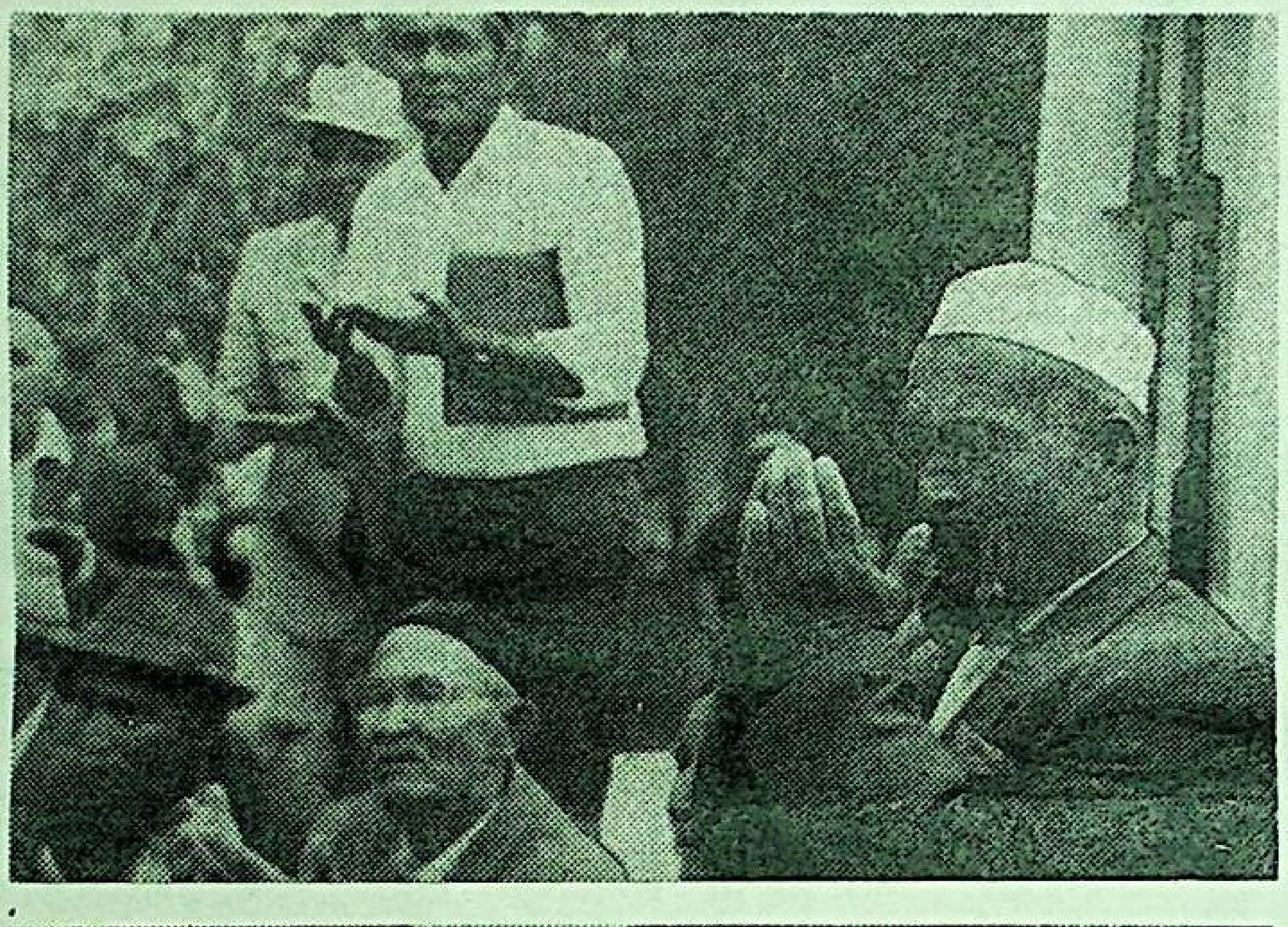

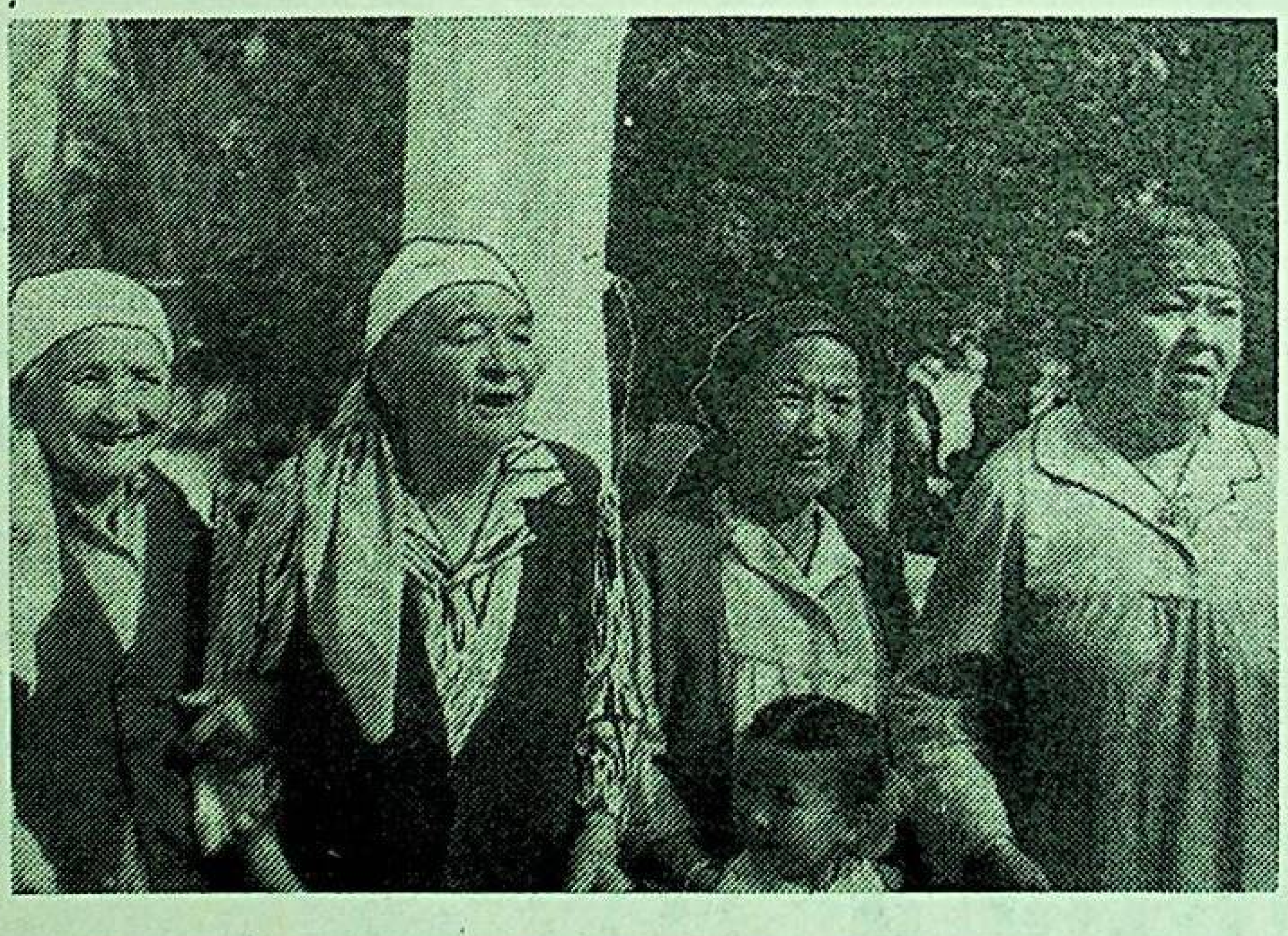

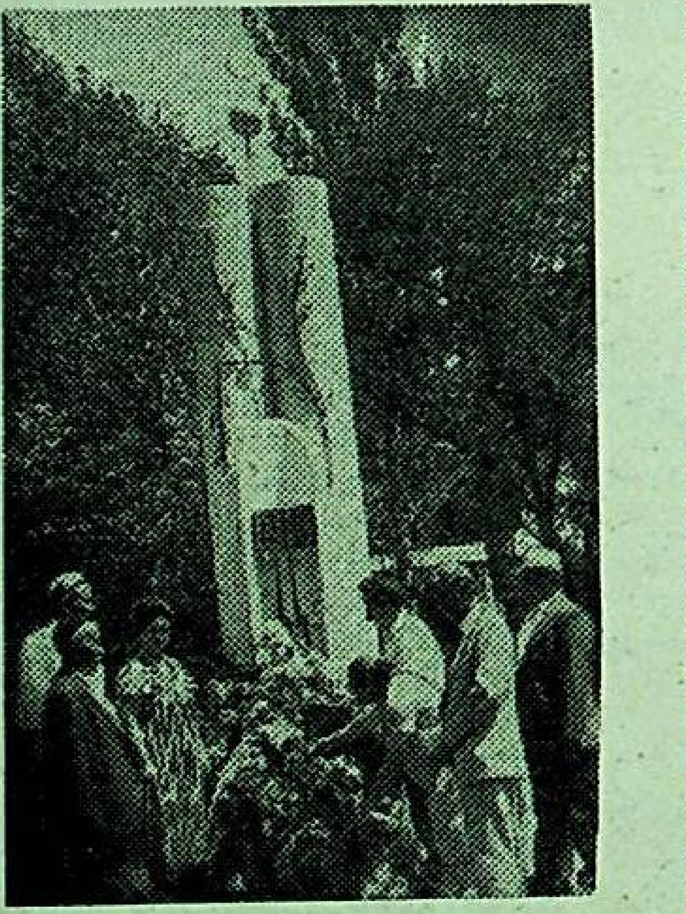

«مىللەت تارىخى» كىتاۋى

تۈركىيە بىلىم بېرىش مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن «مىللەت تارىخى» ناملىق كىتاپ نەشىر قىلىنىغان. گورگان تەكىن، يۈكسەل تورخاللارنىڭ مۇئەللىپلىكىدە يېزىلغان بۇ كىتاپ تۈركىي خەلقلىرىنىڭ، جۈملىدىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىدىن مەلۇماتلار بېرىدۇ.

مەزكۇر كىتاپ ئۇمۇمىي تۈركىي خەلقلىرىنىڭ قېدىمىي كېلىپ چىقىشى، ئۇلارنىڭ تەرەققىياتى، ئىسلام ئېتىقادىنىڭ بۇ خەلقلەرگە تارقىلىشى، قېرىنداشلىق مۇناسىۋەتلىرىنى ئىلمىي مۇلاھىزىلەر ئارقىلىق بايان قىلىدۇ. شۇنداقلا تۈركىي خەلقلىرىنىڭ قېدىمىي دۆلەتلىرى قاتارىدا قاراخانىلار دۆلىتى ۋە سەلجۇقلار سۇلتانلىقى تارىخى يورۇتۇلىدۇ. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قېدىمىي ئەۋلادلىرى بولغان ھۇنلارنىڭ ئومۇمىي ھەر خىل تۈرك دۆلەتلىرىنىڭ مەيدانغا كېلىشىدە ئاساس بولغانلىقى ئىزھار قىلىنىدۇ. كىتاپتا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بىر تۇتاش تارىخى باسقۇچلىرى مۇكەممەل بايان قىلىنمىغان بولسىمۇ، بۇ كىتاپ خەلقىمىزنىڭ تارىخىنى ئۆگىنىشتە ئەھمىيەتلىك مەنبەلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالغۇسىدۇر.

قۇربان مەمەتوۋ.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلەيدۇ

كەسپىي ئىتتىپاقلار ئارىسىدىكى كورۇك

ئالمۇتىغا ئاقشىنىڭ ئاف ـ ئېل ـ كەسپىي ئىتتىپاق تەشكىلاتىنىڭ ۋەكىللىرى كەلدى.

ئۇلار قازاقىستان كەسپىي ئىتتىپاقلار فېدېراتسىيەسى رەھبەرلىرى بىلەن، شۇنداقلا مۇستەقىل كەسپىي ئىتتىپاقلار تەشكىلاتلىرىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچراشتى. كەسپىي ئىتتىپاقلارنىڭ ئىجتىمائىي ـ ئىقتىسادىي ساھادىكى تەجرىبىسى بىلەن ئورتاقلاشتى.

ئاياللار مەسىلىسى قارالدى

قازاقىستان پايتەختىدە «ھازىرقى دۇنيادىكى ئاياللار» دېگەن ماۋزۇدىكى خەلىق ئارالىق كونفېرېنسىيە ئېچىلدى.

كونفېرېنسىيەدە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئاياللار مەسىلىسى مۇھاكىمە قىلىنىۋاتىدۇ. ئانىلارنىڭ ھوقۇقىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈنمەكتە.

نارازىلىق نوتىسى

تاجىكىستان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىگى رۇسسىيە ئەلچىلىگىگە نارازىلىق نوتىسىنى تاپشۇردى.

ئۇنىڭدا رۇسسىيە تېلېكانالىنىڭ تاجىكىستاندىكى ۋاقىئەلەرنى بۇرمىلاپ كۆرسەتكەنلىگى ئېيتىلغان. نوتىدا «مۇستەقىل دۆلەتنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىش» دەپ كۆرسىتىلگەن.

ئەل ـ ئەلفىگە سۇيىقەستلىك ھەرىكەت

قاھىرەدە مىسىرنىڭ ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى ئەل ـ ئەلفىگە سۇيىقەستلىك ھەرىكەت قىلىندى.

مىنىستىر ئولتارغان ماشىنىنى بىر نەچچە قاراقچى ئوقنىڭ ئاستىغا ئۇتتى. ئەل ـ ئەلفى يارىدارلاندى، بىر نەچچە مۇھاپىزەتچىسى قۇربان بولدى.

قارار ئورۇنلانمايۋاتىدۇ

ئەزەربەيجان رەھبىرى گېيدار ئەلىيېۋ بەت باش كاتىۋى بىلەن بەت بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ رەئىسى ناملىرىغا خەتلەرنى ئەۋەتتى.

خەتتە ئەرمەنىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ بەت بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ 822 ـ ۋە 853 ـ قارارلىرىنى ئورۇنلىمايۋاتقانلىقى ئاتاپ كۆرسىتىلدى. «ئەرمەنىستان، ئومۇمەن ئەرمەنلەر خەلىق ئارالىق ھوقۇقنىڭ بارلىق نورمىلىرىنى ئاياق ئاستى قىلىپ ئولتىرىدۇ» دەپ كۆرسىتىلگەن خەتتە.

ھېكمەتيارنىڭ بىلدۈرۈشى

ئاۋغانىستاننىڭ باش مىنىستىرى گۈلبىدىن ھېكمەتيار قابۇلدا مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى ئوتكۈزدى.

ئۇ ئاۋغانىستان ھۆكۈمىتى ئون تورت يىللىق ئۇرۇش داۋامىدا ئەسىرگە چۈشكەن كېڭەش سولداتلىرىنى ئازات قىلىشقا تەييارلانغانلىغىنى ئاتاپ ئوتتى. «بىراق بۇ ئىشقا رۇس ئەسكەرلىرىنىڭ ئاۋغان يېرىدىكى تاجىك قاچاقلىرىنىڭ ئورۇنلاشقان جايلىرىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇملىرى توسالغۇ بولۇپ، مەسىلە كېيىنگە قالدۇرۇلدى» دېدى ھېكمەتيار.

جامجاللىشىشىنىڭ سەۋەۋى

چاد دۆلىتىدىكى سىياسى ئەھۋالنىڭ ناھايىتى جىددىيلىشىپ كېتىشىگە سارخ شەھىرىدىكى ئوت سەۋەپكار بولدى.

بۇ يەردىكى ئەڭ چوڭ مەسچىتكە بىرلىرى ئوت قويۇۋەتكەن. مۇسۇلمانلار ئۇنى باشقا دىندىكىلەرنىڭ قىلغان ئىشى دەپ كورۈۋاتىدۇ.

خەتەرلىك ئاغرىق

چىلىدا ئەڭ ژۇقۇملۇق ۋە خەتەرلىك مېنىنگىت ئاغرىقى بارغانسىرى كوپەيمەكتە ۋە خوۋۇپ تۇغدۇرماقتا.

مەملىكەت پايتەختىنىڭ ئوزىدىلا ئۈچ يۈزدىن ئوشۇق ئادەم موشۇ كېسەل بىلەن ئاغرىغان ۋە ئۇلارنىڭ ئوتتۇز توققۇزى ئولگەن.

باباڭگىدا ۋەزىپىسىدىن بوشاندى

نىگېرىيەدە گېنېرال ئىبراگىم باباڭگىدا دولەت پرېزىدېنتى ۋە باش قولباشچى ۋەزىپىلىرىنى ئوز ئىختىيارى بىلەن تاپشۇرۇپ بەردى.

بىراق، ئۇ بۇ خىزمەتلەرنى ئەندى كىم داۋاملاشتۇرىدىغانلىغىنى ئېيتمىغان. ئەلنى ئالدىدىكى ۋاقىتتىمۇ ھەربىيلەرنىڭ باشقۇرۇشىدا گۇمان يوق.

تارالنىڭ كېلەچىگى ئېنىقلاندى

تەيۋەندىكى ئوز ئالدىغا ھوكۇمرانلىق قىلغۇچى گومىنداڭ پارتىيەسى ئوزىنىڭ سېيىزىنى ئوتكۇزۇۋاتىدۇ.

تەيۋەننىڭ ھەم گومىنداڭ پارتىيەسىنىڭ رەھبىرى لى دېنخۇئەينىڭ دوكلادىدا ئارالنىڭ كېلەچىگى ئېنىقلاندى. گومىنداڭ بۇ يەردە 1949 ـ يىلدىن بۇيان ھوكۇمرانلىق قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

لېكىن يەنە بىر قېتىم ئەسكەرتىمەن ۋەمەن كورسەتكەن دەرەقنىڭ مېۋىسىگە قول سۇندىغان بولساڭلار، ئەگەر ئېيتقىنىمغا ئەمەل قىلمىساڭلار قارغىشىمغا قالىسىلەر.

ئادەم ئاتا رەپىقىسى بىلەن جەننەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. جەننەت كوز نى تارتىپ تۇرغىدەك گوزەل ئىدى. ئۇلار خوش ئاراملىقتا ئەتراپتىكى ھەممە نەۋزەللىكلەردىن بەھرىمەن بولۇپ ژۈردى. ئۇنىڭ ئىچىنى سەيلە قىلىپ، ياڭزا—ياڭزا گۈللەرنىڭ ھوسنى پۇراقلىرىدىن راھەتلىنىپ، بىر—بىرىدىن لەززەتلىك مېۋىلەرنى ئۈزۈپ يەپ، بەختىيار ھايات كەچۈرۈشكە باشلىدى.

بۇنى كورگەن ئىبلىسنىڭ ھەسەتخورلۇق بىلەن زەردىسى قايناپ ئادەم ئاتا ۋە ئۇنىڭ رەپىقىسىگە دۈشمەنلىك قىلىشقا ئوتتى. ئادەم ئاتىنىڭ يارىتىلىشى سەۋەۋىدىن ئوزىنىڭ ئاللانىڭ ئەمرىگە بوي سۇنماي، جەننەتتىن قوغلانغانلىقىنىڭ ئوچىنى ئۇلاردىن ئېلىشقا كىرىشتى. شۇندا ئۇ ھىيلىگەرلىك، مۇغانبىرلىك بىلەن ئادەم ئاتىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭغا ۋاپادارلىق قىلغاندەك بولۇپ:

— ئاللا—تائالا سىلەرنى ھېلىقى مېۋە دەرىخىگە يېقىن بارماڭلار، مېۋىسىنى يېمەڭلار دېگىنى ئۇنى سىلەردىن قىزغانغىنى. جەننەتكە سىلەرنى ئومۇر باقى قىلىدىغان ئەڭ لەززەتلىك مېۋە شۇ. ئاللا—تائالا سىلەرنى جەننەتتە مەڭگۇ ماكانلاپ قالىدىغان پېرىشتەلەرگە ئايلىنىپ قالدۇ دەپ خوۋۇپلىنىپ ئەينە شۇنداق يولۇڭلارنى توستى،— دەپ ئۇ دۈشمەنلىك ئۇرۇغىنى چېچىشقا كىرىشتى.

ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا ئۇنىڭ بۇ سوزلىرىنى ئاڭلاپ، دەسلەپ ئويلىنىپ تۇرۇپ قېلىشتىدە، ئۇنىڭ ئاخىرى ئۇلارنىڭ گۇمانىنى كەلتۇرۇپ چىقاردى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە ئىبلىسنىڭ ئېزىقتۇرۇشى بىلەن ئادەم ئاتا ئۇنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ قالدى.

ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا ئاللانىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن جەننەتتە ئۈزلۈكسىز تۇرۇش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىندى.

— بۇ مېۋە دەرىخىگە يېقىن يولىماڭلار، شەيتان سىلەرنى ئېزىقتۇرغۇچى ئەشەددىي دۈشمىنىڭلار دەپ ئېيتقان ئېدىمغۇ،— دېدى ئۇلارغا ئاللا تائالا رەنجىشنى ئىزھار قىلىپ.

ئاتام ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا ئوزلىرىنىڭ قىلمىشى ئۈچۈن قاتتىق ئوكۇنۇپ، ئاللاغا تۆۋۋا كەلتۈردى.

—ئىي رەببىمىز، ۋەدىمىزگە ۋاپا قىلالمىدۇق، بىز بەندىلىرىڭىزنى كەچۈرگەيسىز.

— سىلەرنى پانىي دۇنياغا يوللايمەن،— دېدى ئاللا تائالا قەھرىدىن يېنىپ،— يەرنى ماكان ئېتىپ، تىرىكچىلىك قىلىدىغان بولىسىلەر.

ئاللاتائالا ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىغا جازا قوللانماي، ئۇلارغا كەڭچىلىك قىلدى. شۇندىلا پەقەت ئۇلارنىڭ ژۈرەكلىرى نۇرنىغا چۈشتى. شۇندىمۇ جەننەتنىڭ ئارام بەخش قىزىقىدىن ئۈمۈتلىرىنى ئۈزەلمىدى، ئاللا تائالا ئۇلارغا ئىبلىسنىڭ ئاردىكى دۈشمەنلىك، ئېزىقتۇرغۇچىلىقىدىن كەلگۈسىدە ئېھتىيات بولۇشنى يەنە بىر قېتىم قاتتىق ئاگاھلاندۇردى. ئۇ ئادەم ئاتىغا تىرىكچىلىك سىرلىرىنى ئۆگەتتى. شۇنداقلا ھايات يونىلىشىدە ئۇنىڭ ئالدىدا دۇرۇس ۋە خاتا، ئىمان ۋە ساتقۇنلۇق، ديانەت ھەم ناكەسلىك، پاكلىق ۋە ناپاكلىق يوللىرىنىڭ تۇرغانلىقىنى، كىمدە كىم ئاللانىڭ كورسەتكەن دۇرۇس يولى بىلەن ژۈرسە، ئۇ كىشى شەيتانىنىڭ ئېزىقتۇرۇشىغا ئەگىشىپ كەتمەيدىغانلىقىنى، ئەكسىنچە بولغان ھالەتتە پانىي ۋە باقىي دۇنيادا ئۇنىڭ زەرداۋىنى تارتىدىغانلىقىنى بايان قىلدى.

ئادەم ئاتانىڭ ئىككى ئوغلى

ئادەم ئاتانىڭ رەپىقىسىنىڭ ھامىلدار بولۇپ بوشىنىشى ئادىمزات دۇنياسىدىكى تىرىكلىكنىڭ باشلىنىش نىشانى، شۇنداقلا ھاياتلىق بېغىدا ئېچىلغان دەسلەپكى خوش پۇراق گۈل مىسالى بولدى. ئاتا—ئانىلار دەسلەپكى پەرزەنتلىرىنى قۇچقىنىدا ئوزلىرىنى ئاللا ھىدە بەختىيار ھىس قىلىشتى. بولۇپمۇ ھاۋا ئانىنىڭ كوڭۇل شاتلىقى چەكسىز بولدى. ئاللانىڭ راپاۋىتى ۋە قۇدرىتى بىلەن ھاۋا ئانا ئىككى قوش گېزەك پەرزەنت كوردى. ئۇلارنىڭ بىرىنچى قوش گېزىگى قابىل ۋە ئۇنىڭ سىڭلىسى، ئىككىنچى قوش گېزىگى ئابىل ۋە ئۇنىڭ گېزەك سىڭلىسى ئىدى. بۇ تورت ئاكا—سىڭىل قېرىنداشلار ئاتا—ئانىسىنىڭ پەپىلەپ ئوستۇرۇشى بىلەن تەربىيلىنىپ ئوستى، كامالەتلىك يېشىغا تولۇپ، سۇمباتلىق قىز—ژىگىتلەر بولۇپ يېتىلدى. ئىككى قىز ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان پورەكتەك ھوسۇن ئالدى. ئىككى ئوغۇل كۈچ—قۇۋەتكە تولۇپ، تىرىكچىلىك قىلىشقا باشلىدى. قابىل دېخانچىلىق كەسپى بىلەن، ئابىل مال چارۋىچىلىقى بىلەن شۇغۇللاندى. ئاكا—ئۇكا ئىككىسى بۇ بەختىيار ئائىلىنىڭ قۇچىغىدا ئىناق—ئىجىل ھايات كەچۈردى.

ۋاقىتنىڭ تېز ئوتۇشى بىلەن ئاكا—ئۇكا ئىككىسىنىڭ ئەرلىك تۇيغۇلىرى ئويغىنىپ، ئۇلاردا يار قۇچۇپ، ئائىلە قۇرۇپ ھامات كەچۈرۈش ئىستەكلىرى تۇغۇلدى. ئەشۇ شىرىن خىياللار ئۇلارنى بىئارام قىلىدىغان بولدى. ئاللا—تائالا ئادەمزاتنىڭ نەسلىگە ئارقىسىدا ئەۋلات قالدۇرۇشنى نەسىپ قىلدى. سەۋەۋى، ئۇ كەڭ زېمىننى ئىدارە قىلىپ، ئۇنى كوركەيتىپ، گۈللەندۇرۇش ئۈچۈن ئادىمزاتنى بەرپا قىلغان ئىدى. ئاللانىڭ يازمىشى بىلەن ئادىمزات يەر يۈزىگە تارىلىشى كېرەك. ئۇلار بارا—بارا بىرلا تەبىقە، نەسىل بىلەن چەكلىنىپ قالماي، كوز قاراش، ئورپى—ئادەت، بەخت ۋە بەختسىزلىك تەرىپىدىن ھەر خىللىققا ئىگە بولۇشى لازىم. شۇنداقلا بىرلا ئىقلىم، مىللەت چەمبىرىدە بولۇپ قالماي، ئۇلار شاخاراپ ئۇلغىيىشقا تېگىش. قۇدرىتى ئۇلۇق ئاللا—تائالا ئادىمزات ئاتىسىغا ۋەھى چۈشۈرۈپ، قابىلغا ئابىلنىڭ گېزەك سىڭلىسىنى، ئابىلغا قابىلنىڭ گېزىگىنى قوشۇشنى بۇيرىدى.

ئاللا—تائالانىڭ ئەمرىنى ئادەم ئاتا بالىلىرىغا ئېيتتى. شۇنداقلا ئۇلارنىڭ بۇنىڭغا بوي سۇنۇش تىلىگىنى بىلدۇردى. ئەگەر ئادەم بالىسىنىڭ توزەمچىلىك، مەنمەنلىك ئىللەتلىرى بولمىسا، ئۇ چاغدا ئۇلار كېبىرلىك قىلىپ ئاللانىڭ، ئاتىسىنىڭ ئېيتقانلىرىغا ئېتىراز بىلدۇرمىگەن بولار ئىدى. ئادىمزات يارىلىش تەبىيتىدىن تەرساراق، جاھىلىراق خۇسۇسيەتكە ئىگە. كىم شۇكىرچىلىك بىلەن ئوز نەپسىنى تىيالىسا شۇنداقلا ئۇنى باشقۇرالىسا، كىمدە كىم ھاياجانلىق سېزىمىنى ئەقىلگە بوي سۇندۇرالىسا ئۇنداق ئادەم پانىي دۇنيادىمۇ، باقىي دۇنيادىمۇ ئاللا—تائالانىڭ شاپائىتىگە ئىگە بولالايدۇ. ئەكسىنچە ھايات كەچۈرگەنلەر ھەر قانداق ھالاكەتلىك ئەھۋاللارغا ئۇچراپ، بەختسىزلىككە دۇچ كېلىدۇ. بۇ ئادەمزات لاياقىتىنى سىنايدىغان چوڭ سىناق. يەر يۈزىدىكى بارلىق كىشىلەر شۇ سىناقتىن ئوتۇشى شەرت.

ئادەم ئاتا ئاللانىڭ ئەمرىنى ئىككى ئوغلىغا ئېيتقىنىدا قابىل بۇنىڭغا قەتئىي قارشى چىقىپ، ئەسەبىلىك كورسىتىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ بىر سەۋەۋى، ئۇنداق ئويلەنگىنىدە ئىنىسىنىڭ ئايالى ئوزىنىڭكىگە قارىغاندا گوزەل بولماق. شۇڭلاشقا ئۇ ئىنىسىغا كۈنلەشلىك، كورەلمەسلىك قىلىپ، موشۇ يوسۇندا ئويلىنىش توغرا كەلسە ئوز گېزىگىگە ئويلىنىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى.

گوزەللىك كىشىلەرگە ئاللا—تائالا ئاتا قىلغان بىر نەۋزەللىك بولسىمۇ، لېكىن بەزەن بېۋاپا گوزەل جانانلارنىڭ كاساپىتىدىن كوپلىگەن شاھ، خانلار، ھەتتا دانالارنىڭ تەغدىرى ھالاكەتلىككە ئۇچراپ كەلگەنلىكى ئايان. ماھىيەتسىز گوزەللىككە ھەۋەسلىنىش ئادەملەرنى بىر—بىرىگە دۈشمەنلىشىشكە، قەستلىشىشكە ئېلىپ كېلىدۇ. شۇ مىسالى گوزەللىككە خومارلىنىش بۇ ئىككى ئاكا—ئۇكا ئارىسىدىمۇ جىددىي رىقابەت كەلتۈرۈپ چىقاردى. قابىل ئاتىسىنىڭ تىلىنى ئالماي ئىنىسىغا دۈشمەنلىشىشكە كىرىشتى. شۇندا كۈتۈلمىگەن تەسادىپىي ئەھۋالغا دۇچ كەلگەن ئاتىسى خاۋاتىرلىنىپ ئاردىكى ئىزاھنى يوقىتىش ئۈچۈن قابىلنى رايىدىن قايتۇرۇشنىڭ ئامالىنى ئىزدەشتۇردى. شۇ پەيتتە تەن قىسىنچىلىقىدا قالغان ئاتىغا ئاللا—تائالا بۇ مەسىلىنى مۇناسىپ ھەل قىلىشنىڭ يولىنى كورسەتتى.

(داۋامى بار).

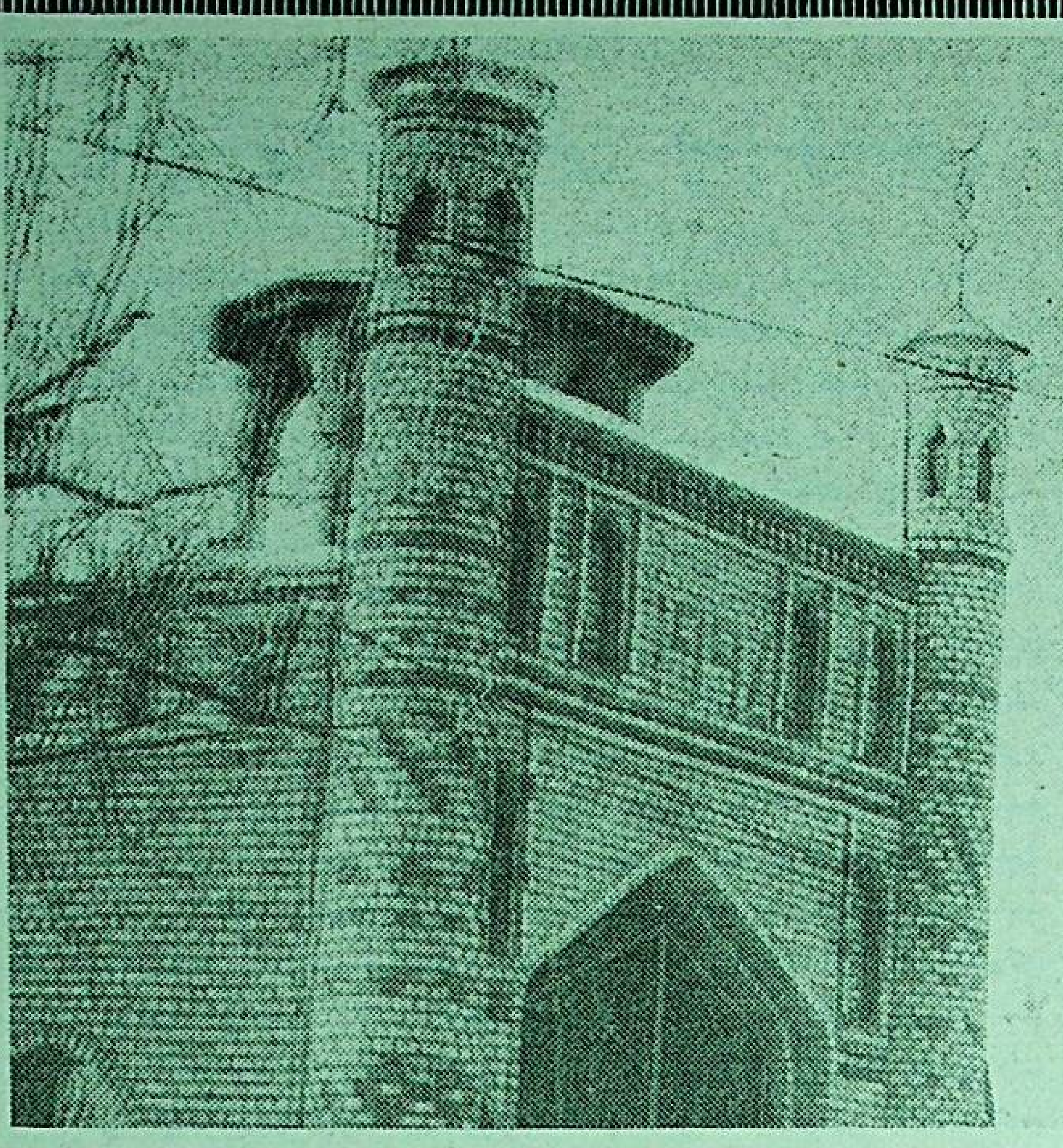

سۈرەتتە: گورنىي گىگانت مەھەللىدىكى يېڭى مەسچىت.
ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

ئۇلۇق ئابايغا مۇھەببەت

ئالمۇتا. پۇتكۇل جۇمھۇرىيەت ئۇلۇق قازاق شائىرى ۋە مەرىپەتچىسى ئاباي قۇنانبايېۋنىڭ يۇبىلېيغا تەييارلىق كورۇۋاتىدۇ. ھازىر ئۇنىڭ ئەسەرلىرى نەشر قىلىنىۋاتىدۇ، ئەڭ ياخشى ئىلمىي—تەتقىقات ۋە بەدىي ئەمگەكلەرگە كونكۇرسلار، سېمىنارلار، ئاباي ئوقۇشى، كىنو ۋە تېاتر قويۇلمىلىرى ئوتكۇزۇلۇۋاتىدۇ. ئاتاقلىق يازغۇچى روللان سېيىسبايېۋ تەرىپىدىن قۇرۇلغان «ئېل» نەشرىيات بيۇروسى ئەڭ ياخشى تەسۋىرىي سەنئەت ئەسەرىگە كونكۇرس ئېلان قىلدى. مۇئەللىپلەر ھەر خىل ژانىر تۇرلىرىنى— سۇرەت، گرافىكا، ھەيكەلتاراش ۋە ماۋزۇنى يورۇتۇشتا ھەر خىل يونىلىشنى— ئېتنوگرافىيەلىك، تارىخىي، مەدەنىي ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش باشقىمۇ يونىلىشلەرنى تاللاۋېلىش ھوقۇقىغا ئىگە. ئىجادىي ئىشلارغا بولغان ئەڭ ئاساسىي تەلەپ—ئەسەرنىڭ بەدىي سۇپىتى ۋە ماۋزۇنى ھەققانىي ئەكس ئەتتۇرۇشتىن ئىبارەت.

كونكۇرستا غالىپ چىققۇچىلارنى ئون چوڭ مۇكاپات: ئەڭ ياخشى ئەمگەك ئۈچۈن— بىر مىللىون سوم، ئىككى ئىككىنچى ئورۇن ۋە ئۈچ ئۈچىنچى ئورۇنغا 500 ۋە 250 مىڭ سوم، شۇنداقلا ھەر قايسىسى يۈز مىڭ سومدىن تورت رەغبەتلەندۈرۈش مۇكاپىتى كۈتىدۇ. ئەسەرلەر 1993—ژىلنىڭ 31—دېكابىرغىچە قوبۇل قىلىنىدۇ. كونكۇرس كومىسسىيەسى تەرىپىدىن تەكتلەنگەن ئەمگەكلەر ئا. قۇنانبايېۋنىڭ 150 ژىللىقىغا دائىر تەييارلىنىۋاتقان «ئاباي ۋە ئۇنىڭ ۋاقتى» ئالبومىدا نەشر قىلىنىدۇ.

(قاز تاگ).

«ئاباي ئوقۇشلىرى» باشلاندى

ئالمۇتىدا جۇمھۇرىيەت سارىيى يېنىدىكى مەيداندا «ئاباي ئوقۇشلىرى» باشلاندى.

تەنتەنىنىڭ ئېچىلىشى ئالدىدا شەھەر مەمۇرىيىتى، قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى، پايتەخت جامائەتچىلىگى نامىدىن ئاباي قۇنانبايېۋ يادىكارلىقىغا گۈللەر قويۇلدى.

جۇمھۇرىيەت سارىيى يېنىغا تىكىلگەن ئاق كىگىز ئويلەر يېنىدا مېھمانلارنى، قازاق يېرىنىڭ ئاتاقلىق پەرزەندى تالانتىنىڭ مۇخلىسلىرىنى مىللىي كىيىملەر كىيگەن ئارتىستلار قارشى ئالدى، ئۇلارنى شېئىرلار ھەم مىننەتدارلىق سوزلىرى بىلەن—ئابايىنىڭ ئوزى... (غ. مۇسرېپوۋ نامىدىكى ئوسمۇرلەر تېاترىنىڭ ئارتىستى ئايدوس بېكتېمىروۋ) تەنتەنىلىك رەۋىشتە تەبرىكلىدى.

خەلىق ئارا «ئاباي فوندىنىڭ» پرېزىدېنتى تولېن ئەبدىقوۋ، جۇمھۇرىيەت يازغۇچىلار ئىتتىپاقى باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى كاتىۋى قالدارىبېك نايمانبايېۋ، مەدەنىيەت مىنىسترى ئېركېغالى راخمادىيېۋ، خەلىق ئارتىستى ئېرمېك سېركېبايېۋ ۋە باشقىلار «ئاباي ئوقۇشلىرىنى» ئېچىپ، ئۇلۇق مەرىپەتچىنىڭ رولى، ئىجادىيىتى، پەقەت قازاق مىللىتىنىڭلا ئەمەس، بەلكى دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ غەزنىسىگە قوشقان ھەسسىسى توغرىلىق سوزلەپ بەردى.

«ئاباي ئوقۇشلىرىنى» ئېچىش كۈنىنى قازاقستان سەنئىتىنىڭ ماھىرلىرى، فولكلور—ئېتنوگرافىيەلىك ئانسامبىللار، بەدىي سوز ماھىرلىرى ۋە ناخشىچىلىرى داۋاملاشتۇردى.

ئابايىنىڭ تۇغۇلغىنىغا 150 ژىل تولۇشى 1995—ژىلى نىشانلىنىدۇ، بىراق ھازىرنىڭ ئوزىدىلا پايتەختتە ئۇلۇق ئاباي يۇرتىدىكى يۇبىلېي كۈنلىرىدە تاماملىنىدىغان جۇمھۇرىيەتتە ئومۇمخەلىق تەنتەنىلىرى باشلاندى.

(قاز تاگ).

ئەزدىنىش مېۋىسى

ھازىرقى ئېغىر ئىختىسادىي شارائىتتا قايسى ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرىغا بارماڭ، ئۇلارنىڭ چوڭ، كىچىكلىگىدىن قەتئىي نەزەر، ئادەم كۈچىنىڭ، خام ئەشيالارنىڭ يېتىشمەيۋاتقانلىقىنى بايقاشقا بولىدۇ. ھەتتا بەزى كارخانىلار مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشنى توختىتىش ئالدىدا تۇرسا، بەزىلىرى بار مۇمكىنچىلىكلەرنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرمەكتە.

— ھەقىقەتەنمۇ، ئەھۋالىمىز ئېغىر، — دەپ سۆز باشلىدى ئالمۇتا ئاكسىيونېرلىق جەمىيىتى گىلەم توقۇش فابرىكىسى قۇراشتۇرۇش سېخىنىڭ چوڭ ماستېرى ئازات تۇرداخۇنوۋ بىز بىلەن بولغان سۆھبەتتە. — بىرىگادىمىزدا 15 ئادەم ئىشلەيدۇ. ئۆزەڭلار كوردىڭلار، بىرىنچى سېختا 37، ئىككىنچى سېختا 16 توقۇش ماشىنىسى بار. بىز بىرىنچى سېختىكى 37 ماشىنىنىڭ ئالتىسىنى يىغىلىدۇق. ئۇلارنىڭ ئورنىغا گېرمانىيەدە ئىشلەنگەن «تىكېتىما» ماركىلىق زامانىۋىي توقۇش ماشىنىلىرىنى ئورناتتۇق. قالغان ماشىنىلارنى يېقىن ۋاقىت ئىچىدە يىغىلاشنى كۆزلەۋاتىمىز. ئەندى رېمونت ئىشىغا توختىلىدىغان بولساق، بىز پىلان بويىچە بىر ئايدا بەش ماشىنىنى تولۇق رېمونتتىن چىقىرىشىمىز كېرەك. زاپاس قىسىملارنىڭ يېتىشمەسلىگىدىن بەزى چاغلاردا ئۈچ-تۆرت ماشىنىنى رېمونتلايمىز.

— ئازاتنىڭ ئېيتقانلىرىغا قوشۇمچە قىلغۇم بار، — دەپ سۆھبەتكە قوشۇلدى باش مېخانىك ر. كەرىموۋ. — فابرىكىمىز ئاكسىيونېرلىق جەمىيەت بولۇپ ئۆزگەرگەندىن كېيىن، كۆپلىگەن چەت ئەللەر بىلەن سودا-سېتىق بويىچە كېلىشىم تۈزدۇق. كېلىشىم بويىچە بىز ئۇلارغا تەييار مەھسۇلات يەتكۈزۈپ بېرىمىز. ئۇلار بولسا، بىزگە «تىكېتىما» ماشىنىسىغا زاپاس قىسىملارنى ئەۋەتىپ بېرىدۇ.

ئەندى ئازات رەھبەرلىك قىلغان كوللېكتىۋتا ئۇيغۇر ژىگىتلىرى ئورغۇن. مەسىلەن، س. سەدەموۋ، ق. توختىباقىيېۋ، ئا. سابىروۋ شۇلار جۈملىسىدىندۇر. يەنە بىر ئالاھىدە تەكىتلەپ كېتىدىغان نەرسە؛ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا دائىم ئىناقلىقنىڭ مەۋجۇت ئېكەنلىگىنى بايقايمىز. كوللېكتىۋ بىر-بىرىگە يار-يۆلەك.

— قەيەرگە بارساڭ، قازاننىڭ قۇلىقى تۆرت دېگەندەك، قانداقلا ئىش بولسا، شۇنىڭغا ئۆگىنىدىغان گەپ. مانا موشۇ سېختا ئىشلەۋاتقىنىمغا ژىگىرمە بىر ژىل بولدى، موشۇ ۋاقىت ئىچىدە ئىشىمىزدا تالاي قىيىنچىلىقلارمۇ، خوشاللىقلارمۇ يۈز بەردى، — دېدى ئازات سۆھبىتىمىز مەزمۇنى باشقا ياققا يۆتكەلگەندە، — ئەڭ مۇھىمى كوللېكتىۋىمىز ئىناق. ئىشنىڭ سۈپەتلىك بولۇشى شۇنىڭغا باغلىق. راست، ھازىرقى شارائىتتا ئىشلەش بەك تەس بولۇۋاتىدۇ. بەلكىم بۇ ئۆتكۈنچى دەۋردۇر...

ئىناقلىق بار يەردە ئىشنىڭ سۈپەتلىك ھەم بەرىكەتلىك بولىدىغانلىغى ھەممىگە مەلۇم. مانا موشۇ ئىناقلىقنى ئۇيۇشتۇرۇش ھەر كىمنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەسە كېرەك. ئازاتقا ئوخشاش ئادەمنى تېپىش ئۈچۈن فابرىكا مەمۇرىيىتى كۆپ ئويلاندى ۋە ئىزدەندى. ئاخىرى بىر مەخسەتكە كېلىپ، ئۇنداق ئىش پەقەت ئازاتنىڭ قولىدىن كېلىدىغانلىغىغا كۆزى يەتتىدە، ئۇنى موشۇ لاۋازىمغا تايىنلىدى. ئۇلار خاتالاشمىغان ئېكەن. ياش ژىگىت ئىشنى بىردىن قولغا ئېلىپ، بىسمىللا دەپ كىرىشىپ كەتتى. ئىشقا كەلگەن ياشلارغا تېخنىكىنىڭ مۇرەككەپ قىسىملىرىنى ئېرىنمەي ئۆگەتتى. ئۆزىمۇ ئىشلەپ ژۈرۈپ، ئالمۇتا يېنىك سانائەت تېخنىكومىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك تامامىلىدى. ئازاتنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ياش مۇتەخەسسىسلەرنىڭ باشقا جۇمھۇرىيەت شەھەرلىرىگە بېرىپ، تەجرىبە ئالماشتۇرۇش ئىشى يولغا سېلىندى. مەسىلەن، ئۇلار بىرېست، قاراقۇم ۋە گېرمانىيەنىڭ بەزى بىر شەھەرلىرىگە بېرىپ، تەجرىبە ئالماشتۇردى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).
ئالمۇتا شەھىرى.

بىرلەشكەن «ئاكۋاپارك»

ئالمۇتىدا سۇنىڭ يېتىشمەسلىگىدىن كۆپلىگەن فونتانلار ئىشلىمەي، ئېرىقلار قۇرۇپ، ئەخلەتخانىلارغا ئايلىنىۋاتقان چاغدا قاپچىغايدا ھەقىقىي سۇ موجۇزىسى-باسسېينلار، ئاراللار ۋە ئاتتراكسونلار بار ئاكۋاپارك ئېچىلدى.

مۇرەككەپ ۋە ناھايىتى قىممەت گىدروتېخنىكىلىق ئىنشائەتنى قاپچىغاي شەھىرىنىڭ مەمۇرىيىتى، ئالمۇتىدىكى «راخات» ئاكسىيونېرلىق جەمىيىتى، «ساتۇرن» ئاگروفىرمىسى، قاپچىغايدىكى «تئېمئو» بىرلەشمىسى ۋە باشقا كارخانىلار تەسىس قىلغان بىرلەشكەن «ئاكۋاپارك» قازاقىستان-ئىتالىيە كارخانىسى ۋۇجۇتقا كەلتۈردى.

ئاكۋاپارك ھازىرچە ئاياقلاشمىدى. ئىستىقبالدا ئۇنىڭدا مېھمانخانىلار، دەم ئېلىش بازىلىرى، رېستورانلار بىلەن كافېلار بولىدۇ. كېلەچەكتە قولدىن بەرپا قىلىنغان دېڭىز قىرغىغىدا خەلق ئارا دەرىجىدىكى كۇرورت-تۇرىستىك كومپلېكس سېلىش كۆزدە تۇتۇلۇۋاتىدۇ.

(قاز تاگ).

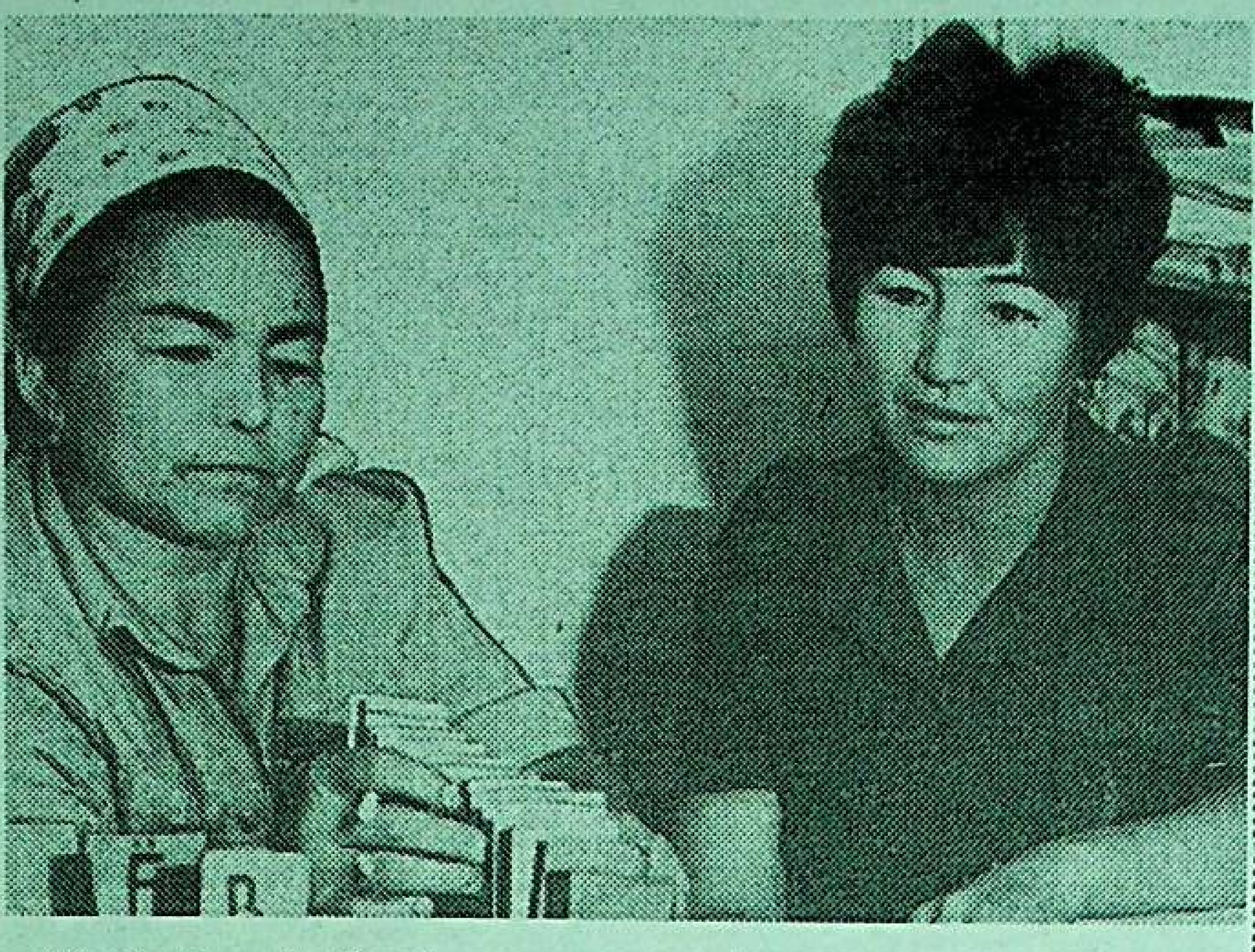

ئۇيغۇر ناھيەسى؛ چوڭ ئاقسۇ يېزىسىدا كامىلەم ئاۋدۇنوۋا باشقۇرۇۋاتقان يېزا كىتاپخانىسىنىڭ ئىشىگى كىتاپ مۇخلىسلىرى ئۈچۈن دائىم ئوچۇق.

سۈرەتلەردە: 1. (سولدىن ئوڭغا) كىتاپخانا باشلىغى ك. ئاۋدۇنوۋا كىتاپ ئىشقىۋازى گۈلىستان يۈسۈپوۋا بىلەن سۆھبەتتە. 2. مېخانىزاتورلار مالىك ئىسمايىلوۋ بىلەن كەنجە تېيىپوۋ يېڭى كىتاپلارنى كۆرمەكتە.

ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

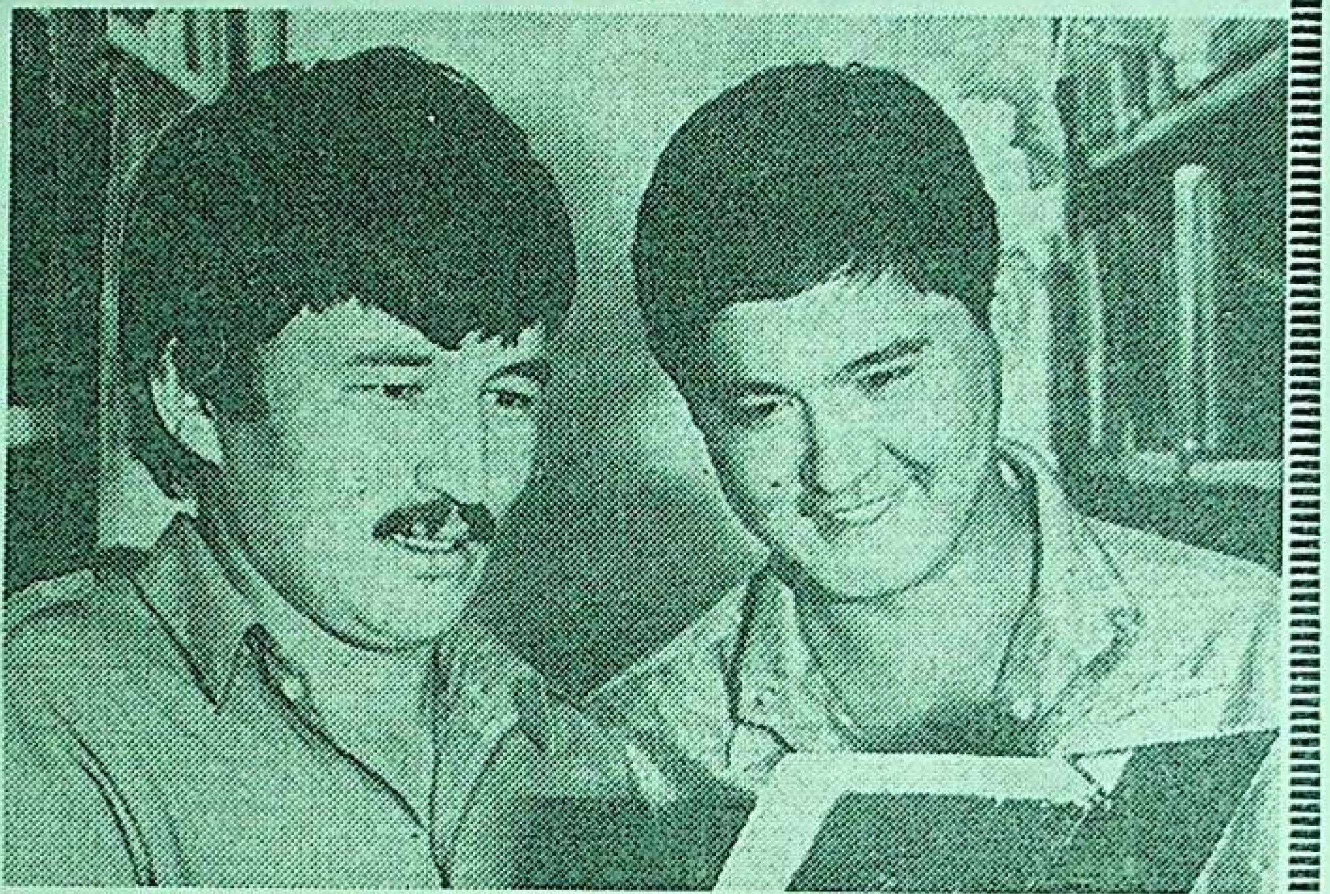

چوڭ تەنتەنە ھارپىسىدا

ئوز مۇستەقىللىگىگە ئېرىشكەن ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىختىسادىي ۋە مەدەنىي يۈكسىلىشى ئۈچۈن خەلق ئېگىلىگىنىڭ ھەر خىل ساھالىرىدىكى ئەمگەك سۈرئىتى جانلاندۇرۇلماقتا. سانائەت ئورۇنلىرى، ئېتىز، يايلاقلاردا ئەمگەك قىلىۋاتقان ئۆزبەكىستان خەلقىنىڭ ئوي-پىكرى پەقەت ئوز جۇمھۇرىيىتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش، ئۇنىڭ نىشانلىنىش ئالدىدا تۇرغان مۇستەقىللىغىنىڭ ئىككى ژىللىق تەنتەنىسىنى مۇناسىپ قارشى ئېلىشقا قارىتىلغان، ئۇ سەنەگە شائىرلار ژۈرەك ئىلھاملىرىدىن تۇغۇلغان شېئىرلىرىنى بېغىشلىماقتا. ئىستىقلالىيەت كۈنىنىڭ يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىغىغا مۇناسىۋەتلىك رەسساملار بىلەن ھەيكەلتاراشلار ھەمكارلىقتا ئۇلۇق سەرگار ئەمىر تىمۇرنىڭ ئىستىقلالىيەت كۈنىنىڭ ئىككىنچى ژىللىغىدا قەد كۆتەرگۈسى ھەيكىلى ئۈستىدە جىددىي ئىش ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. بۇرۇنقى رېۋالىيۇتسىيە، ھازىرقى ئەمىر تىمۇر مەيدانىغا ناھايىتى چوڭ قىلىپ قويۇلۇشى بەلگۈلىنىۋاتقان ساھىپ قىران ئەمىر تىمۇر ۋە ئۇنىڭ ئەۋرىسى بۈيۈك مۇنەججىم ئۇلۇقبەگنىڭ ھەيكەللىرىگە ئۆزبەكىستان ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن كونكۇرس ئېلان قىلىنىپ، ئۇ ھەيكەللەرنىڭ قەد كۆتىرىشىگە ناھايىتى كۆپ مىقداردا مەبلەغ بۆلۈنگەن. شۇنداقلا ئەمىر تىمۇرنىڭ شانلىق كۈرەش پائالىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان سەھنە ئەسەرلىرى ئامايىش قىلىنىپ، كومپوزىتورلار ئۇ تېمىدا كۆپلىگەن كىچىك-چوڭ ئەسەرلەر ياراتماقتا.

مۇستەقىللىق كۈنى نىشانلىنىش ھارپىسىدا ئۆزبەك قېرىنداشلىرىمىزنىڭ روھىنىڭ ئۈستۈنلىگىگە بىزمۇ ھەمنەپەس بولۇپ ژۈرىمىز. بۇ ھاياجانلىق دەقىقىلەردە پات-پاتلا مېنىڭ ئويۇمغا 1945-ژىلى 12-نويابىر كۈنى شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئىنقىلاۋىنىڭ غالىبىيىتىنىڭ بىر ژىللىغىنى داغ-دوغىلىق نىشانلاپ ئۆتكەنلىگىمىز چۈشىدۇ. شۇندا بىزمۇ تولۇق بولمىسىمۇ قولغا كەلگەن ئىستىقلالىيىتىمىز لەززىتىگە چۆمگەن ئېدۇق. بۇ بايرام تەنتەنىسىدە ئادەملەرنىڭ شاتلىغى شۇنچە چەكسىز بولغان ئېدىكى، ئۇلارنىڭ پۈتكۈل قىياپىتىدىن بەھرىمەنلىك سېزىلىپ تۇراتتى. ئەپسۇسكى، ئۇ ئالدامچى سېزىملار ئۇزۇنغا بارماي بەربات قىلىندى. ئىلايىم كەلگۈسىدە ئوز ئىستىقلالىيىتىگە ئېرىشكەن باشقا قېرىنداش تۈركىي خەلقلىرى قاتارىدا ئۇيغۇرلار دىيارىدىمۇ ئىستىقلالىيەت قۇياش نۇرلىرىنى چاچىدىغان كۈنلەر كېلەر دېگەن ئۈمۈتلەر كۆڭلىمىزگە ئارام بېغىشلايدۇ.

شۈكرى ئابدۇللا.
تاشكەنت شەھىرى.

ئەمگەكتە تاۋلانغان

بۇ ئەمگەكچان ئائىلىدىكى ئەر-ئايال ئابدۇللام ئاكا، شەرۋانەم ھەدىلەر موشۇ كىچىك ئاقسۇ يېزىسىدا تۇغۇلۇپ ئۆسۈپ، ئەمگەك قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ يېشى ئاتمىشتىن ئالقىپ قالغان بولسىمۇ ھازىرغىچە ئەمگەكتىن قول ئۈزگىنى يوق. ئابدۇللام ئاكا ئۇزۇن ژىللار داۋامىدا كولخوزنىڭ مېلىنى باقتى، ئاندىن كېيىن دېخان بولۇپ ئاشلىق ئۆستۈردى. رەپىقىسى شەرۋانەم ھەدىمۇ ئەمگەك دەم ئېلىشىغا چىققىچە تۇراقلىق «ئەمگەك» كولخوزىغا ئەزا بولۇپ، ئېگىلىك ئىشلىرىغا ئۆزىنىڭ مۇناسىپ ھەسسىسىنى قوشۇپ كەلدى.

ئەر-ئايال ئىككىسى توققۇز پەرزەنتنى ئۆستۈرۈپ، ئۇلارنى ئۆزلىرى ئوخشاش ئەمگەكچان قىلىپ تەربىيىلەش، بىلىم، تەربىيە بېرىشتىمۇ ئاتا-ئانىلىق بورچىنى شەرەپلىك ئادا قىلىشتى. ھازىر ئوغۇل-قىزلىرىنىڭ چوڭلىرى قاتارغا قېتىلىپ، ئەۋرە سۆيۈشتى. قىزلىرىدىن ئورۋانەم ئاتا-ئانىسىنىڭ ئىزىنى بېسىپ، دېخانچىلىقتا ئىشلەپ ژۈردى. شۇ ژىللاردا ئۇ تەڭتۇش دوستلىرى ئارىسىدا ئەمگەك ئۈلگىسىنى كۆرسىتىپ، بىر نەچچە ژىل داۋامىدا ساماقتىن مول ھوسۇل ئېلىپ، نامى ناھيە دائىرىسىدە تونۇلۇشقا باشلىغان. شۇ تۈپەيلى ژۇقۇرى ئورۇنلاردىن بېرىلگەن يوللانمىلار بىلەن چەت ئەللەرنى سەياھەت قىلىپ قايتىش مۇمكىنچىلىگىگە ئېرىشكەن ئېدى. بۇ كۈنلەردە ھەدىسىنىڭ كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان گۈلبانەممۇ «دېخان» كولخوزىنىڭ ئەمگەك ئىلغارلىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندى.

— ئابدۇللا ئاكا، سىزنى دېخانچىلىقتا مول تەجرىبىگە ئېگە ئەمگەكچان ئادەم دەپ ئاڭلىدۇق، شۇڭلاشقا سىزگە ئىشىنىپ چوڭ بىر ۋەزىپە تاپشۇرۇشنى لايىق كورىۋاتىمىز، — دەپ ئۇنىڭغا مۇراجەت قىلدى چونجىدىن ئۇ يەرگە چىققان بىر مەھكىمىنىڭ مەسئۇل خادىمى.

— قولۇمدىن كەلسە ئىشلەپ كورەي، — دەپ جاۋاپ بەردى بۇ سىپايە مۇئامىلىك كىشى.

— سىلەرنىڭ يېڭىلاردىن تېرىلغۇ ئۇچاستكىسى ئالدۇق. شۇنى بېقىپ كۆتىدىغان ئادەم كېرەك. بۇ ئىشقا سىزنى لايىق كوردۇق.

ئابدۇللام ئاكا بىر دەقىقە ئويلىنىپ تۇرۇپ، ئاندىن ئۇلارنىڭ تەكلىۋىگە كېلىشتى. «دېخان» كولخوزىنىڭ تېرىلغۇ مەيدانىدىن چونجىدىكى بىر قانچە مەھكىمىلەر ئەزالىرىغا قوشۇمچە ئېگىلىك ئۈچۈن ئۇچاستكا بولۇپ بېرىلگەن ئېدى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى بۇ يەرگە كوكتات تېرىشىپ ئېلىشقان. ئەينە شۇ 10 گېكتارغا يېقىن تېرىلغۇ مەيدانىدىكى ھەر خىل كوكتات تۈرلىرىنى ئۆستۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئابدۇللام ئاكا ھاسانوۋ ئۆزىنىڭ ئەمگەكتە تاۋلانغان ھەقىقىي تەجرىبىلىك دېخان ئېكەنلىگىنى نامايان قىلىپ مول ھوسۇل يېتىشتۈرۈۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئېجادىل ئەمگىگى ئەجرىدىن كىشىلەر چەكسىز مىننەتدار بولۇشماقتا.

م. مېرىموۋ.
ئۇيغۇر ناھيەسى.

ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرىنىڭ بۇددىزم دەۋرىدىكى بىناكارلىق سەنئىتى

ئېپەك يولىنىڭ مۇھىم تۈگۈنلىرىدىن بىرى بولغان قەدىمكى شەھەر ئىدىقۇت ئۇزاق ژىللىق تارىخقا ئىگە مەدەنىيەت ئوچاقلىرىنىڭ بىرى، ئۇ ۋەتىنىمىزنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان، شۇنداقلا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا يۈكسەك ئەھمىيەتكە ئىگە قىممەتلىك مەدەنىيەت مىراسى.

بۇددا دىنى مىلادىدىن ئىلگىرىكى 2-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ ئۇيغۇرلار دىيارىغا تارقىلىپ، خەلقىمىزنىڭ بىر پۈتۈن دىنىي ئېتىقادى بولۇپ ئومۇملاشقان. ياخشىلىقنىڭ رەمزى سۈپىتىدە ئۆزلىرىنىڭ گۈزەل فانتازىيىسىگە ئىگە رىۋايەت ۋە قىسسىلىرى، سىزما رەسىم، بىناكارلىق ۋە ھەيكەلتاراشلىقى ئارقىلىق دۇنيا بۇددىزم مەدەنىيىتىگە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. بۇ دەۋردە ئۇيغۇر بىناكارلىقى قويۇق بۇددىزم تۈسىگە ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، بۇددا مۇنارلىرى، بۇددا ئىبادەتخانىلىرى ۋە مىڭ ئۆيلەرنى ئاساس قىلغان بىناكارلىق سەنئىتى تەرەققىي قىلغان ئىدى.

ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى بۇددىزم دەۋرىدە ئۆزلىرىنىڭ ئۆي-ماكانلىرىنى بىنا قىلىشتا چېدىر شەكىللىك ئىمارەت ئۇسلۇبىنى ئىشلەتكەن. ھەتتا قەبرە ياساشتىمۇ بۇنداق ئىمارەت ئۇسلۇبى قوللىنىلغان. يېقىنقى ژىللاردىن بۇيان، ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە تۇرپان ۋادىسىدىن تېپىلغان مېتال، تاش، ياغاچ ۋە گەجگە ئويۇپ ئىشلەنگەن نەقىشلەر، ھەشەمەتلىك سارايلار، مۇنارلار ۋە قەدىمكى مەقبەرلەرنىڭ كاھىشلىرى، ئۇلارنىڭ نەپىس نەقىشلىرى قەدىمكى ئىدىقۇت دىيارىدا ياشاپ ئۆتكەن ئەجدادلىرىمىزنىڭ بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ گۈزەللىكى ۋە ژۇقىرى دەرىجىدە تەرەققىي قىلغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئىدىقۇت دىيارىدىكى قەبرىلەر ۋە يەر يۈزىدە ساقلىنىپ قالغان ئىدىقۇت ۋە يارغول خارابىلىقىدىمۇ ئەجدادلىرىمىز يۈكسەك ئەقىل-پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى سۈپىتىدە ھەر خىل ئۇسلۇبتىكى ئىمارەت ئىزلىرى- چېدىر، گۈمبەز، كېمەر، گەمە ۋە يېرىم گەمە شەكىللىكى ئىمارەتلەرنىڭ قالدۇق تاملىرى ساقلىنىپ قالغان. ئالىملار يەنە يېقىنقى ژىللاردىن بۇيان بۇ خارابىلىقلاردىن خاڭداپ (چىڭداپ) ياسالغان سېپىل ئىزلىرى، تۇرار جاي، ئوتەك خارابىلىرىنى تاپتى. بۇ ئىمارەتلەرنىڭ بىر قەدەر مۇكەممەل ساقلىنىپ قالغانلىرىدىن ئىمارەتنىڭ ئۆگزىسىنىڭ ئەگمە (گەمبەز) ۋە تۈز تورۇسلۇق قىلىپ ياسالغانلىقىنى، شۇنداقلا ھەممىسى ئىككى قەۋەت (1-قەۋىتى يەرنى ئويۇپ، 2-قەۋىتى خام كېسەكتە قوپۇرۇلۇپ) ياسالغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

تۇرپاندىن كۆپلىگەن بۇددا ئىبادەتخانىلىرى، بېزەكلىكتىكى مىڭ ئۆي ئالدى قوش خانلىقى دەۋرىدە ياسالغان بولۇپ، كېيىن كۆپ قېتىم رېمونت قىلىنغان ۋە كېڭەيتىپ ياسالغان. مىلادى 4-ئەسىردىن باشلاپ ئىدىقۇت شەھرىدە بىناكارلىق، ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسىم سىزىش سەنئىتى تېخىمۇ تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. مىڭ ئۆيلەر شۇ دەۋرلەردىكى ھۈنەرۋەنلەرنىڭ جاپالىق ئەمگىكى ۋە ئەقىل-پاراسىتىنىڭ مېۋىسى. گەرچە مىڭ ئۆيلەر بۇددىزم تەرەققىياتىنىڭ مەھسۇلى بولسىمۇ، بۇ دىنىي قۇرۇلۇشلار، ئۇلارنىڭ ئىچىگە سىزىلغان رەسىم، ئويۇلغان نەقىشلەر ئەينى دەۋردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ بىناكارلىق سەنئىتى، مەدەنىيىتى قاتارلىقلار شۇ دەۋر ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ سەۋىيىسى قايسى دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇلار ئەجدادلىرىمىزنىڭ قەدىمكى بىناكارلىق قۇرۇلۇشىدىكى بۇددىزم ئەنئەنىسى بىلەن يەرلىك ئۇسۇل بىرلەشتۈرۈلگەن شەكلى ۋە ئۇسلۇبى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بۇددا دىنىنىڭ مەيدانغا كېلىشى بىلەن ۋۇجۇتقا چىققان ژۇقۇرقىدەك ئىمارەت شەكلىدىن باشقا شۇ دەۋرلەردە يەنە ئۇيغۇرلار دىيارىدا كەم ئۇچرايدىغان كېسەك، ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئېگىز مۇنارلارمۇ ياسالغان. مىلادى 8-ئەسىردىن ئىلگىرى ياسالغان دەپ قارىلىۋاتقان تەيزاڭ مۇنارى ئىدىقۇت قەدىمكى شەھرىدە قۇرۇلغان بولۇپ، ھەر قايسى تەرەپلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 30-40 مېتر كېلىدۇ. ھازىر ساقلىنىپ قالغان قىسمىنىڭ ئېگىزلىكى 20 مېتر كېلىدۇ، ژىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن خام كېسەكتىن ياسالغان بۇ مۇنارە بارغانسېرى پەسلەپ كەتكەن.

پايانسىز كەتكەن ئىدىقۇت ۋادىسىدا قەدىمكى بىناكارلىقىمىزغا دائىر بۇنداق قۇرۇلۇشلار ناھايىتى كۆپ. ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرىنىڭ بۇددا دىنىغا ئېتىقات قىلغان دەۋرلەردىكى بىناكارلىق ئۇسلۇبى بىنالارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە زىننەتلەش سەنئىتى جەھەتتىن تۆۋەندىكىدەك ئالاھىدىلىككە ئىگە:

1. شەھەرلەر، ئاساسەن سېپىل ئىچىگە ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، چېدىر شەكىللىك ئىمارەت شەكلىنى ئاساس قىلغان ئۆي-ئىمارەت قۇرۇلۇشلىرى، بۇددا ئىبادەتخانىلىرى، بۇددا مۇنارلىرى ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

2. بۇددا دىنى پائالىيەتلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن يېڭى شەھەرلەر بىنا قىلىنغان. بۇ شەھەرلەر كونا شەھەرلەرگە قارىغاندا رەتلىك بولغان. بۇ دەۋرلەردە ياسالغان ئوردا-سارايلاردىن باشقا دىنىي سورۇن، قۇرۇلۇشلىرى ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەپ، رەستىلەر ھەشەمەتلىك ۋە نەپىس قۇرۇلغان.

3. مىلادى 6-7-ئەسىرلەرگە كەلگەندە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، مۇداپىئە قۇرۇلۇشلىرى تەرەققىي قىلغان. شۇنىڭ بىلەن ئىبادەتخانا ۋە باشقا دىنىي ئىمارەتلەر شەھەر سىرتىغا قۇرۇلۇشقا باشلىغان.

4. نەققاشلىق، زىننەتلەش سەنئىتى جەھەتتە بۇددا ھەيكەللىرى، تام، تورۇس نەقىشلىرى ۋە ھەر خىل رەڭدىكى بۇددا دىنى تام سۈرەتلىرى ئاساس قىلىنغان.

ئابدۇشۈكۈر مەخسۇت.

«شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ 93-ژىللىق 27-ئىيول سانىدىن.

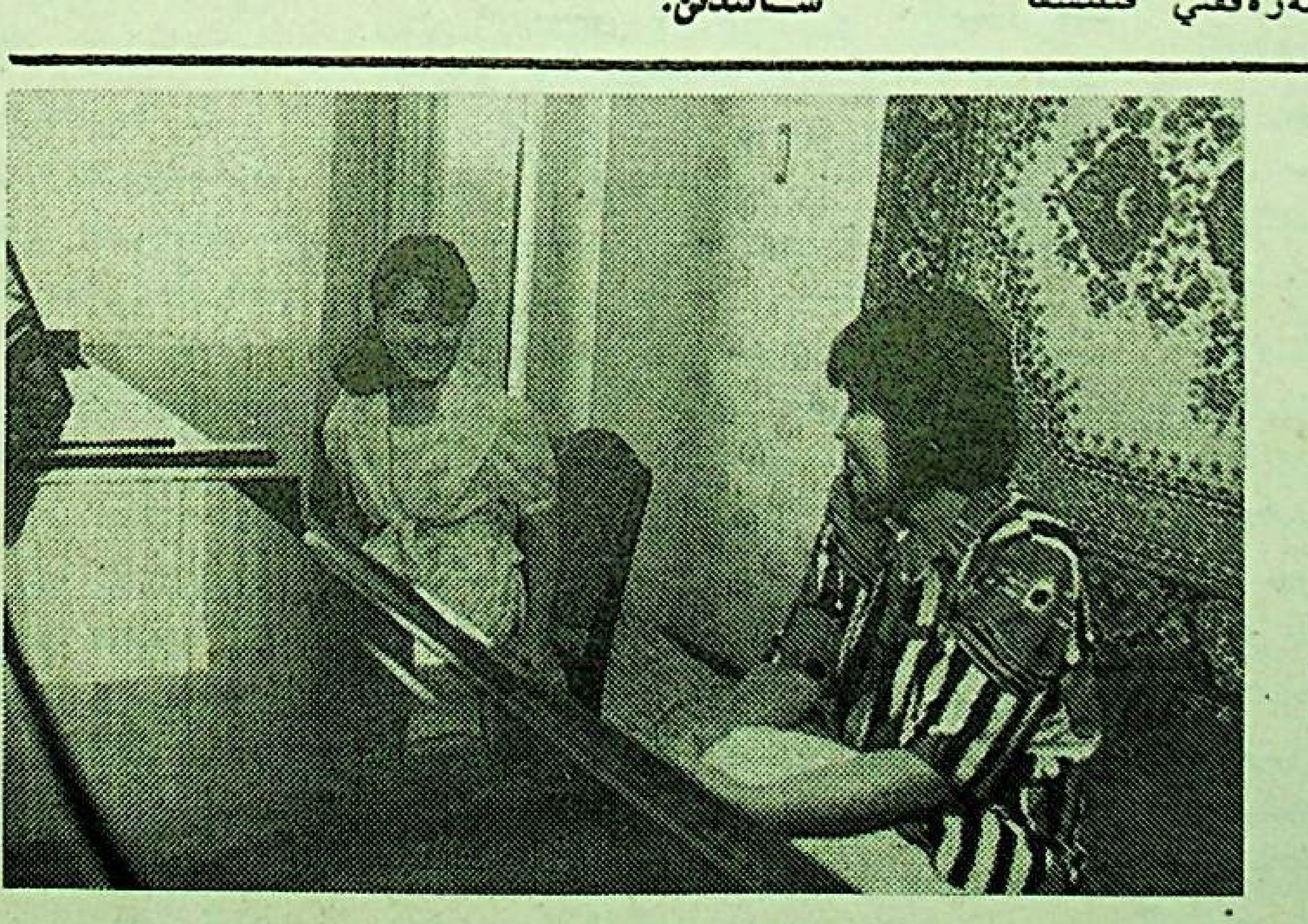

ئالمۇتا. جەنۇبىي مىسسۇرى (ئاۋش) شەھرىدە ئۆتكەن 4-خەلق ئارا پىيانىستلار كونكۇرسىغا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىن ياش پىيانىست ژانار سولبىيانوۋا ئىشتىراك قىلىپ، بىرىنچى دەرىجىلىك دىپلومغا مۇيەسسەر بولۇپ قايتتى.

سۈرەتلەردە: 1. ژانار سولبىيانوۋا. 2. ژانار سولبىيانوۋا ئۇستازى ژانا ئانۋباكىروۋا بىلەن ئۆز ئارا سوھبەتتە.

م. ۋېنگلوۋسكىينىڭ سۈرەتلىرى.

ئىنسانىيەت تارىخىغا نەزەر سالىدىغان بولساق، ئۇلار ئىشلەتكەن پۇللار ئاساسەن بۇيۇم پۇل دەۋرى، مېتال پۇل دەۋرى، ئالتۇن پۇل دەۋرى ۋە قەغەز پۇل دەۋرىدىن ئىبارەت تۆت تەرەققىيات باسقۇچىنى بېسىپ ئۆتكەن. خوتەندىكى ئۇيغۇرلارمۇ ئۆز تارىخىي تەرەققىياتى جەريانىدا پۇلنىڭ ژۇقۇرىقىدەك تۆت باسقۇچىنى بېشىدىن كەچۈرگەن.

جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ خوتەن ھەققىدىكى تارىخىي خاتىرىلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، بۇنىڭدىن 3مىڭ ژىل ئىلگىرى «قاشتېشىنى» بۇيۇم پۇل ئورنىدا ئىشلىتىپ، ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن بولغان سودا مۇئامىلىسىنىڭ ۋاستىسى قىلغان.

مىلادىدىن ئاۋالقى 770-221-ژىللىرى ئارىلىقىدا مەيدانغا كەلگەن «تاغ-دەريالار قامۇسى»دا يۇرتىمىزنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان

قېدىمىي خوتەن پۇللىرى توغرىسىدا

قۇرۇم تېغى تىلغا ئېلىنىپ، يېڭى تاش قورال دەۋرىدىن باشلاپلا خوتەندىن چىقىدىغان «كونئىلۇن قاشتېشى» ياۋچى ئارقىلىق ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئېلىپ بېرىلىدىغانلىقى خاتىرىلەنگەن. جۇڭگولۇقلار «كونئىلۇن قاشتېشى» ئارقىلىق خوتەننى جاڭچيەندىن ئىلگىرىدەك بىلگەن. ھازىرقى زامان تارىخشۇناسلىرىمۇ خوتەن قاشتېشىنىڭ جۇڭگونىڭ ھەر قايسى سۇلالىلىرى دەۋرىدە، دەسلەپتە ئالماشتۇرۇش بۇيۇمى ئورنىدا، كېيىن سوغا-سالام ئورنىدا ئىشلىتىلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. ئارخېئولوگىيىلىك قېزىلمىلاردىن مەلۇم بولۇشىچە، بابىل، ئاسۇرىينىڭ قېدىمقى كەنت خارابىلىرىدىن خوتەن قاشتېشىدىن ياسالغان بۇيۇملار تېپىلغان. يۇنان ۋە رىم ئالىملىرىدىن سترابو، پلىنى، پتولومېي، مارسىلنوسلارنىڭ خاتىرىلىرىگە ئاساسلانغاندىمۇ مىلادىدىن ئىلگىرىكى 2-ئەسىردە غەربىي سودىگەرلىرىنىڭ ئېپەك ماللىرىنى سېتىۋېلىپ، رىم ئاق سۆيەكلىرىنى ئېپەكتىن كىيىم كىيىشكە مۇيەسسەر قىلغانلىقى مەلۇم.

شىنجاڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، تۇنجى قېتىم خوتەندە ھەر خىل مېتاللاردىن پۇل قويۇپ ئىشلىتىش يولغا قويۇلغان. مىلادى1-ئەسىردىن 2-ئەسىرگىچە (73-200-ژىللار) بولغان ئارىلىقتا خوتەن پادىشاسى شومۇبا ئارقا-ئارقىدىن ئېچىلغان كان بايلىقلىرىدىن پايدىلىنىپ، خوتەندە تۇنجى قېتىم پۇل قۇيدۇرۇپ، ئۆزىگە قاراشلىق رايونلاردا ئىشلەتكەن. موشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ستەيىن قېدىمقى ئاق سېپىل شەھرىدىن «خوتەن ئات پۇلى»نى تاپقان ۋە بۇ پۇلنى مىلادى 170-200- ژىللار ئارىلىقىدىكى پۇل، دەپ ئىزاھلىغان. 1929-ژىلى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىن خۇاڭ ۋېنبى ئەپەندىمۇ «ئاق سېپىل» خارابىلىقىدىن ئاتنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن ئىككى خىل مىس پۇل قېزىۋالغان بولۇپ، (بۇ پۇل ھازىر «ئات سۈرەتلىك خوتەن مىس پۇلى» دەپ ئاتىلىدۇ). بۇ پۇل ھازىرغا قەدەر شىنجاڭدا مەلۇم بولغان يەرلىك پۇللار ئىچىدىكى ئەڭ دەسلەپ قۇيۇلغان مىس پۇل ھېسابلىنىدۇ. بۇ پۇل ھازىر بېيجىڭدىكى جۇڭگو تارىخىي مۇزېيىدا ساقلانماقتا. ئۇ يۇمىلاق شەكىلدە بولۇپ تۆشۈكسىز، ئىنتايىن نەپىس ئىشلەنگەن، ئوتتۇرىسىغا خوتەن ئېتىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن.

1960- ژىللىرى لوپ ناھىيىلىك پارتكوم ئادەم ئاجرىتىپ، قېدىمقى ئاق سېپىل شەھرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ، بىر قىسىم قىممەتلىك مەدەنىي يادىكارلىقلارنى قېزىۋالغان، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاساسلىقلىرىدىن ئىككى تال «ۋۇجۇ» پۇلى، بىر تال خىتاي ۋە خوتەن يېزىقى چۈشۈرۈلگەن مىس پۇل.تۆرت دانە تاڭ سۇلالىسىغا ئائىت مىس پۇل، 30 دانە سۇڭ دەۋرىگە ئائىت مىس، تۆمۈر پۇل، تۆرت دانە قاراخانىيلار سۇلالىسىغا ئائىت مىس پۇل، ئىككى دانە قېدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى (بۇ پۇل «تارىم ئويمانلىقىدىكى ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش خاتىرىسىدە» قەشقەر مىس پۇلى دەپ ئاتالغان)دىكى مىس پۇل قېزىۋېلىنغان. 1959-ژىلى «يوتقان» خارابىلىقىدىن تاڭ سۇلالىسى دەۋرىگە ئائىت «چيەنيۈەن چۇڭباۋ» پۇلى تېپىلغان. 1978-ژىلى قىشتا «مىلىك ئاۋات» قېدىمقى شەھەر خارابىلىقى ئىچىدىن خەن سۇلالىسى دەۋرىنىڭ پۇللىرى ساقلانغان بىر ئوزۇن بايقىلىپ، تەخمىنەن 90 جىڭدىن ئارتۇق «ۋۇجۇ» ياماق (تەڭگە پۇل) تېپىلدى. ھازىر خوتەن مەدەنىي يادىكارلىقلارنى باشقۇرۇش ئورنىنىڭ كۆرگەزمىخانىسىدا خوتەندىكى يوتقان، ئاق سېپىل، نىيا، ئۇزۇن قات قاتارلىق قېدىمىي شەھەر خارابىلىرىدىن قېزىۋېلىنغان خەن، تاڭ، سۇڭ سۇلالىلىرىدىن تارتىپ، قاراخانىيلار سۇلالىسى ۋە جۇڭغار خانلىقىغا قەدەر بولغان 2 مىڭ ژىللىق تارىخقا ئىگە مىس، تەڭگە پۇللار ساقلانماقتا. ژۇقارقىلاردىن باشقا 18-ئەسىردىن كېيىن شىنجاڭ ۋە خوتەن ئۆز ئالدىغا بېسىپ تارقاتقان قەغەز ۋە خەسسە پۇللارمۇ بار.

ژۇقۇرىدا تىلغا ئېلىنغان «ئات سۈرەتلىك خوتەن مىس پۇلى» ۋە 18- ئەسىردىن كېيىنكى قەغەز ۋە خەسسىگە بېسىپ ئىشلىتىلگەن پۇللاردىن ئەقىل-پاراسەتلىك خوتەن ئۇيغۇرلىرىنىڭ تاۋار ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئالماشتۇرۇشنى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدۇرۇپ، شىنجاڭ پۇل مۇئامىلە ئىشلىرىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە تۇنجى بولۇپ ھۆل سېلىپ بەرگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

تۇختىنىياز تۇرسۇن.

«ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»دىن ئېلىندى.

يۈسۈپبەگ مۇخلىسى

مەشئەل

(روماندىن پارچە)

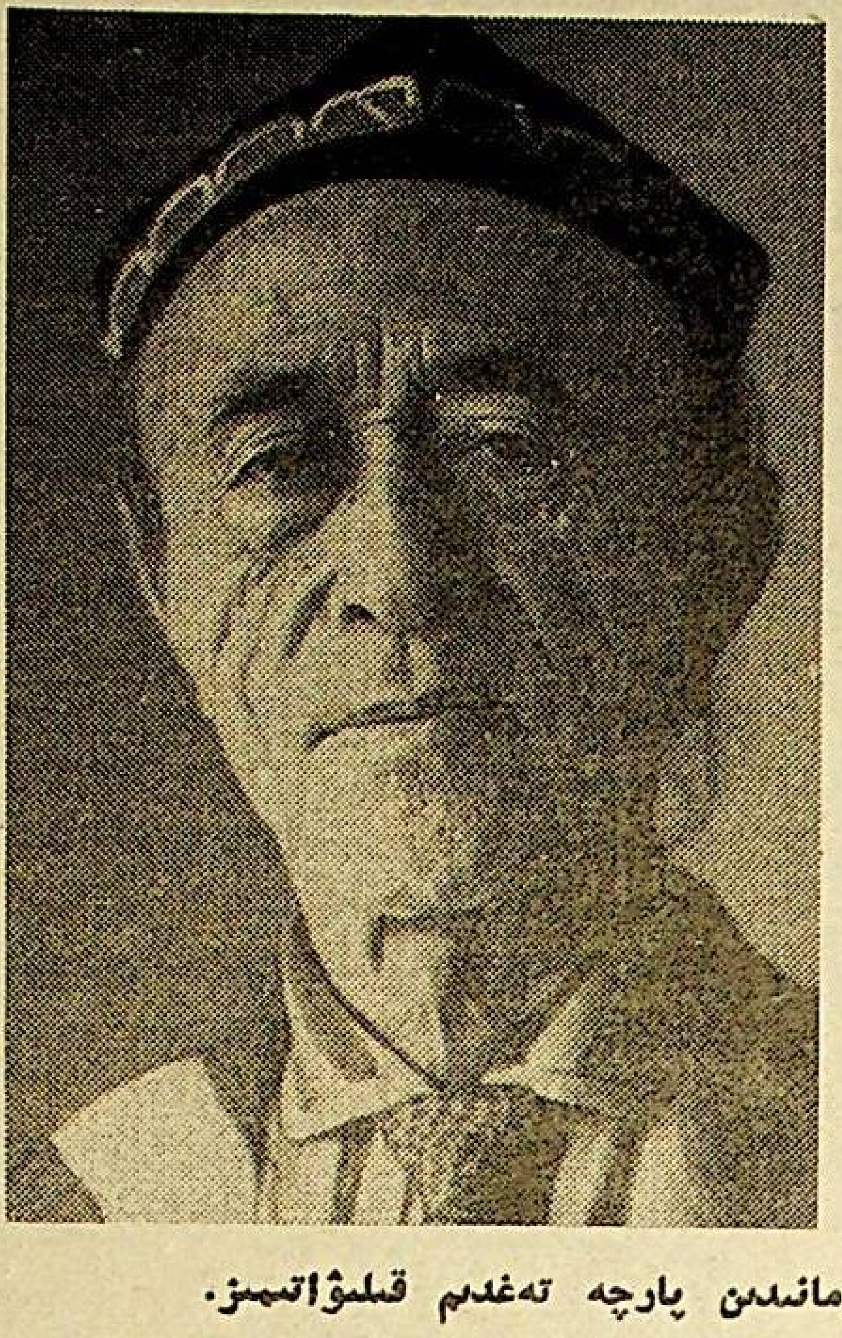

ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئاڭلىق ھاياتى ۋە ئەقىل-زاكاۋىتىنى ئانا ۋەتىنىنىڭ ئىستىقلالىيىتى يولىدىكى ئىزگۈ پائالىيەتكە بېغىشلاپ كېلىۋاتقان پېشقەدەم يازغۇچى يۈسۈپبەگ مۇخلىسىنىڭ «دەۋر» ناملىق ئەسەرى يېقىندا «جازۇشى» نەشرىياتىدىن يورۇققا چىقتى.

مەزكۇر ئەسەرگە ئەدىپنىڭ دەۋر ماھىيەتلىك ژىگىرمىنچى ژىللاردىكى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى مىللىي ئازاتلىق كۈرىشىنىڭ ئويغىنىشىنى تەسۋىرلەيدىغان «مەشئەل» ناملىق رومانىنىڭ بىر قىسمى، «جەڭنامە» ناملىق غېنى باتۇر ھېكايىلىرى بىلەن خىتاي كوممۇنىستلىرى ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىنكى دەۋرلەردە خەلقىمىز بېشىغا چۈشكەن ئېغىر پاجىئەلەرنى تەسۋىرلەيدىغان بىر قاتار ھېكايىلىرى ئورۇن ئالغان.

تۆۋەندە بىز مۇئەللىپنىڭ ئەينە شۇ كىتاۋىغا كىرگۈزۈلگەن «مەشئەل» ناملىق روماندىن پارچە تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

ئالتىنچى باپ

1

قەشقەر تارىخىدا ھەيتىكار مەيدانىغا بۈگۈنكىدەك ئۇرغۇن ئادەملەر توپلانغان ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئادەملەر شۇنچىلىك شات-خۇرام ئىدىكى، قەشقەر خەلقى ئۈچۈن ئەڭ قىزىق كەيىپ ئىچىدە ئوتىدىغان ھېيت-ئايەم كۈنلىرىمۇ مۇنداق بولماتتى.

مەيدان ئوتتۇرىسىدا ئىككى-ئۈچ يۈز كىشىلىك «شادىيانە» ئۇسسۇللىرى كېتىۋاتاتتى. مەيدان بىلەن توشۇك دەرۋازىسىغا ئوتىدىغان يولنىڭ دوخمۇشىدىكى «قوقان سارىيى» ئالدىدا قاندىقتۇر بىر ھېساپ-كىتاپ ئىشلىرى بولۇۋاتىدۇ. ئۈچىنچى بىر يەردە خۇددى ئۇلۇق ئادەملەرنى قارشى ئالىدىغاندەك بىرلىرىنى كۈتۈۋېلىش ھازىرلىقى ژۈرۈۋاتىدۇ. ھەممىنىڭ ئاغزىدا بولسا بىرلا سۆز:

— ھازىر ئورۇس سودا ۋەكىلى بىلەن ئورۇس مىلى كېلىدىكەن، ئورۇس ۋەكىلى كونىغا ئولتىرىپ كېلىدىكەن، ئورۇس سودا ۋەكىلى بىلەن كوڭكىنى كورۇمىز!-دېيىشەتتى. راست، بۈگۈن قەشقەر شەھرىگە ئۇنجا قېتىم سوۋېت ماللىرى، بۇ ماللارنى باشقۇرۇش ئۈچۈن قايىسى كۈنى ئابدۇكېرىمخان مەخسۇمنىڭ زىياپىتىدىكى كېلىشىم بويىچە قەشقەردىكى سوۋېت كونسۇلخانىسىغا يېڭى بەلگۈلەنگەن سوۋېت سودا ۋەكىلى كېلەتتى. بۇ ئەنتەنىلىك مەراسىملار پەقەت موشۇنىڭ ئۈچۈنلا بولۇۋاتاتتى.

بۇ خوشاللىقنى بىلگەندەك بۈگۈن كۈنمۇ پەۋقۇلادە ئوچۇق ئىدى. قەشقەر ئاسمىنى شۇ قەدەر تازا ۋە سۈزۈك ئىدىكى، خەلق ئەيپانىدا كېلىدىغان قىرىق كۈن ئارىيا-بىدىنى ئىچمىگەنلەرمۇ «يۇلتۇز كوردۇم» دېيە ئىشەنگىدەك ئىدى.

بۈگۈنگىگە يارىشا ھېيتىكار مەيدانىمۇ چىرايلىق ياسىنىپتۇ. پۈتۈن مەيدان چوڭلىقىغا باقماي چىنىدەك تازىلىنىپ، دۇكان ئەتىزلىرىدە ئولتارغان سودىگەرلەر بىلەن تۈرلۈك ھۈنەر ئەھلىلىرى يېڭى كىيىم-كېچەكلىرىنى كىيىپ تارىنىپتۇ. يۈسۈپ قوقان، ھەۋلەكباي، ئابدۇلھېمىت، تومۇر، ساقايىي باشلىق يۈزلىگەن ئادەملەر سوۋېت ۋەكىلىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن ژۈگرەپ ژۈرۈشەتتى.

چۈشمەزگىلى، دوتەي يامۇلى تەرەپتىن ئىشتىك چىقىپ كەلگەن بەش مەپە ھېيتكار مەيدانىغا كىرىپ كەلگەندە قەدىمىنى ئاستىلىتىشقا مەجبۇر بولدى.

— نىمە قىلغان ئادەملەر بۇ، باي!- ئوتتۇرىدىكى قارا خېچىر قوشۇلغان سېرىق چاقلىق ئازادە مەپىدە چازانە قۇرۇپ ئولتارغان پاكا، قىسقا قول، ئاغرا قوساق، سالما باش پەن دۇتۇڭ قېشىدىكى ھەمەربايدىن سورىدى. ھەمەربايمۇ بۇ ئادەملەر دېڭىزىگە ھەسەتخورلۇق بىلەن قاراپ كېلىۋاتاتتى.

— باشتا ئېيتسام كۆڭۈل بولمىدىلە، دۇتۇڭ جاناپلىرى،- دېدى ئۇ زەھەرخەندىلىك بىلەن كۈلۈپ،- ئا، پىردەك ئويناپ ژۈرگەن ئىككىسىنى كوردىلمۇ، ئۇ «قوقانسارىيى» ئالدىدا بىرلىرى بىلەن سوزلىشىپ تۇرغان ئابدۇلھېمىت بىلەن يۈسۈپ قوقاننى كورسەتتى،- ھەممىنى قىلىۋاتقان شۇ ئىككىسى. بىزنىڭ خەق تولىمۇ نادان كېلىدۇ، دېسىلە، چىم قاياققا باشلىسا شۇ ياققا كېتىۋېرىدۇ. مانا قارىسىلا، بۇ ھاماقەتلەرنىڭ بۈگۈن خۇددى ھېيت كۈنىدەك توپلىشىۋېلىشقىنىنى؟

پەن دۇتۇڭ تورت،-بەش تال شالاڭ بۇرۇتىنى تۇتۇپ، «سىزنىڭ راست» دېگەندەك قىلىپ، سالما بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ھەمەرباي بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، قوسىغىنى يەنە بىر قېتىم بوشىتىۋالدى.

— بۇلارنى ھېلى بولسىمۇ چەكلەش كېرەك. ئادەمنىڭ تىلىغا ھونىناق يارىسى چىققاندا، ئايىسىڭىز ساقايمايدۇ. ئەۋۇ تۇرغان ئىككىسى تىلىمىزغا چىقىۋاتقان ھونىنا. ئەگەر بۇ ھونىناقلارنى ۋاقتىدا كېسىپ ئېلىۋەتمىسىڭىز «زاتىل» قىلىدۇ. «زاتىلنىڭ» ساقايماس كېسەل ئىكەنلىكىنى ئۆزلىرى ئوبدان بىلسىلە كېرەك، دۇتۇڭ جاناپلىرى؟

— تەئەسسۈپكى، ھازىر بۇ ھونىناق- پونتاق دېگەنلىرىڭىزنى كېسىپ ئېلىۋېتىشكە بولمايدۇ، باي!- پەن دۇتۇڭ خۇپسەنلىك بىلەن بۇرۇتىدا كۈلدى،- نېمىشكە دېسىڭىز، بۈگۈنكى ۋەزىيەت شۇنى تەلەپ قىلماقتا. يەنى مەسلەن، بىزگە، «يېقىندىكى دۈشمەنلەرنى ئۇرۇش ئۈچۈن يىراقتىن دوست ئىزلەشكە» توغرا كېلىۋاتىدۇ. جاڭكەيشى جاناپلىرى تەختكە چىققاندىن بېرى ئۇلۇق تاڭچاپدىن بىزگە مىراس قالغان بۇ سىياسەتتە بەزى ئىلگىرلەشلەر كورۈنمەكتە. يەنى مەسلەن؛ جاڭكەيشى جاناپلىرى ئوزىنى يېڭى دۇنيا پادىشاسى ھېساپلايدىغان ئەمرىكىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن پۈتۈن كۈچىنى سەرىپ قىلىۋاتىدۇ. يېقىندا بېجىندىكى گۇيخو (رۇس) كونسۇلخانىسىغا قاتتىق دەككە بېرىلدى. مانا بۇ قىزىل دەھرىلەرگە دەسلەپكى زەربىنىڭ بېرىلگىنىدۇر. ئالدىرىماڭ، قەشقەردە مەن ۋە مونۇ جەنساجاڭلار بولىدىكەنمىز، بۇ لوموزىلارنىڭ قۇيرۇقلىرىنى جىنىغا-جاق قاھشىتىمەن.

مەپىنىڭ ئالدىدا ئۇزۇن قارا پېرىجە كىيگەن يالاڭ باش، قاتقان قارا بىر خىتاي ئەمەلدارى ئولتىراتتى. پەن دۇتۇڭنىڭ ھېلى جەنساجاڭ دېگىنى شۇ كىشى ئىدى، ئۇ دۇتۇڭغا قاراپ ئېگىلىپ قويدى. ھەمەرباي بۇلارغا مىننەتدارلىق بىلدۇردى.

— رەخمەت!

سوز بۇ يەرگە كەلگەندە، مەپىلەر «قوقانسارىيىنىڭ» ئالدىغا كېلىپ قالغان ئىدى. يۈسۈپ قوقان، ھاۋۇلەكباي باشلىق ئون-ژىگىرمە موتىۋەرلەر بۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ۋىلايەتلىك ئەڭ چوڭ «مەمۇرى» بولغان پەن دۇدۇڭنى ئوزىگە يارىشا ئىززەت-ئىكراملار بىلەن قارشى ئېلىپ، مەپىدىن يولەپ چۈشىرىۋېلىشتى. بۇلارغا ئىلىشىپلا سوۋېت كونسۇلى بىلەن ھىندى بايلىرى رېكۋاي، پېرىم ۋاللا-بىخلەرمۇ كېلىشتى.

كوك كوز سايىپ بىلەن ھەسەن شۇبدلار بولسا دوخمۇشتىكى زەرگارنىڭ دۇكىنىدا ئېمىندۇر پاراڭلىشىپ ئولتىرىشاتتى.

— ئابدۇل-كەرىمۇ-خان قېنى؟- بىرىنچى سوئالنى ھەممە ھازىرلىقلىرىنى كوزدىن كەچۈرۈپ چىققاندىن كېيىن پەن دۇتۇڭ سورىدى.

— مېھمانلارنىڭ ئالدىغا كەتكەن ئىدى، دۇتۇڭ جاناپلىرى،- يۈسۈپ قوقان جاۋاپ بەردى.

— قەيەرگىچە؟

— ئەركەشتامغىچە.

— ئەركەشتامغىچە!- ھەمەرباي بۇ سوئالنى شۇنداق ھەيرانلىق بىلەن تەكرارلىدىكى، پەن دۇتۇڭنىڭ پىتىنخور قىسىق كوزلىرى بىلەن ئۇنىڭ زەھەرلىك تەبەسسۇمى ئارىلىشىپ، ئەتراپتىكىلەرنىڭ بىر قاتىرىدا گۇمان ۋە ئەندىشە ئالامەتلىرىنى ئۇيغۇدۇرۇپ قويىدى. ئاما يۈسۈپ قوقان بۇ خۇپسەنلىكنى شۇ زاماتلا سەزگەن ئىدى. ھەر قانداق يەردە ئوز مەۋقىسىنى ئەينەكتەك روشەن ئىپادە قىلىپ كەلگەن بۇ مەرت ئادەم بۈگۈنمۇ شۇ مەۋقەسىدىن تايمىدى. ئاھايەت كوتۈرەت ئىچىدە بولسىمۇ؛

— شۇنداق، ئەر-كەش-تامغىچە!- دېدى «ئەركەشتام» دېگەن سوزنىڭ ھەر بىر ھەرىپىنى ئايرىم-ئايرىم تەلەپپۇز قىلىپ،- كونا روسسىيە دەۋرىدە قەشقەر ۋالىسى روسسىيە ئەلچىسى پېترووۋ جاناپلىرىنى ئەركەشتامغىچە ئالدىغا بېرىپ قارشى ئاپتىكەن، باي، نىمە ئانچىلا ھەيران بولسىز؟ شۇ چاغدا سىزنىڭ پەدەرىڭىز چاجانغا پۈتلىشىپ ژىقىلىپ چۈشۈپ، چىقىلغان بىر جۈپ خىتاي پىكى ئۈچۈن ئەللىك يامبۇ تولەپتىكەن. خۇداغا شۈكۈر، بىز ئېخى چاكانغا پۈتلىشىپ ژىقىلغىنىمىز يوق. شۇنداق ئەمەسمۇ، ھورمەتلىك يۇرت؟

— شۇنداق، شۇنداق ...

يۈسۈپ قوقاننىڭ سوزىدە كەلتۈرۈلگەن ھەمەربايىنىڭ دادىسى توغرىسىدىكى رىۋايەت- فاكت ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، بايلارنىڭ كوپچىلىكى ئۇزۇن كۈلۈشتى. مەيلى راست بولسۇن، يالغان بولسۇن، پەن دۇتۇڭمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ، «كۈلۈشۈپ» بەردى. ئىلاج قانچە؟ غوجىسى كۈلۈۋاتقان يەردە ھەمەربايىنىڭ سوز يالدۇرۇشى مۇمكىن بولمىدى. ياق، ئۇ تۇگىدىن ژىقىلغاندەك سوزدىنمۇ ژىقىلغان ئىدى.

ئەمەلدارلار بىلەن باي ۋە زىيالى-موتىۋەرلەر ئارىسىدا ژۇقۇرىدىكى سوزلەر بولۇۋاتقان بۇ چاغدا، بىر توپ ھۈنەرۋەنلەر ئارىسىغا كىرىۋالغان تومۇر، بىر چاغدا ئالمۇتىغا كەلگەن ئۇنجا ساموليوت بىلەن كوڭكىلار خۇسۇسىدا سوزلەپ بېرىۋاتاتتى. مەيداندىكى ئادەملەر ئارىسىدا؛

— كەلدى، كەلدى!- دېگەن ئەجايىپ بىر كۈچلۈك، لېكىن يېقىملىق ئاۋازلار چىقىپ كەتتى. ئاڭغىچە توشۇك دەرۋازىسى تەرەپتىن گۈكۈرەپ چىققان بىر يېڭىك ماشىنىنىڭ «تو-تو!» دېگەن سىگنالى بىلەن «پوش-پوش-پوش، خالايىق. يول بېرىڭلار، يول بېرىڭلار!» دېگەن ياساۋۇللارنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. پۈتۈن ئادەملەر دېڭىزى قوزغىلىپ، مىڭلىغان كوزلەر ئوز ھاياتىدا بىرىنچى قېتىم كورۈۋاتقان ماشىنا بىلەن قەشقەر تارىخى ئۈچۈن ھېمىشەم قەدىرلىك سوۋېت سودا ۋەكىلىگە تىكىلدى. ئاغرا-سۇنەي شادىيانىلىرى ياڭراپ كەتتى.

سوۋېت ۋەكىلى ئولتىرىپ كەلگەن يېڭىك ماشىنا 1920- ژىللىرى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدا يېڭى پەيدا بولغان «رولىبى-روس» ماركىلىق يېڭىك ماشىنا بولۇپ، تۇپىسى ئوچۇق ئىدى. ياشقىنا رۇس ژىگىتى ھايدىغان ئىكەن، سېرىق چاچلىرى قەشقەرنىڭ قۇم ئارىلاشقان توپىسى بىلەن بىر چىرايلىق ئاقىرىپ قاپتۇ. ئوز-كوزلىرى خېلىلا چاڭ. كۈلسە ئاپپاق چىشلىرى ئۈنچەدەك ۋاللداپ، كوپ-كوك كوزلىرى بەشىنچى ئايدىكى باغراشىنىڭ سۇيىدەك سۈزۈك ۋە چىرايلىق بولۇپ كېتەتتى.

كابىنىنىڭ كەينىدىكى ئۈچ كىشىلىك ئورۇندۇقنىڭ بىرىسىدا شاپ بۇرۇتلۇق، قارا قاش، قارا كوز، قاڭشالىق، ماش رەڭلىك ھەربىي كىتېل بىلەن ماڭلىيى پۇرۇشۇپ تۇرىدىغان شاپكا كىيىپ يېنىغا ئوفىتسىرلار ئىشلىتىدىغان سىلىق سۇمكا ئېسىۋالغان يېرىم ھەربىي، يېرىم مەمۇرىي شەكىلدىكى بىر كىشى ئولتىراتتى. چىرايىدىن قارىغاندا بۇ كىشى رۇسلارغا ئوخشىماتتى. ئۇ ئوڭ قولىنى ھورمەت بىلدۈرۈپ تۇرغان قەشقەرلىكلەرگە مىننەتدارلىق بىلەن قاراپ؛

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئەسسالامۇئەلەيكۇم!- دەپ مۇسۇلمانچە سالام قىلىپ، ئارىلاپ-ئارىلاپ «ھورمىتىڭلارغا رەخمەت، ئورتاقلەر...» دەپ ئوزبەكچىلەپ قوياتتى. سوۋېت ھوكۇمىتىنىڭ سودا ۋەكىلى دېگىنىمىز دەل موشۇ كىشى ئىدى.

ئىككىنچى ئورۇندۇقتا كېلىشكەن ياش بىر ژىگىت ئولتىرىدۇ. چىراي-خۇلقىدىن بۇ ژىگىتمۇ يە رۇسلارغا ۋە ئوزبەكلەرگە ئوخشىمايدۇ. قەشقەرلىكلەرگە خاس مۇرىسى كەڭ، پېشانىسى چىقۋاراق كەلگەن بولۇپ، قېشىدىكى ئابدۇكېرىمخان مەخسۇمدەك جىناقلىق، بۇرۇنلىرى قاڭشالىق، ئوتكۇر قوي كوزلىرى چوڭ-چوڭ ئىدى. ئۇ نېمىشكىدۇ سوۋېت ۋەكىلىدەك خاتىرجەم ئەمەس، بەلگۈسىز بىر ھاياجان- ئىچكى تەۋرىنىش، سېغىنىش، گويا بىرسىنى ئىزدىگەندەك قەشقەرلىكلەرگە زېرىكمەي ۋە تويماس نەزەرى بىلەن كوز تاشلاتتى. ئۈچىنچى ئورۇندۇقتا بولسا ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم كۈلۈپ ئولتىراتتى.

سوۋېت سودا ۋەكىلى ئولتارغان ماشىنا «قوقان سارىيىنىڭ» ئالدىغا كېلىپ توختىغاندا، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بىرىنچى بولۇپ يۈسۈپ قوقان بىلەن ھەۋلەكباي كېلىپ كورۈشتى. پەن دۇتۇڭ بىلەن ھەمەربايلار قوللىرىنى كەينىگە تۇتقان بويىچە تۇرغان ئورنىدا مىدىرلىماي تۇراتتى. سوۋېت ۋەكىلى ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئوزى كورۈشتى ۋە :

— سوۋېت سوتسىيالىستىك ئىتتىپاقداش-

يۈسۈپبەگ مۇخلىسىي

مەشئەل

(روماندىن پارچە)

لار جۇمھۇرىيىتى سودا شىركىتىنىڭ تاپشۇرىغى بىلەن شەھىرىڭىزگە كېلىپ ئولتارغىنىم ئۈچۈن ئۆزەمنى سەممىي خۇرسەنلىكتە ھىس قىلىمەن، دوستلار!- دېدى ئۇ قولىدىكى ۋەكىللىك نامىسىنى تاپشۇرۇۋېتىپ،- پەقىرنى مۇنچىۋالا كاتتا ئىززەت-ئىكراملار ئىچىدە قارشى ئېلىپ ئولتارغانلىقلىرىڭىز ئۈچۈن رەخمەت، قەشقەرلىك ئۇقىللار...

سوۋېت ۋەكىلىنىڭ قىسقا، لېكىن تولىمۇ جانلىق ئېيتىلغان بۇ سوزى قەشقەرلىكلەرگە شۇنداق تەسىر قىلدىكى، تۇشمۇ-تۇشتىن ئۇنىڭ مەدھىگە ئېيتىلغان دوستلۇق، قېرىنداشلىق شارلىرى ھېيتكار جامائەسىنىڭ مىنبىرىدە ئۈزلۈكسىز ئۇرۇلۇۋاتقان ئون ئىككى جۈپ ناغرا-سۇنەيلەرنىڭ خوشاللىق سادالىرى بىلەن قوشۇلۇپ «36مىڭ» قەشقەرنىڭ پۈتۈن بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرىغىچە ئاڭلانماقتا ئىدى.

كەچكى سائەت تورت.

ھېيتكار مەيدانىدىكى ئادەملەر كوپەيسە كوپەيگەن ئىدىكى، ئازايمىغان. قەشقەر خەلقىنى ئىككىنچى بىر خوشاللىق ئوز ئىچىگە ئالدى. ئۇزۇندىن بېرى لادا-قەشقەر يولىدا قاتناپ قارىداپ كەتكەن زوردۇن كارۋانىنىڭ توگىلىرى بىرىنچى قېتىم ئۇلۇق «مىڭ يول» ئارقىلىق سوۋېت ماللىرىنى ھاپاشلىغان ھالدا قەشقەر شەرىگە كىرىپ، قوقان سارىيىغا قاراپ قەدەم تاشلىدى.

زوردۇن كارۋانمۇ قىزىق بىر ئىش قىپتۇ. ئۇزى ئېلىپ كېلىۋاتقان رەڭگىرەڭ خىلچە سوۋېت ماللىرىدىن پارچىلارنى ئېلىپ، توگىلىرىنىڭ ئالدىدىكى زۇڭلۇق، يالغۇز ئوركەشلىك ئېگىز نارىنىڭ بېشىدىن قۇيرۇغىغىچە ئېقىپ، بېزەپتۇ. بۇنىڭغا يارىشا توگىلەرنىڭ بۇ پاسىبىنى ئوزىدىكى ئالاھىدىلىككە ماختانغاندەك مەغرۇر ماڭاتتى. ئۇنىڭ ئەجايىپ چىرايلىق، لېكىن ھەيۋەتلىك كورگەزمىگە ئايلانغان بۇ كورۇنۇشىنى كورگەن ھەر قانداق كىشى بىر كۇلمەي، ھوزۇرلەنمەي قالماتتى. بۇنىڭغا ماسلىقى كەلگەن زوردۇن كارۋانىنىڭ ئوزى بولسا:

— ھاي، مېنىڭ قەشقەرلىك، سودىگەر ئىنىلىرىم- دەپ ۋاقىراتتى تونۇش دۇكانلىرىغا قاراپ،- «داخىر كالۋالىرىڭلارغا» سېلىپ، ساقلاپ كەلگەن پاخال تېزىلىرىڭلارنى ئەندى چىقىرىڭلاردە، خالىساڭلار مونۇ دىگىنالدىن، خالىساڭلار ماۋۇ، قىزىل «دەنەخان» چىتلىرىدىن ئېلىپ يوتقان- كورپىلىرىڭلارنى يېڭىلاۋېلىڭلار. خالىمىساڭلار، ھېچ بولمىغاندا مونۇ ئاق بەتىستىن بىر قېيىقنى ئېلىپ بولسىمۇ، مازار-ماشايىخلارنىڭ تۇغىغا چىگىپ قويۇڭلار، مېنىڭ توگىلىرىم بۇ قېتىم سىلەرگە بەرىكە ئەپكەلدى. غاپىل قالماڭلار «ھاڭۋاقتىلار»، ئالدىرىماڭلار، ئەزىز بۇرادەرلەر،

دۇكاندارلار ئۇنىڭدىن سورىشاتتى:

— ئېي... توگىلەرنىڭ پاسىبانى! ئەۋۇ يېشىل-جىيا ئالىماش رەختىڭ ئىسمى نېمىكىن؟

كارۋان جاۋاپ بېرەتتى:

— «مەركىزىت» دېگەن رەخكەن.

— «مەركىزىت» دېگىنى نېمە دېگىنىكىن؟

— ئوسۇملۇكلەرنىڭ پادىشاسى «مەرگىيا» دېگەننى ئاڭلىغانمۇسلەر؟ ھە... شۇنىڭغا تەخلىت بۇمۇ رەخلەرنىڭ مەرگىياسى دېگەن سوز ئېكەن.

سودىگەرلەر ھوزۇرلىنىپ كۇلۇشەتتى. دۇكانلىرىنى تاقاپ، سارايغا قاراپ ئالدىرىشاتتى. بەزىلىرى يوغان ئورۇس چوتىنى تۇتۇۋېلىپ سوۋېت ماللىرىنىڭ باھاسى بىلەن ئىنگلىز مېلىنىڭ ئەرقىنى سېلىشتۇرۇپ ئۇزۇن باز دەپتەرلىرىگە خوشاللىق بىلەن بىر ئېملەرنى يازاتتى.

مەيدە ھۇنەرۋەنلەر ئارىسىدىمۇ غۇچچىدە سوز. بۇ يەردە بولۇپمۇ توپنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىۋېلىپ، كوپچىلىكنى ئوزىگە جەلىپ قىلىۋالغان بىر قارا چوقۇر ساتىراشنىڭ ھېكايىسى ھەممىدىن قىزىق ئىدى. ئۇ ساقال ئۇستىرىسىنى ھەدەپ بىلەپ، ئالدىدىكى خېرىدارلارنىڭ يېرىم چېچىنى ئېلىپ بولغىنىغا قارىماي، ئۇنى ئۇنتىمىغان ھالدا، ھەۋەس بىلەن سوزلىمەكتە ئىدى.

— شۇرالار ۋەكىلى بىلەن بىللە كەلگەن ياش ژىگىت دوختۇر ئىكەن. بىزنىڭ قەشقەرلىك يېتىم ئىكەن. قايسى كۇنكى ئىلتىماسىمىزغا بىنائەن كەپتۇ،- دېدى ئۇ خۇددى ئۇنىڭ بىلەن ئوزى سوزلەشكەندەك ئىشەشلىك بىر ئاھاڭ بىلەن،- كوك كوز سايىپ جاراھەتلەرنى نەشتەر بىلەن تىلسا، بۇ ژىگىت قايچا بىلەن قوساقنى يېرىپ، ئۇچەيدىن يارىلارنى كېسىپ ئېلىۋېتەلەيدىكەن ...

— بەللى، بەللى... ئېنىڭدىن قاسساپ ئېكەن دېسەڭچۇ،- دەپ كۇلۇشتى بىر نەچچىسى ھەيرانلىق بىلەن بىر-بىرىگە خىتاپ ۋە كىنايە قىلىپ، بىر بوۋاي مۇغەمبەرلىك بىلەن سورىدى.

— لوقمانۇ ھاكىمنى بىلەمدىكەن؟

— لوقمانۇ ھاكىمنى بىلمىسە ئۇچىنچىگىزدىكى كېسەلنى قانداق بىلىدۇ، ئەزىزىم ...- ساتىراش كۇلكە ئارىلاش جاۋاپ بېرىپ ھېكايىسىنى داۋام قىلدى،- بۇ ژىگىت 1914-ژىلى روسسىيەگە چىقىپ كېتىپتىكەن، تەغدىر ئىلاھى، چىقىپلا ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىگە ئاشپەز بولۇپ بىرىنچى جاھان ئۇرۇشىغا قاتنىشىپتۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن دۇنيانى چوگۇلە-چوگۇلە ئەدەسكە كېلىپ تۇرۇپ قاپتۇ دېسە؟!

—دوختۇرلىقنى شەدە ئوقۇپتىما؟
ئوگىنىپتۇ.

— ھە، شەدە، ئورۇس ئاغىنىلىرىدىن

— ھوي، شۇنىڭ ئارىسىچە بۇ گەپ - سوزلەرنى ئەدىن ئاڭلىۋالدىڭ؟

— ساتىراشنىڭ ئاڭلىمايدىغىنى بولامدۇ؟ سىلەر كونىكا كورۇۋاتقان ۋاقىتا، پېقىر ئىلمى تالىپ ئۇنىڭ ئوزى بىلەن سوزلەشتىدە، بىراق ...

كوپچىلىك ساتىراشنىڭ بۇ ئەجايىپ يېڭى خەۋەرلىرىدىن بەھرىمان بولۇشۇپ، كۇلۇشۇپ تۇرۇشاتتى. زىياپەتتىن يانغان مېھمانلار بىلەن پېشقەدەملەر ھېيتكارغا كېلىپ سودا ۋەكىلىنىڭ خاھىشى بىلەن مەپىلىرىدىن چۇشۇشتى ۋە قېلىن ئادەملەرنىڭ ئارىسى بىلەن پىيادە ماڭغان ھالدا «قوقان سارىيىغا» قاراپ سىلجىشقا باشلىدى. ئوتتۇرىغا كەلگەندە 8-9 ياشلىق ئوغلىنى يېتىلىگەن ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايال توپنىڭ ئارىسىدىن ژىغلاپ چىقىپ سودا ۋەكىلىنىڭ ئالدىنى توساۋالدى.

— تورەم، غوجام!- دېدى بۇ ئايال سودا ۋەكىلىنىڭ تىزىنى قۇچاغلاپ،- خۇدانىڭ ھەققى، ھورمىتى ئۇچۇن موشۇ ئوغلۇمنى سىزگە بەرسەم، سىز ئەنجانغا ئېلىپ كەتسىڭىز؟

— نېمشكە؟- سودا ۋەكىلى سوز قىلغىچە يۇسۇپ قوقان بۇ ئايالنى يولەپ تۇرغۇزىۋالدىدە، سورىدى،- نېمىدىن بىزار بولدۇڭىز شۇنچە؟ -

— بىزار ئەمەس، تامام ۋەيران بولغىلىۋاتىمەن، يۇسۇپ ئاخۇن ئاكا، نېمشكە دېسىلە، ئوغلۇمنىڭ دادىسى، بۇنىڭدىن ئۇچ ژىل بۇرۇن ئىش ئىزدەپ ئەنجانغا چىقىپ كېتىۋېدى، ھېلىغىچە يە ئولۇگىدىن، يە تىرىگىدىن خەۋەر يوق. بۇ يەردە ھەسەن شۋېد دېگەن كىشىدىن قەرزىمىز بارىتتى. ئۇ «پۇلۇمنى بەر، بولمىسا ئوغلۇڭنى ئېلىپ شۋېدلارغا ساتىمەن»، دەيدۇ. بۇ شۋېد دېگەن ئېملەر بىر بالا بولدى. شۋېدكە كەچكىچە دادىسى كەتكەن ئەنجانغا كەتسۇن مېكىن دېۋىدىم.

سودا ۋەكىلى نېمە دەرىنى بىلمەي تەمتىرىگەن ھالدا چورىسىگە قارىدى. سەۋەپ، بۇ قەشقەر خەلقى ھاياتىدا كۇندە نەچچە قېتىم تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان كىچىك، ئاددىي بىر ۋاقىئەلەر جۇملىسىدىن بولغىنى بىلەن خارىجى سىياسىي مەسىلىسىدە چوڭ ھادىسە ئىدى. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئارىدىكى بۇ خىجىللىقنى چۇشەنگەن يۇسۇپ قوقان يەنە يانچۇغىدىكى بىر باغلام تىيىننى چىقىرىپ:

— ھەسەن شۋېدتىن قانچە قەرزىڭىز بارىتتى؟- دەپ سورىۋېدى:

— ئوتتۇز سەر لىڭپياۋ،- دەپ ئارانلا جاۋاپ ياندۇردى ئايال يەرگە قاراپ. يۇسۇپ قوقان قولىغا ئالغان پۇلدىن 350 سەر لىڭپياۋنى ساناپ ئالدى. ئاندىن سودا ۋەكىلىگە بىر قاراپ قويۇپ:

— مەڭ، بۇ پۇلنى ئېلىڭ، ھەمشىرە،- دېدى مېھرىۋانلىق بىلەن،- بۇ پۇل جانابى سودا ۋەكىلىنىڭ شەخسەن قىلىۋاتقان ياردىمى. ئارتىنماي ئېلىڭ، مونۇ 30 سەرنى قەرزىڭىزگە بېرىپ، قالغىنىنى خەشلەپ تۇرۇڭ. ئېرىڭىزنىڭ ئىسمى چىم ئىدى؟

— داۋۇت ساپال.

— بىرەر ئالاھىدە بەلگۇسى بارمىدى؟

— سەل چوقۇراراق بولىدىغان،- ئايال نېمشكىدۇ مەغرۇرلانغاندەك قاشلىرىنى ھەمىردى،- ئەڭ ياخشىسى، داۋۇت ساپال دېسىڭىز پۇتۇن قەشقەرلىك بىلىدۇ.

— ئانداق بولسا، ئىككى-ئۇچ ئاي سەۋىر قىلىپ تۇرۇڭ،- سودا ۋەكىلى يۇسۇپ قوقاننىڭ خالىس ئىشىدىن رازى بولدى، ئەتىمالىم، كۇلگەن ۋە بالىنىڭ بېشىنى سىيپىغان ھالدا سوزگە ئارىلاشتى،- ئەگەر ئېرىڭىز ئامان بولسا مەن كونسۇلباغ خادىملىرىغا ئېيتىپ، ئۇنىڭ ئۇچۇرىنى ئېلىپ بېرىمەن.

ئايال رازى بولۇپ كەتكىنىدىن ژىغلاۋەتتى، ھېيتكار جامىسىنىڭ پەشتاقلىرى كەچكى شەپەقنىڭ ئالتۇن زەررىلىرى بىلەن پارقىراپ، مەيداندىكى مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ قىزىل يۇزلىرىنى تېخىمۇ قىزارتىپ، ئۇمۇت نۇرى بىلەن چاقناپ تۇرغان كوزلىرىنى خوشاللىق نۇرلىرىغا تولىماقتا ئىدى. 35 سەر لىڭپياۋنى قولىغا تۇتقان داۋۇت ساپالچىنىڭ خوتۇنى شۇنداق بىر ھاياجان ئىچىدە يۇسۇپ قوقان بىلەن سوۋېت سودا ۋەكىلىگە قاراپ تۇرۇپ مىننەتدارلىق ئىزھار قىلدىكى، ئۇنىڭ ھەقىقى ئايالىق، ئانىلىق، ئىنسانىلىق قەلبىدىن ئورغۇپ چىققان بۇ ئاۋازى بىلەن پۇتۇن مەيدان جاراڭلاپ كەتتى.

2

پۇتۇن قەشقەر خەلقىنى زىلزىلىگە كەلتۇرگەن خوشاللىقنىڭ ئەتىسى، ئەل بامداتتىن يېنىۋاتقان ۋاقىت ئىدى. ھېيتكار جامائەسىدىن دۇكۇرۇشۇپ چىققان بىر توپ سەللىكلەر بىلەن ھەر خىل بەقەسەم تونلارغا پۇركەنگەن «ئاكابىر-ئاكابىرلەر» كەملەرىندۇ تىللىغان، ھاقارەتلىگەن ئاۋازلىرىنى پېلەككە كوتىرىپ، توغرا دۇتۇڭ يامۇلغا يول سېلىشتى. بۇلارنىڭ ئالدىدا ئەگرى-بۇگرى ھاسىغا تايىنىپ، قولتۇغىدىكى يېشىل مۇقاۋىلىق كىتاپنى خۇددى بىرسى تارتىۋالىدىغاندەك چىڭ قىسىۋالغان تايغان غوجا ئاغزىغا كەلگەننى جاۋىلداپ دوڭگاسلاتتى.

—بىز مۇسۇلمانلارغا بۇنىڭدىن ئوشۇق ھاقارەت بولمايدۇ، يۇرت! دوختۇر سايىپ دېگەندەك بۇ پىتنىنى، پەقەت شۇ مۇسۇلمان تونىنى يېپىنىپ كەلگەن قىزىل پاچاق ئوزبەك قىلدى. بۇنىڭغا ھەرگىزمۇ بوزەك بولماسلىقىمىز كېرەك،- دەتتى ئۇ شالاڭ ساقاللىرىنى تىترىتىپ، ئۇنى ئەگەشكۇچىلەر بولسا بۇ دوڭغاق يولباشچىسىنىڭ سوزى توگە-توگۇمەيلا:

— ئومۇسىمىز يولدا بىر تامچە قېنىمىز قالغىچە چېلىشىمىز، غوجام!- دەپ مۇشلىرىنى توگۇپ ۋاقىرىشاتتى. يولدا ئۇچرىغان كوچا مۇرىدلىرى ئوز غوجىسىنىڭ بۇ قەھرى-غەزىۋىنى كورۇپ، ئۇنىڭ ئىنتايىن مۇھىم بىر ئىش ئۇستىدە كېتىۋاتقىنىنى سېزەتتىدە، توپنى ئەگىشىپ بىللە كېتىشەتتى.

بۇلار دۇتۇڭ يامۇلىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە بەش يۇزچە ئادەملەردىن قۇرۇلغان چوڭ بىر نامايىشچىلار گرۇھىغا ئايلانغان ئىدى. دۇتۇڭ يامۇلى تېخى ئېچىلمىغان، ئەگەر ئۇنىڭ ئېچىلىش مەزگىلىنى كۇتسە بۇلارغا يەنە ئىككى سائەت ساقلاشقا توغرى كېلەتتى. بەجايىكى، بۇلار بىر سائەتمۇ كۇتمىدى. قاپ-قارا تۇنىكە بىلەن قاپلىنىپ، بىر جۇپ ساپ-سېرىق شىر ھەيكەللىرىنىڭ ئارىسىدا گېدىيىپ تۇرغان سۇرلۇك دۇتۇڭ دەرۋازىسى، تىلسىم ۋاقتى يەتكەن كويىقاپنىڭ قاپقىسىدەك ئوز-ئوزىدىن ئېچىلىپ، ئۇنىڭدىن قارا مىلىكىدىن خىتاي ستىلىدا تىكىلگەن پاختىلىق شىم-پەشمەت، پىخەي، قىزىل ئۇزىلىك موزا كىيىپ نېپىز كوز ئەينەك تاققان ئورۇق، ئىنچىكە بىر خىتاي لوللارچە ئىڭىشىپ چىقىپ كەلدىدە:

— تايغان، غوجاڭ سىز شۇ داتاڭغا كىرىپ بىر ئاز كۇتۇپ تۇرسا بولىدۇ شۇ، ھازىر دۇتۇڭ جانابى ئوزىنىڭ چىقىدۇ شۇ، سىز بىلەن سوزلىشىدۇ شۇ،- دېدى ھەر بىر سوزنى چايناپ ئويغۇرچىلاپ.

كۇتۇلمىگەن بۇ قارشى ئېلىش، دەرۋازىنىڭ ئېچىلىش ۋاقتىنى ئويلاپ يەر بىلەن تەڭ پۇكۇلۇپ تۇرغان تايغان غوجىنىڭ دوڭغاق قەددىنى سۇنۇق شاخقا يولەك تىرىگەندەك بىردىن كوتىرىپ قويدى. «يا خۇدا، بۇ كاپىرنىڭ دىلىغا ئوزەڭ ئىنساپ تەۋپىق سالدىڭمۇ نېمە؟» دەپ چورىسىدىكىلەرگە كولۇمسىرىگەن ھالدا قارىدى تايغان غوجا كوزلىرىنى مىتىلدىتىپ، ئەتراپىغا سىنچىلاپ سەپ-سېلىپ چىققاندىن كېيىن ئوزى خالىغان ئاقساقاللاردىن يەتتە-سەككىز كىشى بىلەن تەرجىمە ئۇچۇن رەممال غوجىنى ئەگەشتۇرۇپ داتاڭنىڭ قېشىغا كېلىشتى.

داتاڭ دېگىنىمىز تاشقارقى ھويلا بىلەن ئىچكەرىكى ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان مەخسۇس ئورۇن بولۇپ، ئالدىنى ياپسالاپ توساپ قويغان قىزىل تاختاي تامغا «ئاق كۇن، كوك ئاسمان» دەپ ئاتىلىدىغان گومىنداڭ بايرىقىنىڭ شەكلى، يەنە بىر تەرىپىگە سۇن جوڭ سەننىڭ سۇرىتى چۇشىرىلگەن ئىدى. بەزى پەۋقۇلاددە يە بولمىسا ھەر قانداق غەيرى-رەسمىي ئۇچرىشىشلار موشۇ رەسىملەرنىڭ ئالدىدا بولاتتى.

(داۋامى بار).

بىزنىڭ سوھبەت

«دوستلار سالامەت بولسا بەس!»

يېقىندا گېزىتىمىز تەھرىراتىدا دۇشەنبە شەھىرىدىن كەلگەن مېھمان — تاجىكىستان ئۇيغۇرلىرى ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى شەمسىدىن ياسىنوۋ مېھماندا بولدى. مۇخبىرىمىزنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئۆتكۈزگەن سوھبىتىنى دىققىتىڭلارغا تەقدىم قىلىۋاتىمىز.

—شەمسىدىن، بىر ئاز غەيرىي تەبىي بولسىمۇ ئېيتىشىم كېرەك، تاجىكىستان ئۇيغۇرلىرى ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى بولغان سىزنىڭ تاجىك شېۋىسىدە ئۆزبەك تىلىدا سۆزلىشىڭىز ماڭا غەلىتى سېزىلىۋاتىدۇ.

— دەرۋەقە، ئۇيغۇر تۇرۇپ ئۇيغۇرچە سۆزلەلمىگىنىمگە بولۇپمۇ ئالمۇتىغا كەلگىنىمدىن بۇيان ئۆزەممۇ خىجالەت بولىۋاتىمەن. بىلەمسىز، مېنىڭ دادام مەھەممەت ئاخۇن قەشقەر چىنىباغدىن بولۇپ، 1928-يىلى تىجارەتچىلىك بىلەن بۇخارايى شەرىپكە كېلىدۇ. شۇ دەۋردىكى ۋەزىيەت تەقەززىسى بىلەن بۇخارالىق تاجىك قىزىغا ئۆيلىنىپ تۇرۇپ قالىدۇ. كېيىنرەك دۇشەنبە شەھىرىگە كۆچۈپ كېلىدۇ.

دېمەكچى بولغىنىم، مەن ماانا شۇ دۇشەنبىدە تۇغۇلغان. مەكتەپ ۋە ئىنستىتۇتنى تاجىك تىلىدا تاماملىدىم. ئۆزبەكلەرنىڭ تەسىرى كۈچلۈك بولغىنى ئۈچۈنمۇ تاجىكلارنىڭ كۆپچىلىگى ئۆزبەك تىلىنى ياخشى بىلىدۇ. مەنمۇ شۇلار قاتارىدا ئۆزبەك تىلىنى ئۆگەنگەنمەن. ئۇيغۇرچىنى بولسا، مەن دېمەتلىكلار ئەمەس، مەلدىن چوڭ ئۇيغۇرلارنىڭمۇ بىلمەسلىگىدىن ئۆگىنىش ئىمكانىيىتى بولمىغان. ئەندىلىكتە بولسا، تاجىكىستاندىكى ئۆزىنى ئۇيغۇر دەپ زۇرگەن بارچە ئۇيغۇرلار ئانا تىلىمىزنى ئۆگەنمەي تۇرۇپ، مىللەت بولالماسلىغىمىزنى چوڭقۇر ھىس قىلىۋاتىمىز.

— دېمەك، ئەندى ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگەنمەكچىسىلەرمۇ؟

— بىزنىڭ تاجىكىستاندا ئۇيغۇر ئىتتىپاقىنى قۇرۇشىمىزدىكى ئاساسى مەخسەتلەرنىڭ بىرى ئەينە شۇنىڭدا.

— ئەشۇ ئىتتىپاقنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىش جەريانى بىلەن بۈگۈنكى پائالىيىتى خۇسۇسىدا تەپسىلرەك سۆز ئېيتىپ بەرسىڭىز؟

— ئۆزلىگىمىزنى تونۇش ۋە ئۆز گىلەرگە تونۇتۇش ئۈچۈن بىزگە بىرەر ئۇيۇشما كېرەكلىگىنى دېموكراتىيە قانات يېيىشقا باشلىغان 1990-يىلى چوڭقۇر ھىس قىلدۇق. بۇ مەخسەت يولىدا بولۇپمۇ مەھەممەت ئاخۇن، سۇلايمان ئاخۇن، تۇرداخۇن، تۇرغۇناخۇن، يارمەھەممەت، ئابدۇرەھىم ئوخشاش مويسىپىت مىللەتپەرۋەرلىرىمىز ئالاھىدە تەشەببۇسكارلىق كورسەتتى. نەتىجىدە بىر يىلدىن كوپرەك ۋاقىت مابەينىدا تەييارلىق ئىشلىرىنى ئېلىپ باردۇق.

تەييارلىق جەريانىدا مەلۇم بولىشىچە، جۇمھۇرىيەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ جايلاردا كامىدا ئۈچ ناھىيەلىك شۆبىلىرى بولىشى كېرەك ئېكەن. شۇنىڭغا بىنائەن بىز ئىزچىللىق بىلەن ھەرىكەت قىلىپ، دۇشەنبە شەھىرى ئەتراپىدىكى رىگا)، قورغانتۆپە ۋىلايىتىگە قاراشلىق شەرتۇز ناھىيەلىرى ۋە خوجائاباد (بۇرۇنقى لېنىنئاباد) ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت مەركەزلىرىنى قۇرۇشقا مۇۋاپپەق بولدۇق. ئەينە شۇلدىن كېيىنلا، يەنى 1992-يىلى 16-ماي كۈنى بىزگە جۇمھۇرىيەت ئەدلىيە مىنىسترلىكى ئىتتىپاقىمىزنى رۇيخەتكە ئالغانلىغى ھەققىدىكى گۇۋاھنامىنى تاپشۇردى.

— شۇنىڭدىن كېيىنكى پائالىيىتىڭلاردا قانداق ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ ئۈلگەردىڭلار؟ يەنە نېمىلەرنى پىلانلاشتۇرىۋاتىسىلەر؟

— گۇۋاھنامىنى ئالغاندىن كېيىن تاجىكىستاندىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىرىنىڭ ئۇيغۇنلاشتۇرۇش كېڭىشىگە ئەزا بولدۇق. ئۇنىڭ تەركىۋىدە ئۆزبەك، ئۇيغۇر، رۇس ئوخشاش 13 مىللەت ئىتتىپاقى بار.

مەلۇمكى، كېيىنكى ۋاقىتلاردا تاجىكىستاندا قانلىق توقۇنۇشلار يۈز بېرىشقا باشلىدى. بىز پائالىيىتىمىزنى ئەينە شۇ قالايمىقانچىلىقلار ئاقىۋىتىدە مىللەتلەر ئارىسىدىكى نىزالارنىڭ پەيدا بولۇپ قېلىشىدىن ساقلىنىش، ئاھالىنى سەۋر-تاقەتلىك بولۇشقا دەۋەت قىلىدىغان تەشۋىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ باردۇق. جۈملىدىن: شۇ يونۇلىشتە ئۇيغۇنلاشتۇرۇش كېڭىشى نامىدىن مەركىزىي گېزىتلاردا سەككىز ماقالە ئېلان قىلدۇق. ئوتكەن 1992- ۋە بۇ يىل تاجىكىستاننىڭ مۇستەقىللىق كۈنى ۋە نەۋرۇز بايراملىرى دائىرىسىدە ئۇيغۇر تائاملىرى، مىللىي كىيىملىرى، ئۆزىمىزدە بار گېزىت-ژۇرنال، كىتاپلارنى ژىغىپ، نامايىش قىلدۇق.

تاشقى سودا مىنىسترلىگىدىن چەت ئەللەر بىلەن تىجارەت ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىشقا رەسمىي رۇخسەتنامە ئالدۇق. ئوتكەن يىلى ئۈرۈمچىدە ئېچىلغان سودا يارمەڭكىسىگە ئىتتىپاق نامىدىن بېرىپ كەلدىم.

ھازىر تاجىكىستاندا ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈچۈن قانۇن ئىشلىنىۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا بىزمۇ قاتنىشىۋاتىمىز.

ئەندىكى پىلانلىرىمىزغا كەلسەك، زۇقۇرىدا قەيت قىلغىنىمدەك، ئالدى بىلەن ئۇيغۇر تىل-يېزىغىنى، ئۆرپ-ئادەتلىرىنى ئۆگىنىش، بالىلىرىمىزنى ئوقۇتۇش، ھەمدوستلۇق ئەللىرى ۋە چەت ئەللەردىكى، بىرىنچى نۆۋەتتە شەرقىي تۈركىستاندىكى قېرىنداشلار بىلەن ئالاقە ئورنىتىشتىن ئىبارەت.

—. ئوقۇش قۇراللىرىنى قانداق قىلماقچىسىلەر؟

— شەرقىي تۈركىستانغا تۇققان يوقلاپ بارغان قېرىنداشلىرىمىزدىن بىر ئېلىپبە ئېلىپ چىققان ئېكەن. شۇنى 15 نۇسخىغا كوپەيتىپ ئالدۇق. ھازىرچە شۇنىڭدىن پايدىلىنىمىز دېگەن ئۈمۈتتىمىز.

— سىلەردە ئۇيغۇرچە ئوقۇتىدىغان مۇئەللىملەر بارمۇ؟

—راستىنى ئېيتسام، بىزدە ئۇيغۇرچە سوزلەش، يېزىشنى بىلىدىغان تورت-بەشلا ئادەم بار. شۇلاردىن ئىككىسى ئېچىلغۇسى كۇرسلاردا دەرس بەرمەكچى.

يەنە بىر ئېيتىپ كېتىدىغان نەرسە، ئىتتىپاقىمىز يېتەرلىك مەبلەغقە ئېگە بولغاندىن كېيىن، ئالمۇتا ياكى تاشكەنتتىن بىرەر مۇتەخەسسىس چاقىرىپ، پەرزەنتلىرىمىزگە مىللىي ئاخشا-ساز ئۆگۈتۈش، شۇ ئارقىلىق بىرەر بەدىي ھەۋەسكارلىق ئانسامبلىنى قۇرۇش نىيىتىمىز بار. قىسقىسى، پىلانلىرىمىز كوپ.

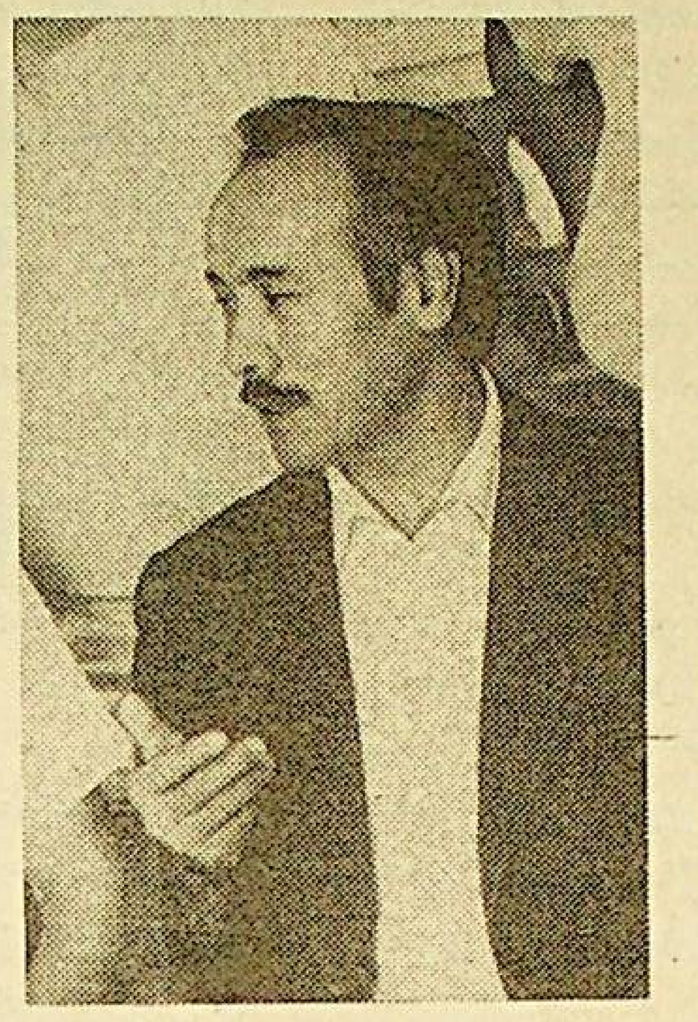

— ئېيتماقچى، قانداق مەبلەغ ژىغماقچىسىلەر؟

— ھازىرچە ئەزالىق بەدىلى بىلەن ئائىلارغا تايىنىمىز. ئامما كېلەچەكتە يېتەرلىك مەبلەغقە ئېگە بولۇش ئۈمىتىمىز بار. جۇمھۇرىيەتنىڭ ئوپۇزلۇق سودا-سانائەت ئىدارە-جەمىيەتلىرى، ھەتتا تاشقى سودا مىنىسترلىگى بىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونۇم رايونى بىلەن ئالاقە ئورنىتىشقا، ھەمكارلىقتا كىچىك كارخانىلارنى قۇرۇش بويىچە شەرتنامىلارنى تۈزۈشكە دەۋەت قىلىۋاتىدۇ. ھازىر بىز ئەينە شۇ يولدا مېڭىۋاتىمىز.

— شەمسىدىن، تاجىكىستاندا ئۇيغۇرلار خېلە بار ئوخشىمامدۇ؟

— ھازىرچە بىزگە مەلۇم بولغىنى 1500 نەپەردىن ئوشۇغراق. جۈملىدىن، دۇشەنبە شەھرىدە 600، خوجائاباتتا 400، باشقا يەرلەردە 500دەك ئۇيغۇر ئىستىقامەت قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاساسى قىسمى شۇ يەردە تۇغۇلغانلار.

— گېزىتخانلىرىمىزنى تاجىكىستاندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش تەرزى قىزىقتۇرىشى تەبىي. شۇ ھەقتە قىسقىچە توختۇلۇپ ئوتسىڭىز؟

— پەزەندىچىلىك خەلقىمىزنىڭ قېنىدا بارمۇ ياكى ئۆزلىرىنىڭ تىرىشچانلىغىمۇ، ئەيتەۋۇر تاماققا ئۇستا. شۇ سەۋەپلىك كوپچىلىگى تاشخانا، رېستورانلاردا ئىشلەيدۇ. بۇلداق دېسەم، زىيالىلىرى يوقكەن، دەپ ئويلاپ قالماڭ، يەنە. شۇ نەرسىنى پەخىرلىنىش بىلەن ئېيتالايمەنكى، بىزنىڭ ئۇيغۇرلىرىمىز بالىلىرىنى ئوقۇتۇشقا ئالاھىدە ئېتىۋار بىلەن قارايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن زىيالىلىرىمىز ئۆز سانىمىزغا نىسبەتەن يېتەرلىك.

— مىسال تېرىقىسىدا ئەشۇلاردىن ئايرىملىرىنى گېزىتخانلىرىمىزغا تونۇشتۇرۇپ ئوتسەك؟

— بەجاندىل. گوزەل مويدىنوۋا-پەن نامزاتى، تاجىكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئېتنوگرافىيە بولۇمىدە چوڭ ئىلمىي خادىم، نەبى بەھرەمو- كوپ يىللار داۋامىدا ئىجتىمائىي تەمىنات مىنىسترلىگىدە مىنىسترنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ ئىشلىگەن، ھازىر شۇ يەردە بولۇم باشلىغى، شاھابدىن سامىشىپوۋ- مالىيە مىنىسترلىگىدە مىنىستر ئورۇنباسارى بولۇپ ئىشلەپ پېنسىيەگە چىققاندىن بۇيان مىنىستر مەسلىھەتچىسى، شەرىپجان داۋۇتوۋ- ئىختىسات پەنلىرىنىڭ نامزاتى، تاشقى سودا باشقارمىسىنىڭ باشلىغى، دىلبەرخان- فەملىيەسىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ چوڭ ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلەيدۇ. دۇشەنبە شەھەرلىك تېلېفون ستانسىيەسى بىلەن ھىسار ناھىيەلىك ئالاقە بولۇمىنىڭ باشلىقلىرىمۇ بىزنىڭ ئۇيغۇرلاردىن. خوجاد ۋىلايەتلىك ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ باش بوخگالتېرىمۇ ئۇيغۇر قىزى.

ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر-بىرلەپ سانىساق بەك سوزۇلۇپ كەتسە كېرەك. ئۇنداق بولغىنى ئۆزىمىزنىڭ ئائىلىسىدىلا ئون پەرزەنتنىڭ توققۇزى ئالىي مەلۇماتلىق.

— ئائىلىڭىزدىكىلەرنى تونۇشتۇرۇپ ئوتسىڭىز ئارتۇقچىلىق قىلماس، دەپ ئويلايمەن؟

— ئۇنداق بولسا، مەيلى. بىز ئائىلىدە بەش ئوغۇل، بەش قىز. ئاكىلىرىم ئىمىنجان دۇشەنبە زەرگەرلىك بۇيۇملىرى زاۋودىدا ئىنژېنېر-تېخنولوگ، مۇساجان گوش كومبىناتىدا باش ئىنژېنېر، ئەخمەتجان گوش-سۇت كومبىناتىدا تەمىنات بولۇمىنىڭ باشلىغى، ئۆزەم يېزا ئېگىلىك ئاكادېمىيەسىدە چوڭ ئوقۇتقۇچى. مېتالشۇناسلىق بويىچە ئىلمىي ئىشىمنى ھېمايە قىلىش ئالدىدا تۇرىمەن. سىڭلىم ھەببەخان ئېكولوگىيە مىنىسترلىگىدە بولۇم باشلىغى، ئابىتجان موسكۋادىكى قۇرۇلۇش ترېستلىرىنىڭ بىرىدە دىرېكتور مۇئاۋىنى، مۇھەررەمخان شەھەر شىپاخانىسىدا باش دوختۇر مۇئاۋىنى، ھەجەرخان فرۇنزې ناھىيەلىك ئىجرائىي كومىتېدا بولۇم باشلىغى.

ئەندى ئۆز ئائىلەم ھەققىدە ئېيتسام، يولدىشىم تاجىك قىزى. ئۈچ پەرزەندىمىز بار. تۇنجىسى يېزا ئېگىلىك ئاكادېمىيەسىنىڭ 3-كۇرسىدا، قالغان ئىككىسى مەكتەپتە تەخسىل ئېلىۋاتىدۇ.

— شەمسىدىن سىزگە ئاخىرقى سوئالىم: ئالمۇتىغا تۇققان يوقلاپ كەلگەنمىدىڭىز؟

— ئەپسۇسكى، ئالمۇتىدا تۇققىنىممۇ، تونۇشىممۇ يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ مېنىڭ ئالمۇتىغا بىرىنچى قېتىم كېلىشىم، بۇ يەردىكى ئۇيغۇر ئىتتىپاقى، مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ ئىشلىرى بىلەن تونۇشۇشنى مەخسەت قىلغان سەپىرىم. ئالمۇتىغا كېلىپ نەگە، كىمگە يولۇقۇشىمنى بىلمەي، گاڭگىراپ دېگەندەك 2-ئاقسايىنىڭ بازارىغا بېرىپ قاپتىمەن. قارىسام دوپپىلىق بىر كىشى ئۆچرىشىپ قالدى. ئۇيغۇر ئېكەن. خوشال بولۇپ كەتتىم. ئۇ كىشىگە كېلىشتىكى مەخسىتىمنى ئېيتىۋىدىم، ھېنپاخۇن باراتوۋ دېگەن ئادەمنى تىلغا ئېلىپ، ئۇنىڭ ئادرېسىنى بەردى. ئېمىسىنى ئېيتىسىز، ھېنپاخۇن ئاكىنى تاپتىم. ئۇ ئارقىلىق تالاي كىشىلەر، ئۇيغۇر زىيالىلىرى بىلەن تونۇشتۇم. ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋ، جۇمھۇرىيەتلىك ۋە شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ رەئىسلىرى ر. ئىسمايىلوۋ، ت. توختەمۇۋلار بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلاردىن ئىتتىپاقىمىزغا مۇناسىۋەتلىك ناھايىتى پايدىلىق يول-يورۇق، مەسلىھەتلەرنى ئالدىم. چۈنكى، بىزدە ھېچقانداق تەجرىبە يوق. ئەندى بولسا كوپ نەرسىلەرنى ئۆگىنىپ ئالدىم.

شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ يەنە بىر نەرسىنى ئېيتماقچىمەن، مەن ھاياتىمدا بىرەر قېتىم ئۇيغۇر تويمەشرەپلىرىنى كورمىگەن ئېدىم. ھېنپاخۇن، زېرىپ ئاكا مولوتوۋلار مېنى تويلارغىمۇ، مەشرەپلەرگىمۇ ئېلىپ باردى. بۇنىڭ ئۆزى ئورپ-ئادەتلىرىمىزنى تىكلەشنى مەخسەت قىلىپ زۇرگەن مەن ئۈچۈن چوڭ ھاياتىي مەكتەپ بولدى. ئېمىسىنى يوشۇراي، مەن ئەشۇ بەزمىلەردە ئاخشا-ساز، چاقچاقلارنى كورۇپ، ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ ھاياجاندىن شاتلىق ياشلىرىمنى يوشۇرالمىدىم...

قىسقىسى، ئىككى-ئۈچ كۈن ئىچىدە مېنىڭ ناھايىتى كوپ نەرسىلەرنى كورۇپ، بىلىشىمگە ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرگەن بارچە يولداشلارغا گېزىتىڭلار ئارقىلىق مىننەتدارچىلىغىمنى ئىزھار قىلماقچىمەن.

ئالەمچە تەسىراتلار ئىلكىدە ھەر قايسىڭلار بىلەن خەيرلىشەركەنمەن، بىر شائىر يازغىنىدەك:

«بىزگە ئالەم تىچ بولۇپ،
دوستلار سالامەت بولسا بەس!»
دېمەكچىمەن.

سوھبەتنى ئېلىپ بارغان مەخسۇس مۇخبىرىمىز
ئابدۇخالىق ماخمۇت.

ۋەتەننىڭ دەردىگە دەرمان

(ئىستېداتلىق ئەدىب ۋە ئالىم ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر-70 ياشتا)

ئۇزىنىڭ «ئۇمۇر مەنزىللىرى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى، «قەشقەر قىزى» ناملىق شېئىرىي رومانى ھەم «ئىز»، «ئويغانغان زېمىن» ناملىق تارىخىي رومانلىرى بىلەن ئەسىرىمىزنىڭ 80- يىللىرىدا پەقەتلا بۇگۇنكى شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى يۈز مىڭلىغان كىتاپخانلارنىڭ ھورمەت-ئىھتىرامىغا ئىگە بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئەينى مەنىسىدىكى مىللىي مۇستەقىللىقىغا ئېرىشكەن ئوتتۇرا ئاسىيا ھەم قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر ۋە باشقا قېرىنداش خەلقلەر ئەدەبىيات ھەم ئىلىم ئەھلىنىڭ تەھسىنىگە مۇشەررەپ بولغان ئىستېداتلىق ئەدىپلەرنىڭ بىرى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈردۇر.

كېرەكمەس يالتىراق شوھرەت بىلەن مەستانە غاپىللار،
ۋەتەننىڭ دەردىگە دەرمان جاپاكەش ئاشنا ياخشى،—

دەپ بىلگەن ۋە ئوزىنىڭ بۇ قەسەم بىللاسىغا بىر ئۆمۈر سادىق بولۇپ كېلىۋاتقان پېشقەدەم شائىر ئابدۇرېھىم تىلەشوۋ- ئۆتكۈر 1923- يىلى قۇمۇل شەھرىدە سودىگەر ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ ئەدىلا بىر ياشقا كىرگىنىدە مۇشفىق ئانىسىدىن يېتىم قالىدۇ. ئەسلى تەكتى ئاتۇش ئىپچەندىن بولغان ئاتىسى تىلەش بېگىم ئالەمدىن ئوتەر چېغىدا تورت ياشلىق ئابدۇرېھىمنى قۇمۇل موتىۋەرلىرىدىن بولغان دوستى ئوسمان ھاجىمغا ئوغۇللۇققا بېرىۋېتىدۇ. ئوسمان ھاجىم تىجارەت بىلەن خارىجىي ئەللەرگە كوپ چىقىپ، قەلب كوزى ئوچۇق مەرىپەتپەرۋەر كىشى بولغاچقا ئابدۇرېھىمنىڭ بىلىم ئېلىشىغا ئالاھىدە كوڭۇل بولىدۇ ۋە ئۇنى دىنىي مەكتەپكە ئوقۇشقا بېرىدۇ. بىراق ئۇنىڭ قۇرئان ساۋادى ئەندىلا چىقىشقا باشلىغاندا قۇمۇل خەلقىنىڭ زۇلۇم-سىتەمگە قارشى قوزغىلىڭى پارتلايدۇ. جاللات شىڭ شىسەي ئۈرۈمچىدىن ئۇرغۇتۇلغان چېرىك بىلەن چىقىپ، قانلىق قىرغىنچىلىقلارنى ژۇرگۇزگەنلىكتىن مەكتەپلەردە دەرسلەر توختاپ، بىسەرەمجان بولغان خەلق ھەر تەرەپلەرگە قېچىشقا باشلايدۇ. ئوسمان ھاجىمنىڭ ئائىلىسىمۇ بىر تۈركۈم پۇخرالار بىلەن ئوز ماكانلىرىنى تاشلاپ، تاغۇ-دەشتلەرنى كېزىپ، ئاخىرى كەنسۇ ئولكىسىنىڭ جۇچۇەن ۋىلايىتىگە قېچىپ بارىدۇ ۋە شۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرۇپ قېلىشقا مەجبۇر بولىدۇ.

بەختىگە يارىشا، ئوسمان ھاجىمنىڭ قېينانىسى مارىخان موماي موللا ئايال بولغاچقا زېرەك ئابدۇرېھىمغا «سوپى ئاللايار»، «نامەھەق» ۋە باشقا دىنىي-مىستىك نەزمىلەردىن ئوزى دەرس ئوتىدۇ. كلاسسىكلارنىڭ ھېكمەت-ھېكايەتلىرىدىن نەقىللەر كەلتۇرۇپ، خەلق چوچەك، رىۋايەت، ماقال-تەمسىل ۋە تېپىشماقلىرىدىن ھەر كۇنى دېگىدەك سوزلەپ بېرىدۇ.

قۇمۇل قوزغىلىڭىنىڭ بىر مۇددەتلىك غەلىبىسىدىن كېيىن ئۇنىڭ دادىسىنىڭ يېڭى ھوكۇمەت تەرىپىدىن ئۇچتۇرپان چېگارىسىدىكى تاموژنىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇلارنىڭ ئائىلىسى ئۇچتۇرپانغا كوچۇپ چىقىدۇ. ئەينى ژىللاردا سوۋېت ئىتتىپاقىغا چېگارىداش بولغان ئۇچتۇرپان پەقەتلا سودا-سېتىق مەركىزىلا ئەمەس، شۇنداقلا مەدەنىي-ئاقارتىش مەركەزلىرىنىڭمۇ بىرى ئىدى. بۇ كەلگۇسى شائىرنى پەننىي مەكتەپكە كىرىش پۇرستىگە ئىگە قىلىدۇ، 1936-ژىلى باشلانغۇچ مەكتەپنى تاماملاپ، ئۇرۇمچىدىكى 1-گىمنازىيەگە ئوقۇشقا كىرىدۇ. بۇ يەردە ئۇ رۇس ۋە ئۇمۇم سوۋېت ئەدەبىياتى بىلەن يېقىندىن تونۇشۇش ئىمكانىيىتىگە مۇيەسسەر بولىدۇ ھەم پۇشكىن، لېرمونتوۋ، تولستوي، ئابدۇللا توقاي، ھادى تاختاش، ئاباي، ئويغۇن، ئومەر مۇھەممەدىي ۋە باشقىلار ئۇنىڭ مەنىۋىي ئۇستازلىرىغا ئايلىنىدۇ.

1940-ژىلىنىڭ ئاخىرلىرىدىن ئېتىۋارەن «شىنجاڭ گېزىتى» ۋە «يېڭى نۇر» ژۇرنالىدا ئۇنىڭ ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ تەجاۋۇزچىلىقىغا قارشى مەزمۇندىكى «گاڭ قانات لاچىن»، «كورەش دولقۇنلىرى» ناملىق بىر قانچە شېئىر ۋە تەرجىمىلىرى كەينى-كەينىدىن ئېلان قىلىنىدۇ. 1943-ژىلى ل. مۇتەللىپ بىلەن بىللە «چىن مۇدەن» دراممىسىنى يازىدۇ.

ئابدۇرېھىم ئوتكۇر 1944—45-ژىللىرىنىڭ باشلىرىدا گومىنداڭ تۇرمىسىدە ئەھمەد زىيائىي ۋە پېشقەدەم مائارىپچى سابىت ئەپەندى بىلەن بىللە بولغان كۇنلىرىدە لۇتفىي، ئاتايى، ناۋائىي، فۇزۇلىي قاتارلىق كلاسسىكلارنىڭ ئەسەرلىرى ۋە ئۇمۇمەن چاغاتاي دەۋرى ئەدەبىياتىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئارۇزغا ئىخلاس قويۇپ، بۇ ۋەزىندە شېئىرلار يازىدۇ. ئۇنىڭ 1946—49- ژىللارغىچە بولغان ئارىلىقتا ئىجات قىلغان «ژۇرەك مۇڭلىرى»، «تارىم بويلىرى» ناملىق ئىككى شېئىرلار توپلىمى، «قەشقەر كېچىسى» ناملىق داستانى ئەشۇ دەۋر مەھسۇلىرىدۇر.

قەلەم سۇندى، ئەلەم ئەزدى دىلىمنى،
شامال دارىپ، كېكەچ قىلدى تىلىمنى،
قىۋام تۇتماس، پۇتۇم باسماس، پالەچ مەن.
نېمەم بىلەن قىلاي خۇرسەن ئېلىمنى.—

دەپ يازىدۇ شائىر ئوز رۇبائىيلىرىنىڭ بىرىدە. دەرۋەقە، بۇ پەقەتلا ئابدۇرېھىم ئوتكۇرنىڭ ھەسرەتلىك قەلب نىداسى، دەرتلىك ئىزتىرابى، مىڭ ئەپسۇس-نادامىتى بولۇپ قالماستىن، ئاتالمىش «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى»نىڭ ئالدى-كەينىدىكى ژىللاردا «ئېلىم، يېرىم، جانجان خەلقىم!» دېگەن ئەر-ئەزىمەتلەرنىڭ قارىسا كوزى ئېچىلىپ، سوزلىسە، تىلى كېسىلگەن، ئولتۇرۇلگەن ۋە ھەتتا يۇزلىگەن ئىستېدات ساھىپلىرىنىڭ نابۇت بولغان قانلىق قىسمىتى داستانىنىڭ قەلب ئۇرى بىلەن يېزىلغان مۇقەددىمە-دىباچىسىدۇر.

ئوز ئومرىنىڭ ئۇچتىن بىر قىسمىنى دېگىدەك تۇرمىلەردە، ئاتالمىش «ئەمگەك بىلەن ئوزگەرتىش لاگېرلىرىدا» ئوتكۇزۇپ، چىن مەنىسىدىكى ئىجادىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم بولسىمۇ، يەنىلا «مەن ئاق بايراق ئەمەس» دەپ، ئوزىنىڭ قەيسەرلىگى ۋە ئىرادىسىنى ئەۋلاتلارغا ئۇلگە قىلىپ كېلىۋاتقان شىجائەتلىك ئەدىپ كېيىنكى ژىللاردا ئىلمىي ئىشلار بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ كەلمەكتە. ئۇ خەلقىمىزنىڭ بۇيۇك مىللىي ئىپتىخارلىرى-11- ئەسىردىكى ئۇلۇغ تىلشۇناس ئالىمىمىز مەۋلانا مەھمۇت قەشقەرىينىڭ «دىۋانۇ لۇغەتىت تۇرك» ۋە ئەللامە شائىرىمىز يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ ئالەمشۇمۇل شاھ ئەسەرى «قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ تەرجىمىسى ھەم نەزمى يەشمىلىرىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا چۇشۇرۇشتە بېقىياس ئەجىر سىڭدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىگىگە قاتناشتى.

(ئاخىرى 11- بەتتە).

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر

ئۇمۇر ھەققىدە مۇخەممەس

ئۇمۇر مەنزىلىدە ئىستەپ غۇبارسىز چىن ھەقىقەتنى،
قەلەندەردەك كېزىپ ژۇردۇم، چېكىپ مىڭ بىر مۇشەققەتنى،
ۋە لېكىن يوق ئېكەن تۇز يول تېپىشتا ئۇشبۇ مەخسەتنى،
تىگرىقىپ ئوتتى كوپ ئۇمرۇم چۇشەنمەي سىرۇ ھېكمەتنى،
ئىشت، دىلبەر، بايان ئەيلەي ساڭا بۇ ھەقتە سوھبەتنى.

تۇغۇلغاچ ئىككى مومىندىن، ئوتۇپ ئەللىكتە سەككىز ژىل،
يەكۇنلەش سائىتى يەتتى ئۇمۇرنى ئەندى ئەستائىدىل،
نەزەر سالسام بېسىپ ئوتكەن يولۇمغا بولمايىن غاپىل،
ئاقۇر كوز ياشلىرىم گويا بولۇپ ئېرتىش ۋە ياكى نىل،
جاھاندا چەكمىگەي ھېچكىم مېنىڭدەك كوپ نادامەتنى!

يا ھەققە ئەتمىدىم قۇللۇق، يا ئەلگە قىلمىدىم خىزمەت،
بىغەمغا كۇز يېتىپ كەلدى، قولۇمدىن كەتتى كوپ پۇرسەت،
ھېمىشەم ئورتىبان دىلنى يېلىنجاپ بىر ئەلەم-ھەسرەت،
ئازاپلاپ كېچەيۇ-كۇندۇز قىلۇر جانىمنى بىتاقەت،
راۋادۇر قانچىلىك قىلسام ئۇزەمگە دوق-مەلامەتنى.

ئانا يۇرتۇم بېرىپ ئاق سۇت، بېقىپ ئوستۇردى مىڭ ئاسراپ،
ئاۋايلاپ مايسىدەك ھەر تاڭ، چېچىپ باشىمغا زەر ئاپتاپ،
بېرىپ تىل ھەم ئەقىل-ئىدرەك، قاتارغا قوشتى يول باشلاپ،
قاناتى ئاستىغا ئالدى ئېغىر كۇنلەردە قولتۇقلاپ،
ئېچۇكمۇ ياندۇرارمەن بۇ ئانالىق مېھرۇ-شەپقەتنى!

باھارنى كۇيلىشەر قۇشلار چېغىدا ھەر سەھەر دەمدە،
ئېمىشقا بولمىسۇن بىر ھىس تىرىك پەرزەندى ئادەمدە؟!
ۋاھالەنكى، ئادا بولماي ھېساپسىز قەرىز بۇ زىممەمدە،
ھامان قايىنايدۇ ھەسرەتلىك پۇشايمان ئابى دىدەمدە،
ئۇمۇرنى قىلمىغىن زايا، ئېلىپ مەندىن بۇ ئىبرەتنى.

خىيالىم دېڭىزى تىنماي ئېتىپ مىڭ چايقىلىپ قايناق،
كېچەلەر ناز ژۇمۇپ كوزنى ۋە گاھى تاڭغىچە ئويغاق،
چىقاردىم بىر يەكۇن ئاخىر ئۇمۇر مەنزىلىدىن شۇنداق،
ئۇمۇردۇر بىر كۇرەش، ھەرگىز ئەمەس ئۇ بىزگە ئاۋۇنچاق،
يولاتما، ئەي كوڭۇل ئەندى ئۇزەڭگە زەررە غەپلەتنى.

پىكىر دەرياسىغا قانچە ئېرەن چومگەنسېرى ھەر تۇن،
كوڭۇلنىڭ كىرلىرى شۇنچە ژۇيۇلدى، تارقىدى ئەپسۇن،
ھاياتىمدۇر پۇشايمانلىق، دىلىمدۇر ناتىۋان، مەھزۇن،
ۋە لېكىن جان كىتاۋىغا قوشۇلدى يۇز تۇمەن مەزمۇن،
شۇكۇركىم، قوغلىدى مەڭگۇ يورۇق تاڭ قارا زۇلمەتنى.

تەپەككۇر كوزلە باقساڭ، ئەگەر ئالەمگە بىر كەررە،
ئەمەستۇر، خالى ھېكمەتتىن ۋە ھەتتاكى ھەسەل ھەررە،
چومۇلە چېغىدا تىنماي تاپۇر ئۇز ئەجرىدىن مەررە،
كىشىكىم بىلسە بۇ بەلكى خەزىنە سىرىدىن زەررە،
پىكىر قىل ھەم چۇشەن، ئۇگەن بۇ جانلىق سىرۇ-ھېكمەتنى.

بىلىپ يەتكەنسېرى ئىنسان ھاياتىنىڭ سىرىنى كوپىراق،
كوڭۇل روشەنلىشىپ ئالدىن چۇشەنگەي ئۇزىنى خوپىراق،
مىسال: ئەما ئېچۇن بىلسۇن قۇياش قانداغۇ، ئاي قانداق،
بىلۇر ئەمما گودەك ھەتتا ئېچۇكتۇر گۇل، ئېچۇك ياپراق،
دېمەككى، مەرىپەت جانلاندۇرار ئەقلۇ-پاراسەتنى.

ئۇلۇمنى ئويلىسا ھەر كىم بىلۇر ئۇز زاتىنى ئالدىن،
تۇغۇلماق، سوڭرە ئولمەكلىك ئايانىدۇر ھەممىگە ئايدىن،
لېكىن نەدە، قاچان، قانداق ئولۇشنى كىم بىلۇر ئالدىن،
يېشىلمەس بىر تۇگۇن بولدى. بۇ ماۋزۇ دەۋرى-دەۋراندىن
غەنىمەت بىل ئادەمزاتقا بېرەر توھپە ۋە خىزمەتنى.

جاھان باقىي ئەمەس، لوقمان چېغىدا تاپمىدى دەرمان،
مىسالدۇر رۇمىي ئىسكەندەر ۋە ھەتتا ئەركە چىڭگىزخان،
كېلىپ- كەتمەك بىلەن مەشغۇل جاھانغا بىھىساپ كارۋان،
ئوتەر دۇنيا، كېچەر دۇنيا، پەقەت مىللەت سۇرەر دەۋران،
ئۇمۇر مەنزىلىدىن تاپتىم ئېھايەت شۇ ھەقىقەتنى.

تۇغۇلغان ھەر بوۋاق ژىغلاپ چۇشەرمىش يەرگە ئادەتتە،
ئەجەل كەلسە يەنە ژىغلاپ كېتەرمىش كىشى ھەسرەتتە،
ۋە لېكىن ژىغلىماي كەتكەن كىشىلەر ھەم بار، ئەلۋەتتە،
كى شەرمەندە قىلىپ ھەر دەم ئۇلۇمنى جەڭگىۋار سەپتە،
نە يەڭلىغ بەخت ئېدى بىزگە ئەگەر تاپساق شۇ پۇرسەتنى!

يېتىپ كۇز، سوغ شامال تەككەچ غازاڭ بولغان كەبى ياپراق،
ئۇمۇر مەنزىلىدە ئاخىر بولۇرمىز بىر دوۋە تۇپراق،
بۇ تۇپراقتا ئۇنەر بەزەن تىكەن ياكى خۇنۇك قامقاق،
ئېچىلغاي بەزىسىدە گۇل، چېچىپ خۇش ئەترىنى ھەر ياق،
دېمەك، ھەر كىم بېرۇر شەخسەن ئۇمۇرگە ئۇزى قىممەتنى.

كىشى قىممەتنى بىلمەيدۇ سوراپ ھەتتا سۇ ھەيلىدىن،
تاپۇر ئىززەت ۋە يا كۇلپەت كوڭۇلنىڭ زەۋقى-مەيلىدىن.
ئېمە تەرسە شۇنى ئالماق بولۇر ئۇز خويى-پەيلىدىن،
نە بولدى ھالى فىرئۇننىڭ تەكەببۇرلۇق تۇپەيلىدىن،
ئۇرۇقنى تاللىماي چاچساڭ، تىكەن باسقاي زىرائەتنى.

مۇخەممەس ئەلگە يەتكۇزسە ئۇمۇر چىنلىغىدىن مەنا،
مۇكاپات شۇ ئېدى مەنچۇن، ئەمەسمەن ئۇزگىگە تەشنا،
بايان قىلغانلىرىم گەرچە دېڭىزدىن تامچىدۇر، ئەمما-
ئامايەندۇر قۇياش ئەكسى كى تامچە سۇدىمۇ ھەتتا.
ئېھالنى تىككۇچى مەيلى كورەلمەي ئۇتسە راھەتنى.

1981- ژىل، ئاپرېل. ئۇرۇمچى.

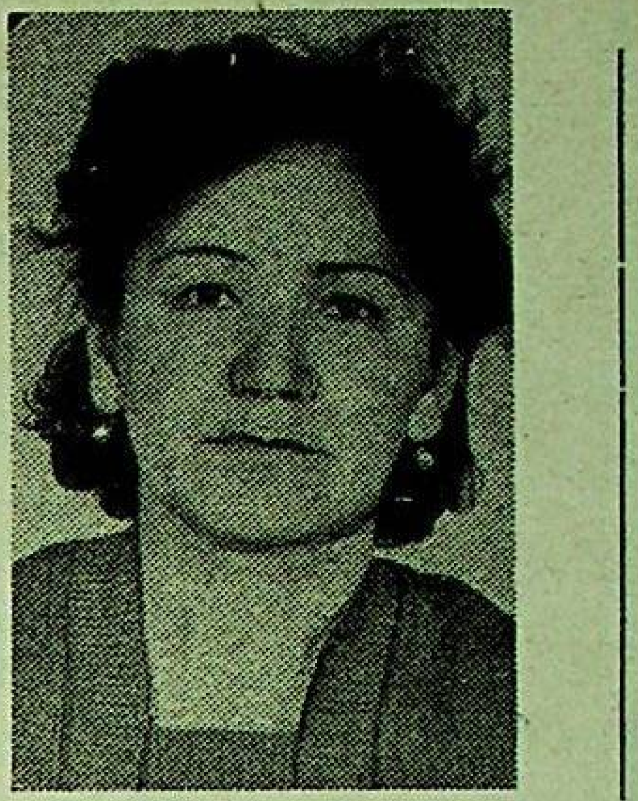

خەيرىنسا تۇردى

مىسرالاردا ئانا مېھرى بار

ئانىمەن، ئانا

بىلىم ھايات قەدرىن بىلىپ ياشاشنى،
بىلگەنسىرى ئوتەر ۋاقىت غۇقىراپ.
ياشاپ كەلدىم قازان بېشى چوگىلەپ،
تىنىم تاپماي، ئوگىلىرىم سېقىراپ.
ھايات— ئانا كويۇپ ئوستەردى مېنى،
كويۇئۇشنى ئاستا— ئاستا ئۆگەتتى.
تەغدىرىمگە تەن بېرىشنى ئۇ يەنە
ئۆگەتتىدە، بەزەن غەمگە يوگەتتى...
ياماتلىقنى،

خەۋىپ— خەتەر،

ئەجەلنى،
پەرزەندىمگە كورمەس قەلبىم ھېچ راۋا،
ياخشىلىقنى ئىزدەپ، قازان بېشىنى
چوگىلەپ ژۈرگەن بىر ئايالمەن،
مەن ئانا!

ئانا تۇپراق

سويدۇم ئانا يەرنى دىلدىن قەدىرلەپ،
ئانا يەرغۇ ھاياتىمنى ياشناتقان.
مەن ياشايمەن يۇرت— ئانامنى ئەزىزلەپ،
ئانا يۇرتۇم ئانام ئوخشاش مېھرىۋان.
گودەك چېغىم توزاڭلارغا كومۇلۇپ،
ئەپتى قايناق شۇ تۇپراقتا ئوينىغان.
ئانا دەريا سۇيىگە ئاھ، چومۇلۇپ،
ناخشا ئېيتىپ، ژۈرەك— باغرىم تويمىغان.

ئۇزۇن كېچىلەردە، ئېغىر ھېجرالدا
مېھرىۋان ئانامنى ئويلاپ ئاھ، ئۇردۇم.
ئۇنتىلار ئېكەنغۇ ياخشى— ياماتلىق،
ئۇنتىلار ئېكەنغۇ ژۈرەكتىكى دەرت.
ئۇنتالماس ئەسلا ئانىنى تارىخ،
ئانىنىڭ مېھرى ئۇنتۇلماس ئەبەت...

سەن بولمىساڭ

تال چۇۋىقلار بىخ ئۇرۇپ،
باش كوتەردى.
قىيغىتىشىپ ئېرىقلاردا
سۇ ژۈگەردى.
ۋا دەرىخا، ئوتۇپ كەتتى،
ئومۇر دېگەن،
ئىلھاملىنىپ تېچ قويماس
كوڭۇل دېگەن.
ھەممە ۋاقىت پەرۋاز قىلىپ
نوزەمچە مەن،
ژۈرەك بۇيرۇپ ياخشىلىققا
قول سۇنىمەن.
سېنىڭ ئۇچۇن يارىلىشنى
كۇلۇپ— كۇلۇپ.
مەن ئويلايمەن سېنىڭ بىلەن
ياشاشنى جۇپ.
سەن بولمىساڭ قۇرۇپ تەشنا
بولار گېلىم،
ياشلىقىمنى بەردى يەنە ئانا يەر،
ئوت كويىدۇ ژۈرىكىمدە لاۋۇلداپ.
بەخت مېنى قىچقارغاندەك ھەر سەھەر
قۇياش كەبى—چىراي ئېچىپ، پاقىراپ.
مەن ياشايمەن ئانا قەلبىن قەدىرلەپ،
ئانا تۇپرا ق گوزەللىكىن مەدھىلەپ!

جۇدالىق

ئانام قالغان ئانا ۋەتەنگە بېرىپ،
قەبرىگە تاۋاپ قىپ ئېگىلدى بېشىم.
تۇيۇقسىز گاڭگىراپ، بولغاندەك مېيىپ،
تۇپراققا يامغۇردەك توكۇلدى يېشىم.
بېشىغا قويۇلغان قەبرى تېشىغا،
خاتىرە شېرىنىمنى ئويۇپ قالدۇردۇم.
ئومرۇم مېنىڭ چالا ئوتەر
سەنسىز جېنىم...

ئوتۇپ كەتتى

يېسەڭمۇ بىردە ئاچچىق، بىردە تاتلىق
ھاياتنىڭ پەيزى چېغى ئوتۇپ بارار.
موھۇردەك بېسىلماستىن تاپ— تايىللىق،
باسقان ئىز شامالاردا ئۇچۇپ كەتتى.
سويگۇنىڭ قەدرىگە يېتىش ئۇچۇن،
مەجنۇنىڭ كوزى بىلەن قاراش كېرەك.
كورمەسكە بۇ دۇنيانىڭ پەسكەشلىگىن،
ئوت بولۇپ، يالقۇن بولۇپ ياشاش كېرەك.
كوڭلۇمدە تومەن ئويلار تەۋرەندۇرەر،
دۇپۇلدەپ ژۈرەك سوقۇپ تۇرغان چاغدا.
شاتلىق ئەرشكە ئېلىپ چىقماس،
غەم كولدىرەر،
تۇندە ئېغىر،
يېپ— يېنىك بوپ قالدىم تاڭدا...
بىر مەزگىل بۇ ھاياتنىڭ شېمى ئوچۇپ،
ئوزگىنىڭ ياڭلىۋاشتىن يانغان شامى.
ھاياتقۇ كېيىك ئوخشاش ئوتسە ئوركوپ،
بۇلاقتەك ژۇتمەس ياخشى ئىنسان نامى.

دانالار

ئومۇر شامال بولسا گويا ئۇچارغان،
مىراس قالماس ئېدى ئەشۇ گوزەللىك.
ئەگەر ئومۇر چاقماق بولسا چېقىلغان،
ياشالماتتى ئېھ، ئىنسانلار ژۈرەكلىك.
دانالارچۇ گويا ئومۇر يامغۇرى،
تىرىكلىكنىڭ ئۇسۇلغىن قاندۇرغان.
ئۇچۇۋاتقان چۇغ— ئوتلارنى غۇرۇرى،
ھېكمەتلىرى بىلەن قايتا ياندۇرغان.
شۇڭا ھايات ئەسلا ئوچمەس ئوت بولۇپ،
ھەقىقەتنى يورۇتىدۇ جاھانغا.
ھە، سەرىمەس، دۇنيا خۇمار نادانغا،
دانالارنىڭ سوزى تېگەر ئوق بولۇپ.
شۇ دانالار بۇلاق ئوخشاش سۇپ—سۇزۇك،
ھاياتنى خەلقى ئۇچۇن ئاتىغان.
كېلەچەككە باش قاتتۇرۇپ ئومۇتلۇك،
ساداقىتىن، ئىمانىنى ساقلىغان،
ئۇلاپ دانا ئەسىرلەرنى— ئەسىرگە،
ئالتۇن رىشتە بولدى ئەقىل ئەمگىگى،
دات باسمىغان ياقۇت كەبى مەڭگۈگە
يوقالماستىن پاقىرايدۇ ئەجرى.

ئاق چېچەك

ئاق چېچەك، سۇتتەك ئاق،
سوزۇك چېچەك،
يۇلتۇزدەك جىلۋىلىنىپ پاقىرايدۇ.
ئاخشىمى گويا ئانام مېھرىدەك،
كۇلدۇزى كۇمۇش كەبى يالتىرايدۇ.
سەبىنىڭ ئاق كوڭلىدەك ئاق چېچىگىم،
ئاق چوقىلار ساڭا ھامان تەلپۈنەر.
تومرۇڭغا ئاق سۇت كەبى دەريا ئاقار،
ئانا كوكسىن گوياكى بوۋاق ئىمەر.
دۇنيادا ئاق چېچەكتەك ئاقلىق بولسۇن،
ئاق چېچەكتەك پاكلىق بولسۇن دەيمەن ھەم.
ئىلھامىم، باغرىم ئاققا پۇر كەتسۇن.
ئاق چېچەككە ئورالسا دەيمەن ئالەم...

يەرگە قارىماي

قىرىق توققۇز باھارنى كورۇپ،
زىمىستاننىڭ قەھرىنى كەزدىم.
ھېسسىياتلىرىم ئورغۇپ، جوش ئۇرۇپ
دىل دەپتىرىگە شېرلار يازدىم.
ئوتەر ھامان كۇنلىرىم شۇنداق،
يېتىلىدۇ ئىجات مېۋىسى.
ناخشا ئېيتتىم خەلقىمگە ئاتاپ،
قەلب كۇيۇمنىڭ خەلقىم ئېگىسى.
ئەلدىن ئېلىپ، يۇرتۇمغا سۇندۇم،
ئەڭ ئېسىلىن ئەسلا ئايىماي.
شۇڭا دەيمەن خەلقىمدە كوڭلۇم،
ئومرۇم ئوتەر يەرگە قارىماي.

مەخسەت

بولمىسا ئالدىڭغا قويغان مەخسىتىڭ،
باسمايسەن ئالغا ھېچ تېپىپ بەرىكەت.
بىلمىسەڭ تامچا سۇ قەدىر— قىممىتىن،
چوللەردە تەشنالىق چەكتۇرىدۇ دەرت.
سويمىسەڭ ئەركىلىتىپ پەرزەنتلىرىڭنى،
ئايساڭ مېھرۇ— شەپقەتلىرىڭنى،
شاتلىقنىڭ نۇرىنى باسىدۇ كۇلپەت،
قۇزغۇنلار چوقۇيدۇ ئامەتلىرىڭنى...
سېغىنغان يار قولىدا ئۇخلىمىساڭ،
گۇل ھىدىن قېنىپ— قېنىپ پۇرىمىساڭ،
ئومۇرمۇ دوستۇم، سېنىڭ سۇرگەنلىرىڭ،
يۇلتۇزدەك دوست قەلبىدە يورۇمىساڭ!
ھاياتنىڭ سىرلىرىنى بىلگەن— بايلىق،
كۇلكىنى— كۇلۇپ، ژىغلا ئاھ، ژىغىنى.
بىلسەڭ بۇ ياشاش ئەسلى بەك چىرايلىق.
باشقىچە مەردانلارچە ئولۇش سىرى...

ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى

بىر دەقىقىلىق تەبەسسۇم

ئارزۇ

ئەپەندىم ناۋايخانىنىڭ ئالدىدىن ئو
تۇپ كېتىپ بېرىپ ناۋايدىن: —
— ناۋاي ئۇستام، بۇ گىردە نان
مۇ؟— دەپ سوراپتۇ.
— ھە، گىردە نان.
— تۇتسا قول كويەمدۇ؟
— ھازىرلا تونۇردىن چىققان، قول
كويىدۇ.
—گىردىنى قايماقا پاتۇرۇپ يې
گەن ياخشىمۇ، ھەسەلگىمۇ؟
— ئېمە بىلەن يېسىڭىز بولىۋې
رىدۇ، ئېلىڭ، ئۇكام.
ئەپەندىم شولگىينى ژۇتۇپ يو
لىغا ماڭغانىكەن، ناۋاي ئۇنى ياقىس
دىن تۇتۇۋېلىپ:
—ئالمايدىغان ئېمەڭگە ئېمىشقا ك
شىنى ئاخماق قىلىسەن؟—دەپ ۋا
قىراپ كېتىپتۇ.
— سەنمۇ قانداق ئادەمسەن؟! —
دەپ بوش كەلمەپتۇ ئەپەندىم،— ك
شىنى ئارزۇمۇ قىلغۇزمامسەن؟!

قۇياش ۋە ئاي

بىر كىشى ئەپەندىمدىن:
— ئەپەندىم، قۇياش ياخشىمۇ،
ئايمۇ؟— دەپ سوراپتۇ.
— ئەلۋەتتە قۇياش ياخشى،— دە
پتۇ ئەپەندىم.
— ئايچۇ؟
—ئوغرى بولمىساڭ ئۇمۇ ياخشى.

ھوكۇم

ئەپەندىم قازى بولۇپ تۇرغان
ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئالدىغا ئىككى ئادەم
داۋالىشىپ كىرىپتۇ. ئۇلارنىڭ بى
رى:«بۇ ئادەم مېنىڭ قولىمنى
سوزدى» دەپتۇ. ئىككىنچىسى بوين
ىغا ئالماپتۇ. ئەپەندىم ئۇلارنى سوراق
خانىدا توختىتىپ قويۇپ، يان ئوي
گە كىرىپتۇدە، ئوزىنىڭ قولىنى
سوزۇپ كورۇپتۇ. ئەپەندىمنىڭ قو
لىغى قولىدىن چىقىپ كېتىپ، بېشى
تامغا تېگىپ يېرىلىپتۇ. ئەپەندىم دەر
ھال سوراقخانىغا چىقىپ:
— سېنىڭ دەۋايىڭ يالغان،— دەپ
تۇ داۋاگەرگە،— ئەگەر بۇ ئادەم را
ستىنلا سېنىڭ قولىڭنى سوزغان
بولسا ئېمىشقا بېشىڭ تامغا تېگىپ
يېرىلمىدى؟

ئۇچىدىكەنسەندە ...

ئەپەندىم دەريا بويىدا سەيلە قى
لىپ كېتىپ بېرىپ، قولۋاققا موم ئې
رىتىپ سۇركەۋاتقان بېلىقچىلاردىن:
— قولۋاققا موم ئېرىتىپ سۇر
كەشنىڭ ئېمە خاسىيىتى بار؟—دەپ
سوراپتۇ.
—قولۋاققا موم سۇركەلسە، سى
لىقلىشىپ ئىشتىك ماڭىدۇ،— دەپتۇ
بېلىقچىلار.
ئوزىنىڭ قاشاڭ ئېشىكىنى قانداق
قىلىشنى بىلمەي ژۈرگەن ئەپەندىم
بۇ سوزنى كوڭلىگە ئوبدان پۈكۈپتۇ
دە، ئويگە بېرىپ، بىر قازان ومنى
ئېرىتىپ، ئېشىكىگە سۇركەشكە باش
لاپتۇ. مومنىڭ قىزىقىغا چىدىمىغان
ئېشەك ئەپەندىمنى سورەپ قاچقى
لى تۇرغانىكەن ئەپەندىم:
—ھاي، ھاي!— دەپتۇ خوشاللىقى
دا،— ئازىراقلا مومدا مونچىۋالا ئىش
تىكلەپ كەتتىڭ، مومنىڭ ھەممىسىنى
سۇركىسەم ئۇچىدىكەنسەندە...

تۇغۇتقا ياردەم

ئەپەندىمنىڭ ئايالى تولغاق يەپ
قىينىلىپ ياتقاندا، ئەپەندىم غەلۋىر
گە ياڭاق سېلىپ كىرىپ، شالدىرلات
قىلى باشلاپتۇ.
— ئەپەندىم، مەن جان قايغۇسىدا
ياتسام، بۇ ئېمە قىلىق؟— دەپتۇ خو
تۇن ئېرىنىڭ.
— ھەي ئاخماق،— دەپتۇ ئەپەن
دىم،— كىچىك بالا دېگەن ياڭاققا ئا
مراق بولىدۇ. ياڭاقنىڭ ئاۋازىنى ئا
ڭلاپ چاپسان تۇغۇلامدىكىن دەيمەن.

توشۇك تەڭگە

ئەپەندىمنىڭ بېشىنىڭ چوققىسىدا
چاچ يوق ئېكەن. بىر كۈنى ئۇ چاچ
ئالدۇرۇپ، بىر دانە توشۇك تەڭگى
نى بېرىپ چىقىپ كەتمەكچى بوپتۇ.
— ئەپەندىم، بۇ تەڭگىڭىز ئوت
مەيدۇ، پۇتۇننى بېرىڭ،— دەپتۇ
ساتىراچ.
— تەڭگىنىڭ پۇتۇننى بېشىمنىڭ
چوققىسىغا چاچ چىققاندا بېرەي،—
دەپتۇ ئەپەندىم.

خوشنىنىڭ قىزى

تونۇرغا نان ياققان ئەپەندىمنىڭ
خوتۇنى:
— مەن كىرىپ ئوينى ژىغىشتۇ
راي، سىز تونۇردىن خەۋەر ئېلىپ
تۇرۇڭ!— دەپتۇ.
ئەپەندىم ناندىن خەۋەر ئېلىش
ئۇچۇن تونۇر بېشىغا چىققان ئېكەن،
خوشنىسىنىڭ بويىغا يەتكەن ساھىپ
جامال قىزىغا كوزى چۈشۈپ قاپتۇ.
— پاھ، پاھ!— دەپتۇ ئەپەندىم
ھەيران بولۇپ،— ئېمىدېگەن كېلىش
كەن...
شۇ چاغدا ئەپەندىمنىڭ ئوي
دىن چىقىپ كەلگەن خوتۇنى سو
راپتۇ:
— ئېنىمنى ماختاۋاتامسىز؟
— ھە، ئېنىڭنى بولماي خوشنى
نىڭ قىزىنى بولاتتىمۇ؟

قەنت

قەنت يېڭى چىققان ۋاقىتتا، ئە
پەندىم ھەيران بولۇپ قەنت ساتقۇ
چىدىن سوراپتۇ:
— باي ئاكا، بۇ ئېمىسىز؟
— قۇمشېكەرنىڭ ژىرىگى، «قە
نت» دېگەن شۇ.
— ئازىراق تېتىپ كورسەم بو
لامدۇ؟
ئەپەندىم كىچىككىنە بىر پارچە
قەنتنى ئېلىپ شورىغان ئېكەن، ھو
زۇرىدىن بەدەنلىرى يايراپ كېتىپتۇ.
— ئاخماقكەنسىز،— دەپتۇ ئەپە
ندىم دۇكاندارغا،— شۇنداق شېرىن
نەرسىنى سېتىۋەتكىچە، ئويگە ئاپە
رىپ بالا—چاقىڭىز بىلەن شورىسا
ڭىزچۇ ...

تەييارلىغۇچى:
مومىنجان ھەمرا.

ۋەتىنىڭ دەردىگە دەرمان

(ئاخىرى. بېشى 9- بەتتە)

«بۈيۈك مۇتەپەككۇر شائىر يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ
ئىدىيەۋى سىستېمىسى توغرىسىدا»، «يۈسۈپ خاس
ھاجىپ ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى» ئوخشاش چوڭ ھە-
جىملىك ئىلمىي-ئانالىتىك ماقالىلىرىدىن تاشقىرى ئۇي-
غۇر ئەدەبىياتى، قەدىمىي زامان ئۇيغۇر تىلى، ئۇيغۇر
شېئىرىيىتى ھەققىدىكى ئونلىغان ئىلمىي ماقالىلىرى
مەركىزىي گېزىت-ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىپ، ئايرىم-
لىرى خەنزۇ ھەم خارىجىي تىللارغا تەرجىمە ئې-
تىلگەن.

«پېشقەدەم شائىرىمىز ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ئۆزىنىڭ
جاپالىق ئىجادىي ئەمگىكى ئارقىلىق ھازىرقى زامان
ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا مۇناسىپ توھ-
پە قوشتى» («تارىم» ژۇرنىلى).

نە ھاجەت جەننەتۇل مەئۋا، ۋەتەننىڭ قوينى بىر
جەننەت،
بېلىق دەريادا ئەركىندۇر، لېچىنغا كەڭ ساما
ياخشى.
مالامەت يەتسىمۇ بەزەن دىلىمغا ئۆز دىيارىمدا،
بوسۇقتىن داچىماس ئىشتتەك ماڭا ئەھدۇ ۋاپا
ياخشى.-

دەپ ۋەتىنى ھەم خەلقىگە چەكسىز ساداقىتىنى، ئۇ-
نىڭغا قەلەم بىلەن خىزمەت قىلىش- قىلغانلىقىمۇ ئەق-
لۇ-پاراسەت، مەغرۇرانە جاسارەت ئەھدۇ ۋاپاسىدا
خىزمەت قىلىشنى ھەممىدىن ئەلا بىلگەن ئەدىپ شۇ-
كۈنلەردە «ئويغانغان زېمىن» تارىخىي رومانىنىڭ
2- كىتاۋىنى ھەم «قۇتادغۇ بىلىك» ھەققىدىكى ئىل-
مىي-تەتقىقات مەجمۇئەسىنى نەشرىياتقا تاپشۇردى.
ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ھازىر خىتاي يازغۇچىلار جە-
مىيىتى شىنجاڭ- ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى-
نىڭ ھەيئەت ئەزاسى، خىتاي يازغۇچىلار جەمىيە-
تىنىڭ ئەزاسى، خىتاي ئاز سانلىق مىللەتلەر پەلسە-
پە ۋە ئىجتىمائىي ئىدىيە تارىخى جەمىيىتى بىلەن
ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى تەتقىقات جەمىيىتىنىڭ
ئىجرائىيە ھەيئىتى ئەزاسى، شۇ كۈنلەردە ئۇ 1993-
يىلدىن ئېتىۋارەن چىقىۋاتقان «شىنجاڭ تارىخىدىن
تەرمىلەر» ناملىق ئىلمىي ژۇرنالىنىڭ باش مۇھەر-
رىرلىك ۋەزىپىسىدە ئىشلىمەكتە.
بىز ۋەتىنى ھەم خەلقىگە خىزمەت قىلىشنىڭ ئاد-
دىي-ئەبەدىي ئۆرنەكلىرىدىن ئۈلگىسىنى ياراتقان كەمتە-
رىن ئىنسان، مېھرىۋان ئاتا، ئاقىل ۋە پەزىلەتلىك ئۇ-
ستاز ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرگە مۇبارەك تەۋەللۇدىنىڭ
70 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇزۇن ئۆمۈر، ئائىلە-
ۋى بەختۇ-سائادەت، ئىجادىي ئۇتۇقلار تىلەيمىز.

ئادەمىي ئېرسەڭ، دېمەگىل ئادەمىي،
ئانىڭكىم يوق خەلق غەمىدىن غەمى.
(ناۋاي).

ئالماسبەگ.

29-ئاۋغۇست كۈنى ئالمۇتىنىڭ مەدەنىيەت ۋە دەم ئېلىش پاركىدا
ئۇيغۇر مەدەنىيىتى كۈنلىرى

ئۆتكۈزۈلدى

جامائەتچىلىكنىڭ يادىدا بولسا كې-
رەك، 1990-يىلىنىڭ 14-ئوكتەبىر
كۈنى ئالمۇتىنىڭ مەدەنىيەت ۋە
دەم ئېلىش پاركىدا شەھەرلىك مە-
دەنىيەت مەركىزىنىڭ تەشەببۇسى
بىلەن ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرى
ئۆتكۈزۈلگەن ئىدى. شەھەردىكى، نا-
ھىيەلەر باشلىقلىرىنىڭ، ژې-
گىت باشلىرىنىڭ ياردىمى تۇ-
پەيلى قولغا ئېلىنغان ئىش بەزى كا-
مچىلىقلارنىڭ بولغىنىغا قارىماي يا-
خشى ئۆتكەن. يەنە بىر تەكىتلەپ
كېتىدىغان نەرسە، ئۇ يىلى ھەممە
نەرسە ئەرزەن بولۇپ، يېتەرلىك ئې-
دى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇيغۇر ئاتام-
لىرىنىڭ كورگەزمىسى ئۇيۇشتۇرۇ-
لۇپ، شەھەردە ياشىغۇچى باشقا مىل-
لەتلەر ۋە مېھمانلار ئۇلارنى كورۇپ
تەسىرلەنگەن ھەم تەمىنى تېتىپ بە-
ھرىمان بولغان.
بىيىل ئۆتكۈزۈلمەكچى بولۇۋات-
قان مەدەنىيەت كۈنى ئۇنىڭدىن خې-
لىلا پەرىق قىلىدۇ. بىرىنچىدىن، بۇ
پەقەت شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەدە-
نىيەت كۈنى بولماي، جۇمھۇرىيەت
بويىچە ئۆتكۈزۈلىدۇ. يەنى ئۇنىڭغا
جۇمھۇرىيىتىمىزدە ئۇيغۇرلار كوپ-
رەك سانىنى تەشكىل قىلىدىغان بارلىق
ناھىيەلەر ۋەكىللىرى قاتنىشىدۇ. شۇ-
نىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ مۇھىم ئىشنى ئۇي-
غۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى،
جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت
جەمىيىتى، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇي-
غۇر مەدەنىيەت مەركىزى بىرلىكتە
ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ.

ئىككىنچىدىن، پروگراممىغا بويىچە
بىيىلقى ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلى-
رىدە ئۇيغۇر مىللىي تائاملىرىنىڭ
كورگەزمىسى ئۇيۇشتۇرۇلمايدۇ. سە-
ۋەۋى، ھەممىگە مەلۇمكى، بۇ كۈن-
لەردە ئوزۇق-تۈلۈك مەھسۇلاتلىرى
ناھايىتى تاپچىل، ئۇنىڭ ئۈستىگە
قىممەت. بۇ توغرىسىدا مەدەنىيەت
كۈنىگە كېلىدىغان ناھىيەلەر رەھ-
بەرلىرىمۇ ئۆز پىكىرلىرىنى ئېيتىش-
تى. ئىشەنچىمىز كامىلكى، بۇنىڭغا
ھېچ كىم خاپا بولمايدۇ.
ئۈچىنچىدىن، ھەممە نەرسە يېتەر-
لىك يىللىرى ئۆتكۈزۈلگەن مەدەنى-
يەت كۈنلىرىدە مەلۇم كامچىلىقلارغا
يول قويۇلغان. بىيىل شۇلارنى قاي-
تىلىماسلىقنىڭ چارىلىرىنى ئالدىن-
ئالا كورۇۋاتىمىز. لېكىن بۇ، بىيىل
ھېچ قانداق كامچىلىققا يول قويۇل-
مايدۇ، دېگەن سوز ئەمەس. ئىش بو-
لغاندىن كېيىن بىرەر كامچىلىقسىز بو-
لۇشى مۇمكىن ئەمەس.
تورتىنچىدىن، ئوتكەنكى قېتىم مە-
دەنىيەت كۈنى ئۆتكۈزۈلگەندە ئال-
مۇتىنىڭ مەدەنىيەت ۋە دەم ئېلىش
پاركى بىزگە ھەقسىز بېرىلگەن ئې-
دى. بازار ئىقتىسادى بۈگۈن تەسىر
قىلمىغان ئورۇن قالمىغان بولسا كې-
رەك. مەسىلەن، بىيىل پاركنى بىر
كۈنگە ئىجارىگە ئېلىش ئۈچۈن بىر
مىللىون سوم تولەش لازىم. مۇنچە-
لىك مەبلەغ شەھەرلىك مەدەنىيەت
مەركىزىدىمۇ، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇي-
غۇر مەدەنىيەت جەمىيىتىدىمۇ ئىتتى-
پاقتىمۇ موجۇت ئەمەس. كېلىشىلگەن
بىر نەرسە، پارك مەمۇرىيىتى شۇ
كۈنكى بېلېتنى ئوزلىرى سېتىپ،چۈ-
شكەن پۇلنى ئوزلىرى ئالىدىغان بو-
لىدى. بىراق، شۇلدىمۇ بىز بۇ يەردە
ھەق تولەشتىن تامامەن قۇتۇلۇپ كە-
تتۇق دەپ ئېيتالمايمىز. ئېلېكتر ئې-
نېرگىيەسى، ئېسىلىدىغان شارلار،
پلاكات، ئېستىرادا ۋە باشقىلار ئۇ-
چۈن ئۈچ يۈز مىڭ سوم تولىشىمىز
كېرەك. بۇمۇ جەمىيەتلىك ئاساستى-
كى ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرىنىڭ قولى-
دىن كېلىدىغان ئىش ئەمەس. بەختى-
كە يارىشا، ئارىمىزدا مەرت ئۇيغۇر
تىجارەتچىلىرىمۇ تېپىلدى. ئىسمىنى
مەلۇم قىلىشنى خالىمايدىغان بىر تى-
جارەتچى ژىگىتىمىز بۇ پۇلنى ئوز
يېنىدىن تولەش خاھىشىنى ئىزھار
قىلدى.

شۇنىمۇ ئېيتىپ كېتىش كېرەككى،
ئۇيغۇر مەدەنىيىتى كۈنلىرى ئىش
پەقەت سەيلە قىلىش بىلەنلا چەك-
لەنمەيدۇ. پىلان بويىچە تۇرلۇك مۇ-
سابىقىلارنى ئۇيۇشتۇرۇشنى كوزدە
تۇتۇۋاتىمىز. ھەممىگە مەلۇمكى، مۇ-
سابىقە غالىپلىرىنى خاتىرەۋىي سو-
غىلار بىلەن مۇكاپاتلاش كېرەك. سو-
غىسىز مۇسابىقىنىڭ بولمايدىغانلىقى
ھەممىگە مەلۇم. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ
يەنە شۇ چوڭ-كىچىك تىجارەتچىلى-
رىمىزگە، پۇللۇق ئادەملىرىمىزگە،
ئۇمۇمەن بارلىق خەلقىقە مۇراجەت
قىلىپ، شۇنى ئېيتقۇم كېلىدۇكى،
ھەر بىر ئادەم ئوزىنىڭ قولىدىن كې-
لىشىچە ياردىمىنى ئايىمايدۇ دەپ
ئىشىنىمىز. دانا خەلقىمىز «تاما-
تاما كول بولۇر» دەپ بىكار ئېيت-
مىغانغۇ.
ھەممىگە مەلۇم، ئالمۇتىدا ئۇر-
غۇن كارخانىلارنىڭ، تەشكىلاتلارنىڭ
بىرىنچى رەھبەرلىرى ئۇيغۇر ژىگى-
تلىرى بىلەن قىزلىرى، ئىشەنچىمىز كا-
مىلكى، ئۇلارمۇ بۇ ئىزگۇ ئىشتىن
سىرتتا قالمايدۇ.
شۇ كۈنى ئالمۇتىدا ۋە ئۇنىڭ
ئەتراپىدا ياشاۋاتقان بارلىق ئۇيغۇر-
لارنىڭ مەدەنىيەت كۈنىگە كېلىشىنى
كۈتۈش بىلەن بىللە ئالمۇتىدىكى يا-
شلار تەشكىلاتلىرىدىن بۇ كۈنىنى كو-
ڭۈلدىكىدەك ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن تەر-
تىپ-ئىنتىزامنى ساقلاشقا قاتنىشىپ
بېرىدۇ، دەپ ئۈمۈت قىلىمىز. ئال-
مۇتىدىكى فابرىكىلاردا، تىكىنچىلىك
كارخانىلىرىدا ئىشلەۋاتقان ئۇيغۇر
خانۇم-قىزلىرى شۇ كۈنى ئىسترا-
ھەت بېغىغا ئۇيغۇرنىڭ مىللىي كىيىم-
لىرىنى كىيىپ كەلسە، نۇر ئۈستىگە
نۇر بولار ئېدى.
ئالمۇتا ۋە ئالدىقورغان ۋىلايەت-
لىرىدىن، شەھەر ناھىيەلىرىدىن كېلى-
دىغانلار ئوزلىرى بىلەن ئائىلەۋىي،
سەنئەت ھەۋەسكارلىرى ئومەكلى-
رىنى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تۇرمۇشىدا
قوللىنىپ ژۇرگەن ئەسۋاپ-ئۈسكۈ-
لىرىنى ئېلىپ كېلىدۇ. قىسقىسى،
ئورپى-ئادىتىمىز كەڭ نامايىش قى-
لىنىدۇ. ئانسامبىللار، قوشاقچى-چاق-
چاقچىلار، گوزەل قىزلار مۇسابىقىلە-
رى قىزىق ئوتۇش بىلەن بىللە بىز
ئالمۇتىدا ياشىغۇچى باشقا مىللەت-
لەرگە ۋە مېھمانلارغا ئوزىمىزنىڭ قا-
نداق خەلق ئېكەنلىگىمىزنى كور-
سىتىشىمىز كېرەك.

ر. قاسىموۋ،

ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مە-
دەنىيىتى مەركىزىي دەئىسىنىڭ
مۇئاۋىنى.

قېرىنداشلىق رىشتىلىرى

ئەخمەتجان ئوسمان

ئالتۇن ياروق

ئازاپلانما، دادا، ئەنلى ژۇمغىن كوزۇڭنى،
قۇچىغىمدا ھەيكەل بولۇپ قاتقان كەبى قۇش.
لەۋلىرىڭگە سايىسىنى تاشلاپ جاراھەت،
ئاغدى بىر پەس جىنچىراققا نىگاھىڭ بېھوش.

خىزىر كەبى غايىپ بولار يۈزىڭ بولاقتا،
ئېچىقىغان شىر ئاغزىدا سىلكىنەر تاۋۇت.
ئىلىنغاندا قىلىچىمغا بىر سىقىم ساچىڭ،
قۇشتىن خىزىر، خىزىردىن شىر چىقتى تەگرىقۇت.

سۇلالىمىز بۇقا، دادا، قاچقان قەلئەدىن،
سەن جەڭگاھتا ئايالىڭنى سېغىنغان سولدات.
ئېلىپ قاچقان چاغدا مېنى ھىجران لاچىنى،
قايتتى ئويگە نىم جېنىڭنى ھاپاش قىلغان ئات.

ئازاپلانما، دادا، ئاستا ژۇمغىن كوزۇڭنى،
چاقىرماقتا سېنى كۈتكەن ئاخىرقى بوسۇق.
سۇنغان يادا ئارام ئالار قۇياش بىر مەھەل،
شەيئىلەرنىڭ زۇلمىتىدە ئىلگىرلەيدۇ ئوق!

سەنمۇ بولسەن مەندەك

(قوشاق)

ئاغزىدىكى سوزىگە،
ئېرىپ كەتمىگىن قەندەك.
ئىنسان بالىسى بولساڭ،
ئەلگە كولىما خەندەك.

ھەر كۈنى بىر ئوزگەرمە،
كۈندە ئوڭمىگەن رەڭدەك.
ئەلدىن ئايرىلىپ قالماي
مېھمان كەلمىگەن دەڭدەك.

سەن بىلەن بىز ئوتمۇشتە،
دوست ئېدۇققۇ بىر تەندەك.
تىل ئاپقاندا ئەل بىلەن
گۈللىنىسەن چىمەندەك.

نامەرتلەردەك تار بولما،
قولۇڭ پاتمىغان يەڭدەك.
ياخشىلارنى يەكلىمە،
ئۇلارتۇر ئوزەڭدەك.

كوڭلۇڭ چەكسىز كەڭ بولسۇن،
دېخان بىلەن باغۋەندەك.
دىلىڭ يۇرتقا ئۇرچاچسۇن،
ئەجدات ياققان گۈلخاندەك.

ئۇزۇڭنى ئورىمە دوستۇم،
مەلمۇ بولمەن سەلدەك.
بەخت قۇشى قونمىساھ
سەنمۇ بولسەن مەندەك.

ئەخمەتجان روزى.

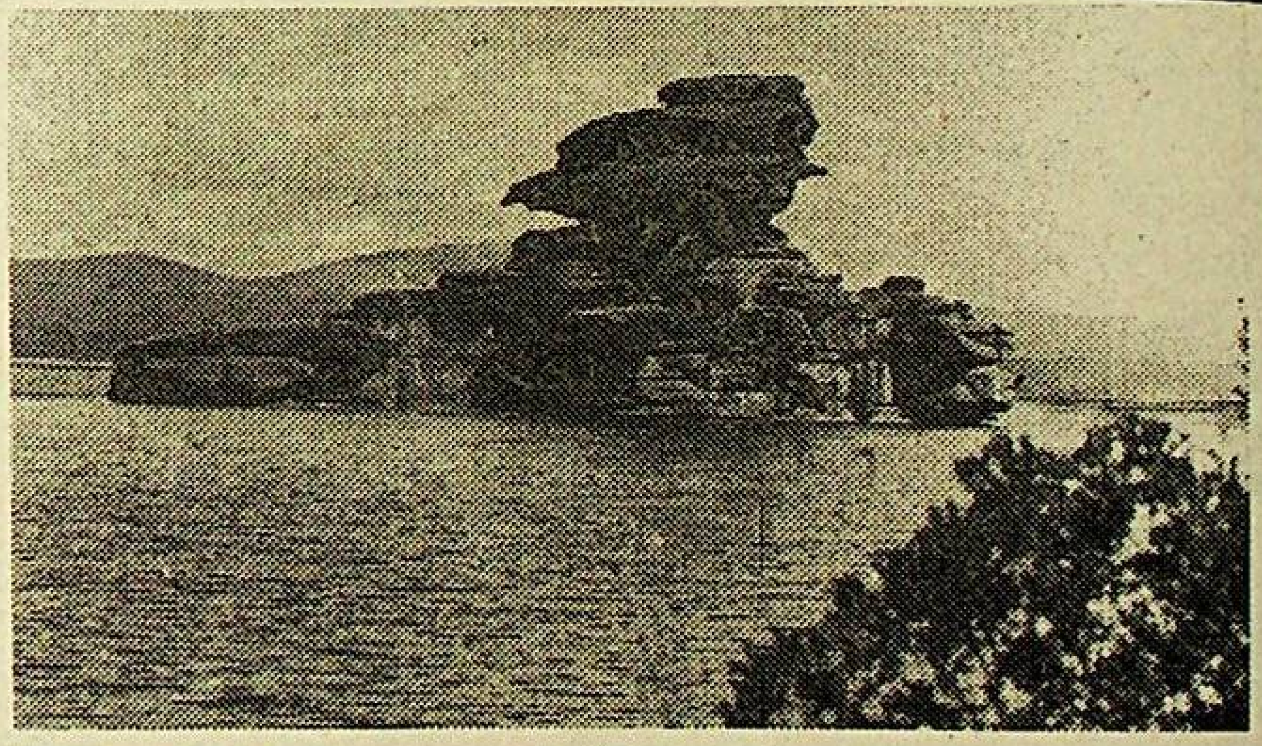

گوزەل بوردۋۋي ساناتورىيەسى. (قاز تاگ).

ئۇلارنى كۈتمەكتە

هازىر قازاق سىركىغا ختايدىن پات-پاتلا تېلېفون ئارقىلىق خەۋەر كېلىۋاتىدۇ. ئۇ يەردە قازاقستان ئاكروباتلىرى تويىنىڭ يېقىندا باشلىنىدىغان گاسترولىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتمەكتە. بولۇپمۇ ئۇلار مانېژ سەنئىتىنىڭ نادىر تۈرى- «رېنچاقلىرى» تۈرىدە- دۇنيا چېمپيونى بولغان ۋلادىمىر گاشۇتانى ئالاھىدە كۈتۈۋاتىدۇ.

كېيىنكى ۋاقىتتا ۋلادىمىر ئالمۇتا سىركىدا «يېۋرازىيە يۇلتۇزلىرى» پروگراممىسىدا چوڭ مۇۋاپپەقىيەت قازىنىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۆزىنى ئىككى قىتئەنىڭ، شۇنداقلا پۈتكۈل سەييارىنىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك سىرك يۇلتۇزى، دەپ ھەقلىق يوسۇندا ئاتاشقا بولىدۇ. ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ گىنېسسنىڭ رېكوردلار كىتاۋىغا كىرگۈزۈلىشىمۇ تەسادىپى ئەمەس. يوغان چاقنى ئالاھىدە ماھىرلىق بىلەن ئېگىلىگەن قازاقستانلىق گىنېسس- شۇئۇدا ئۈچ دۇنيا رېكوردىنى ئورناتتى، موسكۋادىكى ئارمىيە سپورت كلۇبىنىڭ ترېك يولىدا كۆرسەتكەن نەتىجىسىمۇ ئەجايىپ بولدى.

گاشۇتا ئۆزىنىڭ مۇۋاپپەقىيەتلىرىگە قول يەتكۈزۈشتە كەسپداشلىرىنىڭ ياردەم قىلغانلىغىنى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ، ئۇنىڭغا سىركتا مەشىق ئۆتكۈزۈشتە ۋە تېخنىكىلىق تەييارلىق كۆرۈشتە ئەجايىپ ماھىرلار ياردەم قىلىۋاتىدۇ.

(قاز تاگ).

تەشۋىشلىك دۇنيا ئۇچۇرلىرى

بېجىن. ختاي ئىختىسادىنىڭ ئىشتىك سۈرئەت بىلەن تەرەققىي ئېتىشى ياپونىيە ھوكۈمىتىنى خخجغا مالىيە ياردىمىنى قىلىشنى داۋاملاشتۇرۇش پلانىغا تەسىر قىلمايدۇ، دەپ بىلدۈردى ياپونىيەنىڭ بېجىندىكى ئەلچىخانىسىنىڭ ۋەكىلى. ياپونىيە ھوكۈمىتى ختاينى ئىلگەرىكىدەكلا تەرەققىي ئېتىۋاتقان مەملىكەت سۈپىتىدە قارايدۇ، دەپ تەكىتلىدى ياپونىيە دىپلوماتى نورىولېيتو دالەندە (شەرقىي-شىمالىي ختاي) بولۇپ ئۆتكەن كونفېرېنسىيەدە.

* * *

ئۆز ئارا ئىشەنچە ختاي-ئامېرىكا مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىشى كېرەك. بۇ توغرىلىق، دەپ خەۋەرلەيدۇ «شىنخۇا» ئەخبارات ئاگېنتلىغى، خخج رەئىسى جياڭ زېمىن موشۇ يەردە سەپەردە بولۇۋاتقان ئاقش كونگرېسسى ۋەكىللەر پالاتىسىنىڭ دېلېگاتسىيەسى بىلەن ئۆتكۈزگەن ئۇچرىشىشتا. دېلېگاتسىيەگە سودا بويىچە قوشۇمچە كومىتېت رەئىسى سېم گېبسون رەھبەرلىك قىلىۋاتىدۇ.

گائاگا. بەت خەلىق ئارا سوتى يۇگوسلاۋىيە ئىتتىپاقلىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋە بوسنىيە ھەم گېرتسېگوۋىنىنىڭ داۋالىرىنى بىر ۋاقىتتا قاراش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلدى، ئۇنىڭدا تەرەپلەر بىر-بىرىنى گېنوتسىد سىياسىتىنى ژۈرگۈزدى، دەپ ئەيىپلەۋاتىدۇ.

بېيرۇت. ئىوردانىيە كورولى ھۈسەين پارلامېنت سايلىمى توغرىلىق يېڭى قانۇننى تەستىقلىدى. قانۇن سايلامنى «بىر ئادەم- بىر ئاۋاز» مەۋقەسى بويىچە ئۆتكۈزۈش ئوخشاش خېلە دېموكراتىك شەكىل كىرگۈزۈپ، سايلامنى سايلىغۇچىلار تىزىمى بويىچە ئۆتكۈزۈش سىستېمىسىنى رەت قىلدى.

* * *

جەنۇبىي لىۋاندىكى ۋەزىيەت يەنە كەسكىنلەشتى. بۇ يەرگە كېلىۋاتقان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ئۆتكەن تەۋلىكلەردە ئىسلام قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكىتىنىڭ جەڭچىلىرى «بىخەتەرلىك زونىسىدا» ئىسرائىلىيەپەرەس «جەنۇبىي لىۋان ئارمىيەسىنىڭ» مەۋقەلىرىنى ئوققا تۇتتى.

پارىژ. ئىسرائىل شىمالىي ھەربىي ئوكرۇگىنىڭ قوماندانى گېنېرال ئىتسخاك موردېخاي «تېررورىستلارنىڭ تەجاۋۇزلۇق ھەرىكەتلىرى» باشلانغان ئەھۋالدا لىۋاننىڭ جەنۇبىنى بومبىلاشنى داۋاملاشتۇرىمىز، دەپ قورقۇتتى، بۇ توغرىلىق فرانس پرېسس ئەخبارات ئاگېنتلىغى خەۋەرلەيدۇ.

ئابىدژان. «بىزنىڭ ئىش تاشلىشىمىزنىڭ سەۋەۋى- مەمۇرىيەتنى تۆلەنمىگەن ستىپېندىيەلەرنى تۆلەشكە ۋە بارلىق ستۇدېنتلارنى نوۋەتتىكى كۇرس مەشغۇلاتلىرىغا كىرگۈزۈشكە مەجبۇرلاش». ئابىدژان ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىر توپ ئوقۇغۇچىلىرى ئەينە شۇنداق شار بىلەن 6-ئاۋغۇستتىن باشلاپ ئاچلىق ئېلان قىلدى. ئۇلار مانا ئىككى ھەپتىدىن بۇيان تاماق يېيىشتىن باش تارتىۋاتىدۇ ۋە رېكتوراتنىڭ ئۆز تەلەپلىرىنى ئورۇنلىشىنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ.

گائاگا. گوللاندىيە ھوكۈمىتى گوسنىيە ۋە گېرتسېگوۋىناغا ئېنېرگىيە ھەم سۇ بىلەن تەمىنلەش ساھاسىدا ياردەم قىلىشقا 8،4 مىللىون گۈلدېن بۆلۈش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلدى. بۇ مەبلەغ گاز گېنېراتورلىرىنى ۋە سۇ ناسوسلىرىنى سېتىۋېلىشقا خەشلىنىدۇ.

ۋارشاۋا. پولشا جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىنىسترلار كېڭىشى دولەت باشقۇرۇش ئورگانلىرىغا مەملىكەتتە ھوقۇق-تەرتىپكە رىئايە قىلىش ئۈستىدىن نازارەتنى كۈچەيتىش ۋەزىپىسىنى ژۈكلىدى. ھوكۈمەت سېشەنبە كۈنى بولۇپ ئۆتكەن مەجلىسىدە توختام قوبۇل قىلدى، ئۇنىڭغا بىنائەن جاي-جايلاردىكى ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىنىڭ پائالىيىتى ئۈستىدىن نازارەت ئورنىتىش بىۋاستە ۋويېۋودلۇق رەھبەرلىرىگە ژۈكلىنىدۇ، ھوكۈمەت دولەت ياكى خىزمەت سىرى بولۇپ ھېساپلانغان مەلۇماتلارنى پاش قىلغانلىغى ئۈچۈن جاۋاپكەرلىكنى ئاشۇرۇش كېرەكلىكىنى ئاتاپ كۆرسەتتى.

توكيو. رەسمىي توكيو روسسىيە باش مىنىسترى ۋىكتور چېرنومىردىننىڭ روسسىيە ۋە ياپونىيە ئوتتۇرىسىدىكى تېررىتورىيە مۇئاممالىرى بويىچە ئېيتقان كېيىنكى پىكىرلىرىگە ئەپسۇسلاندى. مەتبۇئاتنىڭ خەۋەرلىرىگە قارىغاندا، روسسىيە ھوكۈمىتىنىڭ باشلىغى ساخالىن ۋە كۇرىل ئاراللىرىدا بولغان ۋاقىتتا ئۆزى ئۈچۈن، شىمالىي تېررىتورىيەلەر توغرىلىق مەسىلىنىڭ مەۋجۇت ئەمەسلىگىنى بىلدۈردى.

پارىژ. ئۆتكەن ژىلى فرانسىيەنىڭ 57،8 مىڭ كارخانىسى تارىخىدىكى ئاخىرقى ژىل بولدى. ستاتىستىكىلىق ۋە ئىختىسادىي تەتقىقاتلار مىللىي ئىنستىتۇتى يېقىندا موشۇ مەلۇماتلارنى ئېلان قىلىپ، موشۇ ۋاقىت ئىچىدە فرانسىيەدە كاساتلىققا كىرىۋاتقان فىرمىلار سانىنىڭ ئۆسۈش سۈرئىتىنىڭ تۆۋەنلىگەنلىگىنى ۋە ئۇنىڭ 1991-ژىلدىكى 12،4 پروتسېنتىنىڭ ئورنىغا 9،1 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلغانلىغىنى تەكىتلەيدۇ.

دېھلى. ھىندىستان مۇتەخەسسىلىرى بىلەن ئالىملىرى موشۇ ساھادا ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەشنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئىنتىلىپ، كرىوگېنلىق دۋىگاتېللار تېخنولوگىيەسىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش ئۈستىدە پىداكارلىق بىلەن ئىشلەۋاتىدۇ.

ئانقارا. تۈركىيە پرېزىدېنتى سۈلېيمان دېمىرەل روسسىيە بىلەن مۇناسىۋەتلەرنى «ناھايىتى ياخشى» دەپ باھالىدى. ئۇ «تېرگىش دېيلى يۇست» گېزىتىغا بەرگەن ئىنتېرۋيۇسىدا، كېيىنكى ۋاقىتلاردا مۇناسىۋەتلەرنىڭ ناچارلىشىۋاتقانلىغى توغرىلىق مىش-مىشلارنى رەت قىلدى. تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ باشلىغى شۇنداقلا تۈركىيە، روسسىيە ۋە ئاقش ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىقنى «ناھايىتى مۇھىم» دەپ ئاتىدى. س. دېمىرەلنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا، روسسىيەنىڭ ئىلگەرىكى ئىتتىپاقىنىڭ تۈركىي تىللىق جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن بولغان ياخشى مۇناسىۋەتلىرى تۈركىيە مەنپىيەتلىرىگە جاۋاپ بېرىدۇ.

(ئى-ت-ئار-تاسس).

هەي، هاراق، هەي هاراق

(ھەجۋىيە)

جۈپتى ھالالىمدىن ئايرىلىپ، تەنھالىقتىن غېرىپسىنىپ ژۈرگەن كۈنلىرىمنىڭ بىرىدە خوشنا يېزىدا تۇرىدىغان ئۈچ ئاغىنەم توپلۇشۇپ ئۆيگە كىرىپ كېلىشتى.

- خوش، ئاغىنە مەرۇپ مەردان، ساڭا بىزنىڭ ژىراق يولنى يېقىن قىلىپ ئات چاپتۇرۇپ كەلگىنىمىزنىڭ سەۋەۋى، مۇنداق،- دەپ سۆزىنى باشلىدى قاسىم قارياغدى،- رەھمەتلىك ئايالىڭنىڭ پانىيدىن باقىيغا كەتكىنىگىمۇ ژىل ئاشتى. ئارىمىزدا سەنلا تاغ قالدىڭ. ئەندى سېنى قارلىق تۈپ ژۈرۈپۈرەمدۇ، دەپ ساڭا راسا لايىقىدا بىر لايىق تاپتۇق.

- ئۇنىڭ ژېپىدىن ژىگىنسىغىچە سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق،- قاسىم قارياغدىنىڭ سۆزىنى ئۈزۈپ ئالدى كامال كاسكا،- قىسقىسى، ئۇ ئايالنى بىز پىلىكتەك ئۈۋېتىپ، «گاھ» دېسەڭ قولۇڭغا قونىدىغانلا قىلىپ قويدۇق.

- ئايال كىشى لاپقا ماڭمىدۇ، ئۇستىرا كاپقا، ئاداش،- شاۋدۇن شاڭخۇ قوشۇمچە قىلدى،- قېنى، كېيىن، نەسىپ قىلسا، بۇگۈنلا نىكارىڭنى قىلىۋېتىمىز ...

ئاغىنىلەرنىڭ مېھرىبانلىغى ئېرىتىۋەتتىمۇ ياكى ئەۋۇ ئايالنىڭ مەرىمۇ، ئەيتەۋۇر ھاياجاندىن جوزا ئۈستىگە «تارس-سىدە» قىلىپ قوش بۇدىلكىنى قويۇۋەتتىم. بۇنى كۆرۈپمېنى ئالدىرىتىۋاتقان ئاغىنىلىرىم تاماق قېقىشىپ ئولتۇرۇپ قىلىشتى.

نېمە دەيسىز، ھەش-پەش دېگىچە بۇدىلكىلار بوشىدى. مەرۇپ مەردان تۇرۇپ قاراپ ئولتۇرسام ياراشمايدۇ «جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان»، دېمىدىمدە، يەنە بىرنى تېپىپ كەلدىم.

- ئىچمىگە چوغنى سېلىپ قويۇپ ئولتۇرۇشىڭنى قارا، سەنلەرنىڭ؟ قېنى، تۇرۇش!- دېدىم راسا شىر بولىۋالغاندىن كېيىن.

- كەتتۇق،- بىرىنچى بولۇپ ئورنىدىن تۇرغان شاۋدۇن شاڭخۇ يەنە مەن ئالماقچى بولغان ئايالنى تەرىپلەشكە ئۆتتى،- ئالقانغا قويساڭ ئوينايدىغان، تىماققا قويساڭ تۇختايدىغان ئايال ...

كەيىپلىك ئېھتىراسى بىلەن كوچىدىن بىر ماشىنا ياللىدىمدە، ئىككى بۇدىلكىنى يانچۇقتا سېلىپ ئاخشىغا تەگدۇق. ئىككىنچى خالەيلۇننى باشلىغانلىنى بىلمەيمەن، خۇدا ھەققى ئۇ يىقى ئېسىمدا يوق...

بىر چاغدا بىرى «تۇر!» دېگەندەك قىلىپ قالدى. كۆزۈمنى ئاچسام تاڭ يورۇپ قاپتۇ. ئەتىراپقا باقسام پۈتۈنلەي ناتونۇش ئۆي. قېشىمدا يوتقانغا پۈركىنىپ ئايالسىمان بىر گەۋدە ياتىدۇ. تەنلىرىم شۈركىنىپ ئاستا ئورنىمدىن تۇرۇپ، تاشقىرىغا قەدەم تاشلىدىم.

- ھوي ژىگىت، نەگە؟

چوچۇپ ئارقامغا قارىسام، بايا يېنىمدا ياتقان ئايال ئىكەن.

- كەچۈرسىز ھەدە،- دەلەلىدىم ئارانلا،- بۇ ئۆيگە ... ئاغىنىلىرىم... كېتىۋالاي...

- ۋاي، شەرمەندە، قانداق ئەرۋى بۇ، خوتۇننى «ھەدە» دەيدىغان! ھوي، ئاخشام ئاغىنىلىرىڭ ئىككىمىزنىڭ نىكاسىنى قىلىۋېتىپ كەتتىغۇ ...

- نېمە؟- ئەۋۇ دېۋىدەك ئايالنىڭ شۇ ئىزاھىدىن كېيىن كۆزىمدىن ئاراممىدە ياش چىقىپ كەتتى. ھەي، ھاراق، ھەي، ھاراق...

سادىق ئېلىيېۋ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ ئاكتىۋىستى، شائىر

تۇرغان زايىروۋنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋابىتىغا ۋە قوم-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتىمىزنىڭ ھەرىپ تەرگۈچىسى لېنا ئاسىموۋاغا ئاتىسى

ئاسىم ئىمىروۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭ ئائىلىسىگە، ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىسترلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر
يالقۇن سەمەدىي

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ-50-86-33، سەياسىي - ئىجتىمائىي، مەدەنىيەت بۆلۈمى-81-86-33، ئەدەبىيات بۆلۈمى- 27-86-33.

زاكاز (3637) تىراژ 4460

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 653 59, приложение Республиканской социально-политической газеты. «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993
ژىل
28-ئاۋغۇست
شەنبە
№34
(3688)
ئەركىن باھا

گېزىت 1970 - ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ. جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى ھەپتىلىك گېزىت

بۈگۈنكى سانىمىزدا:

2- بەت
دەۋر تىنىقى
3 - بەت
قۇرئان ھېكايەتلىرى
4 - بەت
«ئىجتىمائىي ئىللەتكە» قارشى كۈرەش
5 - بەت
تۇرپان قوزغىلىڭى ھەققىدە
6-7- بەتلەر
مەشئەل
(رومانىدىن پارچە)
8 - بەت
خەلقى غېمىنى كۈيلىگەن شائىر
9 - بەت
سەن-مېنىڭ تېڭىمسەن تېخى ئاتمىغان
10 - بەت
دادىخاغا مەن باراي
(ۋاقىەلىك ھېكايە)
11 - بەت
ھەشقاللا سىزگە، سەنئەتكارچەمچى
12 - بەت
«يولۋاس» بولۇش يوللىرى

تەزىيە تېلېگراممىلىرى

دىنمۇخامېت قونايېۋنىڭ مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشىغا باغلىق پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييۋنىڭ نامىغا جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ كۆپلىگەن رېگىونلىرىدىن ۋە يېقىن شەرىق ئەللىرىدىن تەزىيە تېلېگراممىلىرى كېلىۋاتىدۇ. جۈملىدىن، ئۇزبەكىستان پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋ، قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئاسقار ئاكايېۋ، مەرھۇم ھەر خىل ژىللاردا ئىشلىگەن ۋە بولغان ئەمگەك كوللېكتىۋلىرى تەزىيەلىرىنى بىلدۈردى.

تېلېگراممىلاردا بۇ چوڭ دۆلەت ۋە جەمىيەت ئەربابى، تالانتلىق تەشكىلاتچى ۋە ئالىمنىڭ بېسىپ ئۆتكەن ھايات يولى ژۇقۇرى باھالىنىدۇ، ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى ئىنسانىي خىسلەتلىرى تەكىتلىنىدۇ. ئۇنىڭدا بولۇپمۇ، بەينەلمىلەلچىلىك ئىدىيىللىرىغا سادىقلىق، شوھرەتپەرەسلىك ۋە كونيۇنكتۇرلىق ئىنتىلىشلارغا ياتلىق تەكىتلەنگەن. مەسىلەن، ئىسلام كەرىموۋ ئەۋەتكەن تېلېگراممىدا «قازاق ۋە ئۇزبەك خەلقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى قېرىنداشلىق دوستلۇقنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن نۇرغۇن ئىشلارنى قىلغان. دىنمۇخامېت ئاخمېت ئوغلى قونايېۋنىڭ يارقىن قىياپىتى ئۇزبەكىستان تۇرغۇنلىرىنىڭ خاتىرىسىدە مەڭگۈ ساقلىنىدۇ» دېيىلىدۇ.

(قازتاگ).

دىنمۇخامېت ئاخمېت ئوغلى قونايېۋ

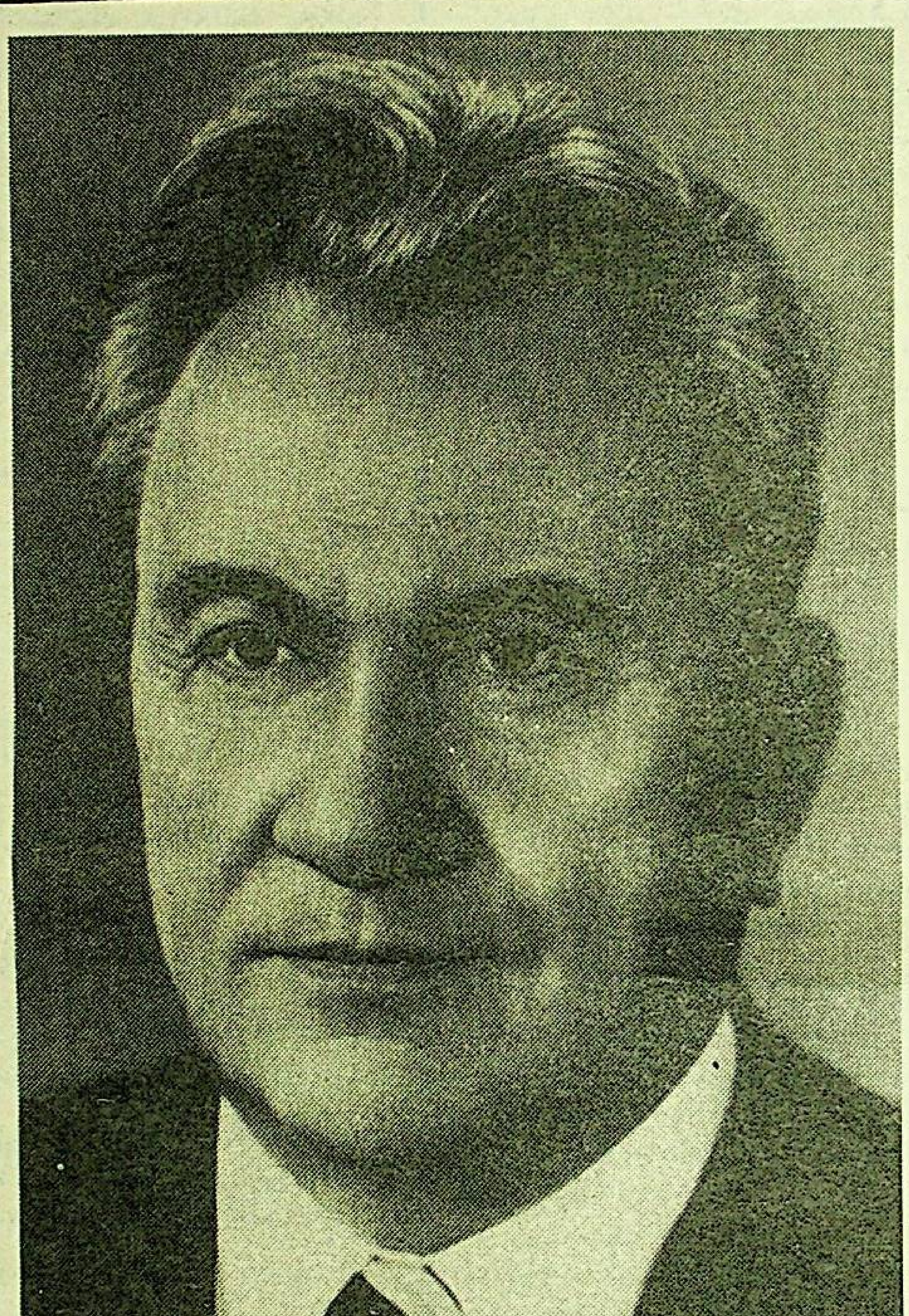

ن. ئە. نازارباييۋ، يې. م. ئاسانباييۋ، س. ئە. ئەبدىلدىن، س. ئا. تېرېششېنكو، ن. ئە. ئەبىكېيېۋ، ب. ئا. ئەشىموۋ، ر. ت. باغلانوۋا، ش. خ. بېكبولاتوۋ، ك. ب. بوزتاييۋ، ۋ. ئا. گرېبېنيۇك، ۋ. ن. دېۋياتكو، س. س. ژىيېنباييۋ، ق. ژ. يېرېژېپوۋ، ئا. س. يېسىموۋ، ئو. ئى. ژېلتكوۋ، ب. ۋ. ئىساييۋ، ن. ئى. ئىسقالىيېۋ، س. ك. كېنېسباييۋ، ق. غ. غوجامىياروۋ، س. م. مۇقاشېۋ، س. ئو. مۇقاشېۋ، ش. مۇرتازا، ۋ. ۋ. نى، ز. ق. نۇرقادىلوۋ، ئا. ك. نۇرپېيىسوۋ، ئې. ر. راخمادىيېۋ، م. ر. ساغىمبېۋ، ئا. س. سەرسېنباييۋ، ئې. ب. سېركباييۋ، د. ف. سنېگىن، ك. ش. سۇلېيمېنوۋ، ئو. ئو. سۇلېيمېنوۋ، ئو. م. سۇلتانغازىن، ق. س. سۇلتانوۋ، ۋ. ب. تېمىرباييۋ، ب. ئا. تولېگېنوۋا، ك. ت. تۇرسوۋ، ئې. پ. شېگولىخىن.

1993-ژىلى 22-ئاۋغۇستتا 82 ياشقا ماڭغان چېغىدا چوڭ دۆلەت ۋە جەمىيەت ئەربابى، تەشكىلاتچى، ئالىم دىنمۇخامېت ئاخمېت ئوغلى قونايېۋ تۇيۇقسىز ۋاپات بولدى.

د. ئا. قونايېۋ 1912-ژىلى 12-يانۋاردا ئالمۇتا شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئەمگەك پائالىيىتىنى 1936-ژىلى موسكۋا رەڭلىك مېتاللار ۋە ئالتۇن ئىنستىتۇتىنى تاماملىغاندىن كېيىن باشلىدى. قازاقىستان رەڭلىك مېتاللۇرگىيەسىنىڭ بىر قاتار كارخانىلىرىدا ئىشلەپ، بۇرغىلاش ستانوكىنىڭ ماشىنىستىدىن چوڭ رۇدا باشقارمىسىنىڭ دىرېكتورىغىچە بولغان يولنى بېسىپ ئۆتتى.

1942-ژىلى د. ئا. قونايېۋ قازاقىستان س س ر مىنىستىرلار كېڭىشى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ تايىنلىنىدۇ. 1952-1955-ژىللاردا ئۇ جۇمھۇرىيەت پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى، 1960-ژىلغىچە مىنىستىرلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى بولۇپ ئىشلىدى. 1960-ژىلى د. ئا. قونايېۋنى قازاقىستان كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىرىنچى كاتىۋى قىلىپ سايلايدۇ. ئۇ جۇمھۇرىيەت پارتىيە تەشكىلاتىنى ئانچە كۆپ ئەمەس ئۈزۈلۈش بىلەن چارەك ئەسىرگە يېقىن، 1986-ژىلى پېنسىيەگە چىققىچە باشقۇرىدۇ. د. ئا. قونايېۋ ك پ س س مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسىنىڭ ئەزاسى، نۇرغۇن قېتىم چاقىرىلغان س س س ر ۋە قازاقىستان س س ر ئالىي كېڭەشلىرىنىڭ دېپۇتاتى بولغان. ئۇ ئۈچ قېتىم سوتسىيالىستىك ئەمگەك قەھرىمانى، س س س ر ۋە چەت ئەللەرنىڭ ئوردېنلىرى ۋە مېداللىرى بىلەن مۇكاپاتلانغان.

ئۆتكەن ۋاقىت قانچىلىك مۇرەككەپ ۋە قارىمۇ-قارشى بولمىسۇن، دىنمۇخامېت ئاخمېت ئوغلى قونايېۋنىڭ ئىختىساتنى، ئىجتىمائىي ساھانى، ئىلىم-پەننى، مىللىي مەدەنىيەتنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئىشىدا قازاقىستاننىڭ كۆپ مىللەتلىك خەلقى ئالدىدىكى خىزمىتى تالاشسىز.

د. ئا. قونايېۋ ھەقىقىي بەينەلمىلەلچى بولغان، ئۇنىڭ خەلقلەر دوستلۇقىنى كۈچەيتىش، ئىنساننىڭ روھىي ھاياتى، جۇمھۇرىيەتتە ياشاۋاتقان بارلىق خەلقلەرنىڭ مەدەنىيىتى بىلەن ئەنئەنىلىرىنى ساقلاش ھەم كۆپەيتىش مەسىلىلىرى بىرىنچى دەرىجىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان. ئۇ قازاقىستاننىڭ روسسىيە، ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ قېرىنداش دۆلەتلىرى ۋە باشقا كېڭەش جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن دوستلۇق ئالاقىلىرىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن نۇرغۇن ئەرسە قىلدى.

دىنمۇخامېت ئاخمېت ئوغلى قونايېۋ چوڭقۇر بىلىمگە، ئەقىل ئىدرەككە ئىگە ئىدى، خەلق ئەنئەنىلىرىنى ياخشى بىلەتتى. ئۇ ژۇقۇرى مەدەنىيىتى، ئەدەپلىكلىگى، يېقىملىقى بىلەن پەرىقلىنەتتى. ئۇ پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن دۆلەت ئىشلىرىدىن چەتنەپ چوڭقۇر دانالىقىنى كۆرسەتتى، ئۆتكەن سىستېمىنىڭ كامچىلىقلىرىنى كۆپ جەھەتتىن چۈشەندى، ئىسلاھاتلار يولىنى، جەمىيەتنى دېموكراتىيەلەشتۈرۈشنىڭ زورۇر ئىكەنلىكىنى قوللاپ-قۇۋەتلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇرەككەپ ۋاقتىنىڭ، ئۇنىڭ ئىدىيىللىرىنىڭ سادىق پەرزەندى بولۇپ قېلىپ، شۇنىڭ بىلەن بىر قاتاردا شوھرەتپەرەسلىك ۋە ئەخلاقسىز ئىنتىلىشلاردىن خالى ئىدى، بۇ دائىم ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىنى پەيدا قىلغان.

بىز د. ئا. قونايېۋنىڭ ۋاپات بولۇشىغا چوڭقۇر قايغۇرىمىز. ئۇنىڭ ئىسمى خەلق خاتىرىسىدە ساقلىنىدۇ.

مۇشتەرىلار دىققىتىگە

1- سېنتەبىردىن باشلاپ 1994-ژىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتەرى توپلاش باشلىنىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازىغا» يېزىلىش باھاسى ئالتە ئايغا 3762 سوم. ئىندېكس 65357.

«يېڭى ھاياتقا»- ئالتە ئايغا 1326 سوم. ئىندېكس 65359.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرى

ئەڭ ئەرزەن نان-ئالمۇتىدا

ئىلگەركى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ كۆپلىگەن جۇمھۇرىيەتلىرىدە نان-نىڭ باھاسى كۈندىن-كۈنگە ئۆسۈۋاتىدۇ. ئالمۇتىدا بولسا، ھازىرچە ئەرزەن پېتىچە قېلىۋاتىدۇ. بۇ ئاساسىي مەھسۇلاتنىڭ بىر كىلوگراممىنىڭ باھاسى ئوتتۇرا ھېساپتا 12 سومنى تەشىل قىلىۋاتىدۇ.

شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئاۋغۇست ئېيىنىڭ بېشىدا كې-لىپ چۈشكەن مەلۇماتلارغا قارىغاندا، چېليابىنسك شەھرىدە بىر كىلوگرام ناننىڭ باھاسى 83 سوم، ساراتوۋتا 85 سوم، ئەللى نوۋوسىبىرسكىدا بولسا 94 سوم بولۇۋاتىدۇ.

20-ئاۋغۇستقا قەدەر ناننىڭ باھاسى يەنە كۆتىرىلدى. مىنسك ۋە بىشكېكتا نان 100 سومغا، موسكۋادا 101 سومغا، ئەللى كۆرگان شەھرىدە بولسا مەزمە شەھەرلىرى ئۈچۈن رېكوردلۇق باھا-بىر كىلوگرام ناننىڭ باھاسى 118 سومغا يەتتى.

د. ئا. قونايېۋنىڭ ئاخىرقى پورترېتى

ئى تار-تاس س پېترودۋورېتستىن خەۋەر قىلىدۇ: يەرلىك تارىخىي مۇزېينىڭ كوللېكتىۋى قازاقستاننىڭ كۆرنەكلىك پارتىيە ۋە دولەت ئەربابى دىنمۇخامېت قونايېۋنىڭ ۋاپات بولۇشى توغرىلىق خەۋەرنى قايغۇرۇپ ئاڭلىدى.

سانكت-پېتېربۇرگ ھەيكەلتاراشى ئالېكسېي مۇرزىن ئۇنىڭ ۋاپات بولۇشىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئىلگىرى مەرھۇمنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى پورترېتىنى ئاياقلاشتۇرغان. بۇ پورترېت مۇزېيدا ئېچىلىۋاتقان قازاقستاننىڭ تارىخىي شەخسلىرى مۇزېيغا قويۇلىدۇ. دىنمۇخامېت ئاخېت ئوغلى مۇئەللىپنىڭ ئىدىيەسىنى چۈشىنىش بىلەن قوللاپ- قۇۋۋەتلىگەن.

ب. يېلتسىننىڭ رەسمىي سەپىرى ئاياقلاشتى

پولشا دولىتى رەھبەرلىرىنىڭ رېزىدېنسىيەسى- بېلۋېدېر سارىيى يېنىدا روسسىيە پرېزىدېنتى بورىس يېلتسىننى تەنتەنىلىك ئۇزىتىش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭ پولشا جۇمھۇرىيىتىگە قىلغان رەسمىي سەپىرى ئاياقلاشتى.

بورىس يېلتسىن ۋارشاۋىدىن ژۈرۈپ كەتتى. پرېزىدېنتنىڭ سامولىيوتى پراگا شەھرىگە قاراپ يول ئۆتتى. ئۇنىڭغا پولشا ھەربىي-ھاۋا كۈچلىرى قىرغۇچى سامولىيوتلىرىنىڭ زۆېنوسى ھەمرا بولدى. بۇ يەرلىك دېپلوماتىك پروتوكول بويىچە ئالىي دەرىجىلىك ئۇزىتىش.

ئېكولوگىيە كومىسسىيەسىنىڭ كۆچمە مەجلىسى ئېچىلدى

ئەرمەنىستاندىكى ئېنېرگېتىكا بوھرانى جۇمھۇرىيەتنىڭ سۇ دېپوزىتسىيەلىرىغا ۋە ئورمانلىقلىرىغا ناھايىتى چوڭ زىيان يەتكۈزدى، دەپ بىلدۈردى ئەرمەنىستان ۋىتسې-پرېزىدېنتى گاگىك ئارۇتيۇنەن. ئۇنىڭ سۆزىچە، سېۋان سۈيىنىڭ ئېنېرگېتىكا قۇۋۋىتىنى پايدىلىنىش بۇ كۆلنىڭ ئېكولوگىيە سىستېمىسىنى بۇزۇشقا ئېلىپ كەلدى.

سېۋان سۈيى ئۇزىنىڭ سۈيىتى ۋە مىقدارى بويىچە دېگون تاھالىسىنى ئېچىملىك سۈيى بىلەن تەمىنلەش مەۋقەسىنى ھەل قىلىشتا بىردىن-بىر مەنبە بولۇشى مۇمكىن ئېدى، دەپ بىلدۈردى ئەرمەنىستان ۋىتسې-پرېزىدېنتى گ. ئارۇتيۇنەن بۇ دېگونلىدىكى بىردىن-بىر كۆلنىڭ ئېكولوگىيەسىنى بۇزۇش پۈتكۈل تەبىئەتكە ۋە بىرىنچى نۆۋەتتە ھەم ئەرمەنىستاندىكى، ھەم ئۇنىڭ تاشقىرسىدىكى سۇ دېپوزىتسىيەلىرىنىڭ بۇزۇلۇشىغا ئېلىپ كېلىدۇ، دەپ تەكىتلىدى.

ب. يېلتسىن چېخىيەدە

بۇ يەرگە روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى بورىس يېلتسىن قىسقا ئىش سەپىرى بىلەن كەلدى. روسسىيە ۋە چېخىيە ئوتتۇرسىدا دوستلۇق مۇناسىۋەتلەر ۋە ھەمكارلىق توغرىلىق كېلىشىمنىڭ ئىككىتەرەپلىمە ئىختىسادىي شەرتنامىنىڭ ئىمزالىنىشى كۆزدە تۇتۇلماقتا.

* * *

سلوۋاكىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى براتىسلاۋىدا روسسىيە پرېزىدېنتى بورىس يېلتسىن ئىشچى سەپەر بىلەن كەلدى. سەپەر ئانچە ئۇزاق بولمايدۇ، روسسىيە پرېزىدېنتى سلوۋاكىيە يەردە بارى-يوقى بەش سائەتقا يېقىن ۋاقىت بولىدۇ. لېكىن موشۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئۆزىغۇللىغان رەسمىي ھۆججەتلەرنىڭ ئىمزالىنىشى كۆزدە تۇتۇلماقتا. ئالدىن-ئالا تەخمىنلەرگە قارىغاندا، روسسىيە ۋە سلوۋاكىيە ئوتتۇرسىدا دوستلۇق مۇناسىۋەتلەر ۋە ھەمكارلىق توغرىلىق شەرتنامە ئىمزالىنىدۇ.

زىيا سەمەدىي:

دەۋر تىنىقى

ئەگەر بىز ئەدەبىياتشۇناسلارنىڭ «تارىخىي رومان-دەۋر ئەينىكى» دېگەن تەبىرىنى ئۆلچەم قىلىدىغان. بولساق، ئۇ ھالدا كۆرنەكلىك يازغۇچىمىز يۈسۈپ ئىلياسنىڭ «ئېغىر تىنىقلار» ناملىق رومانىنىڭ تارىخىمىزدىكى ئىنتايىن مۇرەككەپ سىياسىي-ئىجتىمائىي ۋە ھەتتا دىنىي مۇجادىلىلەرگە تولۇپ-تاشقان «غوجىلار ماجىراسى» ئاتالمىش دەۋرىنىڭ ئىچكى-تاشقى مەنزىرىسىنى يورۇتۇپ بەرگەن «دەۋر ئەينىكى» دەپ ئىشەشلىك ئېيتىش مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بەدىئىي ئەسەرگە قويىلىدىغان شەرتلەرگە جاۋاپ بېرەلەيدىغان بۇ تارىخىي رومان مىللىي ئەدەبىيات مولكىگە- خەلقىنىڭ مەنىۋىي مولكىگە ئايلىنىشقا ۋە ئەدەبىيات دەرگاھىمىزنىڭ تور تەكچىسىدىن ئورۇن ئېلىشىغا ئىشەنچىمىز كامىل.

يۈسۈپ ئىلياس ئۆزىگە تەمەننا قويىدىغان، ھاياتنى-تارىخنى چالا-پۇلا ئۆگىنە-ئۆگەنمەيلا دورامچىلىق بىلەن «ئەسەر» يازىدىغانلاردىن ئەمەس. ئۇ كەمتەرلىككە خاس يازغۇچىلىق كەسپىگە ھۆرمەت ۋە مەسئۇلىيەت بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان ئەمگەكچان ئەدىپ. ئۇنىڭ موشۇ تەخلىت پەزىلىتى «ئېغىر تىنىقلاردا» ئۆز ئەكسىنى ئاپقانلىغى روشەن بايقىلىدۇ. قەلىمى پىشىپ يېتىلگەن، ئىجادىي تەجرىبىسى مول ئىناۋەتلىك يازغۇچى مەزكۇر ئەسەرنى يېزىش ئالدىدا قەيت قىلىنغان دەۋرنى ئەتراپلىق ئۆگەنگەنلىگى، تارىخىمىزغا دائىر كۆپلىگەن ئىلمىي-تارىخىي ھۆججەت-مەنبەلەرنى ئوقۇپ، ئۆزلەشتۈرگەنلىگى ۋە ئەقىل تارازىسىدا ئۆلچەپ تەھلىل قىلغانلىغى، ئەينە شۇندىن كېيىنلا قولىغا قەلەم ئېلىشقا جۈرئەت قىلغانلىغى بايقىلىدۇ.

«تۇغلۇق تومۇرخان (1329-1364) ھوكۇم سۈرگەن دەۋردىن تارتىپ، ئۆتكەن 350 ژىل ئىچىدە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ تارىخىدا ئۆز پاتالىيىتىنى ژۈرگۈزۈپ كەلگەن سوپىزمنىڭ (تەرىقەتچىلەرنىڭ) ئاخىرقى پېشىۋازلىرى ھىدايىتۇللا غوجا (ئاپپاق غوجا) بىلەن دانىيال غوجىلار 18-ئەسىرنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ھوكۇمرانلىق مەۋقەئەگە ئېگە بولۇپ، ھاكىمىيەتنى ئۆز قوللىرىغا ئالغان ئېدى.

ئۇلارنى مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ ئەۋلادى دەپ ئاتاشقان بۇ غوجىلار خەلقىمىزنىڭ ئاڭ-سىزىمىنى، ئىجتىمائىي ھاياتقا، يەر-زېمىنگە، ئۇلارنىڭ تەغدىرىگە بولغان قىزىقىشىنى ۋە مىللىي ھىسسىيات، مىللىي غۇرۇرىنى ئۆلجۈقتۇرۇپ، ئۇلارنى (خەلقنى) ھەق يولىدا تائەت-ئىبادەت قىلىپلا ھايات كەچۈرىدىغان «بۇ دۇنيادا قانچە ئازاپ تارتسا، ئۇ دۇنيادا شۇنچە راھەت كۆرىدۇ» دېگەن دىنىي ئەقىدىگە مۇتلەق ئىشىنىدىغان مومۇن مۇسۇلمانلارغا ئايلاندۇرغان ئېدى»، دەپ تەرىپلەيدۇ يازغۇچى.

دېمىسمۇ دىنىي نىقاپقا ئورالغان، نادان-ئاڭسىز مۇسۇلمان ئەھلىنى ئالداپ «ئەۋلىيا» دەرىجىسىگە كۆتىرىلىپ «پىرى كامال» بولۇۋالغان ئاپپاق غوجا تېبەت لامىلىرى ۋە جۇڭغار خۇڭتەيجىلىرىدىن ياردەم ئېلىپ، ئىككى ، سىرچە ھوكۇم سۈرگەن ئۇيغۇر دولىتى- سەئىدىيە دولىتىنىڭ ئاخىرقى خاللىغى ياركەنت خاللىغىنى ئاغ ۋرۇپ، شەرقىي تۈركىستاننى تولۇغى بىلەن جۇڭغار ئىستىلاسى ئەۋەلىگە ئوتكۈزۈشتە پائال يارد كورسەتكەن ۋەتەن ساتقۇچى خائىن بولدېكەن، رىنىڭ خائىنلىق ئورلىنى ئېگەللىگەن قاراتاغلىق د، ىيال غوجا بولسا، جۇڭغار خۇڭتەيجى چاۋان راپنانىڭ گۇماشتىسى سۈپىتىدە ياركەنتكە قۇرچاقخان بولۇۋېلىپ ئۆز خەلقىنى قۇللۇق-مەھكۇملىقنىڭ داۋاملىق گىرىپتارى قىلغان ئېدى.

»1679-ژىلى جۇڭغار خانداللىغىنىڭ ياردىمىگە يۆلەنگەن ئاپپاقغوجا ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىش بىلەن تۇختىماي سەئىدىيە دولىتى دەۋرىدە بارلىققا كەلگەن ھەممە نەرسىنى خانۇ-ۋەيران قىلدى. قۇرئان بىلەن ھەپتىيەكتىن باشقا بارلىق كىتاپلارنى كۆيدۈرۈشكە پەرمان بەردى، يۈزلىگەن مەرىپەت ئەھلىنى دارغا ئاستى، تەقىپ قىلدى، مەدەنىي يادىكارلىقلارنى بۇزۇپ تاشلىدى...» ئەجىبا! مۇستەقىل دۆلىتىمىزنى غۇلاتقان، مەنىۋىي بايلىقلىرىمىزنى ۋەيران قىلغان، خەلقىنى نادانلىق، خۇراپات پاتقىقىغا غەرىق قىلغان ئاپپاق غوجىنى قالداقلارچە مۇھەممەت پەيغەمبەر ئەۋلادى، ئىسلامنىڭ مۇرەببەسى دېگىلى بولىدۇ؟ ئەجىبا! ئەشۇ مىللىي مۇرتەدكە «ئاپپاق غوجا مازارى» نامىدا مازا ئورنىتىپ ئۇنىڭغا موشۇ كەمگىچە ياش ئۆكۈپ، باغرىنى داغلاپ تاۋاپ قىلىشىدۇ؟ ئەشۇ غودۇر غوجىلارنىڭ كاساپىتىدىن مۇستەقىل دۆلىتىمىزدىن ئايرىلىپ تا بۈگۈنگە قەدەر ھوشىمىزغا كېلەلمەي بىقىندى-مەھكۇملۇكتە ياشاۋاتقانلىغىمىزنىڭ ئاساسىي سەۋەپلىرىنىڭ بەزىلىرىنى «ئېغىر تىنىقلارنى» زەڭ قويۇپ ئوقۇساق، چۈشىنىپ ئالالايمىز.

«ئېغىر تىنىقتا» بەدىئىي ۋاستىلار ئارقىلىق ھەقىقەتنى تەسۋىرلىگەن دەھشەتلىك ئېنىقلىمىلارنى ئوقۇيدىكەنمىز، چوڭقۇر ئېچىنىپ-كۆيىنىمىز، ئەپسۇسلىنىپ-قايغۇرىمىز ۋە ئەينى ۋاقىتتا زوراۋان باسقۇنچىلار ھەمدە ئۇلارغا قول-چوماق بولۇشقان مىللىي مۇناپىقلارغا نىسبەتەن لەنەت-نەپرىتىمىز قوزغىلىدۇ، غەزەپ-قىساسىمىز ئۇلغىيىدۇ. تارىخىي روماننىڭ قۇدرەت-كۈچى ئەينە شۇنىڭدىدە!

سوز ئوختىسىغا كەلگەندە، شۇ نەرسىنى ئالاھىدە قەيت قىلىش زورۇركى، ھەر بىر ۋەتەنداش ئەڭ ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ كىملىگىنى، يەنى تارىخىمىزنى پۇختا ئۆگىنىشىمىز، ئاتىدىن ئەۋداتلىرىمىزدىن مىراس قالغان ئانا توپراق- مۇقەددەس ۋەتەن داۋاسىنى قىلىشىمىز لازىم. ئەكسى ھالدا چۈشەنمەي تۇرۇپ، ئاڭسىزلارچە ۋەتەن داۋاسىنى قىلىش-قارغۇلارچە تومۇر تامغا باش ئۇرۇشتىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئەلۋەتتە.

ۋەتەن داۋاسى يېڭى مۇئەمما ئەمەس، ئۇ ئەزەلدىن، يەنى مۇستەملىكچىلەر ئېلىمىزنى بېسىۋالغاندىن تارتىپ داۋام قىلىپ كەلمەكتە. دېمەك، بىزلەر ۋەتەن داۋاسىنى قىلىشقا ھەق-ھوقۇقىمىز بار بولۇپلا قالماي، شۇنىڭ بىلەن يەنە ۋەتەن-مىللەت ئالدىدىكى پەرزەنتلىك پەرزىمىز- قەرزىمىزدۇر.

ئەينە شۇڭلاشقىمۇ بىز ئۈچۈن ئالىي جاناپ داۋانى قەتئىي داۋاملاشتۇرىشىمىز، جاھان سەھنىسىگە كوتىرىپ چىقىپ، بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى، ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتى ۋە باشقا ئىنسان ھوقۇقى، دېموكراتىيەنى ئەمەلىياتتا ھىمايە قىلىدىغان جەمىيەت-تەشكىلاتلارغا مۇراجەتنامىلار يېزىش ئارقىلىق خەلقى-ئالەم جامائەتچىلىگىنىڭ دىققەت-ئېتىبارىنى، خەيرىخاھلىغىنى جەلىپ قىلىشىمىز لازىم. ئىشەنچىم كامىلكى، ھازىرقى كۈندە پۈتكۈل ئالەم ئارا دېموكراتىيەنى، ئىنسان ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىش كەڭ قانات يېيىپ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشقا باشلىغان بىر پەيتتە بىزنىڭمۇ ئادالەتلىك تەلەپلىرىمىزنى دۇنيا جامائەتچىلىگى قىزغىن قوللاپ،يار-يۆلەك بولۇشىدا شوبھە يوق، ئەلۋەتتە.

قايتىلايمەن: ئانا ۋەتەن بىزنىڭ، پەقەت بىزنىڭ ئېكەنلىگىنى قانۇنلارغا تايىنىپ دەلىللەپ بېرىشىمىزنىڭ تەلەپ قىلىنىشى تەبىي. بۇنىڭ ئۈچۈن يەنىلا تارىخىمىزنى پۇختا ئۆگەنمەي تۇرۇپ، تارىخىي ھەقىقەتنى ئەينەن ئېچىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەسلىگىنى ھەرگىزمۇ ئۇنتىماسلىق لازىم...

دەل موشۇ نوقتەئىي-نەزەردىن قارىغاندا، تارىخىي ھۆججەت- دەستەك رولىنى ئوينايدىغان «ئېغىر تىنىقلار» نەشىر قىلىنىشى زور ئەھمىيەتكە ئېگە بولۇپ، تارىخىمىزغا بېغىشلانغان موشۇنداق بەدىئىي ئەسەرلەرنىڭ ئىلمىي- تەتقىقاتقا دائىر سالماقلىق كىتاپلارنىڭ كۆپلەپ يېزىلىشىنى ئۈمۈت قىلىپلا قالماي مىللىتىمىز نامىدىن تەلەپ قىلىمىز.

قېنى، قەلەمداشلار! ھازىرقى قېيىنچىلىقلارغا قارىماي، جۈرئەتلىك قەلەم تەۋرىتەيلى.

قۇرئان ھېكايەتلىرى

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن سانلاردا)

شۇ پەيتتە تەڭ قىسىنچىلىقتا قالغان ئاتىغا ئاللا-تائالا بۇ مەسىلىنى مۇناسىپ ھەل قىلىشنىڭ يولىنى كۆرسەتتى.

شۇ بويىچە ئاتىنىڭ ئوغۇللىرى ئاللا-تائالاغا ئاتاپ قۇربانلىق ئۆتكۈزۈش بەلگۈلەندى. شۇندا ئۇلارنىڭ قايسىسىنىڭ قۇربانلىق نەزىر-چىراغىنى ئاللا-تائالا قوبۇل قىلسا، شۇنىڭ دېگەن مەخسىتى ئەمەلگە ئاشىدىغان بولغان. ئابىل ئۇنىڭغا ئاتاپ بىر توگىسىنى سويدى. قابىل بولسا بۇغدىيىنى سەرىپ قىلدى، ھەر ئىككىسى چوڭ ئىشەنچ بىلەن ئۆز تىلەكلىرىنىڭ قوبۇل بولۇش پەيتلىرىنى كۈتتى. نەتىجەدە قابىلنىڭ تىلىكى ئەمەلگە ئاشماي، ئابىلنىڭ تىلىگىنى ئاللا قوبۇل قىلدى. ئەينە شۇ پەيتتە پۈتكۈل ۋۇجۇدىنى ئۆچمەنلىك، غەزەپ قاپلىغان قابىل ئۆز ئىنىسىغا سۇيقەستلىك قىلىش نىيىتىنى كۆڭلىگە پۈكتى.

— سەن بەختكە بولۇنۇپ، مەن روھى ئازاپلىنىپ ژۈرىدىغان ھاياتتا ياشىغىم كەلمەيدۇ،- دېدى ئۇ ئەسەبىيلىشىپ ئىنىسىغا،- مەن سېنى جەزمەن ئۆلتۈرىمەن!

— جاھىللىقتا سېلىنما،- دېدى ئابىل شۇندا ئاكىسىغا تەسەللى بەرگەن ھالدا،- يامانلىقتىن خالى بولۇپ، دۇرۇس يولنى تاللاپ ئالغىن. بىزلەرنى ياراتقۇچى ئاللا-تائالانىڭ ئەمرىگە ئىتىقات قىلمىساڭ، ئۇنىڭ قەھرىگە ئۇچرايسەن. گۇناغا پۈتمەستىن ئاللا-تائالادىن شاپائەت سورا! ياق، ئۆز بىلگىنىمنى قىلمەن دېسەڭ ھېچ ئامال يوق. بىراق، ئۇ ۋاقىتتا لەنىتى گۇناكار بولۇپ دوزاقتا بەنت بولىسەن، بىلگىنكى، ھارام نىيەتلىك ئاخىرى شۇنىڭغا ئاپىرىدۇ.

ئابىل قۇۋلۇق، شۇملىغى يوق ئاق كۆڭۈل جان ئېدى. ئۇ ئاللانىڭ ھۆكمىگە ئىتائەت قىلىپ، شۈكرىلىك، قانائەت كەلتۈرۈشنىمۇ بىلىدىغان. شۇڭلاشقا ئۇ ئاكىسىنىڭ ئۆز رايىدىن قايتىپ، دۇرۇس يولغا چۈشۈشىنى يېنىپ-يېنىپ تىلىدى. لېكىن قابىل جاھىللىقىدىن ياندى. ئۇ ئاللانىڭ ئەمرىگە بويسۇنماي، ئاتىسىنىڭ تىلىنى ئالماي، يەر يۈزىدە پەيدا بولۇۋاتقان ئادىمزاتنىڭ دەسلەپكى گۇناكارى بولۇپ قالدى. پاسىق نەپسى بالاسى ئاقىۋىتىدە ئۇ سۇيقەستلىك بىلەن ئىنىسىنى ئۆلتۈردى. ئابىل ۋەھشىلىكنىڭ، نادانلىقنىڭ قۇربانى بولدى. شۇنىڭ بىلەن چاراپ ئېچىلىپ، يەلپۈنۈپ تۇرغان بىر گۈل بىمەزگىل سولدى، يېنىپ تۇرغان نۇرلۇق شام ئۆچتى. سۆيۈملۈك پەرزەنتىدىن ئايرىلغان ئادەم ئاتا ئېغىر نادامەتتە:

— بىر ياق قوۋۇرغام تېنىمدىن سوكۇلدى. بىر قولۇمدىن جۇدا بولدۇم. ژۈرىگىم يارىلاندى،- دەپ نالە قىلدى.

ئابىل يەر يۈزىدىكى دەسلەپكى قازا بولغان ئادەم. قابىل ئۇنى ھالەك قىلىپ ئۆتكۈزگەن جىنايىتىدىن بىر موھلەت ئېسەڭگىرەپ قالدى. ئىنىسىنىڭ جەسىتىنى قاپقا سېلىۋېلىپ، نېمە قىلارىنى بىلمەي تەنتىرەپ ژۈردى. شۇندا جەسەت بۇزۇلۇشقا ئۆتۈپ، ئۇنىڭدىن كىشىنى سەسكەندۈرىدىغان يېقىمسىز پۇراق چىقىشقا باشلىدى.

شۇ پەيتتە ئاللا-تائالا ئەيىپسىز ئۆلتۈرۈلگەن ئابىلنىڭ جەسىتىگە ئېچىنىپ، ئادەم ئاتا بىلەن ئابىلنىڭ شەنىگە بىلدۈرگەن ئىلتىپاتى تۈپەيلى، قابىلغا ئاچچىق ساۋاق ھەم دەشنەم بەرمەكچى بولدى. قابىلنىڭ پەم-پاراسەتسىز ۋە جاھىل، ۋەھشىلىكىگە ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ كۆزىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئۇ سەھپارە بولۇپ ژۈرگىنىدە، بىر جۈپ قارغىغا يولۇقتۇردى. ئۇنىڭدا كۆزدە تۇتۇلغان مەخسەت قابىلدا قارغىچىلىك رەھىم شەپقەت ھەم پاراسەتنىڭ يوقلىغىنى ئۇنىڭ ئۆزىنى قايىل قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت ئېدى.

ئاللا- تائالانىڭ قۇدرەت كامالىتى بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا كەلگەن بىر جۈپ قارغا ئۆز ئارا سوقۇشۇپ، بىرىنى ئىككىنچىسى چوقۇپ ئۆلتۈرىدۇ، شۇلدا تىرىك قالغىنى قىلغان قىلمىشىغا ئوكۇنۇپ، مەيۈسلىكتە تۇمشىغى بىلەن يەرنى كولاپ، ئۆلگىنىنى شۇ يەرگە كومىدۇ. بۇنى كۆرگەن قابىل ئاچچىق پۇشايمان ئىلكىدە ئەپسۇسلىنىپ ئۆز ئۆزىنى كايىيدۇ.

— پاھ، بۇ نېمە دېگەن خورلىنىش،- دېدى ئۇ ئېغىر بىر تىنىپ،- رەھىم-شەپقەت، پاراسەتتە قارغىدىنمۇ تۆۋەن ئېكەنمەندە. ھاماقەتلىك بىلەن ئۆزەم ئۆلتۈرۈپ قويغان ئىنىمنىڭ جەسىتىنى تۇپراققا كۆمۈشنىمۇ بىلمەپتىمەندە. ئەينە شۇلداق ۋىژدان ئازاۋى ئۇنىڭ ژۈرىگىنى مۇجىدى.

نۇھ ئەلەيھىسسالام

نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە خەلقنىڭ كۆپ قىسمى بۇتلارغا چوقۇنۇپ، ئۇلارنى ئىلاھىي قۇدرەتكە ئېگە دەپ سىغىنىپ كەلگەن. ئۇلارنى ھەر تۈرلۈك ناملار بىلەن ئاتاپ، كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى يۈز بېرىدىغان بارلىق ھادىسىلەر شۇلارنىڭ ئەمرى بىلەن بولىدۇ دەپ چۈشەنگەن. خەلقنى بۇ نادانلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئاللا-تائالا نۇھ ئەلەيھىسسالامنى ئۇلارنىڭ ئارىسىغا ئەۋەتىدۇ.

نۇھ ئەلەيھىسسالام سالاھىيەتلىك،چېچەن ۋە ئىشقا قابىلىيەتلىك، ئاق كۆڭۈل ئادەم ئېدى. ئۇ ئەل-يۇرتنى ئاللا تائالانىڭ بۇيرىغىغا ئىتائەت قىلىشقا چاقىردى. لېكىن ئۇلار بۇنىڭدىن باش تارتىدۇ. شۇندا ئۇ ئاللا تائالاغا ئىمان كەلتۈرمىگەنلەر گۇناھكار بولۇپ، جازالىنىدىغانلىغىنى ئاگاھلاندۇرىدۇ. ئامما بۇ سوزلەرمۇ ئۇلارنىڭ قۇلىغىغا كىرمەيدۇ. نۇھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا كويۈنگەن ھالدا ئىزگۈ-تىلىگىنى بىلدۇرۇپ، خاتا چۈشەنچىلىرىدىن قايتىشىغا يېنىپ-يېنىپ دەۋەت قىلىدۇ. ئەپسۇسكى، ئۇنىڭدىنمۇ قانائەتلىنەرلىك نەتىجە چىقمايدۇ. شۇندىمۇ ئۇ ئاللانىڭ بۇيرۇغى بىلەن ئۆزىگە ژۈكلەنگەن ۋەزىپىسىنى ئادا قېلىش ئۈچۈن ئىرادىسىنى بوشاشتۇرمايدۇ.

نۇھ ئەلەيھىسسالام ئالەمدىكى تەبىەت جىسىملىرىنىڭ يارىلىشى ۋە ھەرىكەت قىلىشى، پۈتكۈل تىرىكلىك تەغدىرىنىڭ ئاللانىڭ قۇدرىتىگە باغلىق ئېكەنلىگى توغرىسىدا ئۇلارغا ئەترابلىق چۈشەنچىلەر بېرىدۇ. لېكىن ئۇزلىرىنى بىلەرمەن، ئەقىلدار ساناپ ژۈرگەن جاھىل تەبەتلىك كىشىلەر:

— بىزگە ئوخشاش سەنمۇ ئادەتتىكى ئىنسان، جەمىيەتنىڭ بىر ئەزاسى. ئاللا تائالا بىزگە ئۆز ئەلچىسىنى ئەۋەتىدىغان بولسا، سېنى ئەمەس، پېرىشتەلەرنى ئەۋەتەتتى. بىز ئۇلارنىڭ ئېيتقىنىغا ئىشىنەر ئېدۇق. ھازىرچە سېنىڭ ئېيتقانلىرىڭغا ماقۇل بولۇپ ژۈرگەنلەر ھېچ نەرسىنى پەرىق ئېتەلمەيدىغان نادان كىشىلەر. ئەگەر سېنىڭ سېنىڭ ئېيتقانلىرىڭ دۇرۇس بولسا بىزگە ئوخشاش ئاق-قارىنى ئىلغا قىلالايدىغان كىشىلەر. ئەگەر سېنىڭ ئېيتقانلىرىڭ دۇرۇس راز بىلدۇرۇشىدۇ.

ئۇلارنىڭ بىلجىرلاشلىرى بىلەن نۇھ ئەلەيھىسسالام،- ئاللانىڭ ھەقلىگىگە شەك كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ نۇر شاپائىتىنى ئالقىنىڭلار بىلەن توسماقچى بولۇۋاتىسىلەر، مەيلى، ياخشى نىيەتنى قوبۇل قىلمىساڭلار بىلگىنىڭلارنى قىلىڭلار،- دەپ ئۇلارغا يەنە بىر قېتىم قاتتىق رەدىيە بەردى. شۇ تېرىقىدە ئۇلار بىلەن نۇھ ئەلەيھىسسالام ئارىسىدىكى قارشىلىق زىدىيىتى تېخىمۇ كۈچەيدى.

— نۇھ،- دېدى ئۇنىڭغا رىقابەتچىلىرى،- سەن بىزگە ئارام بەرمەي كېلىۋاتىسەن. ئەگەر سەن ئاللانىڭ ئەلچىسى بولساڭ، قولۇڭدىن كېلىدىغان نېمە كارامىتىڭ بار، كورسىتىپ باققىنا! مۇمكىن بىزنى جازالارسەن!

— ھەقىقەتەنمۇ ھەددىڭدىن ئاشقىرى نادان ئېكەنسىلەر. سىلەرنى جازالايدىغان مەن كىم؟ ئۇ مېنىڭ ئىشىم ئەمەس. مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش ئاللاتائالانىڭ بىر بەندىسى. مەن پەقەت ئاللانىڭ ئەمرىنى سىلەرگە يەتكۈزگۈچىمەن. سىلەرنىڭ تەغدىرىڭلارغا قانداق ھۆكۈم ئېيتىش پەقەت ياراتقۇچى ئىگىمىزنىڭ قولىدا.

(داۋامى بار).

ئوبيېكتىۋتا- غۇلجا شەھىرى

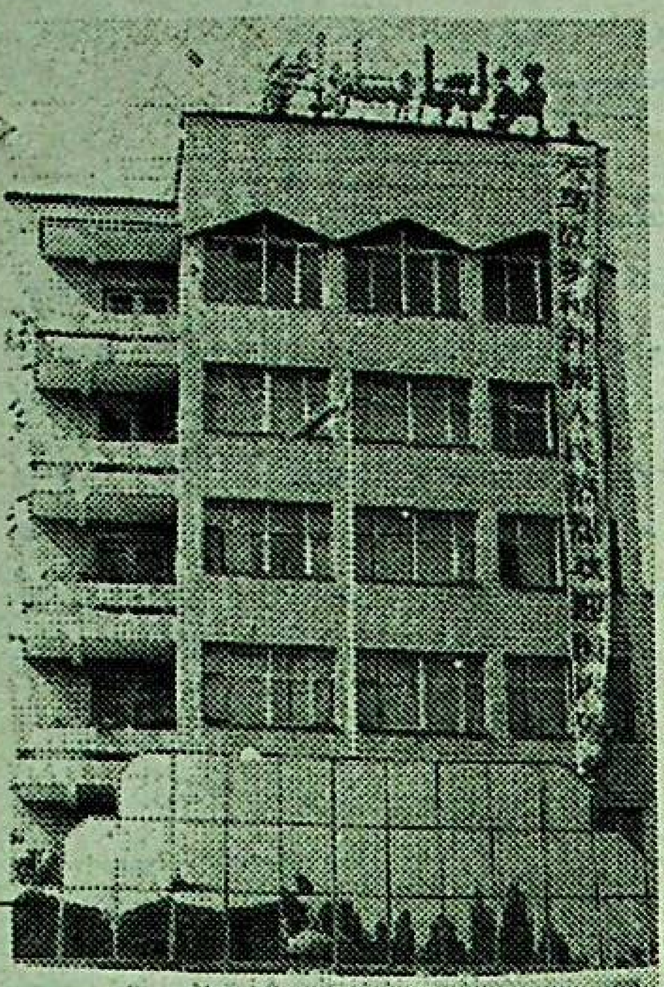

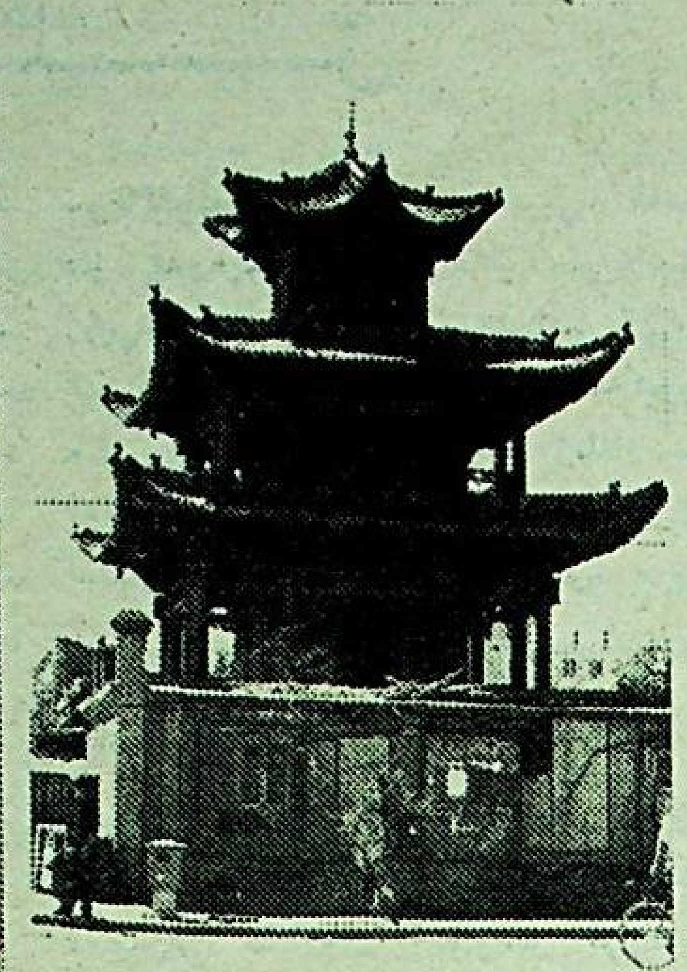

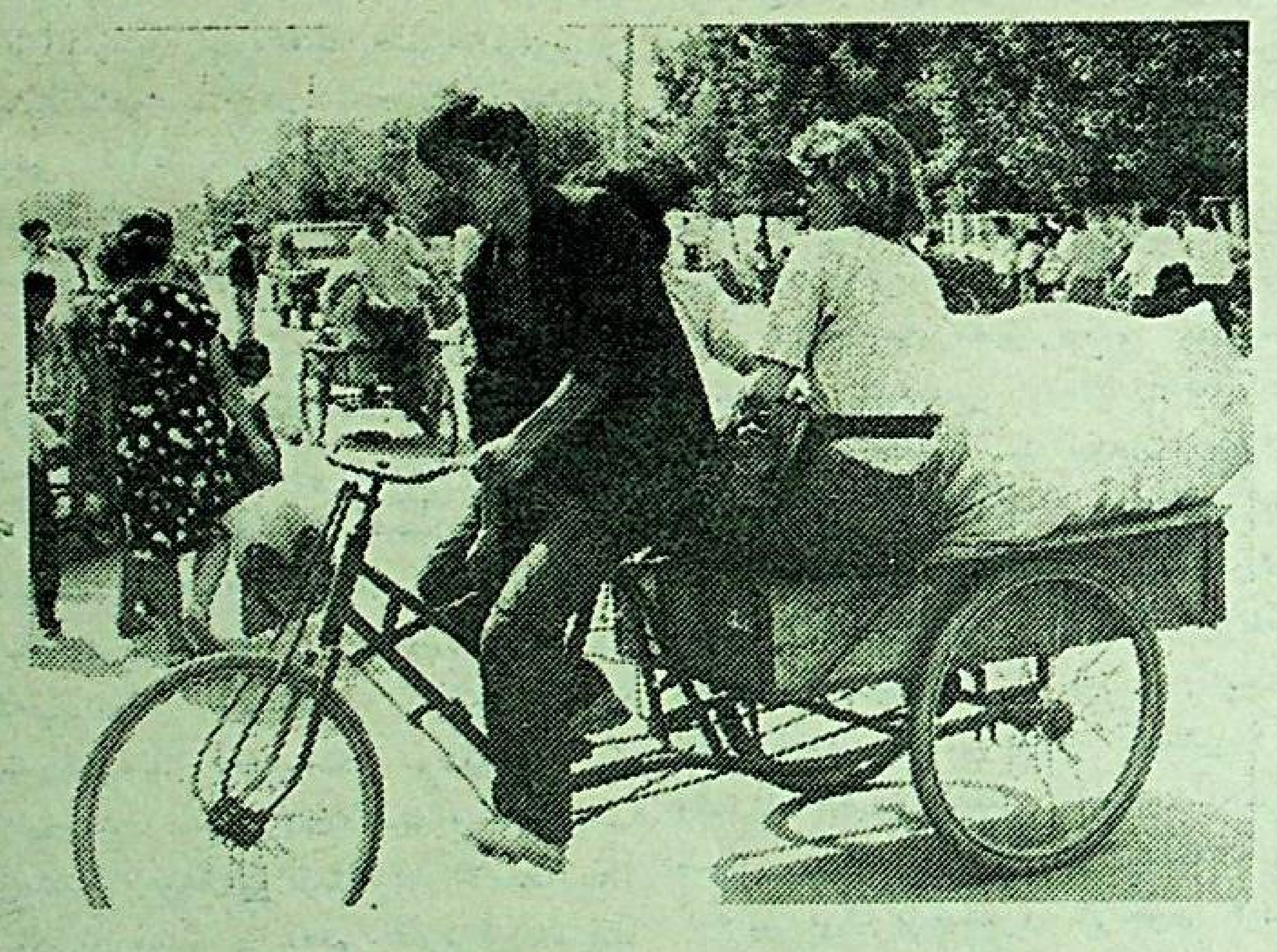

پ. ئەخمەت چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

پايتەختنىڭ يەنە بىر باژخانىسى

ئالمۇتا-غۇلجا تاش يولى بىلەن سەپەرگە چىقىپ ژۈرگەن شوفيورلار، سەياھەتچىلەر ۋە ئاددىي يولۇۋچىلار تالغىر ناھىيەسىگە قاراشلىق كراسنوي پولې يېزىسىنىڭ چېتىغا جايلاشقان ۋىلايەتلىك دولەت ئاۋتوئىنسپېكسىيە بىناسى ئالدىدىكى پوستىنىڭ رېكونستروكسىيە قىلىنىۋاتقانلىغىنى بايقىسا كېرەك.

بىز ئۇنىڭ نېمە مەخسەتتە ئەمەلگە ئاشۇرۇلىۋاتقانلىغىنى بىلىش مەخسىتىدە گائى خىزمەتچىلىرىنىڭ بىرىگە مۇراجەت قىلدۇق. ئۇنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، بۇ يەرگە پايتەختنىڭ نۆۋەتتىكى باژخانىسى جايلىشىدىغان ئوخشايدۇ. بۇ قارارغا پايتەخت مەمۇرىيىتى بىلەن ئالمۇتا ۋىلايەتلىك مەمۇرىيىتى بىرلىشىپ كەلگەندەك.

ز. سابىروۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

قازاقىستان مەدەنىيەت كۈنلىرى

بۈگۈن بىر توپ قازاقىستانلىقلار ئىرانغا ئاتلىنىدۇ، ئۇلار بۇ مەملىكەتتە ئۆتكۈزۈلىدىغان جۇمھۇرىيىتىمىز مەدەنىيىتىنىڭ كۈنلىرىگە قاتنىشىدۇ. مەدەنىيەت كۈنلىرى سىياسىي، ئىختىسادىي ۋە مەدەنىي ھەمكارلىق توغرىلىق ئۆتكەن يىلى ئىمزالانغان ئىككى تەرەپلىمە كېلىشىم دائىرىسىدە ئۆتكۈزۈلىدۇ.

ئىرانغا قازاقىستان مەدەنىيىتى ئۇ چاساھاسىنىڭ خادىملىرى بارىدۇ. مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىدىن تاشقىرى ئۇ يەرگە تۇرىزىم، فىزكۇلتۇرا ۋە سپورت، شۇنداقلا مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات مىنىستىرلىكى ئۆز توپلىرىنى ئەۋەتىدۇ. دېلېگاتسىيەلەر تەركىۋىدە كۆرۈنەرلىك ئالىملار، يازغۇچىلار، شائىرلار، رەسساملار، كومپوزىتورلار بار.

(تاس-س ــ قازتاگ).

ئىران

«ئىجتىمائىي ئىللەتكە» قارشى كۈرەش

ئىراندا «ئىجتىمائىي ئىللەتكە» قارشى كۈرەش بويىچە يېڭى كامپانىيە باشلاندى. ئۇ كامپانىيە نېمىدىن ئىبارەت؟ ئالىي دەرىجىلىك بىر قاتار پولىتسىيە ئەمەلدارلىرىنىڭ تەستىقلىشىچە، ئاخىرقى ۋاقىتلاردا «بەزى» ئىرانلىقلار ئۆزلىرىنىڭ ئىنقىلاپتىن كېيىن كىيىم كىيىش بويىچە قاتتىق قائىدە ئېلان قىلغان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىدە ياشاۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغان. ئۇ قائىدە «مەملىكەتنىڭ مۇسۇلمان ئاھالىسىنىڭ كۆپچىلىك قىسمىنىڭ دىنىي ۋە ئىجتىمائىي ئەنئەنىلىرىگە» ئاساسلانغان.

ئۇ قائىدە تۆۋەندىكىچە: ئاياللار «خىدژاب» كىيىشى كېرەك. ئۇنىڭدا ناتونۇش ئادەمگە ئايالنىڭ پەقەت ئۆزى ۋە قوللىرىنىڭ ئۇچىلا كورۇنۇشى كېرەك، ئامما چېچى مۇتلەق كورۇنمىشى كېرەك. شۇنداقلا پۇتىغا پلاشىنىڭ پېشىدىن ياكى پەرەنجىنىڭ ئۇچىدىن باشلاپ ئاياق كىيىمگىچە قارا پايپاق كىيىشى كېرەك. ئەرلەر كوينەكنىڭ يېڭىنى جەينەكتىن ژۇقۇرى تۇرمىشى كېرەك، سىملىرى كەڭ بولۇپ، مايكا ۋە تار دژىنسى كىيىشى كېرەك. كالتەك ئىشتان (شورتى) كىيىشكە يول قويۇلمايدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى قائىدىدە ئاياللارنىڭ پەدەزلىنىشىنى چەكلەشمۇ كوزدە تۇتۇلغان.

كامپانىيە باشلىنىشتىن بىر نەچچە كۈن ئىلگىرى مەتبۇئاتتا قەتئىي ئەسكەرتىش ئېلان قىلىنغان. ئۇنىڭدا: كىمدۇ-كىم جەمئىيەتلىك ئەخلاققا ئىسلامنىڭ ئورنىتىلىشىغا، ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرىغا نارازىلىق بىلدۈرسە، كىمدە-كىم ئىسلام ئىشى يولىدا قۇربان بولغان يۈزلىگەن «شاھىدلارنىڭ» خاتىرىسىنى ئۇنتىسا، كىمدە-كىم «ھېزبوللا» مۇسۇلمان ئاممىسىنىڭ نومۇسىغا تۇكەرسە، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىنىڭ مۇنداق ئەدەپسىزلىكى ئۈچۈن جاۋاپ بېرىدۇ، دېيىلگەن. بارلىق دولەت ۋە شەخسىي مەھكىمىلەرگە، تەشكىلاتلارغا، كومپانىيەلەرگە، ماگازىنلارغا، ئۆزلىرىنىڭ خادىملىرىنىڭ ئەخلاقىنى دىققەتكە تۇتۇش، قائىدە بۇزغۇچىلارغا خىزمەت كورسەتمەس ۋە ھەتتا ئۇلارنىڭ ئىدارىلەرگە كىرىشىگە يول قويماس كورسەتمىلىرى بېرىلدى. پولىتسىيە شۇنداقلا ھەتتا ئاۋتوموبىلدا كېتىپ بارغان چاغدا بولسىمۇ، يولۇۋچى ياكى ھايدىغۇچىلارغا «جەمئىيەتلىك ئەخلاققا خىلاپلىق قىلىشقا بولمايدۇ» دەپ ئەسكەرتتى. يەنى، ژۇقۇرىدىكى قائىدىلەرگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار بار ئاۋتوموبىل توختىتىلىپ، ئۇ مەخسۇس ماشىنا تۇرىدىغان جايغا، يولۇۋچىلار بولسا-پولىتسىيە ئۇچاستكىسىغا ئەۋەتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى ماگازىنلارنىڭ ئېگىلىرىدىن سېتىش ئۈچۈن قويۇلغان توۋارلارنىڭ تۈرلىرىگە ناھايىتى قاتتىق تەلەپ قويۇش تاپشۇرۇلدى.

شېيت-مۇسۇلمانلارنىڭ مۇھەررەم ماتەم ئېيىغا توغرا كەلتۈرۈلگەن يېڭى قائىدىنى جارىي قىلغان كۈنى تېھراننىڭ قورقۇپ كەتكەن ئۇرغۇتۇلغان ئادەملىرى، ئاساسەن باي رايونلاردىكى ئاياللار ئۆيلىرىدىن سىرتقا چىقماسلىققا قارار قىلدى. ئەندى ژۇقۇرىدا كورسىتىلگەن ئەسكەرتىشلەرگە رىئايە قىلمىغانلار بولسا تېگىشلىك جازاسىنى ئالدى. تېھراننىڭ ھوقۇق تەرتىپنى قوغداش كۈچلىرىنىڭ قوماندانى گېنېرال — ئابدۇللا ئوكابائىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، پەقەت بىر نەچچە كۈن ئىچىدىلا 800دىن ئوشۇق ئەرلەر بىلەن ئاياللار قاماققا ئېلىنغان. ئۇلارنىڭ ئۇرغۇن قىسمى تەربىيەۋىي سوھبەتلەر ئۆتكۈزۈلگەندىن كېيىن، جەرىمانىلارنى تولەپ ۋە شەخسىي مەلۇماتلارنى كومپيۇتېرغا يېزىپ بولغاندىن كېيىن (ئەگەر قانۇن بۇزۇشلىرى تەكرارلىنىدىغان بولسا-جازا تېخىمۇ قاتتىق بولىدۇ) بوشىتىلغان. خېلە «ئەشەددىي جىنايەتچىلەردىن» ئونلىغان ئادەم مەخسۇس سوتقا ئەۋەتىلدى، ئۇ يەردە ئۇلار چوڭ مىقداردا جەرىمان تولىسىمۇ، «جىنايىتىدىن» قۇتۇلۇپ كېتىشى ئوڭايغا چۈشمىدى.

ئامما ئوكابائى فرانس پرېسس ۋە بى-بى-سى ئاگېنتلىقلىرىنىڭ قانۇن بۇزغۇچىلارنى قولغا چۈشەرگەن چاغدا كۈچ قوللىنىلدى، دېگەن خەۋەرلىرىنى ئىنكار قىلدى. كۈچ قوللىنىشنىڭ بولماسلىقىمۇ مۇمكىن، چۈنكى ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتى گراژدانىنىڭ پولىتسىيەچىنىڭ ياكى «ئىسلام ئىنقىلاۋى ساقچىسىنىڭ» ئۇنى پاترول ماشىنىسىغا تەكلىپ قىلغانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈرۈشى مۇمكىن ئەمەس (بۇ مەخسەتلەر ئۈچۈن يۈزلىگەن ماشىنا بولۇنگەن). ئەندى قانۇن بۇزغۇچىنىڭ قولىدىن تۇتۇش ياكى بەزىدە ئۇنى تىللاش-بۇ «كۈچ قوللىنىش» بولۇپ ھېساپلانمايدۇ.

ئەندى ئى-تار-تاس-س مۇخبىرىنىڭ ئۆزى بايقىغانلىرى ۋە ئالغان تەسىراتلىرى ھەققىدە. ئاخىرقى ۋاقىتلاردا بىر نەچچە قېتىم مېنىڭ ماشىنامنى توختاتقۇچى بولدى. چۈنكى مەن 40 گرادۇسلۇق ئىسسىقتا يېڭى كالتەك (جەينەكتىن ژۇقۇرى) كوينەك كىيىمەن. بەختكە يارىشا، خەلق ئارا جاڭجالدىن نېرى بولۇش ئۈچۈن پولىتسىيەچىلەر، ئەتىمالىم، چەت ئەللىكلەرگە تېگىشمەسلىك ھەققىدە كورسەتمە ئالغان بولسا كېرەك. شەھەر ئىچىدە ماشىنا بىلەن ژۈرگەندە تېھراندا موشۇنىڭدىن بىر ئاز ۋاقىت ئىلگىرى يۈز بەرگەن قالايمىقانچىلىقلار ئۇچراشمىدى. كوچىلاردا ھەقىقەتەنمۇ ئاياللار خېلە ئاز ئۇچرىشىدىغان بولدى. ئاياللار چوڭ چارە-تەدبىرلەرگە ئاز قاتنىشىدىغان بولدى، مەسىلەن، بىر مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىگە شۇنچە ئۇرغۇن ئەر ژۇرنالىستلارنىڭ ئارىسىدا پەقەت بىرلا ئايال ژۇرنالىست قاتناشتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەرلەر ئاياللاردىن ئۆزلىرىنى ژىراق تۇتىدىغان بولدى. مەسىلەن، شۇ مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە ئىرانلىق ژۇرنالىستلارنىڭ ھېچ بىرى ئۆزلىرى ئۈچۈن بىر ئەيىپ بولۇپ قالمىسۇن دەپ، ھېلىقى ئايال ژۇرنالىستنىڭ يېنىغىمۇ ئولتارمىدى.

ئۇرغۇتۇلغان تېھرانلىقلارغا شۇنچە قورقۇنۇچلار بىلەن ھودۇقۇشلارنى يەتكۈزگەن بۇ كامپانىيە نېمىگە باغلىق بولغان؟ بۇ يەردە ئابرويلۇق روھانىيلار يېقىندا بولغان پرېزىدېنت سايلىمىغا ئاكتىۋ قاتناشمىغان گراژدانلاردىن قانداقتۇ بىر ئۈچ ئالماق ۋە ھاكىمىيەت كىمنىڭ قولىدا ئىكەنلىكىنى كورسەتمەك بولدى، دەپ تەخمىن قىلىنىشىدۇ. بىر ھەپتە ئىلگىرى ئاياتوللا ھومەينى ئالغا سۈرگەن شارىنى ئەسلىتىپ ئۆتۈشمۇ بىكار بولمىسا كېرەك. ئۇ شارنىڭ مەزمۇنى دىنىي ۋەسىيەتلەرنى ئۇنتىماسلىققا ۋە يامان ئىشلاردىن ئۆزىنى ژىراق تۇتۇشقا چاقىرىشتۇر. بۇ شار ئەدەپ-ئەخلاق تۈزۈمىنىڭ ئاتاقلىق غەمخورچىسى ئاياتوللا جاننارى باشقۇرغان يېڭى تەشكىلاتنىڭ نامى بولۇپ قالدى. جەمئىيەتنىڭ ۋە ئۇنىڭ باشچىلىقىنىڭ ئىللەتلەرنى يوقىتىشتىكى قەتئىيلىكى شۇنچىلىككى، ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ دىنىي لىدېرى ئاياتوللا ھومەينى پرېزىدېنت ھاشىمى-رەپسەنجانىي يېڭى جەمئىيەتلىك ھەرىكەتنى قوللاپ-قۇۋۋەتلىگەندە (تەبىي) ئۇنى ئارتۇقچە ژۇلۇپ-تارتىشتىن ھىمايە قىلدى، چۈنكى مۇنداق ئەھۋال ناھايىتى ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە يەتكۈزۈلۈشى مۇمكىن.

ئىراندا باشلانغان كامپانىيە ئىسلام فۇندامېنتالىزمى (ياكى دەسلەپكى، ئىراندا «ھەقىقىي» ئىسلام دەپ ئاتاشنى ئەۋزەل كورگەندەك ئىسلامغا يېنىپ كېلىش) ئىسلام فۇندامېنتالىزمى بولۇپ قالىدۇ ۋە ئىختىساتنى ئەركىنلەشتۈرۈشكە، ئىچكى تەرتىپنىڭ مەلۇم دەرىجىدە ئاچارلىششقا ۋە ھەتتا، خېلە دېموكراتىك يوسۇندا ئۆتكۈزۈلگەن پرېزىدېنت سايلىمىغا قارىماستىن، بۇنى ئۇنتۇشقا بولمايدۇ.

ئولېگ كۈزمىن.
ئى-تار-تاس-س.

ئىش ئۈنۈمى شارائىتقا باغلىق

كېيىنكى ۋاقىتلاردا پايتەختتىنىڭ كۆپلىگەن ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرى ئاكسىيونېرلىق جەمئىيەت بولۇپ ئۆزگەرتىلىپ، مەھسۇلات سۈپىتى خېلىلا ياخشىلىنىشقا باشلىدى. ئەينە شۇنداق كارخانىلارنىڭ بىرىگە «مېرىپ» مېبېل ئىشلەپ چىقىرىش بىرلەشمىسىمۇ كىرىدۇ.

يېقىندا بىز بىرلەشمىنىڭ بىرىنچى سېخىدا بولۇپ، سېخ باشلىقى مومونبېك ئاسىرۋۇقا يولۇقۇپ، ئۇزى باشقۇرۇۋاتقان سېخ كوللېكتىۋىنىڭ ئىش پائالىيىتى ھەققىدە تەپسىلىي ئېيتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدۇق:

— بىزنىڭ بىرلەشمە، جۈملىدىن، بىزنىڭ مەھسۇلات تەييارلاش سېخى 1992-يىلى مارت ئېيىدىن باشلاپ ئاكسىيونېرلىق جەمئىيەت بولۇپ ئۆزگەرتىلدى. شۇ كۈندىن باشلاپ ئىشىمىزدا ئۇرغۇتۇلغان ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. يەنى ئۆزىمىزگە-ئۆزىمىز خوجايىن بولۇپ، ئىشلەپ چىقىرىلىدىغان مەھسۇلاتلارغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈنىدىغان بولدى. شۇنداقلا بىرلەشمە ئاكسىيونېرلىق جەمئىيەت بولۇپ ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن ئىشىمىزمۇ، ئىش ھەققىمىزمۇ ياخشىلاندى.

ھازىر سېخ كوللېكتىۋىمىزنىڭ ئاساسىي ئىشى «ئاسېل»، «ئارمان» ستېنكىلىرىغا، «شالقار»، «مېدېۋ» دىۋانلىرىغا كېرەكلىك قىسىملارنى تەييارلاشتىن ئىبارەت. مەسىلەن ستېنكىنى ئالايلى، ئۇنىڭ ئىشكىلىرىنىڭ چورىسىگە قېقىلىدىغان نەقىشلىق، ئۇششاق رېيكىلارنى ياسايمىز.

ئەندى بىزنىڭ قانچىلىك مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشىمىز، چەت ئەللەر بىلەن كېلىشىم تۈزۈشىمىز ئۆزىمىزگە باغلىق. قىسقىسى بىرلەشمىنىڭ كېلەچەك تەغدىرى ئۆزىمىزنىڭ قولۇمىزدا. شۇ نەرسىنى تەكىتلەپ ئۆتمەكچىمەنكى، بىرلەشمە ئاكسىيونېرلىق جەمئىيەتكە ئۆتكەندىن بۇيان بىز مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشنى ئۆتكەن يىللارغا قارىغاندا كام بەرمىدۇق. يەنى ھازىرقى ئىختىسادىي ئەھۋالنىڭ ئېغىرچىلىقىغا قارىماي، سېخ كوللېكتىۋى كۈندىن-كۈنگە مەھسۇلات سۈپىتىنى ياخشىلاپ، ئۆز نورمىلىرىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلىماقتا.

بىز يېقىندا گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتى بىلەن تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، ئۇلاردىن زامانىۋى تېخنىكىلارنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن كېلىشىم تۈزدۇق. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇلار بىزگە 60-70 مىللىون ماركا بەرمەكچى. شۇ ماركىغا بىز زارېچنىي پوسيولكىسىدا مېبېللارغا نەقىشلەنگەن ئۇششاق رېيكىلارنى ھەمدە گۈللۈك قەغەزدىن ئىشلەنگەن پلېنتۇسلارنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان فابرىكىنى سېلىشنى كۆزدە تۇتۇۋاتىمىز. بۇ يەردە فابرىكا مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن خام ئەشيانى نەدىن ئالىدۇ دېگەن سوئالنىڭ تۇغۇلۇشى تەبىي. مانا شۇ تەرەپنى بىز ياخشى ئويلاشتۇرۇپ، ساربۇلاقنىڭ ئەتراپىدىكى 40 گېكتار مەيدانغا دەرەق تىكمەكچىمىز. بۇ ئەلۋەتتە، خېلە يىللارنى تەلەپ قىلىدۇ. ھازىردىن باشلاپ بۇ ئىشنى جىددىي قولغا ئالدۇق.

ھازىر بىز موشۇ ئۆتكەن ئىككى يىل ئىچىدە بىر قانچە تەرەققىي ئەتكەن ئەللەر بىلەن كېلىشىم تۈزدۇق. مەسىلەن ئىتالىيەدىن رەڭلىك قەغەزنى ئىشلەپ چىقىرىش قۇۋۋىتىگە ئىگە «چاروتتى» ماركىلىق ماشىنىنى ئەكىلىپ، ئورناتتۇق. شۇنداقلا گېرمانىيەدىن كەلتۈرۈلگەن «ئۇنىمات» ماشىنىسى توغرىلىق ياخشى ئىنكاسنى ئېيتىشقا بولىدۇ. ئۇ بىر مەزگىلدە ياغاشتىن ئۈچ-تۆرت تۈرلۈك نەقىشلەرنى بېسىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە. بەشىنچى سېختا بولسا يەنە گېرمانىيەدىن كەلتۈرۈلگەن «دېيور» ماركىلىق ماشىنا تەييار مەھسۇلاتنى لاكلاش جەريانىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ. ئومۇمەن ئالغاندا، ئاتالغان مەزكۇر ماشىنىلار مېبېل ئىشلەپ چىقىرىشقا مولجاللانغان بولۇپ، بىرلەشمىدە ياخشى ئىنكاس پەيدا قىلماقتا. چەت ئەللەر بىلەن بولغان ئالاقىلارنى تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈش، ئالغا قويغان مەخسەتلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بىرىنچى نۆۋەتتە ئىشچىلارغا مۇناسىۋەتلىك دېسەم، ئاشۇرۇۋەتكەنلىك بولماس. چۈنكى، ئۇلارغا غەمخورلۇق قىلماي تۇرۇپ، ئىش شارائىتىنى ياخشىلىماي تۇرۇپ ئىش ئۈنۈمىنى ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭغا بىنائەن بىرلەشمە مەمۇرىيىتى ئىشچىلىرىمىزغا قولىدىن كەلگەن شارائىتنى يارىتىۋاتىدۇ. مەسىلەن، ياشلار ئۈچۈن بىر ياتاقخانا، ئائىلىلىكلەر ئۈچۈن يەنە بىر ياتاقخانا بار. موشۇ يىلنىڭ ماي ئېيىدا يەنە بىر ياتاقخانا پايدىلىنىشقا بېرىلدى. قاپچاغاي يېنىدا ئىككى دەم ئېلىش لاگېرى، شەھەردە ئىككى باللار باغچىسى، بىرلەشمىدە تۆرت ئاشخانا، مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن لاگېر ئىشچىلار خىزمىتىدە.

ھازىر بىرلەشمە مۇتەخەسسىسلىرى يېڭى ستېنكىنىڭ تۈرىنى ئۆزلەشتۈرۈش يولىدا ئىش ئېلىپ بارماقتا. مانا شۇلارنىڭ بىرى «ژانار» ستېنكىسىدۇر. بۇ ئىلگەركىلەردىن ياسىلىش ھەم سۈپەت جەھەتتىن چوڭ پەرق قىلىدۇ. شۇنى قوشۇمچە قىلىمەنكى، موشۇ كۈنلەردە ئۇنىڭغا بۇيرۇتما بەرگۈچىلەرنىڭ سانى كۆپىيىپ كەتتى.

يەكۈنلەپ ئېيتقاندا بىرلەشمە ئاكسىيونېرلىق جەمئىيەت بولۇپ ئۆزگەرگەندىن كېيىن ئەينە شۇنداق ئىجابىي ئۆزگىرىشلەر يۈز بەرمەكتە. چۈنكى بۈگۈنكى كۈن شۇنى تەلەپ قىلماقتا.

يا. سەمەدىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

شانلىق تارىخىمىزدىن سەھىپىلەر

تۇرپان قوزغىلىڭى ھەققىدە

مەلۇمكى، شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئىككى ئەسىردىن بۇيان ئازاتلىق، مىللىي مۇستەقىللىق شىئارى ئاستىدا مانجۇر-خىتاي ئاسارىتىگە قارشى كۈرىشىنى توختاتماي كەلدى. جۈملىدىن، تۆمۈر خەلپە قوزغىلىڭىدىن 19 يىل كېيىن قۇمۇل خەلقى زالىم جىڭ شۇرېن ھاكىمىيىتىگە قارشى قوزغالدى. بۇ قوزغىلاڭ كۈچىيىپ، تېز ئارىدا ئەسىر دائىرىسىنى كەڭەيتتى. چۈنكى بۇ ھەقىقىي خەلق ئىنقىلاۋى ئىدى. ئىنقىلاپنىڭ مەخسىتى جىڭ شۇرېن ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئىستىقلالىيەتنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىدى.

بىراق، قوزغىلاڭچىلار قۇمۇل دائىرىسىدىن چىقىپ، ئۇرۇشنى كەڭەيتىشكە ئىنتىلمىنى بىلەن كۈچ-قۇۋۋەتنىڭ دۈشمەنگە نىسبەتەن ئاجىزلىقى سەۋەۋىدىن جۈرئەت قىلالماي تۇراتتى. شۇ سەۋەپلىك قوزغىلاڭچىلار تاراتو دېگەن يەردە ئۇزۇن ئوتكۈزۈپ، ئۇزۇن قارارى بويىچە ماجۇڭيىنى ياردەمگە چاقىرغان ئىدى.

ماجۇڭيىڭ بۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي دەررۇۋلا يەتتە نەپەر ما ئىسىملىق گرۇپپىسى بىلەن بىرگە 700كىشىلىك ئوترىتىنى باشلاپ قۇمۇلغا كەلدى. ئامما، ئىنقىلاپ ئۈچۈن ھېچ ئىش قىلىپ بەرمەستىن، ماشىمىن، مايىڭ، مابەنساڭ قاتارلىقلارنى مەلۇم قوشۇنى بىلەن قوزغىلاڭچىلار قېشىدا مەخسەتلىك ھالدا قالدۇرۇپ، ئوزى ئاساسىي كۈچىنى ئېلىپ گەنسۇغا كېتىدۇ.

خوجانىياز ھاجى ئۇزىگە كېلىپ قوشۇلغان جەڭچىلەرنىڭ قىسمەن بولسىمۇ ھەربىي جەھەتتىن تونۇشلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، قوزغىلاڭچىلارغا ھەربىي تەلىم بېرىشنى تەشكىللەشتۈردى. لېكىن ئۇلار كۆرسىتىپ بەرگەن خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانماستىن، ئاتاكاچىلىق قىلىپ، خوجانىياز ھاجىنى تۇرپانغا چىقىشقا دەۋەت قىلاتتى. خوجانىياز ھاجى بولسا، كۈچىنى قۇدرەتلىك ھالغا كەلتۈرمەي تۇرۇپ ئالغا ئىلگىرلەشنى خوۋۇپلۇق ھېساپلايتتى. بۇ توغرىلىق مەمتىمىن بۇغرا «شەرقىي تۈركىستان تارىخىي» ناملىق كىتاۋىدا شۇنداق يازىدۇ: «ئامما ئىلگىرىدىن بۇلاڭچىلىققا كۆنىكىپ قالغان بۇ ئۈچ ما خوجانىياز ھاجىنىڭ ھەربىي جەھەتتىكى تاكتىكىسىدىن ۋاز كېچىپ 1932-يىلى 12-ئايدا (ئاي، كۈنىدە ئوزگىرىش بار. ق. ك) قۇمۇلدا قوزغىلاڭچىلارغا قارشى ئىسيان چىقاردى. خوجانىياز ھاجى ئۇلارنى تاغ، جىلغىلاردىن ھايداپ چىقاردى. بۇ ئۈچ گاڭلار يۇرتىغا كەتمەستىن تۇرپاننىڭ شەرقىدىكى چىقتىم دېگەن يەرگە كەلدى، دېگەن سوزنى تارقاتتى. ماشىمىن خوجانىياز ھاجى نامىدىن تۇرپانغا خەت يوللىدى، خەت مەزمۇنى: «ئىمىن باي، مەھمۇت باي ۋە ئىبراھىم دورغالەرگە مەلۇم بولسۇنكى، بىزلەر ئۇرغۇن ئەسكەر بىلەن چىقتىم دېگەن يەرگە كەلدۇق. سىزلەرمۇ ھازىرلىق كورۇڭلار».

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىلمىي مۇدىرى ۋە قوزغىلاڭنىڭ باشتىن ئاياق قاتناشچىسى ئەيسا نىياز مونۇلارنى يازىدۇ:

«1932-يىلى 11-ئايدا خوجانىياز ھاجىم بىردىنلا پىچانغا كېلىپ جىڭ شۇرېن ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتقىدەك، دېگەن خەۋەر كېلىپ قالدى. بۇنىڭغا ناھايەت خۇشال بولغان ۋە قاتتىق ئىشەنگەن ئاستانە خەلقى ئوز ھاياجانلىقىنى باسالماي، قوزغىلاڭ كوتۇرۇپ ئاستانەدىكى بىر نەچچە ئوبلۇك گورۇكەش، جازانخور، ئەپيۇنكەش خىتايلارنىڭ قۇراللىرىغا بېسىپ كىرىپ، ئۇلارنىڭ مال-مۈلۈكلىرىنى بۇلاپ، بۇتلىرىنى چېقىپ، قوزغىلاڭ ئوتىنى ئۇتاشتۇردى.

بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان مەخسۇت مۇھىدىي بىر قانچە يۇرت مۇتىۋەرلىرىنى باشلاپ، خوجانىياز ھاجىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن پىچانغا ماڭدى. ئامما، بۇلار لۈكچۈنگە بارغالدا ئەھۋالنىڭ باشقىچە ئىكەنلىكىنى؛ يەنى پىچانغا كەلگەن خوجانىياز ھاجى بولماستىن، بەلكى ئوز بېسىمچىلىقى بىلەن ماشىمىن باشلىق 20 نەپەر تۇڭگان ئەسكىرى ئىكەنلىكىنى، بۇلار پىچانغا ھۇجۇم قىلىپ قولغا كىرگۈزەلمەي چېكىنىپ، لوكچۇننىڭ دوخاس دېگەن يېزىسىغا بېرىپ ئىمە قىلىشنى بىلەلمەي، تەلتىرەپ ژۈرگەنلىكىنى چۈشەندى.

ئەندى قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۇلارنى ئاستانىغا باشلاپ كەلمەيلى دېسە، كۈچىنىڭ تايىنى يوق. بىر تەرەپتىن ئاستانە خەلقى قوزغىلاڭنى باشلاپ قويدى. ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ ئاخىرى ئۇلارنى ئاستانىغا باشلاپ كەلدى.

ئۇلار ئاستانە خەلقىنىڭ قوزغالغانلىقىدىن خوشال بولۇپ، ئاستانىغا قاراپ ئاتلاندى. قاراغوجىغا كەلگەندە مالۇجاڭ تۇرپاندىن ئەۋەتكەن بىر باتالون ئەسكەر بىلەن دۇچ كېلىپ جەڭ قىلدى.

غەزەپكە كەلگەن ئاستانە خەلقى دۈشمەنلەرنى ئۇركالتەك قىلىپ مەغلۇبىيەتكە ئۇچراتتى. بىر نەچچە يۈز مىلتىق، ئوق-دورىلارنى غەنىمەت ئالدى. قوراللار شۇ كۈننىڭ ئۇزىدىلا تەشكىل قىلىنغان بىر نەچچە يۈز كىشىلىك پىدائىيلار قوشۇنىغا تارقىتىلىپ بېرىلدى. مەخسۇت مۇھىدىي قوزغىلاڭچىلارنىڭ رەھبىرى بولدى». (ئەيسا نىياز. «تۇرپان قوزغىلىڭى ئەسلىمىش» ناملىق ماقالىسى. شىنجاڭ تارىخىي ماتېرىياللىرى، 12-توپلام).

ئىبراھىم مۇتىنىڭ مەلۇماتىغا ئاساسلانغاندا، مەخسۇت مۇھىدىي تۇرپان ئاستانىسىدىكى چوڭ باي ئائىلىسىدىن بولۇپ، بۇلار گوسۇل، موسۇل، مەخسۇت، مەخمۇت، ئابدۇراخمان مۇھىدىيلاردىن ئىبارەت ئاكا-ئۇكىلار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مەخسۇت مۇھىدىي تەرەققىيپەرۋەر زىيالى ئىدى. ئۇ ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن ئىلگىرى ۋە كېيىنمۇ سودا-سېتىق ئىشلىرى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيە ھەمدە روسسىيەگە بېرىپ، موسكۋادا بىر نەچچە يىل تۇرغان. ئۇ 1931-يىلى قۇمۇلدا قوزغىلاڭ باشلانغانلىقىنى ئاڭلاپ ئۇرۈمچىگە قايتىپ كېلىدۇ.

ئەيسا نىيازنىڭ ژۇقۇرىدىكى ماقالىسىدا كورسىتىلىشىچە، ئۇ بۇ يەرگە كېلىش بىلەن «قەلەم تارىش» ناملىق سىياسىي تەشكىلات قۇرۇپ، تەشكىللىك ئاساستا كۈرەش باشلايدۇ.

«مەخسۇت مۇھىدىي «قەلەم تارىش» تەشكىلاتى نامىدىن خوجانىياز ھاجىمغا خەت يېزىپ، بۇ قوزغىلاڭنى قوللايدىغانلىقىنى، ھەم يېقىندىن ھەمكارلىشىدىغانلىقىنى بىلدۇرىدۇ. خوجانىياز ھاجىدىن «ھازىرچە قۇمۇلدىن ئايرىلىشقا بولمايدۇ. كېيىنچە چىقىمەن» دېگەن جاۋاپ ئالىدۇ.

تۇرپاننىڭ ئاستانە يېزىسىدىكى قوزغىلاڭدىن خەۋەر تاپقان تۇرپان، پىچان، توقسۇن ئاھالىسى خوشال بولۇپ، توغرى كەلگەن نەرسىلەر بىلەن قوراللىنىپ، ئاستانىدىكى مەخسۇت مۇھىدىي قوراسىغا توپلىنىپ، تۇرپانغا ھۇجۇم قىلىش تەييارلىقىنى قىلىشىدۇ. دەل شۇ مەزگىلدە كۈچۈگىدىن ئۇرغۇن ئەسكەر كەلگەنلىكى ھەققىدە خەۋەر يېتىپ كېلىدۇ. قوزغىلاڭچىلار ئۇلارنىڭ تۇرپاندىكى خىتاي ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەخستىدە ھۇجۇم باشلايدۇ. بىراق دۈشمەننى چېكىندۇرەلمەيدۇ.

مانا موشۇ ئېغىر ئەھۋالدا ماشىمىن مەخسۇت مۇھىدىيغا تۇرپاندىن توقسۇنغا كېتىش تەكلىۋىنى بېرىدۇ. مۇھىدىي ئۇنىڭ تەكلىۋىنى رەت قىلىدۇ.

مەخسۇت مۇھىدىي ۋە ئۇنىڭ تەرەپدارلىرى تاڭ ئېتىشى بىلەنلا، شەھەرگە كىرىشكە ھەرىكەت قىلىۋاتقان دۈشمەنگە تۇيۇقسىز ھۇجۇم باشلايدۇ. نەتىجىدە، دۈشمەن ئالاقزادە بولۇپ ئۇرۇمچى تەرەپكە قاراپ قاچىدۇ. قوزغىلاڭچىلار ئۇلارنى قوغلاپ ژۇرۇپ شۇ كۈننىڭ ئوزىدىلا مىڭدىن ئارتۇق دۈشمەننى يوقاتقانلىقى، 70-80 دەك دۈشمەن داۋانچىڭ تەرەپكە قېچىپ قۇتۇلغانلىقىنى يازىدۇ، ئەيسا نىياز شۇ ماقالىسىدا.

بۇ ئۇرۇشتا قوزغىلاڭچىلار ئۇرغۇن قورال-ياراق، ئات-ھارۋۇ غەنىمەت ئالىدۇ ۋە پىدائىيلارغا تارقىتىپ بېرىدۇ. بۇ غەلىبىدىن روھلانغان قوزغىلاڭچىلار تۇرپان شەھىرىگە شىددەتلىك ھۇجۇم باشلايدۇ. ئەينى پەيتتە تۇرپان كونا شەھەردە دۈشمەن كوپ ئىدى. ئۇلار مۇداپىيەگە ئوتتى. قوزغىلاڭچىلار شەھەر دەرۋازىسىغا ئوت قويىدى. بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتكەن مالۇجاڭ دەرھال ئېتىشنى توختىتىپ، ئاق بايراق چىقىرىپ تەسلىم بولدى. ئۇرغۇن مىقداردىكى قورال ئەسلەھە، بىر دانە زۇڭ ماشىنىسى غەنىمەت ئېلىندى. تۇرپان قوزغىلاڭچىلار قولىغا ئوتتى.

ئەندى پىچانغا ھۇجۇم قىلىش قارار قىلىندى. پىچاندا بولسا، جىڭ شۇرېننىڭ كۆچلۈك قوراللانغان بىر نەچچە مىڭ ئەسكىرى شەھەرنى قاتتىق مۇداپىيە قىلىۋاتاتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە قانخورلۇقتا ئىز قالدۇرغان پوتكىن قوماندانلىقىدىكى مۇئتىزىم رۇس پولكى بولۇپ، ئۇلار زامانىۋىي قوراللار بىلەن قوراللانغان ئىدى.

جىڭ شۇرېن قۇمۇل قوزغىلاڭنى باستۇرۇشتا ھەربىي كۈچى يېتەرسىز بولغانلىقتىن 1932-يىلى ئاۋغۇست ئېيىدىن باشلاپ ئالتاي، چوچەك، ئىلى ۋىلايەتلىرىگە يەرلەشكەن رۇسلاردىن ئەسكەر ئېلىشنى ئاتقىرى ئاتامان دۇتوۋنىڭ تارقىلىپ كەتكەن قىسىملىرىدىن بىر پولك ئەسكەر توپلاپ، ئۇلارنى قۇمۇل ئۇرۇشىغا سالغان ئىدى.

بۇنداق كۈچلۈك دۈشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن ئەلۋەتتە، ياخشى تەييارلىق بولۇشى لازىم ئىدى. شۇڭا قوزغىلاڭچىلار پىچانغا مېڭىش ئالدىدا جەڭچىلەرنى ھەربىي جەھەتتىن رەسمىي تەشكىللەشتۈرۈپ، «مەخسۇت مۇھىدىي باش قوماندان، ھەمدۇللا داموللام، موسۇل بەگ، ئىسىن بايلار باش مەسلىھەتچى، مەخمۇت مۇھىدىي لۇجاڭ بولۇپ تەيىنلەندى. باش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلۇپ، ئۇرۇنى مۇھىدىيلارنىڭ تۇرپاندىكى قوروسى بولدى. خەلق ئامىسىنى ئاساس قىلغان ھالدا قوشۇن (پولك)، يىڭ (باتالون)، لەن (روتا)لار قۇرۇلدى.

شۇ خىل تەييارلىقتىن كېيىن 1933-يىلى بىرىنچى ئايدا پىچانغا يۇرۇش قىلىپ، 12 كېچە-كۈندۈز قاتتىق ئۇرۇش قىلىشقان بولسىمۇ پىچاننى ئالالمايدۇ.

ئۇرۇشنىڭ 11-كۈنى قۇمۇلدىن قايتقان شىڭ شىسەي باشچىلىقىدىكى جىڭ شۇرېن پىچانغا كېلىپ قالىدۇ. بۇلار قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئارقا تەرىپىدىن زەمبىرەكلەر بىلەن قاتتىق ھۇجۇم باشلايدۇ. ئەيسا نىيازنىڭ يېزىشىچە: «بۇ ئۇرۇشقا ئايروپىلان، تومۇر كوڭكىلار (پرولوۋلىك ماشىنىلار) قاتناشقان». نەتىجىدە، قوزغىلاڭچىلاردىن ناھايىتى ئۇرغۇن ئادەم قۇربان بولىدۇ. قوزغىلاڭچىلار چېكىنىدۇ. شىڭ شىسەي ئەسكەرلىرى تۇرپانغا قاراپ ئىلگىرلەيدۇ.

قوزغىلاڭچىلار جىددى ژىغىن ئېچىپ، 1. مەخسۇت مۇھىدىي قۇمۇلغا كىرىپ خوجانىياز ھاجىنى باشلاپ چىقىپ قۇمۇل، تۇرپان قىسىملىرىنى بىرلەشتۈرۈپ تۇرپان ئويمانلىقىنى ئازات قىلىپ، كۈچ توپلىغاندىن كېيىن جىڭ شۇرېن ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش، 2. مەخسۇت مۇھىدىي قۇمۇلدىن چىققىچە قوزغىلاڭ كۈچىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن مەھمۇت مۇھىدىي ۋاقىتىنچە قارا شەھەر تەرەپكە چېكىنىش قارار قىلىندى.

قارارغا بىنائەن مەخسۇت مۇھىدىي تاغ ئېشىپ شىڭ شىسەينىڭ قالدۇق قىسىملىرى بىلەن ئۇرۇشۇۋاتقان خوجانىياز ھاجى بىلەن كورۇشىدۇ ۋە بىر نەچچە كۈن ئىككى رەھبەر سوھبەتلىشىدۇ.

ئەينە شۇ سوھبەتتىن كېيىن خوجانىياز ھاجى سەپداشلىرى قۇربان دورغا، سالى دورغا، سوپى ئاخۇنلار، پازىل تۇۋەنجاڭنى بىرگە ئېلىپ، تۇرپانغا چىقىدۇ. بۇلار [illegible] خەلق ناھايىتى داغدۇغىلىق قارشى ئالىدۇ.

خوجانىياز ھاجىلارنىڭ لۈكچۈنگە يېتىپ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان شىڭ شىسەي پىچاندىكى ئاق [illegible] قوراللار بىلەن لۈكچۈنگە [illegible] قاتتىق ھۇجۇم قىلىدۇ. قوزغىلاڭچىلار [illegible] كۈن داۋامىدا شەھەرنى مۇداپىيە [illegible] لېكىن [illegible] قوزغىلاڭچىلار شەھەرنى تاشلاپ چېكىنىدۇ. [illegible]

بۇ ئۇرۇشتا قوزغىلاڭچىلار ئۇرغۇن ئەسكىرىنى يوقاتتى. تۇرپان خەلقىنىڭ [illegible] مەخسۇت مۇھىدىي، ھەمدۇللا داموللام [illegible] قۇربان بولدى. [illegible] لۈكچۈن [illegible]

مەخسۇت مۇھىدىينىڭ [illegible] قوزغىلاڭچىلار [illegible] شەرقىي تۈركىستان خەلقى [illegible] بولدى.

[illegible] 17 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(بېشى ئوتكەن ساندا)

يۇسۇپبەگ مۇخلىسى

مەشئەل

(رومانىدىن پارچە)

ئاقساقاللار پەن دۇتۇكنىمۇ ئۇزۇن ساقلىغىنى يوق. ئۇلار ناھايەت دەيدىغان سوزلىرىنى ئوز ئارا پىششىقلاپ ئالغىچە ئىچكەركى ھويلىنىڭ توردىكى ئوگۈزنىسى بۇتخانىغا ئوخشاش ساپالدىن ياسالغان قىزىل تۇۋرۇكلۇك ئويدىن خەينىڭ سوكىغا دەسسەپ چىققان پەن دۇتۇك، خۇددى قوزغاي تاۋۇزدەك ئاغرا قوساقلىرىنى سىلىغان ھالدا يېتىپ كەلدى.

ئۇ ئىمشىكدۇ ھېجىياتتى. ئۇستىرا بىلەن تېگى-تېگىدىن قىرىپ، ئاچچىق سۇ ئارىلاشتۇرۇلغان ئىسسىق سۇدا ئەم لوڭگە بىلەن قاتتىق ئىشقىلىغان سالما بېشى گەرچە تېخى كۈننىڭ نۇرى بولمىسىمۇ ئەينەكتەك پاقىراتتى. ھېجايغاندا ئىختىيارسىز ئېچىلىپ قالىدىغان كومۇر ئاغزىدىن پۇقراپ چىقىۋاتقان خام پىيازنىڭ ئاچچىق ھىدى تايغان غوجىنىڭ چىلىم يالقۇنىدا ساغرىپ كەتكەن ساقال-بۇرۇتلىرىدىكى نەشە پۇراقلىرى بىلەن ئارىلىشىپ داتاگىنى بەئەينى تاۋكا مەيدانىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى.

سوز تايغان غوجىغا بېرىلدى.

— بۇۋىلىرىمىز «چۈشكە كىرگەن خەنلەرنى ئەۋلىيا بولىدۇ» دەپ جورىشىدىغان، جاناپ دۇتۇك، — دەپ سوزىنى چوڭ تەخسىچىلىك بىلەن باشلىدى ئۇ، ئىنچىكە، قاپ-قارا بەلدىگە ھاسىسىغا تايىنىپ تۇرۇپ، — ئىلاھىم بۇۋىلىرىمىزنىڭ ئېيتقىنى قۇتلۇق بولغاي، بۇگۈن پەقىرلىرى ۋىلايىتىمىزنىڭ ئۇلۇق مەمۇرىي-يولباشچىسى بولغان ئوزلىرىنى چۈشۈمدە كورۇپ ژۇرۇپتىمەن ...

... بۇ مەسىلىدىن بايىس، بىز قەشقەر مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئاتا-بۇۋىلىرىمىزدىن بېرى ھورمەت بىلەن ساقلاپ كېلىۋاتقان مۇقەددەس دىنىمىز ئوزلىرى شەھىرىمىزگە كەلگەندىن بېرى تېخىمۇ تەرەققىي قىلىپ، ئۇرى-ئىمانىمىزنىڭ چىراقلىرى يېنىپ، ئەھلى ئىسلام چوڭ بىرىكە ۋە ھالاۋەتكە يەتكەن ئىدى.

— شۇنداق، بۇ ئىلتىپاتلىرى ئۈچۈن قۇللۇق، دۇتۇك جانابلىرى! — ئاقساقاللار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ يەنە ئولتۇرۇشتى.

— ئەپسۇسكى، يېقىندىن بېرى يۇرتىمىزدا بۇ مۇبارەك دىنىمىز بىلەن ئەسلا سىغىشمايدىغان غەيرى بىر دىننىڭ تەشۋىق كىتابلىرى تارىلىشقا باشلىماقتا.

— مەسىلەن، قانداق كىتابلار تارىلىپتۇ؟ — پەن دۇتۇك بۇ سوئالنى، گويا ھېچنېمىدىن خەۋىرى يوقتەك، چىرايىنى ئوزگەرتىپ تۇرۇپ سورىدى.

— مەسىلەن، ئەيسا ئەلەيھىسسالامنى خۇدانىڭ ئوغلى دەپ، بىزنىڭ دىنىي ھەقىقىتىمىزنى ئوغۇرلايدىغان مانا بۇ ئىنجىلنىڭ مۇسۇلمانچە تەرجىمىسىنى تارقىتىشىپتۇ، — تايغان غوجا قولتۇغىدىكى يېشىل مۇقاۋىلىق كىتابنى پەن دۇتۇككا سۇندى.

— كىملەر، قەيەرگە تارقىتىشىپتۇ؟

— شۇرا ۋەكىلى ئاتالمىش كىشى تۈنۈگۈن ئاخشام ھەر بىر مەدرىسلىرىمىزنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئىككى-ئۈچ يۈز نۇسخىنى تاشلىتىپتۇ.

— دەلىللىرىڭىز دۇرۇسمۇ؟

— شەرىئەت ئالدىدا قۇرئان تۇتۇشقا تەييارمىز.

پەن دۇتۇك قولىدىكى يېشىل مۇقاۋىلىق ئىنجىلنى ۋاراقلىغان بولۇپ ئويغا كەتتى. يېشىل مۇقاۋىلىق بۇ ئىنجىل ئېپىز يېۋروپا قەغىزىگە مىق مەتبە بىلەن ئىنتايىن تازا ۋە چىرايلىق بېسىلغان زامانىۋى بىر كىتاب شەكلىدە بولۇپ، قېلىنلىقى ئۈچ يۈز بەتچە كېلەتتى. مەزمۇنى بولسا ھېلى دېگەندەك توغرىدىن-توغرا ئىسلام دىنىنىڭ پرىنسىپلىرىغا قارشى بولىدىغان. شۇڭلاشقا بولسا كېرەك، پەن دۇتۇك بىر چاغدا مۇلايىملىق بىلەن:

— مەن ھەر بىرلىرىڭىزنىڭ سوزىگە ئىشىنىمەن، موتىۋەرلەر، — دېدى ئىنجىلنىڭ مۇقاۋىسىنى ئاستا يېپىپ، — شۇرا ۋەكىلى راس مۇناپىقلىق ئىش قىلىپتۇ. بىز ئۇ كىشىنى پەقەت سودا-سېتىق شەرتى بويىچە قەشقەرگە كىرىشكە ئىجازەت قىلغان ئىدۇق. ئۇنىڭ مۇنداق دىنىي ئىزاھ تۇغدۇرۇشىنى بىلسەك ئەسلا كىرگۈزمىگەن بولاتتۇق. خەير، بۇ تاپتا مەن ئەلدى سىلەرگە نېمە دەي؟ شۇرا ۋەكىلى بىلەن خۇددى بۇ گۈنكى مەھەللە بىزگە سوزلىشىشكە بولمايدۇ. نېمىشكە دېسەڭلار، بىرىنچىدىن، ئۇ كىشىنىڭ دەرھال ئوز گۇناسىنى بويىنىغا ئېلىشى مەلۇم ئەمەس. ئىككىنچى تەرەپتە بىزگە ژۇقۇرىنىڭ رۇخستى بولۇشى كېرەك. ژۇقۇرىنىڭ رۇخستىنى ئېلىش ئۈچۈن ۋاق كېرەك. ئاڭغىچە شۇرا ۋەكىلى كېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ مەسلىھىتىم، ئەڭ ياخشىسى ژىغىلغان موشۇ جامائەت ھازىر ئابدۇكېرىمخاننىڭ ئويىگە بېرىپ شۇرا ۋەكىلىنىڭ ئالدىدا ئوز نارازىلىقلىرىڭلارنى ئېلان قىلىڭلار. ئۇ ئىقرار قىلمىسىمۇ گۇناسىنى تونىسۇن. قەشقەردە سىلەرگە ئوخشاش كۈچلۈك مۇسۇلمان تايىپىسىنىڭ بارلىقىنى بىلسۇن.

دۇتۇكنىڭ بۇ سوزى سوۋېت ۋەكىلىگە قارشى چىقىشنى بىلەپ تۇرغان تايغان غوجىغا شۇنداق خۇش ياقتىكى، ئۇ ئوزىنىڭ داڭغاس ئېكەللىگىنى ئۇنتۇغان ھالدا دەسسىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، مىڭ تاجولى بىلەن سوقچىلاپ مېڭىپ دەرۋازىنىڭ ئالدىغا چىقتى. دەرۋازا ئالدىدىكى ئادەملەر تېخىمۇ كوپىيىپ يەتتە-سەككىز يۈز كىشىگە يەتكەن ئىدى. بۇلارمۇ ھەر خىل ئەپسانە سوزلەر بىلەن سوۋېت ۋەكىلىنى تىللاپ، قاينىپ تۇراتتى.

— ئىبي، مۇسۇلمانلارنىڭ مۇسۇلمىنى، تەرىقەت ئەرسلانلىرى! — دەرۋازىنىڭ سول قېتىدىكى شىر ھەيكىلى تۇرغان سۇپىغا چىقىپ شىرنىڭ بىر قۇلىقىنى تۇتۇۋالغان تايغان غوجا جېنىنىڭ بارىچە ۋاقىردى، — ھەر بىر مەسچىتلىرىمىزدىن سالات، ھەر بىر دوخمۇشىمىزدىن تەكبىر ۋە ھەر بىر ئويىمىزدىن خەتمە قۇرئاننىڭ ئۇنى ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان ئەزىزانە قەشقەرىمىزگە ناسارا پىتنىسى تارقالسا رازى بولامسىلەر؟!

جامائەت چۇقىردى:

— ياق، رازى بولمايمىز!

— ئانداق بولسا، ماڭا ئەگىشىڭلار، بىزنىڭ بۇ ئەزىز دىيارىمىزغا ئوزىنىڭ پاسىق كىتاپلىرىنى تاشلاپ، مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىزنى ئاياق ئاستى قىلغان قىزىل كومۇنۇس ۋەكىلىنىڭ ئالدىغا بېرىپ سوزلىشەيلۇق ...

— ئۇ چىرايىغا چىققان قەھرى، غەزىۋى بىلەن ئاغزى-بۇرۇنلىرىنى شۇنداق بىر پۇرۇشتۇرىۋېدى، قېشىدىكى ئاغزىنى ئېچىپ، چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ تۇرغان شىر ھەيكىلىگە ئوخشاپ قالدى.

— جۇرۇڭلا! — چاچلىرى بېلىگە، چاڭگا ساقاللىرى كىندىكىگە چۈشۈپ تۇرغان بەش-ئون مۇرىدلار ۋاقىراپ توپنىڭ ئالدىغا چىقتى. خەلق قوزغالدى.

بۇلار ئابدۇكېرىمخان مەخسۇمنىڭ دەرۋازىسىغا ئېلىشكەلدە، قىپ-قىزىل شەپەق ئۇرىنى چېچىپ يېڭى كۆتىرىلىپ چىققان كۈن، ئوزىنىڭ ھاياتبەخش ئالتۇن زەررىلىرى بىلەن مەخسۇمنىڭ ئاپپاق ئىمارەتلىرىنى ئەجايىپ بىر چىرايلىق مەنزىرىگە بولىمەكتە ئىدى. سوۋېت ۋەكىلىنىڭ شەرىپى ئۈچۈن ئىلگەركى كۈنى سېلىنغان پايانداز لار تېخى ژىغىلماپتۇ. چوڭ-كىچىك دەرۋازىلار داغدام ئوچۇق تۇراتتى. ئامايىشچىلار كەلگەن ئېقىمى بىلەن ئۇسسىگەن بويى ھويلىغا كىرىشتى.

— مېڭىڭلا، ئورۇس ۋەكىلىنىڭ ئوزىگە توكۇرۇڭلا، پاسىق كىتاپلارنى ئۇنىڭ ئالدىدا دەسسەپ كويدۇرۇڭلار! — تەرلەپ ئوز-كوزىگە قونغان توپا-چاڭ بىلەن ھېبەشكە ئوخشاپ قالغان تايغان غوجا ھويلىغا كىرىپلا ۋاقىردى. بۇنىڭغا ئەگىشىپ، باييىقى چاڭگا ساقاللارمۇ چوقان سېلىشتى. خەلق ئەلدى ژۇگرەشكەن ئىدى.

تەئەسسۇپكى، بۇلار ئېگىز پەلەمپەيلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە بىردىن توختاپ قېلىشتى. سەۋەپ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا قولىغا خۇددى موشۇلار قارشى چىقىپ كېلىۋاتقان ئىنجىلغا ئوخشاش يېشىل مۇقاۋىلىق بىر كىتاپنى تۇتقان يۇسۇپ قوقان كۈلۈپ قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭغا تايغان غوجا قارشى بولغىنى بىلەن، ئۇرغۇنلىغان ئاددىي قەشقەرلىكلەر يامان كورمەتتى. شۇنداق بولسىمۇ بۇلارنىڭ پەيلىنى كورگەن يۇسۇپ قوقان چاقچاقلىق قىلىپ:

— ناھايىتىمۇ ئوبدان ۋاقتىدا كەلدىڭلا، يۇرت، — دېدى مۇرەتتەپ قارىلارنىڭ ئاۋازىدەك جاراڭلىق بىر ئۈن بىلەن، — چۈنكى بىز قەشقەر مۇسۇلمانلىرىنىڭ نەچچەن ژىلدىن بېرى ئازلاپ كەلگەن ئارزۇلىرىمىز، يەنى مۇقەددەس ئىككى ھەرەمگە بېرىش دېگەن تەلۋىمىز خۇددى شۇ سائەتتە ھەل قىلىنغان ئىدى ...

بىر-بىرىنى ئېشىپ ئوتكىدەك تىكىلىپ تۇرغان سۇرلۇك كوزلەرگە جان كىردى. ئوقتەك بىر ئاۋاز سورىدى:

— ئىلاھىم ئاغزىڭلىرىدىن سائەت چىقسۇن يۇسۇپاخۇن، بۇ ئىلتىپاتنى بىزگە كىم قىلدى؟

— چىم قىلاتتى يۇرت، سىلەرنىڭ ئامىڭلار بىلەن خوشنىمىز شۇرا جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەھىرىمىزدىكى ئەلچىلىرىگە قويغان تەكلىۋىمىز ئۈچۈن بۇگۈن كېچىلەپ مەسكۋادىن رۇخسەت ئاپتۇ.

— ھەج يولىنىمۇ؟

— ھە، ھەج يولىغا. شۇرا جۇمھۇرىيىتى يېرى ئارقىلىق مەككىگە بېرىشىمىزغا!

قەشقەر مۇسۇلمانلىرى ئۈچۈن بۇ تاپتا بۇنىڭدىن ئوشۇق خوشاللىق بولماتتى. شۇڭا ساختا ئىنجىل داۋاسىنى كوتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئامايىشچىلار توپى بىردىن ھورىغا جىمىپ، تايغان غوجىغا قاراشتى. بولۇۋاتقان سوزلەردىن تايغان غوجىمۇ ئىلاجىسىز ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئىككىلەنگەن ھالدا يۇسۇپ قوقاننىڭ ئالدىغا يېقىن كېلىپ:

— ئەستەئىزبۇللا... بۇ دەۋاتقانلىرىڭىز راست گەپمۇ، يۇسۇپ ئاخۇنباي؟! — دېۋىدى، يۇسۇپ قوقان كېچە مەخسۇم زىياپىتىدە قويۇلغان تەلەپلەرگە بىنائەن سوۋېت ئىتتىپاقى ھوكۇمىتىنىڭ ئوز يېرى ئارقىلىق ھەج يولىغا ئوتۇشكە رۇخسەت بەرگەنلىكىنى تولۇق سوزلەپ بەردى.

— ئانداق بولسا... شۇرا ۋەكىلى مونۇ پاسىق كىتاپنى نېمىشكە تارقىتىدۇ؟ — تايغان غوجا قولىدىكى ئىنجىلنى دەڭسىدى.

— بۇ پاسىق كىتاپنى تارقاتقۇچىلار باشقا، ئۇلار تامامەن باشقا، يۇرت! — يۇسۇپ قوقان ھەم قولىدىكى ئىنجىلنى خەلققە كورسىتىپ ئوقۇۋىدى، ئۇشمۇ-ئۇشتىن:

— چىم، چىم! — دېگەن ئاۋازلار چىقىپ كەتتى.

— ئۇلارنىڭ چىملىكىنى بىلمەكچى بولساڭلار، جۇرۇڭلار، مەن بىلەن بىللە مېڭىڭلار، — يۇسۇپ قوقان توۋىغى قىرىپ تۇرغان ئامايىشچىلارنى كەينىگە سېلىپ قاياققىدۇر باشلاپ كەتتى.

3

ئەگەر سىز تېشىپ كېلىۋاتقان قىيانىنىڭ ئالدىنى مەككەم توسالىسىڭىز، ئەگەر شۇ توسقان يېرىڭىزدىن ئۇنىڭ جىمىشى ئۈچۈن مۇمكىن بولىدىغان بىرەر يوچۇق تېپىپ بەرسىڭىز، قىيان بۇ يوچۇققا شۇنداق ھۇجۇم قىلىدۇكى، ئۇ تاغ بولسىمۇ ئورىۋېتىدۇ. بولمىسا ئوزىڭىزنى... يۇسۇپ قوقاننىڭ سوزى بىلەن ئالدى توسالغان ئادەملەر قىيانى دەل شۇنداق قىلدى. يۇسۇپ قوقاننىڭ سوزى ئاياقلىشىشى بىلەنلا ئابدۇكېرىمخان مەخسۇمنىڭ ھويلىسىدىن ئاتلىنىپ چىقىپ، ئۇددۇل توققۇزاق دەرۋازىسى تەرەپكە قاراپ يۈزلىنىشتى. دېمىسىمۇ بۇلارنىڭ رىقابەت يوچۇغى مانا موشۇ توققۇزاق دەرۋازىسى تەرەپتە ئىدى.

ئامايىشچىلار ئەلدى مۇشلىرىنى تۈگۈپ كىملەرگىدۇ شىددەت بىلەن ۋاقىراشتى.

«رەھنىما مەزمۇني دىلۋەر،
ئوزىر خاغا مەن باراي!»

دەپ باشلىنىدىغان شا مەشرەپنىڭ كۈچلۈك ھېكمىتىنى ئوقۇپ، ئارىلاپ-ئارىلاپ جار سېلىشاتتى. يول بويى قاتارىغا قېتىلغان يېڭى-يېڭى ئادەملەر توپنى قالدۇتىغا ئېلىپ، سېپىنى كەڭەيتىپ، سۇرئەت بىلەن ئىلگىرلىشەتتى.

ئامايىشچىلار ئەزەربەگ مەلىسىدىن ئوزۇلىپ، توققۇزاق دەرۋازىسىغا قاراپ بۇرۇلغاندا، شەھەر تەرەپتىن چىققان يەنە بىر چوڭ توپ كېلىپ بۇلارغا قوشۇلدى. بۇ توپ ئالدىدا ھېلاخۇن گامبۇر ئوتۇك، ساقىيى، ئابدۇلھېمىت، تومۇر، چاقماق ۋە باشقىلارمۇ بار ئىدى. بۇلار ئىمشىكىدۇ خۇش ۋە جىددىي ئىدى.

— بۇگۈن بۇ خاۋارىشلىنىڭ ئەدىۋىنى بىر بېرىۋالمىساق زادى بولمايدۇ! — ئوز-كوزىگە چاڭ-توپا قونۇپ تۇگمەنچىلەرگە ئوخشاپ قالغان ھېلاخۇن گامبۇر ئوتۇك توققۇزاق سارىيىنىڭ قارىسى كورۇنگەندە سوز باشلىدى، — بولۇپمۇ مونۇ ھەسەن شۆيدىنى بىر ئوچۇغداپ قويۇشىمىز كېرەك، ھە، راست، ئۇ شۆيدىنىڭ ژىققان بالىلىرىنى ئەكېتىپتىما ساقايى؟

— ئەكېتىپتۇ.

— قاياققا؟

— قاياققا بولاتتى، پەرەڭ تەرەپكە ئەكەتكەندۇ.

— لاداق يولى ئېتىق دېيىشىۋاتاتتى، قايسى يول بىلەن ئېلىپ كەتتىكىن دېگىنە؟

— ئۇنىسى بەلگۇسىز. ھەر ھالدا ھوكۇمەت بىلەن تىل بىرىكتۇرسە يول تاپىدۇ دېسىڭىزچۇ!

سوز مەشەگە كەلگەندە ئالدىنقى سەپتىكىلەرنىڭ كەينىگە تۇرۇلگەن بىر دولقۇنى پارالىنى بولۇۋەتتى. قىزىق كېتىۋاتقان ئادەملەر توپى قەدەملىرىنى توختىتىپ، بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ، ئالدىلىرىغا قاراشقا باشلىدى. سەپنىڭ ئالدى توققۇزاق سارىيىغا بېرىپ تاقاشقان ئىكەن، توختاپ قاپتۇ. ئالدىغا قاراپ قىستا-قىستاڭ باشلىنىپ كەتتى. سارايىنىڭ ئالدىدىن:

— خالايىق قىستىماڭلا، دەرۋاز تېخى ئېچىلماپتۇ، توختاڭلا! — دېگەن بىر ئەچچىسىنىڭ ئاۋازى چىقىۋېدى.

— ئېچىلمىغان بولسا ئاچقۇزىمىز، ئوزى ئېچىپ بەرمىسە چېقىپ بولسىمۇ كىرىڭلا! — دەپ ۋاقىراشتى كەينىدىكىلەرنىڭ بىر نەچچىسى. ئاڭغىچە سول ئۇرۇشتىكى دۇكانلارنىڭ ئېغىزىغا چىقىۋالغان يۇسۇپ قوقان:

— جامائەت، ماڭا قاراڭلا! — دەپ ئۇلارنى تىنچلاندۇردى، — مانا، نەق-ناھەقنىڭ ئاغزىغا كېلىپ تۇرۇپتىمىز. ئارتىنماي، بۇ تىلسىم سارايغا كىرىڭلار. بىرلى ئېرىقتۇنۇ ۋاتقانلار چىم، ئارىسىدىلىرىمىزنى پۇل بىلەن

يۇسۇپبەگ مۇخلىسى

مەشئەل

(رومانىدىن پارچە)

ئالداپ چەت ئەللەرگە ئېلىپ كېتىۋاتقانلار چىم، قىسقىسى، دوستۇمىز-دۈشمىنىمىز چىم؟ ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرۈڭلار...

— تاغارلاپ نەشە-ئەپيۇنلەرنى ئېلىپ كېلىپ پاك قەلبىڭلارنى زەھەرلەۋاتقانلار چىم دېسىلە، يۇسۇپ ئاخۇن؟ —باياتىن ئاران تۇرغان ھېلاخۇن كامبۇر ئوتۇك ۋاقىرىدى:

— توغرا، ئۇمۇمەن بىزنى بوزەك قىلىپ خورلاۋاتقانلار چىم؟ بۇ ھەقىقەتنى بۈگۈن ئېچىڭلار، قېرىنداشلار! — دەپ ھېلاخۇننىڭ سۆزىنى ئەستىقلىدى يۇسۇپ ئاخۇن، —قېنى بولمىسا، قەدەم تاشلاڭلار، قېرىنداشلار!

باياتىن ئاران-ئاران تۇرغان ئادەملەر بىردىن قوزغالدى. چاقماق باشلىق يۈزلىگەن كىشىلەر تاملارغا يامىشىپ چىقىپ بىر دەمنىڭ ئىچىدە سارايىنىڭ ئىسلىشىپ كەتكەن قارا دەرۋازىسىنى كەڭ ئېچىۋەتتى. ھەش-پەش دېگىچە سارايىنىڭ ئىچى ئادەمگە توشتى. كۆپچىلىكنىڭ ئۇيۇر-تويۇرىدىن كوتىرىلگەن چاڭ-توپا گويا توققۇزاق ئاسمىنىدا قويۇن چىققاندەك قاپ-قارا تۈتەك ھاسىل قىلىپ، مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭى بىلەن كىملەرنىڭدۇر ژىغى-زېرىسى ساراي ئىچىنى چاڭ كەلتۈرۈۋەتتى.

مانا سىر ئېچىلدى. قاتار-قاتار لەمپىلەر ئاستىدىكى ئۆيلەردىن مىڭلىغان ئىنجىللار بىلەن سېرىق كاناپ تاغارلارغا قاچىلانغان نەشە-ئەپيۇنلەر ئېلىپ چىقىرىلىپ سارايىنىڭ ئوتتۇرىسىغا دۆگىلەندى. يۇسۇپ قوقاننىڭ ئوتكۇر ئۈنلىرى يەنە ئاڭلاندى.

— بۇ ئەبلەخلەرنىڭ پىتنە ۋە ھارام ماللىرنى كويدۈرۈڭلار، قېرىنداشلار!

ئەسىرلەر بويى قەشقەرلىكلەرنىڭ قېنىنى شوراپ، كوزا-كوزاڭ ئويىنتىپ كەلگەن سىرلىق توققۇزاق سارىيى كويۈۋاتقان بو ۋاقىتتا، ئۇچىسىغا قىسقا چوتا جۇۋا كىيىپ، بېشىغا ئاق ساغۇچ ياغلىق سالغان يالاڭئاياغ بىر ئايال ئېگىزلىكى بىر مېتىرچە كېلىدىغان شادىلىرى ئوچۇق بىر ياشىكنى قۇچاغلاپ، ۋاقىراپ ژىغلاپ تۇراتتى. بۇ ئايال، يالغۇز ئوغلى قۇتلۇقنى شۆيدلارغا مەجبۇرەن ساتقاندىن كېيىن، يېرىم مەجنۇن ھالغا كېلىپ، تۈن-ئەلاتۇن خېنىم مازارىنى ئۆزىگە پانا قىلىۋالغان قۇۋانخان دېگەن ئايال ئىدى.

— ھەسەن شۆيد مېنىڭ يالغۇز ئوغلۇمنى موشۇ ساراي ئىچىدە موشۇنداق ساندۇققا سېلىپ تونگگە ئاتىپ ماڭغۇزۇۋەتتى، يۇرت، — دەتتى ئۇ خۇددى قولىدىكى ياشىك ئىچىدىن ئوغلىنى كورگەندەك ھېلىدىن-ھېلىغا ياشىكنىڭ ئىچىگە تەلمۇرۇپ. ئۇ بۇ سوزلىرىنى قوشاققا قېتىپ تۇرۇپ شۇنداق بىر زارلىنىش بىلەن ئېيتتىكى، بۇنىڭ بىلەن ژۇرىگىگە بىرىنچى قېتىم چەت ئەل جاسۇسلىرىنىڭ جىنايىتىنى ئىچىش ئوتى تۇتاشقان خەلق، بولۇپمۇ ھېلاخۇن كامبۇر ئوتۇك باشلىق ھۇنەر ئەھلىلىرى چىداپ تۇرالمىدى.

— قېنى يۇرت، كەپ قىلىڭلار. بۇ مەزلۇمنىڭ زارىنى ئاڭلاۋاتامسىلەر؟! —ئىرغىپ بىر ياشىكنىڭ ئۈستىگە چىققان ھېلاخۇن كامبۇر ئوتۇك ئۈنلۈك ۋاقىرىدى.— ھاي، شۆيدنىڭ پوقىنى يېگەن سىمساقال ھەسەن، بۇيان چۈش، مولۇ بېچارە ئانىغا جاۋاپ بەر! — دېدى ئۇ قارشى ئالدىدىكى پېشايىۋاندا بىر نەچچە شۆيد سودىگەرلىرى بىلەن بولۇۋاتقان ۋاقىەگە گويا سىرتتىن قارىغان بولۇپ تۇرغان ھەسەن شۆيدكە قاراپ. ئاتىلغىچە ئوقتەك ئېتىلىپ ئاسما پېشايۋانغا چىققان شاقاسىم ھەسەن شۆيدنىڭ شىللىسىدىن تۇتقان بويى پەسكە قاراپ بىر ئىتتىرىۋېدى، سوكو مۇجەز بۇ قوپال ئادەم دۇگدەيگەن ھالدا ژىقىلىپ، سۇرۇلۇپ كېلىپ بىر توپ خەلقنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ قالدى. ھېلاخۇن يەنە ۋاقىرىدى.

— ئۇرۇڭلار، ژىگىتلەر. ئەبجىقىنى چىقىرىۋېتىڭلار، ئۇ مۇناپىقنىڭ! — ئۇ ئۆزى بىرىنچى بولۇپ ھەسەن شۆيدنىڭ تۇغرىغا مۇش ئاتتى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ چاقماق، ساقايى باشلىق ئون-ئون بەش كىشى ئۇنى سېلىپلا كەتتى.

بۇ چاغدا زەۋقى، بۇلبۇل باشلىق زىيالىلار ئابدۇلھېمىتنىڭ قېشىغا كېلىپ «تاماشە» كورۇپ تۇراتتى. بولۇۋاتقان ئىشتىن ئىچى كويگەن رەممال غوجا:

— ھېلاخۇنكام خاتالىشىۋاتىدۇ، — دېدى ئەتتەي ئابدۇلھېمىتكە قاراپ تۇرۇپ، — بىلسەم، بىلمىسەم بۈگۈن دادىڭىز سولاقتا ئېلىنىدۇ.

—مەيلى! — دېدى ئابدۇلھېمىت ئەتۇرسىچە قىلچە خاۋاتىرلەنمەي كۈلۈپ تۇرۇپ، — مىللىي مۇرتەدلەرنىڭ ئەدىۋىنى مۇشۇنداق بېرىپ سولاقتا چۈشسەڭ نېمە ئارمان؟

بۇلبۇل خۇشنىسى قوۋانغانغا ئىچىنى ئاغرىتىپ تۇراتتى. شۇ سەۋەپلىك بولسا كېرەك، گەرچە ئۇ ھەسەن شۆيد تەرەپدارى بولسىمۇ ئۈنچىقمىدى. رەممال غوجا شۇنىڭ ئارىسىچە قاياقىدۇ لىپپىدە سىڭىپ كېتىپتۇ. ساراي ئىچىدىكى نەشە، ئەپيۇن ۋە ئىنجىل تەرجىملىرى ئۇبدان كويۇپ پۈتكەندىن كېيىن تاماشىچىلار سالامەت ئۆيلىرىگە يېنىشتى.

4

پەن دۈتۈك يالاڭئاياغ پۈتىنىڭ ئۇچىغا ئېلىۋالغان ياغاچ كەشىنى سورەپ ھامان ئىش ئۆيىنى چوگۈلمەكتە. شىرە ئۈستىگە جەينىكى بىلەن يولىنىپ، ئۈستى-ئۈستىگە تەرىنى سۈرتۈپ ئولتارغان جەنساغىمجان ئۇنىڭ ئاغزىدىن نېمە چىقاركىن دېگەندەك تەلمۇرۇپ كوزىگە قارايدۇ. ئۇ شۇ تاپتا ئاياقلاشقان ئۇنجا قەشقەر تامايشىنىڭ خەۋرىنى بۇ «بۈيۈك مەمۇرىغا» يەتكۈزگەن ئوخشايدۇ. بۇلار ئارىسىدىكى سۈكۈناتنى دۈتۈكنىڭ ياغاچ كەشىدىن چىققان كوزەتچىنىڭ تاقىلدىغىدەك تىنىمسىز بىر ئاۋاز ھېلىدىن-ھېلىغا بۇزۇپ تۇراتتى.

— توققۇزاق سارىيىدا ئىشلەيدىغان مۇسۇلمانلار بارمىدى؟ — بىر چاغدا جەنساۋىيەنجاڭنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىغان پەن دۈتۈك ئۈشتۇمتۇت زۇۋان چىقاردى.

— مۇسۇلمان يوقتۇ... بىراق مۇسۇلمانلار بىلەن جىق ئارىلىشىدىغان بىر ھىندى خىزمەتچىسى بار ئىدى، — جەنساۋىيەنجاڭمۇ سەل يېنىكلىشىۋالغاندەك بولۇپ ئورنىدىن قوپتى.

— ئانداق بولسا ئۇ سارايغا ئىنجىلنىڭ يوشۇرۇلغىنىنى شۇ خۇلدەن (چېيرىك تۇخۇم) يەتكۈزگەن. مەيلى، نېمە بولسا بولسۇن، ئۇلى بۈگۈن كېچىدىن قالدۇرماي سولاققا ئېلىپ، تىل خەت يازغۇزۇپ ئېلىڭ. شۇ تىل خەت بويىچە بۈگۈنكى تاماشىتا غاۋغا كوتەرگەن ھېلاخۇن ئوتەكچى باشلىق ئالاقاناتلارنى قولغا ئېلىپ، يۇسۇپ قوقاننىڭ جىنايىتىنى ئەنگە (دېلو) چۈشۈرۈپ قويۇڭ. ئۇلى ھازىرچە سولاققا ئېلىشقا بولمايدۇ. بۇ خۇسۇستا مەن يول-يورۇق سوراپ ياڭ جاڭجۈڭ كىراملىرىغا خەت يازماقچىمەن. شۇ خەتتىن ئۇچۇر كەلگىچە نېمە ئېغىرچىلىق بولسىمۇ چىدايسىز.

ئۇ يەنە سەل شۈك بولۇپ ئويىنى بىر ئايلىنىپ چىقتى. ئاندىن جەنساۋىيەنجاڭنىڭ مۇرىسىنى تۇتۇپ مېھرىۋانلىق بىلەن:

— ھەسسىنە، ھەسسىنە، ئۇكام، — دېدى بىر تورۇسقا قارىغاندىن كېيىن جەنساۋىيەنجاڭنىڭ كوزىگە قاراپ، — ئوزىڭىزدىمۇ گۇناكوپ. قەشقەردەك چوڭ ۋە مۇھىم چېگرا ۋىلايىتىدە شۇ چاققىچە دۈشمەنلەرنىڭ چېكىسىگە دىققەتتە تىرەپ قويىدىغان مۇتتەزىم بىر قوشۇن تۇتالمىغاندىن كېيىن ... خەر، خەر... شۇڭا بىزگە ھازىرچە سەۋر كېرەك. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ خەخ بۈگۈن سەل كوزىنى ئېچىپ قالدى. ئەندى بۇلارغا ھېيلە كېرەك. بىر پەيت مانا موشۇنداق ئارسالدا ۋەزىيەتنىڭ قاتاڭ تەرىپىنىمۇ، يۇگاش تەرىپىنىمۇ ھېساپقا ئېلىپ تۇرىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. ئەڭ مۇھىمى، ھەمەر باي، تايغان غوجىلارنىڭ ئېتىگىدىن چىڭ تۇتۇڭ. خەپ، تايغان غوجا دېگەن سىڭكۈ (ھايۋان) بۈگۈن تولا بوشلۇق قىپتۇ. مەيلى، ئۇنىڭغا يەنە بىر يەل بېرىپ قويسىڭىز لاكاسلاۋېرىدۇ. بۈگۈن دوختۇر سايىپنى كوردىڭىزمۇ؟

— ياق، كورمىدىم، دۈتۈك جانابلىرى.

— خوپ، دوختۇر سايىپقا ھازىرچە سىز ئارىلاشماڭ. ئۇنىڭ بىلەن مەن ئوزەم سوزلىشىپ تۇرىمەن. ئۇنىڭغا خەۋەر قىلىڭ. بۈگۈن كېچىدىن قالماي ماڭا بىر يولۇقۇپ كەتسۇن.

— شى! (خوپ) — جەنساۋىيەنجاڭ باش ئەگدى. پەن دۈتۈك ئۇنى ئۇزىتىپ قويۇپ ياڭ جاڭجۈڭنىڭ نامىغا تۆۋەندىكى خەتنى يازدى:

«غەرىپتىكى كەۋسەر بۇلاقلىرىنىڭ» ياقۇت كوزى، «يالقۇن تاغنى» ئوزىنىڭ مۇقەددەس روھى كارامىتى بىلەن كوتىرىپ تۇرغان ئۇلۇق شەۋەنجۇاڭنىڭ قۇدرەتلىك مۇڭگۈزى، ژىگرىمە سەككىز سىڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ ئۇلگىسى جانابي ۋە يەنە جانابي-ئالىي ياڭ جاڭجاڭ كىراملىرىگە!

ئەگەر پەقىرلىرىنىڭ قانىتى بولسا ھوزۇرلىرىغا ئۇچۇپ بېرىپ، بېشىغا چۈشكەن مۇزتەرلىكنى كوز يېشى بىلەن مۇبارەك ئېتەكلىرىگە توكۇپ، غېرىپ-بېچارىلىقىمغا ئوزلىرىنىڭ ئادىل ھوكۇملىرىنى پەشىۋا قىلىپ يالىناقچى ئېدىم. ئەپسۇسكى، يەنە ۋە يەنە ئەپسۇسكى، قانىتى ژىپسىز بوغۇلۇپ، دىلى شەپقەتكە، كوزى ھەقىقەتكە ئىنتىزار بولغان بۇ «نەنلو باچىنىڭ» (جەنۇبى سەككىز شەھەر باشلىقى دېمەكچى) لاچىنلىرىنىڭ ئۇچۇشىغا ئىمكانىيەت بولمىدى.

ژۇقۇرىدىكىلەردىن مەخسەت، ھوزۇرلىرىغا ئېيتماقچى بولغان ئەرزە ئەھۋالىم بۇ ئېدىكى، ئۇلۇق زوزۇڭ تاڭنىڭ دەبدەبىسىدىن بۇيان، گەرچە ئوزلىرىنى تاشقى كورۇنۇشتە بولسىمۇ، «موللا مۇشۇك» ھېساپلاپ، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ، كوزىنى ژۇمۇپ كەلگەن قەشقەر چەلتۇلىرى بىرىنچى قېتىم تۇمشۇغىنى كوتىرىپ، تورت ئەتراپىغا قاراشقا باشلىدى. بۇنىڭغا بىز تەرەپتىن بولغان ئىجابىي سەۋەپ ئەمەس، پۈتۈن جوڭخۇا مىنگو ئۇچۇن خۇۋۇپلۇق بولغان قىزىل ئورۇس ۋەكىلىنىڭ قەشقەرگە كىرىشى سەۋەپ بولدى. ھالبۇكى، بۇ كىشى ئورۇس مىللىتىدىن ئەمەس ئىكەن. ئەزەلدىن قەشقەرلىكلەر بىلەن ئېغىز يالىشىپ كەلگەن بىر تىل، بىر دىندىكى كونا شۇگنۇ (خۇن) ئەۋلادلىرىدىن بىرى بولغان ئۇزبەك بولشېۋىكلىرىدىن ئىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە نوپۇزلۇق ھېلىگەر ئادەمكەن.

قەشقەرلىكلەر بۇ كىشىنى خۇددى ھەرەمدىن كەلگەن ھاجىنى قارشى ئالغاندەك تەنتەنە بىلەن قارشى ئېلىشتى. ئوز تىلى بىلەن ئارزۇ-ئارمانلىرىنى ئېيتىشىپ، خارىجى مۇناسىۋەتلەرگە داخىل شەرتلەرنىڭ بىرسىنىمۇ قىلىشمىدى. ھەتتا ئۇنىڭ يول-يورۇغى بىلەن قېدىمي ھىند سارىيىغا ئوت قويۇشقا بېرىشتى.

بۇ ئىمىشكە شۇنداق بولدى؟ كەلگۈسىدە بۇنىڭ جاۋاپكەرلىكى كىمگە چۈشمەك؟ پېقىرنىڭ تىل قىسىنچىلىقى، مانا شۇ ئۇقتىدىكى، زوزۇڭ تاڭدىن كەلگەن مەكتۇپتە مەزكۇر ۋەكىلنىڭ ۋەكىللىك سالاھىتى ئىنكار قىلىنمىغان. بۇنىڭ نەتىجىسىدە پېقىرلىرى بەزى ئالدىن-ئالا قىلىنىدىغان ئىشلاردىن مەھرۇم قىلىپ، كېيىن گايى بىر ئەر بىرلەرنى قىلغان بولسىمۇ ياخشى مېۋە بەرمىدى.

ئەلۋەتتە، پېقىرلىرى بۇ خۇسۇستىكى ئوزىگە تېگىش جاۋاپكەرچىلىكىدىن قاچماقچى ئەمەس، بويىنۇم قىلدا باغلاغلىق. بىرلا ئارمان، قاچانلا بولمىسۇن، موشۇ ھەقتەسىز بولغاندا، ئادىل ھوكۇملىرىنىڭ قانىتى ئاستىدا بولسام؟!

لېكىن بۇ مەسىلە تۇپەيلى ئىچىلغان بىر ئوتكۇشلۇق ئىش، قەشقەرلىكلەر ئارىسىدا بىزگە قارىتا كىم دوست، كىم دۈشمەن — ئۇنى ئوتتۇرا قولدەك ئايرىپ ئېلىشقا مۇيەسسەر بولدۇم. قىممەتلىك ئاتا! يوشۇرماي، بىزنىڭ ئاھايىتى چوڭ، نوپۇسلۇق، خۇۋۇپلۇق دۈشمەنلىرىمىز بار ئىكەن. تۆۋەندە بۇلارنى ھوزۇرۇڭىزغا مەلۇم قىلىمەن.

بۇلارنىڭ ئاۋالقىسى (باشلىقى) يۇسۇپ قوقان ئىسىملىق كىشى بولۇپ، 1875 — ژىلى قەشقەردە تۇغۇلغان. ياش چېغىدا مەشھۇر زوزۇڭ تاڭغا قارشى كۈرەش قىلىپ، قەشقەرنى توققۇز ئاي مۇداپىيە قىلغان ماخمۇد ئاچىن (ماخمۇد ھېكىم بەگ غېرىبىي) ناملىق كىشىنىڭ قولىدا تەربىيە ئالغانىكەن. ئۇنىڭغا ئۇلۇق خەنلەرگە قارشى مەپكۇرە مانا شۇ قەلبى دۈشمەن ئاچىندىن ژۇققان بولسا كېرەك.

ئۇ رۇسسىيەدە جىق بولغان ئادەم ئىكەن. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ھەدېدى روسلارنى، روسلارغا يېقىن ئوزىنىڭ پۇشتىلىرىنى (ئوز بەكلەرنى دېمەكچى) ماختايدۇ. يېقىندىن بېرى قەشقەر كونا شەھىرىگە رۇس ئۆلگىسىدە بىر مەكتەپ سالدۇرۇشقا كىرىشتى. ئۇنىڭغا «ئىرفانىيە» دەپ ئىسىم قويۇپ، روسسىيەدە ئوقۇپ كەلگەن ئابدۇلھېمىت دېگەن كالتە قۇيرۇقنى مۇدىر قىلىپ بەلگۈلەپ قويدى. قەشقەرلىكلەرگە يېڭىچە ئوقۇشنى دالالەت قىلماقتا. پۇلى جىق، بۇنىڭ ئۇچۇن كېرەك بولغان ھەممە خىراجەتلەرنى ئوز يېنىدىن قىلماقتا ...

ئىككىنچىسى — ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم-ساقال ئامبال دېگەن كىشى. ئەگەر بىز يۇسۇپ قوقاننى ماخمۇد ئاچىندىن تەربىيە ئالغان ئادەتتىكى دۈشمىنىمىز دەپ بىلسەك، بۇ كىشىنىڭ ئەق شۇ ئاچىننىڭ ئەۋرىسى، يەنى ئولگەن دۈشمىنىمىزنىڭ تىرىك ۋارىسى دەپ بىلگەيسىز. بۇ كىشى 1887—ژىلى قەشقەردە تۇغۇلغان بولۇپ، ئاساسىي تەربىيىنى چوڭ دادىسىدىن ئالغان.

ژۇقۇرقى ئەھۋاللارنى ھوزۇرلىرىغا قىسقىچە مەلۇم قىلىش بىلەن تۆۋەندىكى ئىلتىماسلارنى قىلىمەن:

1. ئىلگىللىرىدىكى ئەڭ مۇھىم ژىمىن-ئانلۇ باچىنىڭ چېگارا خۇۋۇپى ئۇلغايماقتا. كەلگۈسىدە بۇ خۇۋۇپنىڭ زورايماسلىقى ئۇچۇن ئاتاقلىق «گوچىڭ تۇەنى» قەشقەرگە —پەقىرنىڭ ئىختىيارىغا ئەۋەتىلسە.

2. موشۇ تۇپىلاڭ مۇناسىۋىتى بىلەن ھېلاخۇن كامبۇر ئوتۇك باشلىق تورت جىنايەتچى قولغا ئېلىندى. ئىبرەت ئۇچۇن بۇ ئوغرىلارغا ئالىي جازا بېرىشنىڭ كاپالىتى بېرىلسە.

3. ژۇقۇرقى ئىككى ئادەمگە قانداق مۇئامىلە مۇناسىۋەتتە بولىمىز، يول-يورۇق بېرىلسە؟

كامىل ھورمەت بىلەن:

قەشقەر دۈتۈگى، ئەللو-با چىڭ. ھەربىي ژىخۇيىنىڭ ژىخۇيى، پەن گوزىڭ. جۇڭخۇا مىڭگونىڭ 17—ژىلى، 10—ئاينىڭ 7—كۈنى».

خەلقى غېمىنى كۈيلىگەن شائىر

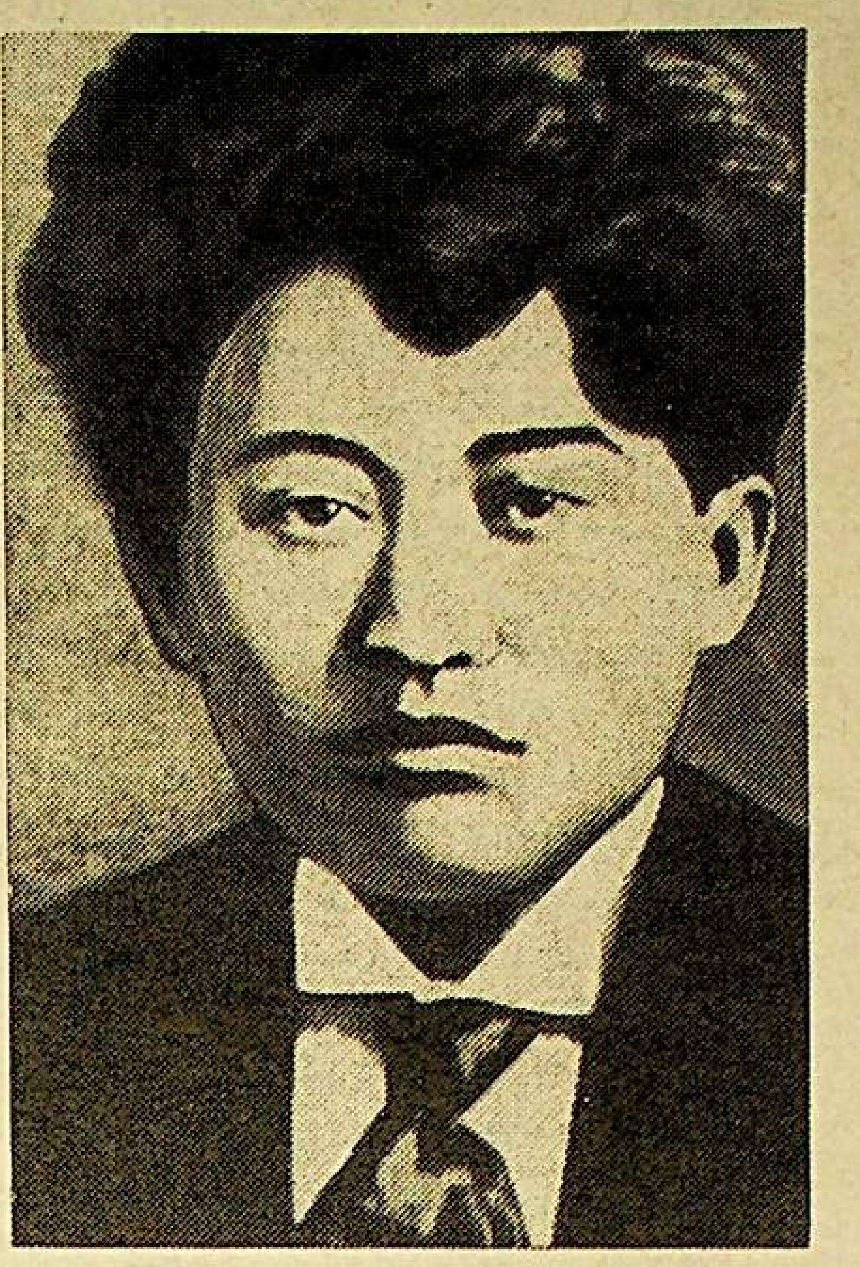

خەلقى، ۋەتىنىنىڭ تەغدىرىگە چىن ئىخلاسى بىلەن كۆيۈنۈپ، ئۇنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالى ھەققىدە دادىل پىكىر قىلىش ئىختىدارىغا ئىگە كۆپلىگەن زىيالىلار، شائىر-يازغۇچىلار كىشىلەر ئېتىقاتىنى پەقەت كوممۇنىستىك ئىدىيە چەمبىرىدە تۇتۇشنى نىشان قىلغان ھاكىم مۇتلەق تۈزۈمنىڭ قۇربانلىرىغا ئايلاندى. ئەپسۇسلىنارلىق يېرى شۇكى، چىن ماھىيەتتە ئۇلار ئۆز خەلقىنىڭ ھەقىقىي جان كۆيەرلىرى بولسىمۇ قەستەن بۇرمىلىنىش، رەڭۋازلىق بىلەن «خەلق دۈشمەنلىرى» ئاتالدى. بۇ ھالەت 20-30-ژىللاردا ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاقىستاندا يېتىلىپ چىققان ئىلغار پىكىرلىك زىيالىلىرىمىزنىڭ «ئېسىنى ژىغدۇرۇپ قويۇش»، يىلتىزىنى قىيىشنىڭ بىر ئامىلى بولدى.

قازاق خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك مىللەتپەرۋەر پەرزەندى، يالقۇنلۇق شائىر ماغجان جۇمابايېۋ ئەينە شۇلارنىڭ بىرىدۇر. شىمالىي قازاقىستان ۋىلايىتى، بۇلايېۋ ناھىيەسىنىڭ ساسىقكول ئايمىقىدا 1893-ژىلى دۇنياغا كەلگەن كەلگۈسى شائىر ياشلىقىدىن باشلاپلا خەلقىنىڭ تەغدىرى، مۇڭ-قايغۇسى بىلەن ھەمنەپەس بولۇپ ئۆستى. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ چاقماقتەك يېنىپ ئۆتكەن ناھايىتى قىسقا ھايات تەغدىرى قازاق خەلقىنىڭ شۇ ژىللاردىكى مەنىۋىي ھايات قىسمەتلىرى بىلەن بىر تۇتاش ئۆتتى. م. جۇمابايېۋ پۈتكۈل ئىجادىيىتىدە خەلقىنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى، ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى كۈيلەشكە قادىر بولدى. قازاق شېرىيىتىدە مىللەت مەنپەيەتى يولىدا ئوتلۇق تەۋرىنىش بىلەن ھەممىدىن كۆپ قەلەم تەۋرەتكەن شائىر ماغجان جۇمابايېۋ بولدى. ئۆز خەلقىگە بولغان سۆيگۈ مۇھەببىتى تۈپەيلى ئۇ خۇددى ئاباي مىسالى خەلقىنىڭ نادانلىقى، قاششاقلىقىغا كۆيۈندى. شۇ مەسلەكتە خەلقىنىڭ مىللىي سېزىمىنى ئويغىتىشقا كۈچ سالدى. خەلقىنىڭ مۇستەملىكىلىك تۈزۈم ئاستىدا چۈشكۈنلۈككە ئۇچرىغان روھىي كەيپىياتىنى كۆتىرىشنى ئۇ ئەڭ ئاساسىي شائىرلىق بۇرچى دەپ ساناندى. ئۆزىگە خاس مەدەنىيىتى، تارىخى بىلەن بىر دەۋرلەردە مەشھۇر سانالغان تۈركىي نەسلداش خەلقلەرنىڭ، جۈملىدىن قازاق خەلقىنىڭ تەغدىرىنى شۇنداق ئېچىنىش ھىسسىياتى بىلەن 1916-ژىلى يازغان «ئورال تېمى» ناملىق شېرىدا شائىر:

ئەر تۈرك كەڭ دالانىڭ كۆركى ئېدى،
ماكانلاپ، قونۇپ-كۆچۈش ئەركى ئېدى.
تۇرغاندا ئەركىنلىگى ھۆلى مەھكەم
ئەينە شۇ بېشىدىكى بەختى ئېدى.

ئالتاي، ئورال بويلىرىنى ماكانلىغان،
ئۇلارنىڭ تەغدىرىگە سالغىن نەزەر.
ئېتمۇ، زاتمۇ يوق، ئۆزى ئۆچكەن،
ھېلىكەم تۈنجۇقۇشتا ھالى بەتەر.

دېگەن تەۋرىنىشلىرى ئارقىلىق ئۇلۇق ئىمپېرىيە باسقۇنچىلىقىغا ئۇچراپ، ھالى نېچۇك بولۇشقا ئۆتكەن ۋەتىنىنىڭ مۈشكۈل ھالىنى، شۇنداقلا تەغدىرى بىر تۇتاش تۈركىي خەلقلىرىنىڭ ئومۇمىي دەرت-قايغۇسىنى بايان قىلىدۇ. ۋەتەنپەرۋەرلىك خانىشى 20-30-ژىللاردىكى م. جۇمابايېۋ ئىجادىيىتىنىڭ ئاساسىي ئىدىيەۋىي يولۇنۇشىدۇر.

دەۋر ئېقىمى ۋە سىياسىي يولۇنۇشقە ماسلىشىپ «كىمنىڭ ئېرىغى بولسا، شۇنىڭ توخۇرى بولۇپ»، قۇرۇق ئاتاق-شۆھرەتكە خۇمارلىنىش بىلەن شەخسىي بېشىنىڭ، كۈن كۆرۈشىنىڭ غېمى ئۈچۈنلا ئىجادىيەتنى كەسىپ قىلىۋالىدىغان شائىر-يازغۇچىلارنىڭ خەلققە راپاۋىتى ئەمەس، ئەكسىنچە زىيانلىق زەرداۋىنىڭ تېگىدىغانلىقى تەبىئىي ھالدۇر. شۇ تۇرغىدىن پىكىر قىلغىنىمىزدا، م. جۇمابايېۋنىڭ جۈرئەتلىك ھالدا خەلقىنىڭ ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى كۈيلىگەنلىگى ھەر كىمنى قايىل قىلىدۇ. شۇڭلاشقا شائىرنىڭ ھاياتى كەينى-كەينىدىن تەقىپلەشلەرگە ئۇچراپ كەلدى. ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ مۇستەقىللىق، ئەركىنلىك ئىدىيەسىنى ئالغا سۈرىدىغان شېرلىرى مۇستەبىت تۈزۈم غوجايىنلىرىغا ياقماتتى. شۇڭلاشقا ئۇ دەسلەپ 1918-ژىلى قولغا ئېلىنىپ، ئومبا شەھرىنىڭ تۈرمىسىگە تاشلاندى. ئۆز ئىرادىسىدىن قايتماي، خەلقىنىڭ مەنپەيەتى يولىدا ئىجادىي پائالىيىتىنى يەنىمۇ جانلاندۇرۇشقا ئۆتكەن شائىر 1929-ژىلى ئىككىنچى قېتىم تۈرمىگە سولاندى. لېكىن ئۇنىڭ قەلبى ھارارىتىنى چۈشىنىدىغان بىر نىيەتلىك سەپداشلىرى سەكىن سېيفۇللىن ۋە باشقىلار شائىرغا ھەمنەپەسلىك بىلدۈرۈپ، ئۇنى مەنىۋىي جەھەتتىن قوللاپ كەلدى. ئىككىنچى قېتىم سولانغىنىدا تۈرمىدىن پەقەت 1936-ژىلى بوشىنىپ چىققان م. جۇمابايېۋ ئەركىنلىكتىكى ھاياتىنى غەنىمەت بىلىپ يەنە ئىجادىيەت بىلەن قىزغىن شۇغۇللاندى. قازاق خەلقىنىڭ ئارىسىدىن چىققان بىلىملىك، ژۇقۇرى ئالىي سەۋىيەلىك، 1917-ژىلى ئومبا شەھرىدىكى مۇئەللىملەر سېمىنارىيەسىنى ئۈلگىلىك تاماملاپ دەسلەپ ئۇستازلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللانغان، 1919-ژىلى پېتروپاۋلوۋسكىدا «بوستانلىق» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى بولغان، ئۇنىڭغا قوشۇمچە ئۇ يەردىكى پارتىيە-سوۋېت مەكتىۋىدە دەرس بەرگەن، ئاخىرىدا 1922-ژىلى تۇرار رىسقۇلوۋنىڭ چاقىرىشى بىلەن تاشكەنتكە كېلىپ، قازاق-قىرغىز مائارىپ ئىنستىتۇتىدا چوڭ ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىگەن ماغجان جۇمابايېۋ ئادەتتىكى ئىش پائالىيىتى بىلەن بىللە خەلق قەلبىدىن ئورۇن ئالىدىغان شېرلىرىنى يېزىپ تۇردى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى يۈكسەك روھتىكى پىكىرلەر خەلق ژۈرىگىنىڭ نەپەسىدەك سېزىلەتتى. شۇڭلاشقا مۇنداق ئەركىن پىكىر-مۇلاھىزىلىك شائىرنى زوراۋان ھاكىمىيەت تۈزۈمى 1937-ژىلى «خەلق دۈشمىنى» قالپىقى بىلەن تەقىپلەشكە ئۇچرىتىپ قولغا ئالدى. بۇ ئۇنىڭ ھايات نەپەسىنى توختىتىشقا ئېلىپ كەلگەن ئاخىرقى قېتىمقى جازالىنىشى ئېدى.

ماغجان جۇمابايېۋ شېرىيەتتە ئۆزىنىڭ ئىچكى زور ھارارىتىنى قۇرۇق سەپساتا، جاراڭلىق سۆزلەر بىلەن ئىپادە قىلماي، فىلوسوفىيەلىك ئوي-پىكىرلەر تۈگۈنىدە ئىزھار قىلىندىغان تالانتلىق شائىر. ئۇنىڭ «ئوقجېتىپىستىڭ قىياسىدا»، «باتۇر بايان»، «چوچەك» پوئېمىلىرى، «قورقىت»، «قابىلبايىنىڭ قومىزى» ئەسەرلىرى شېرىيەتتىكى يارقىن ئۈلگىلەردۇر. شۇنىڭغا باغلىق ئۇنىڭ ئىجادىيىتى چوڭقۇر پىكىرلىكلىگى بىلەن ئالاھىدىلىككە ئىگە. شۇنداقلا ئۇ پىكىر-ھىسسىياتنىڭ تۇغۇلۇشىغا باغلىق شېرلىرىنى ھەر خىل بەدىي ئۇسلۇبلاردا ئىجات قىلىدۇ. ئۇلاردا قازاق ئەدەبىياتىنىڭ كلاسسىكى ئاباي باشلاپ بەرگەن سەككىز سەترلىك شېر ئۇسلۇبى بىلەن بىللە خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىدىكى ھاپىزلارنىڭ ئىجادىي ئۇسلۇبىمۇ ئۇچرىشىدۇ. قىسقىسى، قازاق ۋە شەرق شېرىيىتىنىڭ شېرىي ئۇسلۇبلىرى ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە كەڭ قوللىنىلغان. شۇنداقلا ئۇ ناۋاتورلۇق بىلەن شۇ دەۋر قازاق شېرىيىتىگە يېڭىلىق ئېلىپ كىرگەن. «مېنىمۇ ئېلىم پەپىلە»، «ئالېكساندر بلوك»، «كۆن چىقىش» شېرلىرى شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

م. جۇمابايېۋ يېنىك يەلپۈپ ئۆتىدىغان سەلكىن شامالدەك نازۇك مىسرالىرى بىلەن كىشىلەر قەلبىدە شېرىن تۇيغۇلار ئويغىتىشقا قابىل لىرىك شائىردۇر. ئۇ ۋەتىنى-خەلقىگە، سۆيگەن يارىغا بولغان نەپىس مۇھەببەت سېزىملىرىنى چوڭ ماھارەت بىلەن ئىزھار قىلىدۇ. ئۇ ھەقىقىي مۇھەببەت سېزىمى، گۈزەللىكنى قەدىرلەشنى ئادەمزاتنىڭ ئەڭ بۈيۈك خۇسۇسىيىتى دەپ قارىغان.

سۆي دىلبىرىم، يەنە سۆيگىن، يەنە بىر
تارتىنچۇ شېرىن لەززەت ئېنىمغا.
بۇ دەملەرنىڭ بىر مىنۇتىن بەرمەيمەن
پادىشالىق تەختىڭ، دۇنيا-مېلىڭغا.

بۇ مىسرالاردا ئەينە شۇ چۈشەنچىسىنى بەدىي ئوبرازلار قىياسىدا ئىپادىلەپ بېرىدۇ.

ئىستىداتلىق شائىرنىڭ «باتۇر بايان» پوئېمىسى ئۇنىڭ ئىجادىيەت پەرۋازىنىڭ ئەڭ ژۇقۇرى پەللىسىدۇر. ئۇنىڭدا ۋەقەلەر تىزمىسى بىر-بىرىگە مۇناسىۋەتلىك جىددىي پەيتلەردە ناھايىتى تەسىرلىك تەسۋىرلىنىدۇ. پوئېمىدا ئىنساننىڭ ئەڭ ئېسىل پەزىلىتى- ئەرلىك، سۆيگۈ-مۇھەببەت ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. بولۇپمۇ پوئېمىدىكى نويان بىلەن ناھايىتى گۈزەل قالماق قىزى ۋە بايان ئۈچىنىڭ ئۇچرىشىشىغا باغلىق يۈز بېرىدىغان ۋەقەلەر تەسۋىرى پوئېمىنىڭ بەدىي سالمىقىنى يەنىمۇ ئاشۇرىدۇ.

ماغجان جۇمابايېۋ ئۆمۈر سۈرگەن دەۋردە قازاق دالاسىغا مەرىپەت ئۇرۇغىنى چېچىش ئىشى بىر قەدەر جانلاندۇرۇلغان ئېدى. پادىشا ھۆكۈمىتىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتى بىلەن پەقەت كۈن كۆرۈشنىڭلا غېمىغا چۈشۈپ قالغان خەلقىنىڭ ساۋادىنى ئېچىش، ئالىئسەۋىيەسىنى كۆتىرىش خەلق ئارىسىدىن چىققان ئاز قىسىم زىيالىلارنىڭ ئۈستىگە ناھايىتى چوڭ ۋەزىپىلەرنى ژۈكلەتتى. ئۆز خەلقىنىڭ تەغدىرى ئۈچۈن جان-دىلى بىلەن كۆيىنىدىغان، شائىر بۇ ئىزگۈ ئىشقا كۆپ كۈچ سەرىپ قىلغان.

رۇس تىلىدا ئوقۇپ بىلىم ئالغان، ئۆز خەلقى تىلىنىڭ ئۈنچە-مارجاندەك تازا زىر-زەۋىرلىرىنى مۇكەممەل ئۆزلەشتۈرگەن م. جۇمابايېۋ مەكتەپلەرنى ئېچىپ، باللارنى ئوقۇتۇشقا دەۋەت قىلىشنى شۇ دەۋرنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىنىڭ بىرى دەپ ساناندى. ئۇ شۇ مەخسەتتە ئانا تىلىدا ئوقۇتۇش قۇرالى رېتىدە 1923-ژىلى «پېداگوگىكا» ناملىق كىتاۋىنى نەشر قىلدۇردى. ئوقۇتۇش تەربىيە ئىشىدا ھازىرقى كۈندە كەڭ قوللىنىشقا ئۆتكەن خەلق پېداگوگىكىسىنىڭ ئاساسى ئەھمىيىتى ھەققىدە ئۇ كىتاۋىدا سالماقلىق پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان ئېدى. ئۇنىڭدىن باشقا يازغان كۆپلىگەن ئىلمىي ماقالىلىرىدا، پېداگوگىكا ئېلىمىنىڭ نەزەرىيەۋىي ئاساسلىرى ھەققىدە ئۆز مۇلاھىزىلىرىنى ئىزھار قىلدى. شۇنداق ماقالىلىرىنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ «ھەر بىر كىشى ئۈچۈن ئۆز مىللىتىنىڭ تىلىدىن ئارتۇق قەدىرلىك نەرسە يوق. تىلىدىن ئايرىلغان خەلق مىللەت رېتىدە شەكىللىنىپ تۇرۇشتىن مەھرۇم بولىدۇ. مىللىيلىك ئەڭ دەسلەپ تىلدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ» دېگەن پىكىرلەرنى ئېيتىشى، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ ئۆز مىللىتى تىلىغا بولغان سۆيگۈ-ئېھتىرامىدىن كېلىپ چىققان، ئۇ مۇئەللىملىك پائالىيەت ئېلىپ بارغان ژىللىرىدىمۇ، مۇئەللىملەر سېمىنارىيەلىرىدە ئوقۇپ ژۈرگەن لېكسىيەلىرىدىمۇ مەرىپەت، بىلىم ئېلىشنىڭ خەلق كېلەچىگىنىڭ پارلاق ئىستىقبالى ئىكەنلىگىنى تەرغىپلەپ ژۈرگەن.

ئۆز خەلقىنىڭ مەنپەيەتى يولىدا ناھايىتى قىسقا، لېكىن مەزمۇنلۇق ئۆتكەن ھاياتىنى سەرىپ قىلىپ، ھەقىقىي ژۈرەك ئەرى بىلەن دادىل مەۋقەدە تۇرۇپ كۆپلىگەن شېر، پوئېمىلارنى ئىجات قىلغان ماغجان جۇمابايېۋ قازاق خەلقىنىڭ ئاتاقلىق شائىرى ۋە پەخرىدۇر. ئۇنىڭ جۇشقۇن ھىسسىياتلار بىلەن سۇغۇرۇلغان شېرلىرى يەتمىش ژىلدىن بېرى مەجبۇرىي تۇردە خەلقىدىن ژىراقلاشتۇرۇلۇپ كەلگەن بولسىمۇ، ھازىرقى ئاشكارىلىق دەۋرىدە ئۇلار قايتىدىن ئابى ھاياتلىققا ئېرىشىپ، خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك ئەسەرلىرىگە ئايلانماقتا. م.جۇمابايېۋ نامىنىڭ ئەندىكى نوۋەتتە ئىستىداتلىق شائىر سۈپىتىدە ئۆز خەلقىنىڭ تارىخى سەھىپىسىدىن مۇناسىپ ئورۇن ئالغۇسىدۇر.

ئاتاقلىق ئالىم، ئاكادېمىك مەرغۇلاننىڭ «ئەنگلىچانلار ئۈچۈن شېكسپىر، رۇسلار ئۈچۈن پۇشكىن قانچىلىك ئەزىز ۋە قىممەتلىك بولسا، تالانتلىق شائىرىمىز ماغجان جۇمابايېۋ بىز ئۈچۈن شۇنچىلىك قەدىر-قىممەتكە ئىگە» دەپ ئېيتقان پىكىرى شۇنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر.

س. ئىسكەندەرىي،
شائىر.

ماغجاننىڭ زارى

ئاۋاختىدا ئاي ۋە كۈندىن يېڭىلدىم،
كەڭرى دالام، سارىارقامنى سېغىندىم.
«قالغىچىم ھەم قولىنىم» دەپ پەپىلەر،
ژىراقتىكى مەيۈس ئانامنى سېغىندىم.
ژۈرىگىمنى ئېزەر ئاچچىق نادامەت،
ئاھ تەڭرىم، پەقەت ساڭا سېغىندىم.
مېنىڭ ئۈچۈن تۈگىمەس ھېچ مېھرى،
قېرىنداشلار، ئاكىلارنى سېغىندىم.
ئىزگۈ كۆڭلۈم ھاراملىققا ياتمىدىڭ،
شۇم زامانە قۇردى ماڭا قاپقىنىن.
چۈشۈپ قېلىپ ۋەھشىلىكنىڭ تورىغا،
بۇ جىنىمنى قويار يەرنى تاپمىدىم.
ئېمە قىلدىم تەغدىر ساڭا بىلمىدىم،
يازمىشىڭغا، ھۆكۈمىڭگە يېقىندىم.
ئاق قۇشلىرى ئاق بۇلۇتقا ئوخشىغان،
ئاۋۇلىمنىڭ تىنىق كۆلىنى سېغىندىم.
ئىمانلىق ھاسىل تۇرۇپ چېھرىدە،
مۇڭزارىدا كۆيۈپ تۇرار ئېچىمۇ.
شۇ قاتارلىق ئازاپ تارتىپ ژۈرگىنىم،
قازاق بولۇپ يارالغىنىم ئۈچۈنمۇ.

ك. شالقاروۋ.

سەن-مېنىڭ تېگىمسەن تېخى ئاتمىغان

يەتمىشىنچى يىللارنىڭ بېشىدا سابىق كېڭەش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ئۇچقۇن تەخەللۇسى بىلەن كىرىپ كەلگەن دولقۇن ياسىننىڭ نامى شەرقىي تۈركىستان شېرىيەت مۇخلىسلىرىغا ياخشى مەلۇم ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ چوڭقۇر پىكىر، فىلوسوفىيەلىك ئويلار بىلەن سۇغىرىلغان لىرىكىلىق ئەسەرلىرى ئارقىلىق پات ئارىدىلا كىتابخانلار قەلبىدىن مۇناسىپ ئورۇن ئالدى. شائىر ئۆزىنىڭ «تاشتىكى گۈل»، «چىغىر يوللار»، «ھايات قوڭغۇرىقى»، «يەر ئاۋازى»، «ئۇيقۇلار» كەبى توپلاملىرى، «سائادەت»، «ئاخىرقى دەقىقىدە»، «كارىز قىسسىسى» ئوخشاش ئوتلىغان داستانلىرى بىلەن ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا سېزىلەرلىك ھەسسە قوشتى.

ئۇيغۇر لىرىك شېرىيىتىنىڭ روشەن نامايەندىلىرىنىڭ بىرى، تالانتلىق شائىر دولقۇن ياسىننىڭ «يەر ئاۋازى» توپلىمى 1982-يىلى قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى مۇكاپاتىنى ئېلىشقا سازاۋەر بولغان.

ئۇيغۇر شائىر، يازغۇچىلىرىنىڭ ئىچىدە ئۇ ئەينە شۇنداق ژۇقۇرى مۇكاپاتقا مۇيەسسەر بولغان تۇنجا مۇئەللىپتۇر.

تۆۋەندە بىز گېزىتخانلار دىققىتىگە شائىرنىڭ بىر تۈركۈم شېئىرلىرىنى ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

كۆتۈش

مەن سېنى تاغ بولۇپ كۈتمەكچى ئىدىم،
سەۋىرلىك،
چىداملىق،
بەرداشلىق تاغلار.
بىلمەيمەن نېمىشكە چولگە ئايلاندىم،
سېنىڭ ۋىسالىڭغا تەلمۈرگەن چاغلار.
سېنىڭ ۋىسالىڭغا تەلمۈرگەن چاغلار
چول كەبى تەشنامەن،
قۇملۇقتەك بىھال؟
سەراپقا ئايلىنار گۈلزارلار، باغلار،
خىيالىم سەرەپۇ،
سەراپلار-خىيال.
خىيالىم-سەراپۇ،
سەراپلار- خىيال،
مەن سېنى كۈتۈشتىن تالمىدىم بىراق.
چولدە سۇ، زۇلمەتتە نۇر سەن،ئېھتىمال،
تۈن بولۇپ يولۇڭغا تەلمۈردۈم ئۇزاق.
تۈن بولۇپ يولۇڭغا تەلمۈردۈم ئۇزاق،
سەن-مېنىڭ تېگىمسەن تېخى ئاتمىغان.
سەن شۇنداق ناخشىسەن،
شۇنداق بىر قوشاق،
ئالەمدە ھېچ كىشى كۈيگە قاتمىغان.

ھەسرەت

بۇلۇت يەر ئۈستىدە چوڭ كېمە سىمان،
يۇمشاق ئۈزۈپ بارار سۇرلۈك، بەھەيۋەت.
لەگلەك ئۇچۇرۇۋاتقان كەبى كەڭ ئاسمان،
يەر،ئاسمان تۇتاشقان،بىر-بىرگە پەيۋەنت.
يامغۇر ياغمىغاندى بۇ ژۇتقا كوپتىن،
سۇغا تەشنا ئىدى،
گىيالار نېمجان.
مەدەت تىلىمەكتە ھەر جانىۋار كوكتىن،
بىر تامچا سۇ بۇندا بۇگۈن تامچا قان.
- سۇ!-دەپ ھالسىراتتى قاغجىرىغان يەر،
- سۇ!-دەپ يالۋۇراتتى گىيالار غەمكىن.
- سۇ!-دەپ باشلىناتتى ھەر كۈنى سەھەر،
- سۇ!- دەپ كۈن پاتاتتى،
سۇ يوقتى لېكىن.
ئەينە ئۈزۈپ بارار كۈتكەن بۇلۇتلار،
گويا كى ساخاۋەت كارۋىنى ئوخشاش.
تامچا تامچىلىدى.
ھە، مايىسە، ئوتلار-
بىر ھوزۇر ئىچىدە كوتەرمەكتە باش.
تامچىلاپ، تامچىلاپ قۇيدى راس يامغۇر،
يەرگە قۇت، بېرىكەت، ھاياتلىق بېرىپ.
بۇلۇتنىڭ پەرزەندى يامغۇردا غۇرۇر،
رازىدى جاھانغا ساخاۋەت بېرىپ.
-رەخمەت!-دەپ باش ئەگدى شۇ چاغدا تاغلار،
- رەخمەت!-دەپ ئېتىزلار جانلىنىپ كەتتى.
يەر ئۈنى، ھە، يەرنى يامغۇر قۇچاغلار،
«ھاشقاللا»، «تەشەككۈر» ئەرشلەرگە يەتتى.
يەنە بىر پەرزەندى بۇلۇتنىڭ-مولدۇر-
ھەسەتتىن زېمىننى ئوتتى كاچاتلاپ.
غەزەپتىن ئوزىنى تۇتالماي ئولگۈر،
گوزەل ۋادىلارنى چەيلىدى داتلاپ.
بىر دەمدە باغلارنى بېسىپ زور ئاپەت،
بىر دەمدە دالالار بولدى گورۇستان،
ئادەملەر!
يامغۇر بوپ توكەيلى شەپقەت،
ھەسەت يېپىشمىسۇن بىزگە ھېچ قاچان.

سۈنئىي ھەمرالار

1

تۈندە يەر ئۈستىگە چوككەندە زۇلمەت،
ئارام ئىپ ياتقاندا تاغلار، سەھرالار،
گويا كى ئانا يەر قىسمىتىن سوزلەپ،
چاقنايدۇ ئاسماندا سۈنئىي ھەمرالار.
چاقنىشى-ئىنساننىڭ ئەقلىدىن نىشان،
ئۇلاردا ئادەملەر يەتكەن كامالەت.
ئايلىنار ئايرىلماي يەردىن ھېچ قاچان،
ئانىغا چىن باغلاپ ۋاپا، ساداقەت.
زېمىندىن ئايرىلماس،
خۇددى پەلەكتە
ياندۇ ئۇچمەستىن نۇرلۇق كوز بولۇپ.
يېرىمىز پەرزەندى ساداقەتلىكتە
يانىۋەر بىز ئۈچۈن سەن يۇلتۇز بولۇپ.

2

كوڭلۇمدە ۋاھىمە قوزغايدۇ بىراق،
يەر دەسسەپ ژۇرگۇچى سۈنئىي ھەمرالار.
كىمنىڭدۇر قولىدا ئاجىز جىن چىراق،
كىمگىدۇ «ئۇر توقماق» بولىدۇ ئۇلار.
كۈلكىسى سۈنئىيدۇر،
ژىغىسى يالغان،
«ئۇلۇقلار» ئالدىدا ھامان پەرۋانە.
ئۇزلىرى ساختىلىق بىلەن بويالغان،
ساخاۋەت گادىيى،
روھىي دىۋانە.

3

زاماندىش!
پەزانى باش ئەككۈزدى، باش،
بىزدىكى ئىرادە، ئەقىل، پاراسەت.
ئادەم-سۈنئىي ھەمرا ئائىپسىنى
پەكسەن قىلىش ئۈچۈن كىلەرمۇ پۇرسەت؟

باھارنىڭ بىر كۈنى

قىشنىڭ كوز يېشىدىن گوزەللىك ياساپ،
گۈل چاچار ۋادىلار باغرىغا باھار.
ھەر كۈنى-مۇجىزىلىك، سىخىرلىق كىتاپ،
ئۇنىڭ كۈلكىسىدە قۇياش تەپتى بار.
باغلار-سىخىرلەنگەن سويگۇ مەيدانى،
كېپىنەك ئىشىق توشار،
غۇنچىلار بېھۇش.
مەس قىلغۇچى ھىد قاپلاپ ئالغان سامانى،
بۇ يەردە ئاخشائېيتماي تۇرالماس بىر قۇش.
باھار- قىز لېۋىنىڭ پىچىرلىشىدا،
ھەيران بوپ تەلمۈرگەن كوزلەردە باھار.
بىر سوزنىڭ ژىگىتنى سىخىرلىشىدا،
جاللانغان، ياشارغان ئۇزلەردە باھار.
بوۋايمۇ، مومايمۇ كېلەر بۇ باققا،
يوقاتقان ياشلىقىن تاپماقچى بولۇپ.
ھايات دەپ ئاتالغان ئولمەس قوشاققا
ئۇمۇتۋار ئاۋازنى قاتماقچى بولۇپ.
ياشلىقىن تاپىدۇ ئۇلار شۇ بىر كۈن،
ۋە ھالسىز ژۇرەككە ئالىدۇ قۇۋۋەت.
قىلساڭ بەس قايتىدىن ياشارماق ئۈچۈن
شۇ ئىشىق بېغىغا كىرىشكە جۇرئەت.

بورە، كېيىك، ئادەم

خىيال كەبى جىمجىتتۇر ئورمان،
سۈكۈناتتىن سۇرلۇكتۇر ھەر يان.
دەرەخلەرگە شايى ياغلىقتەك
ئارتىلىپتۇ كۈمۈچ رەڭ تۇمان.
چوچەكلەرگە ئوخشايدۇ شۇ تاپ،
خىيال ئىچرە قالغاندەك ئەتراپ.
يان باغرىدا بۇغىلار توپ-توپ،
ژۇرەر تۇزدە كىيىكلەر ئوتلاپ.
بورە كېلەر شەپە مىسالى،
بىر ئولجىغا يەتمەك خىيالى.
چاقماق كەبى ئېتىلدى ئەينە،
خاراپ بولار، ئاھ، كىمنىڭ ھالى؟
پەتىراپ كەتتى كىيىكلەر چوچۇپ،
سەركىسىنىڭ ئارقىدىن كوچۇپ.
بىر پاچە سەزگەندەك كوككە
مەغرۇر بۇركۇت ئورلىدى ئۇچۇپ.
سەركە دوڭگە كېلىپ، يامشىپ،
ئوڭ تەرەپكە كەتتى قايرىلىپ.
يېتەلمەستىن توپىغا شۇ چاغ
ئاجىز كىيىك قالدى ئايرىلىپ.
ئۇ قاچىدۇ، نە بولار، بىلمەس،
بورە ھەرگىز ئارتقا چېكىنمەس.
كۈچلۈك بىلەن كۈچسىز ئېلىشسا،
ئاجىزنىڭ ھالى بولار تەس.
نىجات ئىزدەپ قاچار بېچارە.
قىردىن -قىرغا ئۇچار بېچارە.
ئامان قالماق ئۈچۈن شۇ تاپتا
بارمۇ بىر يول، بارمۇ بىر چارە؟
تەسادىپقا تولغان بۇ ھايات،
خوشاللىققا ئايلاندى پەريات.
پەيدا بولۇپ قالدى كىيىكنىڭ
ئالدىدىلا بىر ئادەم-نىجات.
توختاپ قالدى قاچقۇن تەلمۈرۈپ،
تەغدىرىدىن مەمنۇن، سويۇنۇپ.
ئارقىسىغا قايرىلدى بورە،
كۈچلۈك، مەككار ئادەمنى كورۇپ.
تەلىيىدىن يېنىپ ئۇزلىرى،
لەۋلىرىدە قاتتى سوزلىرى.
نېمە ئۈچۈن مۇڭلۇق ئىكەن، تاڭ
كىيىكلەرنىڭ قارا كوزلىرى؟
كىيىك بىلەن دۇچ كەلدى ئادەم،
بىر-بىرىگە تىكىلدى بىر دەم.
ملتىغىنى بەتلەپ ئالدىغا
ئالدىرىماي تاشلىدى قەدەم.
بىر ئىشىنىپ، بىر دە ئىشەنمەي،
يە كىتەلمەي ياكى كېلەلمەي،
ھەيران بولۇپ كىيىك باقىدۇ،
نە بولۇشىن ھازىر بىلەلمەي.
ملتىق ئۈنى ئاڭلاندى شۇ چاغ،
دەرتتىن تىترەپ كەتتى ھەممە ياق.
كىچىككىنە كىيىك قېنىدىن
لالىزارغا ئايلاندى توپراق.

ئۇيغۇر بالىسى

دۇنياغا كەلدىڭ سەن ژىغلاپ،ئەي سەبى،
بىلمىدىڭ ئالدىڭدا باردۇر نە قىسمەت.
كۈتمىگەن تەسادىپ بىر مېھمان كەبى
كەلدىڭ سەن، يوكىڭگە-نادامەت،ھەسرەت.
كوز ئېچىپ ئەتراپقا قاراشتىن قورقۇپ،
پەقەت بىر ئۇقتىغا تىكىلدىڭ ئۇزاق.
تەلىيىڭ ھەققىدە چوچەكلەر توقۇپ،
يېنىڭدا ئاناڭمۇ ئېيتىدۇ قوشاق.
ئۇ قوشاق ئېيتىدۇ،
ئېيتىدۇ ئەللەي،
بافسەن تەئەججۇپ ئىچرە بىپەرۋا.
ئوغلۇمنىڭ بەختىنى، رىسقىنى بەرگەي،
بەرگەي ئوز ئۇلۇشىن بۇ كەڭرى دۇنيا.
ئۇ قوشاق ئېيتىدۇ،
ئېيتىدۇ ئەللەي،
بەختسىز جانلاردىن بەخت سورايدۇ.
يوپۇتۇش ئۈچۈن ئوز كوڭلىنى ئەتەي،
دىققىتىن رىۋايەت ئۇزرە بۇرايدۇ.
زوقلىنىپ قارايدۇ ساڭا بوۋايلار،
قاراڭغۇ خانىنى قاپلايدۇ ۋايىم.
بېشىڭدا ئىسرىق سالغان مومايلار
پىچىرلار:
- ئاسرىغاي ئۇلۇق خۇدايىم،
ئۇخلايسەن بىر دەمدە شۇنچە خاتىرجەم،
بىگۇنا، بىغەمسەن، تەشۋىشتىن ژىراق.
بىلمەيسەن ئايلىنىپ ژۇرگىنىن شۇ دەم
سېنىڭ ئەتراپىڭنى چوڭ تەشۋىش بىراق.
بىلمەيسەن:
دۇنيا كەڭ،
كىچىكتۇر رىسقىڭ،
دەرت ساڭا يېپىشقان، شاتلىق ئوزگىگە .
قارىغىن ئەي گۇدەك، قوشاقلار ئېيتىپ،
ياشلىرىن يوشۇرغان ئاناڭ كوزىگە.
قارىغىن، ئاناڭنىڭ كوزلىرى سوزلەر:
- چوڭ بولغىن، ئاتاڭنىڭ خەنجىرىنى تۇت.
جۇدالىق دەردىدە مۇڭلۇق بۇ كوزلەر
ئىخ پەرزەنت،سېنىڭدىن كۈتەر چوڭ ئۇمۇت.
ئوزگىلەر ئاسمىنى مۇساپا، تازا،
بۇلۇتلار ئەگىيدۇ سېنىڭ ئۇستۇڭدە.
ئاتاڭغا ئۇتقاندا ئاناڭ چوڭ ھازا
نە ھىس تورەلگەندۇ ژۇمران كوكسىڭدە!
ئاتاڭ ئاشالمىغان سىرلىق داۋانغا
موھۇر باسار بەلكى سېنىڭ تاپىنىڭ.
ئاتاڭ ئۇزەلمىگەن گۈللەرنى باغدا
ئۇزەر يۇكسەكلەرگە يەتكەن ئالقىنىڭ.
يۇمشاق نەپەس ئېلىپ ياتىسەن بىغەم،
بەلكى ژۇرىگىڭدە ئاناڭ نالىسى.
ئاتاڭنىڭ ناخشىسى، ھىسى مۇجەسسەم،
ئەي ئارمان داۋامى ئۇيغۇر بالىسى.

شائىر بولالمىغان ئانىلار ھەققىدە

رەڭ تۇزەپ، قاتارغا قوشۇلدى بىر قىز،
سويگۇ ھىدىرىدىن بولۇپ قالدى مەس.
گۇزەللەر ئىچىدە شۇ ئوزگە يۇلتۇز
شېئىر ئىلاھىغا ھەم قويدى ئەخلاس.
ژۇمران، ساپ كوڭۇلدە كوتىرىپ ئىسيان،
مىسرالار لەۋزىدىن بەردى تەبەت.
ئوزىدەك چىرايلىق، ئويىدەك پىنھان
ھىسلارغا قىز قەلبى بوپ قالدى پەيۋەنت.
قاتارغا قوشۇلدى شۇ بىر ئىستېداد،
تىللاردىن دىللارغا يوتكەلدى نامى.
بۇيۇك چوققا سىرى قاققاندا قانات،
باشقىچە شىرىن ھىس توستى ئىلھامى.
ئۇ ئىشىق دەردىگە ئەسىردۇر بۇ دەم،
پەقەت بىر ژىگىتكە مەنسۇپ داستانى.
شېئىر يۇلتۇزلىرى چاراقلاپ بىر دەم،
يالقۇنغا ئايلاندى قەلبى داستانى.
شائىرە ئانا بوپ قالغاندى شۇنداق،
شېئىرمۇ، كۈيمۇ-يىگانە پەرزەنت.
شېئىرىيەت مېھرىنى ئارتىپ ئىپ بىراق،
پەرزەنتىنىڭ مېھرىنى بەردى تەبەت.
ئانىلار، ئانىلار، ژۇكۇڭلار ئېغىر،
كوڭلۇڭلار شۇنچە كەڭ سېخى بىر جاھان.
سىلەرگۇ ئەسلىدە ئەڭ ئۇلۇق شائىر،
پەرزەنتلەر دىلىغا كوچكۇچى ئارمان.
سىلەرگۇ شائىرلار يازالمىغان شېئىر،
بوۋاقلار چۇشىنىپ، تەلمۈرگەن قوشاق،
بولۇشىپ ئالغاچقا شېئىرىڭلارنى بىز،
كۈيۈمىز جاراڭلاپ تۇرار تولۇغراق.

مەسىجان زۇلپىقاروۋ

دادىخاغا مەن باراي

(ۋاقىئەلىك ھېكايە)

1942-يىلى يازدا غېنى ئوغرىلىق تۆپەيلى غۇلجا توققۇزتارا ناھىيە شەلگەن يامۇلغا سولاندى. بۇ ھادىسىگە: «جىك ئاھيەسىدىن، يەنى لىم-لىم كورۇك يېنىدىكى خىتاي جاڭزىسىدىن ساغرىلىق سارىق-ئالا ئات ئالدى» دېگەن شىكايەت سەۋەب بولغان ئىدى. شەلگەن مەھكىمىسىدە بەستىلىك داۋۇر ئىسىملىك ئۇيغۇر تەرجىمان ئىكەن. ئۇ: «غېنى پارچە-پۇرات ئوغرىدىن ئەمەس. قولدا ۋاگىنى ياردا ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ، چېكىپ كورمەيمەنمۇ؟» دېگەن ئويدا كېلىپ، ئورگىلەرگە جانلدۇرماي راپاۋەت كورۇستىپ ۋۇردى، غېنى بىلەن ئىلگەركى ئوتۇشلىشنى ئەلدى دوستلۇق، قەدىناسلىقتا ئايلاندۇردى. بىر كۈنى ئۇ غېنىغا ئاشنىۋۇرۇپ ئىلدا دابەنجىنى بويرۇتوپ قويۇپ ئولتۇرۇپ دېدى:

— ئاداش، سەن بىلەن بىز ئىلگىرىدىن بىر-بىرىمىزنى ياخشى بىلىدىغان بۇرادەرلەر. مېنىڭ ساڭا بىر ياخشىلىق قىلىدىغان خىيالىم بار،— دېدى.

— بورنىنىڭ قويغا ئىچى ئاغرىمايدىغان. قېنى، ئېيتقىنا خىيالىڭنى؟

— سېنى يامۇلدىن قاچۇرىۋەتسەم قانداق؟

— سەن قاچۇرمىساڭمۇ، قاچقۇم كەلسە بىر تۈلى كىشەن-پىشەنلىرىڭنى چىقىپ كېتۋېرىمەن. ئامما بويۇلتۇرۇقتىن يالىققان قوتۇر ئوكۈزدەك تولا قامىلىپ، قېچىۋېرىش جانغا پاتتى. ئىككى ژىل ياتسام، بۇ دەردىسەمۇ تۈگەيدۇ. شۇ ئوغرىلىق قۇرسۇن ئېگى ...

— ياق، توختا، بىر ئادەم گەپ قىلغاندىكى، ئاڭلا.

— خوش؟

داۋۇر گەپنى ئېرى-بېرىدىن ئايلاندۇرۇپ، شۇ تۈگۈنگە كەلدى.

— سەن قاچىسەن، مەن سېنى ئۇتىمەن دەپ گوگىسى-پەرمان ئېلىپ قوغلىغان بولىمەن. شۇنداق قىلىپ، ئاخىرقى قېتىم «ئوغا» بىللە چىقىمىز. بەرگەنىنى قولدىن، بەرمىگەنىنى يولدىن ئالىمىز ...

غېنى بىر مەزگىل ئويلاندى. بۇ ئىشقا ئېمىشكىدۇر كوڭلى سۇندى. «كىشىنىڭ ئەقلى بىلەن ئىش كورىدىغان ئادىتىم يوقتى. بۇ مۇتەھەمنىڭ تەييارغا ھەييار بولغىسى كەپتۇدە... ياق، دىسەم، تايلىق تەنە تاشلىرىنى ئاتار»— شۇ ئويلاردىن كېيىن ماقۇلغا كەلگىنىنى ئوزىمۇ تۇيماي قالدى.

شۇنداق قىلىپ، ئۇ يامۇلدىن ئوزى بىلەن ياتقان ھەمرايى ئۇراخۇننى ئېلىپ قاچتى. ئەتىسى داۋۇر ئۇلارنى تۇتۇشنى ھودىگە ئېلىپ، ھاشىم «توكو» لەقەملىك كىشىنى ياناپ غېنىلارنىڭ ئىزىغا چۈشتى. ۋەدە بويىچە ئۇلار قاشتا تېپىشىپ، بىرەر قوي سويۇپ يەپ، دەم ئېلىشتى. ئاندىن «رەبىم» دېيىشىپ «شىكارغا» ئاتلاندى. غۇلجا سۇلتان ۋەيس مازارىدىن ئوتۇپ «سۇ ئاشۇ» داۋان يولىغا كىرگەندە، بىر قوتۇپ جىڭ ناھىيە ئۇستىدىن چۈشكىنى بولاتتى. ئەينە شۇ بۇك قارىغايلىق، ئېگىز قىيا تاشلىق چىغىر يولدا غېنىنى يەنە خىيال چۇمكەۋالدى. «مەن ئەسلى نەگە، نېمە ئۇچۇن كېتىپ بارىمەن؟ بۇ ئىشنى تولا قىلىپ بۇرنىمغا يېۋېدىمۇ. ئىبراھىم لوزۇڭ: «ئاداش، بۇ ئىشنى قوي، توۋۋا قىل! مەن ئىككى ئات، ئىككى سىير بېرەي، تىرىكچىلىك قىل» دەپ يالۋۇرۇۋېدى، يەنە نېمە بولغىنىم؟ خەير، يولۋاس ئىزىدىن قايتماپتۇ» دەپتىكەن. يولغا چىقىپ قالدىم، بۇ ئاخىرقىسى بۇلار، تاۋاكەل!».

داۋۇر ئاسماندا ژۇرۇپ، يەردىكى لوقمىنى كورىدىغان گەكىسدەك بىر نېمە ئىكەن. جىڭ ناھىيەسىگە كەلگەندە ئۇ غېنىلارنى باشلاپ بىر باي خىتاينىڭ ئويىگە ئېكىدۇ: باينىڭ قول-ئايىغىنى باغلاپ، قاداقلاپ ئالتۇن، جىڭلاپ كوموچنى قاق-پاكىزە ئېلىپ، «توگە كوردىڭمۇ؟-مويۇ» دېيىشىپ چىقىدۇ.

— ئاغىنىلەر، بىزگە ئېگىسى بۇيرىدىمۇ، ئەيتەۋۇر بۇ ئىشنى قىلدۇق،— دېدى غېنى ئاغ جىراسىغا كېلىپ قونغاندا،— مەن سىلەرگە مۇزدۇزخانىدا كوتا كىتاپتىن ئاڭلىغان بىر چوچەكنى ئېيتىپ بېرەي. ئايۇپ پەيغەمبەر ئۇر ئېغىدا ئىبادەت قىلىپ ئولتارسا، بىر ئاتلىق لەشكەر قاپتالدىكى بۇلاققا كېلىپ، سۇ ئىچىپ ئولتۇرۇپ، بىر خالتا تىللانى ئۇنتۇپ كېتىپتۇ. كەينىدىنلا بىر ياش بالا كېلىپ سۇ ئىچىپ قارىسا، خالتا تۇرغان، ئىچى تولغان شاراق-شۇرۇق تىللا. «ئوھ، خۇدا بەردى!» دەپ قولتىغىغا قىسىپ كېتىپتۇ. ئاڭغىچە بۇ جايغا ھاسا تۇتقان بىر بوۋاي كېلىپ، دېمىنى ئېلىپ ئولتارسا، بايىقى لەشكەر ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ سوراپتۇ:

— ھەي، بوۋاي، خالتا قېنى؟ دۇنيا قېنى، بېرى قوي!

ھاڭ-تاڭ بولغان بوۋا:

— بالام، خالتا كورمىدىم. ئولۇمدىن خەۋىرىم بار، ئۇ نېمەڭدىن خەۋىرىم يوق،— دەپتۇ. لەشكەر ۋاقىراپتۇ، ھەيۋە قىپتۇ، خالتىنى تاپالماپتۇ. ئاخىرى ئاچچىقىغا بەس كېلەلمىگەن لەشكەر ھايت-ھويت دېگىچە بوۋاينىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. بۇنى كوزەتكەن ئايۇپ پەيغەمبەر ئاسمانغا بېقىپ: «ئىي، كارامەتلىك خۇدا، بۇ ئىشىڭ دۇرۇس بولمىدىمۇ؟!. تىللانى بالا ئالدى، سەن بىگۇنا بوۋاينىڭ بېشىنى ئالغۇزغىنىڭ قانداق؟» دەپتۇ. ئاللادىن ۋەھىي كېلىپ: «ئىي، ئايۇپ، مەن بىلىپ قىلدىم. سەن ئىبادىتىڭنى بىل. خەير، سوراپ قالدىڭ، ئەمىسە ئاڭلا، ئەسلى ئۇ دۇنيا ئەشۇ بالىنىڭ ئاتىسىنىڭكى ئىدى. ئۇنى لەشكەر بۇلاپ تارتىۋالغان. بوۋاي بولسا، زامانىسىدا لەشكەرنىڭ دادىسىنى ئولتۇرگەن. مەن ئەندى ھەممىنى جاي-جايىغا كەلتۇردۇم» دەپتۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش. ئېچكىرى-كۇلدىن داڭكاڭ كوتىرىپ چىققان خىتايلار بۇ يەردە سوداستىق، سۇتخورلۇق قىلىپ، بىزدەكلەرنى بۇلاپ-تالاپ توپلىغان ئالتۇن، يامبۇنى ئېگىسى جايىغا كەلتۇردىمىكىن دېگۇم بار.

— ھاي، قايىنەم، سېنى تاپقان ئەكېڭگە رەخمىت. مىقتى ئەگىمى ئايتتىڭاۋ،— دېدى تاڭ قالغان ئۇراخۇن.

يولۇۋچىلار ئۇ كۈنى دەم ئېلىپ، ئەتىسى سەھەر يولنى غۇلجىغا ئەمەس، ئۇرۇمچىگە تۇتتى. مەخسەت: ئىلگىرى كورمىگەن چوڭ شەھەرنى تاماشە قىلىش. مولدكول دۇنيا بىلەن كوزى قىزارغان داۋۇرنىڭ پەيلى بۇزۇلدى. «ۋاھ، شۇنچە ئالتۇننى تورتكە بولىدىغان ئاخماق يوق. ھاشىم توكۇ ئوز ئادەم... مونۇ سوگۇلار سولاقتىن بوشالغىنىغا خوشال بولسۇن»-شۇ غەرەز ئۇستۇن كەلگەچ، داۋۇر ئوزىنى ئات سوقىقاللىغنى بالىلىدە، كىرا ماشىنىدا ئالدىن-ئالا ئۇرۇمچىگە بېرىپ، كۇتۇپ تۇرماق بولدى. داۋۇرنىڭ ئارقىسىدىن ئاتلانغان غېنى:

— بۇ كەمەك ئەييار ئارقام يېغىر بولدى، دەپ بار دۇنيانى غوجۇنغا سېلىپ راۋان بولدى. ئالتۇن دېگەننىڭ مەرى، يامان بولدۇ، دەيدىغان. بىر بەن-بالا بولدى،— دەپ قاپاقنى ئوشۇرۇپ تۇرماس، بۇ كىسكاش!— دېدى.

— داۋۇر ئۇنداق مۇتەھەملىك قىلىدىغان جاخۇا ئەمەس،— دېدى ئوتتۇرا بويلۇق ھاشىم توكۇ دوڭ ماڭلىينى سىپاپ تۇرۇپ.

— جاخۇاما، ژۇقماما، بارغاندا كورەمىز غوي!— رەدىيە بەردى ئۇراخۇن-ياپىراي سۇنشاما ئالتۇننى بىر داۋۇرغا ئۇستاتىپ بىزدە ئاقماق!

ئۇلار يول بويى يودەگزە-بېكەتلەرنى، شىخۇ، ماناس ۋە قۇتۇبىلارنى ئارىلاپ، تاماشە قىلىپ، بىر ھەپتە بولدى دېگەندە ئۇرۇمچىگە كىرىپ كەلدى، ۋەدە بويىچە داۋۇر ئۇلارنى يشىدالو-چوڭ كورۇك يېنىدىكى دەڭدە كۇتۇۋېلىپ، ئەتىسى شەھەردىكى چوڭ ئاشپۇزۇلغا تەكلىپ قىلدى. پومىدور سەي ۋە قوينىڭ پىشىرىلگەن گوتۇ-ئۇستىخانلىرىغا ئېغىز تەگدى، گوچۇگىنىڭ كوچلۇك جۇندىن- تورت سەردىن ئېلىۋەتكەن قەيسەرلەرگە تۆەنجاڭنىڭ جولا قىلىشى بىلەن ئون بەش ئاشتىن، يەنى غورازنىڭ پاقالچىگىدەك سوزۇلغان دابەنجىمۇ كەلتۇرۇلدى. بىر پەستە ئۇنىمۇ سىپاپ سېلىۋەتكەن غېنىلار بىر مەزگىل مەتتاك ۋە ئاچچىق-چۇچۇك سەنتاك ئېچىپ ئولتۇرۇشتى. ئاڭغىچە داۋۇرنىڭ ئەلپازىدا بىر شۇملۇقنى بايقىغان غېنى دېدى:

— ئاداش، كوزلىرىڭ ئويناپ، غىمتىلاپ قالدىڭ، چۇچۇك بولۇپ قالمىغانسەن؟

— راس دەيسەن، غېنى، شۇ قوساق ئاغرىپ تۇرىدۇ،— دېدى داۋۇر ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا ماڭدى.

— بايقا، داۋۇر، ئىچىڭ ئوتۇپ كەتمىسۇن!— بۇ كىنايىنى ئېيتقان غېنى لاكاسلاپ ژۇرگەن داۋۇرنىڭ ھەركىتىگە شۇبھىلىك تىكىلدى. ئارىدىن كوپ ئوتمىدى، داۋۇرنى سوگدىشىپلا كىرگەن ئالتە قوراللىق چېرىك مىلتىق- نەيزىلىرىنى تەگلەپ، غېنىلارنى مۇھاسىرىگە ئالدى. بىر چەتتە غودايغان داۋۇر خىتايچىسىغا سوزلىدى:

— غېنى دېگەن ئوغرى-دا زىۋازا شۇ! يېنىدىكى ئۇراخۇن دېگەن قوي ئوغرىسى، بۇلارنى تېز ئاپىرىپ قاماڭلار!

— ھەي، ھەزلەك، پەيلىڭدىن بىر ئىش بولارنى تۇيغاندىم،— دېدى. جايىدىن چاچراپ تۇرغان غېنى بېگىزدەك قادىلىپ،— قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچكىنىڭ شۇمۇ، دۇيۇز؟!...

— پىشانەڭدىن كور، ئوغرى!— دېدى بۇرۇتىنى تولغىغان داۋۇر.

— قالتاڭداغى ئالتۇن-كومۇستى قايتاسىڭ، ئىت!— دېۋىدى ئۇراخۇن؛

—مەن سەنلەردىنچۇ، ھېچ قالداق ئالتۇن-كومۇش ئالمىدىم!— كەسكىن ئېيتتى داۋۇر.

غېنى ئەلەملىك ئىلجىيىپ، دېدى:

— سۇيەك يېگەن ئىشتمۇ كەينى بىلەن كېڭىشىپ يەيدۇ، زاتى پەس لالما! سىڭدۇرەلمىسەڭ يېمىگىن؟..

چېرىكلەر ئۇلارنىڭ قوللىرىغا كويزا سالماقچى بولىۋېدى، غېنى:

— ئاپار، بىلەيۇزۇكىڭنى، ئاناڭغا سال!— دەپ ئالدىغا چۈشتى.

مەككەر داۋۇر تۆپەيلى غېنىنىڭ ئوز ئايىغى بىلەن ئۇرۇمچىگە كېلىپ قامىلىپ قېلىشى ئىنتايىن ئەلەم قىلدى. «قېتىق ئىچكەن قۇتۇلدى، تاۋاق يالىغان تۇتۇلدى» مىسالى يۇز بەرگەن بەختسىز ھادىسىنى تەساۋۇر قىلىدىكەن، ئۇنىڭ تېنىغا زىق سانچىغاندەك، ژۇرەك يارسىغا تۇز سەپكەندەك بولاتتى. ئۇ ئايىغىدا كىشەن، چوسىچۇچۇن، پىشت-بۇرگە ئوگىلاپ كەتكەن خۇنۇك گۇندىخانىنىڭ خىلۋەت بىر بۇلوڭىدا ئوگدىسىغا سوزۇلۇپ يېتىپ، ئېغىر خۇرسىندى، ئەلەملىك پوغانى ئىچ-ئىچىگە پاتماي يالقۇن كەبى پارلىنىپ چىقتى: «ھەي، خۇدا، ئومرۇمدە مۇنچىلىك مەسخىرە، ئاخماق بولمۇۋېدىم، كېپ-كېپ تادان تۇلكىدەك تومشۇغىمدىن ئېلىنغان يېرىمنى ھە! بۇ تەغدىرنىڭ تەنىسىمۇ، يە پەلەكنىڭ گەردىشىمۇ؟ قىرىقتىن ئالقىپمۇ ياخشى بىلەن ياماننى ئېلا-پەرىق قىلالمىغان ئوزەمگىمۇ ئاز... توۋۋا، داۋۇر دويۇزنىڭ ئىبلىستەك ئېزىقتۇرۇپ سالغان كۆڭلىنى قارا!.... خەپ، مەشەدىن قۇتۇلۇپ بارسام، ئۇ كىسكاشنىڭ شىللىسىدە خالەنجۇر قايناتمسام!...».

بۇگۇن ئۇنىڭ ياتقىنىغا ئۇچىنچى كۇن. ئەندى سوراق-تەرگاۋ بولىدۇ. ئىقرار قىلمىسا، تۇرلۇك-تومەن قېين-قىستاققا ئېلىنىدۇ، ئازاپلىنىدۇ... بۇ ئەرسلەردىنمۇ كورە داۋۇرنىڭ قىلغىنى ئۇنى قاشاك پىچاققا تىلە قىلغان ئىدى.

كۇننىڭ ئالتىنچى ئېگى ئېتىپ، يەتتىنچى كۈنى كېچىدە ئۇ يېنىدا تەنھا ياتقان ھەمرايى ئۇراخۇننى ئويغاتتى. شىرنى قەپەزدە تۇتۇپ بولامدۇ، ئۇ ئوزىنىڭمۇ، ئۇراخۇنىڭمۇ كىشىنىنى چاقتىدە، يامۇلدىن ئامان-ئېسەن قېچىپ چىقىشتى. ئۇزاق يول، تاغ-تاشلاردا ھەپتىلەپ ژۇرۇپ، توغرا كەلگەن ئات-ئۇلاققا مىنگىشىپ، ئاخىر مەنزىلگىمۇ ئۇلاشتى. ئۇ داۋان ئېشىپ، ئىلى تەۋەسىگە ئوتكەندە ئۇراخۇنغا: «ئەندى جېنىڭنى جايلا، سەن مېنى، مەن سېنى كورمىدىم. داۋۇرغا ئوزەم ئېتىمەن» دەپ خوشلاشتى. توققۇز تاراغا كەلسە، شەنگەن جېمى ئاقىلاقچىۋە گىنجاڭ-جەجاڭلارنى كلۇبقا ژىغىۋېلىپ مەجلىس ئېچىۋاتقان ئىكەن. يولنى ئوددۇل شۇ ياققا سالدى. غېنىنىڭ، خۇددى قويۇلۇپ كەتكەن يولۋاستەك، بىردىن كلۇب زالىدا پەيدا بولۇشى تەرجىمانلىق قىلىۋاتقان داۋۇر تۇرماق، شەنگەننىمۇ مەڭدەتتى. ئۇ «گانى لەيلا-غېنى كەلدى!» دېدىيۇ، ئاغزى كاككۇك ئاغزىدەك ئېچىلىپ، كوزلىرى مولون كوزىدەك پاقراپ قالدى. ژىغىن ئەھلى ماداخان كويىنەك ئۇستىدىن قارا پوتا باغلىغان، چەكمەن شىم پۇشقاقلىرى كامبۇر باشلىق تۇتۇك قونچىغا تىقىلغان، يالاڭپاشتاق غېنىغا تىكىلىدىكەن، گودۇڭ-گودۇڭ، غەلە-غاۋۇر كلۇب سۇكۇناتىنى بۇزدى. غېنى چوڭ-چوڭ قەدەم تاشلاپ سەھنىگە چىقتىدە، داۋۇرغا بىر قاراپ ئالغاندىن كېيىن گەۋدىسىنى يېرىم شەنگەنگە، يېرىم ژىغىن ئەھلىگە توغۇرلاپ دېدى:

(ئاخىرى 11- بەتتە).

ھەشقاللا سىزگە، سەنئەتكار ـ جەڭچى

مەن، تۇۋەندە سۆز بولغۇسى پېشقەدەم سەنئەتكار، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ جەڭچى-ھەمشىرەسى، ئامىنە .قادىرنى گېزىت ئوقۇغۇچىلىرىغا تونۇشتۇرۇشنى كۆپتىن بۇيان كۆڭلىمگە پۈكۈپ ژۈرەتتىم. لېكىن،ھەرخىل سەۋەپلەر بىلەن بۇ ئارزۇيۇم رويابقا چىقماي كېلىۋاتاتتى.

يېقىندا قىرغىزىستان رادىوتېلېكومپانىيەسىنىڭ ئۇيغۇر رېداكسىيەسىدە ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ، سۆھبەتلىشىشكە ئىمكانىيەت يار بېرىپ قالدى. مەلۇم بولىشىچە، ئۇ رېداكسىيە خادىمى خەيرىنسا تۇردىنىڭ ئىلتىماسىغا بولا، رېداكسىيە فوندىغا ناخشا يازدۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن ئىكەن.

-ئۇنداق بولسا،- دېدى ئامىنە ھەدە، مەخسىتىمنى ئېيتقاندىن كېيىن بىر دەقىقە ئويلىنىپ ئېلىپ،- سۆزۈمنى تەرجىمە ھالىمدىن باشلاي.

- مەرھەمەت!- دەپ قويدۇم.

- مەن 1924-ژىلى 5-مايدا ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ جەننەت ماكان شەھىرى - غۇلجىدا دىنى زات ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەنمەن. توققۇز يېشىمغىچە ئاتا-ئانام تەربىيەسىدە بولدۇم. ئاندىن تېرەك مازار مەھەللىسىدىكى خانىقا ۋە قارادۆڭ مەكتەپلىرىدە باشلانغۇچ ھەمدە تولۇقسىز ئوتتا مەلۇمات ئالدىم. ئۇ چاغلاردا بۇنچىلىك بىلىم ئېلىش بولۇپمۇ خانىم-قىزلار ئۈچۈن چوڭ ۋاقىە ئېدى. سەۋەۋى، ئوقىغان كادىرلار ئاز، جەمىيەت بولسا ساۋاتلىق مىللىيلارغا مۇھتاج دەۋر ئېدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىزنى تولۇقسىز ئوتتا مەلۇماتنى ئېلىشىمىز بىلەن غۇلجا گىمنازىيەسى قارمىقىدا ئېچىلغان ئۈچ ئايلىق مۇئەللىملەرنى تەييارلاش كۇرسىغا جەلىپ قىلدى. مېنىڭ مېھنەت پائالىيىتىم ئەينە شۇنىڭدىن كېيىن باشلانغان.

ئامىنە ھەدىنىڭ سۆھبىتىدىن مەلۇم بولىشىچە، ئۇنىڭ سەنئەتكە بولغان ھەۋەسى ئائىلىسىدە بىخ چىقىرىپتۇ. چۈنكى ئانىسى رابىيەم دۇتار چېلىپ، ناخشا ئېيتىشنى شاتلىغۇ-قايغۇلۇق كۈنلىرىمۇ تاشلىمايدىغان سەنئەتكە سەجدە قىلىدىغان ئاياللار جۈملىسىدىن بولىدىغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئامىنە ھەدە ئانىسىنى ئۆزىنىڭ تۇنجا ئۇستازى دەپ ھېساپلايدۇ.

ئامىنە ھەدە مۇئەللىملەرنى تەييارلاش كۇرسىنى تۈگىتىپ، دەسلەپ غۇلجىدىكى ئايخان، كېيىنىرەك تالىيە مەكتەپلىرىدە ئۇستازلىق قىلىپ ژۈرگەن ژىللىرىمۇ سەنئەت سىرلىرىنى قوشۇمچە ئۆزلەشتۈرۈشكە ئالاھىدە ئېتىۋار بىلەن قارايدۇ. بۇ مەزگىللەردە ئۇ گەرچە ھەۋەسكار دەرىجىسىدە بولسىمۇ، ئۆز تالانتى بىلەن كۆزگە چېلىقىشقا باشلايدۇ. تالىيە مەكتىۋىدە ئىشلەۋاتقاندا «نازۇگۈم» ئەسەرىنى سەھنىلەشتۈرگەندە، مەكتەپ مۇدىرى ھەسەل ئەپەندى-باقى، ئامىنە ھەدە-نازۇگۈم رولىنى ئىجرا قىلىش بىلەن تاماشىبىنلارنىڭ، ھەمدە سەنئەت ساھاسىدىكى يولداشلارنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدۇ.

ياش تالانت ئېگىسى چوققىلارغا قاراپ ئەندى پەرۋازىنى باشلىغاندا، غۇلجىدا ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋى ۋولقاندەك پارتلايدۇ. خىتاي مۇستەبىتلىرىنىڭ زۇلمۇ-ستەملىرىدىن ژۈرەك-باغرى زىدە بولۇپ كەتكەن كەڭ خەلق ئاممىسى ئىستىقلالىيەت بايرىغىنى كۆتۈرۈپ چىققان باتۇرلارنىڭ سېپىگە پىدائىي بولۇپ قوشۇلىدۇ. بۇ ۋاقىەلەر رىۋاجى ئامىنە ھەدىنىڭ ئاتىسى قادىر مەزىنگە قاتتىق تەسىر قىلىدۇ. ئۆزى پىدائىي بولاي دېسە، قېرىپ قالغان، باللىرىنى ئەۋەتەي دېسە، ھەممىسى قىز.

-دادامنىڭ ئىچكى ھېسسىياتىنى سېزىپ ژۈرگەن مەن، بىر كۈنى پىدائىيلىققا مېنى بېرىشنى ئېيتتىم. دادام خوشال بولۇپ كەتتى، ئەتىسىلا پىدائىيلارنى قوبۇل قىلىۋاتقان يەرگە ،باردۇق.

-خۇدا ماڭا ئوغۇل بەرمىدى،- دېدى دادام بىرھەربىي كىشىگە مېنى كۆرسىتىپ،- موشۇ قىزىمنى بولسىمۇ سېپىڭلارغا ئېلىڭلار، ئازاتلىغىمىز ئۈچۈن زەررىچە ھەسسە قوشۇپ قالسۇن، خۇش بوپ قالاي ...

رەھبەرلىك دادامنىڭ ئېلتىماسىنى ئىناۋەتكە ئېلىپ، مېنى قىزلاردىن تەركىپ تاپقان شەپقەت ھەمشىرەلىرى قاتارىغا قوبۇل قىلدى.

-بىلەمسىز،- دەيدۇ ئامىنە ھەدە ئېغىر بىر ئۇھ تارتىپ ئېلىپ،- تالاي جەڭلەرگە قاتناشتىم. بىراق، 1945-ژىلى 7-يانۋار كۈلدىكسى زادىلا خاتىرەمدىن چىقمايدۇ. شۇ كۈنى ھەرەمباغنى ئىشخال قىلىش ئۈچۈن ناھايىتى قاتتىق جەڭ بولىۋاتاتتى. جەڭچىلىرىمىز «ئۇر-را!» دېگەنچە دۈشمەنگە قاراپ ئېتىلاتتىدە، قارغايدەك ژىقىلاتتى، بۇنداق چاغدا بىزگە قاراپ تۇرۇش ئۆلۈم بىلەن باراۋەر ئېدى. ھەمشىرە قىزلار جەسەتلەرنى توشۇش، يارىدارلارغا دەسلەپكى ياردەم كۆرسىتىشكە كىرىشىپ كەتتۇق.

مەن ئوق يامغۇرى ئاستىدا بىر جەڭچىنىڭ بېشىنى تېڭىۋاتاتتىم، يامپىشىمغا ئوق تېگىپ، پۇتۇمنى ئۈزىۋەتكەندەك سېزىلدى. گوسپىتالدا ئوپېراتسىيە قىلغاندىن كېيىنلا ھوشۇمغا كەپتىمەن، مەن سەپداشلىرىم رىزۋانگۈل، پاتىگۈللەرنىڭ ئەينە شۇ كۈنكى جەڭدە قەھرىمانلارچە شېھىت بولغانلىغى ھەققىدىكى شۇم خەۋەرنىمۇ گوسپىتالدا ئاڭلىدىم.

قىسقىسى، 9 ئاي داۋالىنىشتىن كېيىن ئاران يەر دەسسەپ ئاياققا تۇردۇم. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئىنقىلاپتىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا سەپداشلىرىم مېنى «قايسى ئامىنە؟» دېسە، «ئامىنە غازىچۇ» دېيىشىدىغان...

ئامىنە ھەدىگە ئۇ كۈنلەرنى ئەسلەش قەلپ يارىلىرىنى تاتلىغاندەك تەسىر قىلدىمۇ، سۆز شۇ يەرگە كەلگەندە ئېغىر لەپەس ئېلىپ توختاپ قالدى.

- ئامىنە ھەدە ئەينە شۇ جەڭلەردىكى پىدائىيلىغى ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ «ساداقەت» مېدالى بىلەن تەغدىرلەنگەن،- دېگەن ئۆزەم بىلىدىغان مەلۇماتنى ئەتراپتىكىلەرگە ئىلاۋە قىلىدىمدە،سۆھبەتداشىمنىڭ چۈشكۈن كەيپىياتىنى كۆتۈرۈش مەخسىتىدە، سۆزىنى سەنئەتتىكى پائالىيىتىغا قاراتتىم.

- 1945-ژىلى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى غۇلجىدا دولەت تىياترىنى تەسىس قىلغاندا، بىرىنچىلەردىن بولۇپ، ئۇنىڭ سېپىگە قوشۇلدۇم. مېنىڭ قانچىلىك سەنئەتكار بولغىنىمنى شۇ چاغدىكى غۇلجا خەلقى بىلىدۇ. بۇ خۇسۇستا بىر نەرسە دېسەم، ئۆزەمنى ماختىغاندەك بولۇپ قالىمەن.

ئۇ شۇنداق دېيىش بىلەن ئۆزىنىڭ ھەقىقىي كەسپىي سەنئەتكار بولىشىغا لىللا يار دىمىنى كۆرسەتكەن ئۇستازلىرى رازىيە خانىم، زىيا سەمەدىي، قاسىمجان قەمبىرىي، زۇنۇن قادىرىي، جالالىدىن يەھيارى، ئابدۇۋەلى جەرۇللا، زىكرى ئەلپىتالارنى پەخىرلىنىش تۇيغۇسى بىلەن تىلغا ئالدى.

ئۇ ژۇقۇرقىدەك ئۇستازلىرىنىڭ تەربىيەسى نەتىجىسىدە يېتۈك ئارتىست بولۇپ تونۇلغان. ئۇنىڭ ناخشىلىرىلا ئەمەس، «غېرىپ-سەنەم»، «پەرھات-شىرىن»، «ئەرشىن مال ئالان»، «غۇنچەم»، «قانلىق داغ» ئوخشاش تالاي-تالاي سەھنە ئەسەرلىرىدە باش روللارنى بابىغا يەتكۈزۈپ ئىجرا قىلغانلىغىنى ئۇنى كۆرگەن، بىلگەنلەر ھازىرمۇ قانائەتلىنىش بىلەن ئەسلىشىدۇ. بۇمۇ ئۇنىڭ ئۇتۇغدىن دالالەت بولسا كېرەك.

ئامىنە ھەدە سابىق كېڭەش ئېلىگە كۆچۈپ چىققان 1959-ژىلدىن تا پېنسىيەگە چىققانغا قەدەر بىشكېك شەھرىدىكى «ئوكتەبرنىڭ 40 ژىللىغى» نامىدىكى فابرىكىدا تىكىنچى بولۇپ ئىشلىدى. ئىشلىگەندىمۇ ۋىژدانەن ئىشلىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇنىڭ رەسمى ئۇزاق ژىللار فابرىكىنىڭ ھۆرمەت تاختىسىدىن چۈشمەي كەلدى.

ئامىنە ھەدە بىشكېك شەھرىدە قۇرۇلغان بىر قانچە ئانسامبىللاردا ئۇيغۇر ناخشا-سازلىرىنى ياشلارغا ئۆگەتكەن ئۇستاز سەنئەتكار سۈپىتىدە ئۇيغۇر ئاھالىسى ئارىسىدا ھۆرمەتكە سازاۋەردۇر.

ئامىنە ھەدە سازەندە، ناخشىچىلا ئەمەس، ئەينى پەيتتە قىزىقچى، دوراپچى، ھەم چاقچاقچىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇنىڭسىز تويلىرىمىز ئۆتمەيدۇ.

خەلقنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇش ھەممىلا ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەيدۇ. بىز ئۆز تالانتى بىلەن ھازىرمۇ خەلقنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان ئامىنە ھەدىمىزگە ھەشقاللا سىزگە، سەنئەتكار-جەڭچى دېمەكچىمىز.

ئازىم قەمبىرىي.

بىشكېك شەھرى.

مەسىمجان زۇلپىقاروۋ

دادىخاغا مەن باراي

(ۋاقىەلىك ھېكايە)

(ئاخىرى، بېشى 10-بەتتە)

يۇرت! غېنى ئۈرۈمچىدىن قاندىغىچە بوشىنىپ كەلدى، دەپ تۇرغىنىڭلارنى ھەممىڭنىڭ چەكچەيگەن كۆزلىرىدىن بىلىۋاتىمەن. مانا، مەن غېنى، قاماقتىن قېچىپ كەلدىم. ئەلدە ئادالەت ئۈرۈغى قۇرۇپ كەتمىگەن بولسا، دادىخاغا دات ئېيتقىنى كەلدىم!...

داۋۇر بۇ گەپنى شەڭگەنگە كام-كوتا ئورىدى. ژۈرىگى ئورنىغا چۈشكەن شەڭگەنىڭ ئاغزىدىن: «ئېيت ئەرزەڭنى» دېگەن زىۋان تەسادىپى چىقتى. غېنى داۋۇر ئورنىغا باشقا تەرجىمان قويغۇزۇپ شۇ گەپلەرنى تەلتەئىلىك ئېيتتى:

- ھەممىڭ مېنى ئوغرى دېيىشىسەن. دۇرۇس، مەن نېمە ئۈچۈن ئوغۇرلۇق قىلدىم؟ مېنى بۇ كويغا سالغان ئادالەتسىزلىك نېمە، ئېگىسىگە ئايان. توققۇزتارا يامۇلدىن بۇ دورەن قاچقۇم يوقتى، مېنى قاچۇرغان موشۇ داۋۇر خۇمپەر. قېنى، يالغان دەپ قەسەم ئىچىپ كۆرسۇن!- ئۇ ۋاقىەلىنىڭ تەپسىلاتىنى بىر-بىر بايان قىلدى. ژىغىن ئەھلىنىڭ ھاياجانلىق تەۋرىنىشى داۋۇرنىڭ ئۇدۇق-بۇدۇغىنى بېسىپ كەتتى. غېنى گېپىنىڭ ئاخىرىنى: «مېنى بۇ قېتىم ئۈرۈمچىدىن قاچۇرغان بىر پوغالىم-بۇ ئىشنىڭ ھەغدادىغا يېتىش، ئاندىن داۋۇرنىڭ يەلكىسىدىن بىر تېلىپ قىلىش» دەپ ئۈزدى.

- كۆچۈك يەتسە، ئال!- دېدى شەنگەن ئۆزلىگىدىن قايىل بولۇپ.

غېنى غەزەپ بىلەن داۋۇرغا يېقىنلاشتى. نومۇس كۆچى غالىپ كەلگەن داۋۇرمۇ داجىماي تۇردى. غېنى چەبدەسلىك بىلەن ئۇنىڭ يەلكىسىدىن ئالغان پېتى باش بىلەن بەئەينى قوشقاردەك ئىككىنى تارتىپ قالدى. ئاغزى-بۇرنىدىن ئوقتەك قان كەتكەن داۋۇر سۇنايلىنىپ خىقراپ ياتتى.

- سەن بەسەي قېپى جاڭگودىلاردىمۇ ئادالەت يوق!- دېدى شەڭگەنگە قادالغان غېنى،- ئەگەر ئۇ بولسا، ئەلدى داۋۇرلى ماڭا قوشۇپ سولايسەن!

«داۋۇرلى ئولتۇرۇپ قويدۇ» دەپ ھەزەر ئەيلىگەن شەڭگەن ئۇ كۈنى خەلقنىڭ كۆزىچە داۋۇرلى شەڭگەن يامۇلغا، غېنىنى گونەنجۇزىگە قاماتقۇزدى. قاماشنى قاماتقۇزدى، لېكىن ئىككى كۈن ئۆتكەندە تەرجىمان داۋۇرنى بوشىتىۋەتتى. بۇ تەڭسىزلىك غېنىغا ئاستىتىن يەتمەي قالامدۇ. تۆرت كۈندىن كېيىن يەنە كىشەنىنى چېقىپ، يامۇلدىن چىققان غېنى داۋۇرنىڭمۇ، شەڭگەننىڭمۇ ئىزىغا چۈشۈپ تاپالماي، دادىخاغا ئەرزە ئېيتىش ئۈچۈن يولنى شەھەرگە سالدى. ئەپسۇس، شىڭ شىسەي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىلىك تۈزۈمى ھۆكۈم سۈرگەن، ئادالەتسىزلىك، پاراخورلۇق، جاسۇسلۇق ئەۋج ئالغان دەۋردە ھەقىقەت ئىزدىگەن غېنى ئۆزىنىڭ ئۆلۈم خېتىنى ئۆزى ئېلىپ بارغان سېپىت ئوچى مىسالى ئۆز ئايىغى بىلەن غۇلجا سوت مەھكىمىسىگە دات ئېيتىپ كېلىدۇ. ئۇ شۇ كۈنىلا چەمبەرچەس باغلاندى. چۈنكى جىڭدا ئالتۇن، كۈمۈچنى ئالدۇرغان باي خىتاينىڭ مەلۇماتى ئۈرۈمچى ئارقىلىق غۇلجىغا يەتكەن ئىكەندە.

قولىغا كويزا، ئايىغىغا كىشەن سېلىنغان غېنىنى يەنە ئۈرۈمچى گۇلدىخانىسىغا ئېلىپ ماڭدى ...

تائىلاند

«يۇلۋاس» بولۇش يوللىرى

«دوزاقنىڭ ئون ھەپتىسى» بۇ بانگوكنىڭ پايتەخت كىنوتېاتىرلىرىدا ئامايىش قىلىنۋاتقان جەڭگىۋار درۇ ژىنچىلار توغرىلىق كىنو فىلمىنىڭ نامى ئەمەس. بۇ- ھاياتنى تەۋە- كەلچىلىككە سالغان سولداتلارنىڭ ئا ھايىتى ئېغىر ئەمگىكىنىڭ ئون ھەپ- تىسى. موشۇ ئون ھەپتە ئىچىدە سو لدات پۇتكۇل ھاياتي ئىمكانىيەتلى- رىنى، كۈچ-قۇۋۋىتىنى، جاسارىتىنى ۋە خاھىشىنى سەرىپ قىلىپ، ئۆزى- نىڭ ئېمىگە قابىلىيەتلىك ئېكەنلىگىنى ئەڭ ئالدى بىلەن ئۆزىگە ئىسپاتلى- شى كېرەك.

ئۇتتۇرىسىنى ئېيتقاندا، مۇنداق ئىشلار ھەر كىمنىڭ قولىدىن كېلىۋەر مەيدۇ. تائىلاند ئارمىيەسىدە دېسانت- چى بولۇشقا يېزىلغان ياشلارغا مەي- دىسىگە ئىككى قىلىچ بار يولۋاس كورسىتىلگەن زناكنى قاداش (بۇ كۈچ ۋە جاسارەتنىڭ سىمۋولى) ئۈچۈن شۇ «دوزاق ھەپتىسىدىن» ئوتۇش جەريانىدا ئاھايىتى قاتتىق تەلەپ- لەر قويۇلىدۇ.

«نېيشىن» گېزىتىنىڭ خەۋەر قى- لىشىچە، ئالىي تەبەقەلىك قىسىملار- غا ئامزات تاللاش لوپبۇرى ئولك- سىدىكى ھەربىي بازىسىدا «ئەن- ئەنۋىي ئەمەس ھەربىي مەشقلەر- نى» ئوتكۈزۈش بويىچە مەخسۇس كۇرسلاردا ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىكەن. بۇ كۇرسلاردا ئۇلار جىسمانىي تەي- يارلىقتىن ئوتىدۇ، قېلىن ئورمانلىق- لاردا ئەتراپنى مولجالاش ماھارىتى- نى مۇكەممەللەشتۇرىدۇ، ئاھايىتى كەسكىن ۋەزىيەتلەردە ئامان قېلىش- نى ئۆگىنىدۇ. موشۇلاردىن كېيىن كۇرسانتلار كانچانا بۇرى ئولكى- سىدىكى باشقا لاگېرغا ئەۋەتىلىدۇ. ئە ندى بۇ يەردە بولسا «ئەمەلي ئىش» باشلىنىدۇ.

دەسلەپكى كېچىسى كەلگۇسى «يولۋاسلارنى 24 سائاتلىق ژۈرۈش كە ئەۋەتىدۇ. قائىدە بويىچە، كۇر- سانتلار «جەڭگىۋار ۋەزىيەتتىكىدەك» رازۋېدكا ئىشلىرىنى ژۈرگۈزىدۇ، قو رشاشقا ئېلىشنى ئۆيۇشتۇرىدۇ، كۆ- تۈلمىگەن يەردىن «دۇشمەنگە» ھۇ- جۇم قىلىدۇ.

تەنەپپۇسسىز دېگىدەك ژۈرگۈزۈ- لگەن بىرىنچى ژۈرۈشتىن كېيىن «مەركەزدىن» رادىو ئارقىلىق بې- رىلگەن بۇيرۇق بويىچە، ياش سول- داتلار كورسىتىلگەن رايونغا چىقىش ئۈچۈن «دۇشمەننىڭ ئارقا سېپىگە» رېيد قىلىدۇ. موشۇ ئىشلارنىڭ ھەم- مىسى ئوتۇپ بولمايدىغان قېلىن جا ڭگاللىقتا، ھاجەتلىك ژۈك-تاقىنى كو تەرگەن ھالدا، تروپىكلىق ئاپتاپتا، دەم ئېلىشسىز ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ. پەقەت ئاھايىتى قىسقا-قىسقا، ژى- غىپ كەلگەندە ئون مىنۇتتىن ئو- شۇق بولمايدىغان تەنەپپۇسلارغا رۇ خسەت قىلىدۇ، مانا، ژۈرۈش تامام بولدى. ۋەزىپە ئورۇنلاندى، كورسى- تىلگەن رايون «قولغا ئېلىندى». دەر ھاللا، ئېخى ئەس-ھوشىنى ژىغىپ ئۈلگىرەلمىگەن سولداتلارغا يېڭى- 72 سائاتلىق چاپسان ژۈرۈش بۇي- رۇغى بېرىلىدۇ.

ئوزۇق-تۈلۈك تۈگىدى، ئەندى كۇرسانتلار ئوزۇقلۇق لەرسىلەرنى- ئۆزلىرى تېپىشى، ئورمانلىق ئېمە بېرەلىسە، شۇنىڭ ھەممىسنى يېيە- شى كېرەكلىگى توغرىلىق ئەسكە رتىلىدۇ.

ئوترەد ئۇستىدە ئاسماندا «ئوز لىرىنىڭ» سامولېۋتى پەيدا بولىدۇ. ئۇ دېسانتچىلارغا پاراشيۇتلار بىلەن كورۇبكىلاردا ژۈك تاشلايدۇ. ئۇ ژۈ كلەرنىڭ ئىچىدە شۇ ئورماندا ئوس- ىدىغان ياۋايى كوكتاتلار.

شۇنداق قىلىپ، مەشقنىڭ توق- قۇزىنچى ھەپتىسى ئوتىدۇ. ئەندى كۇرسانتلارنى دېسانت كېمىلىرىدە بىر ئارالغا ئاپىرىدۇ. ئامما كېمە قىرغاققا يەتمەيلا كەينىگە يانىدۇ. شۇ چاغدا كۇرسانتلار ساقلىنىش ژى- لېتكىلىرىنى كىيىپ، ژۈك-تاقىنى كو تەرگەن ھالدا كېمىدىن سۇغا سەكرە يدۇ. ئەندى ئەڭ مۇھىمى-كۇرسا- نتلارنىڭ دۇمبىلىرىدىكى ريوكزاك- لارغا سۇ ئوتۇپ كەتمىشى كېرەك. ئۇنىڭ ئۈچۈن ريوكزاكلارنى توغرا قاچىلاشنى بىلىش كېرەك، ئۇنىڭ ئۇ سۇللىرىنىمۇ مەشىق داۋامىدا چۈ- شەندۈرىدۇ.

بۇ قېتىمدىمۇ دېسانتچىلارنى يە نە ئوزۇق-تۈلۈكسىز موشۇ يەرگە تاشلىدى. راست، ئۇلار ئالدىكى سى ناقنى بىلىپ، شۇنىڭ ئالدىدا ياخ- شى تويۇشۇۋالغان. ئامما ئۇ يې- گەن تاماقلىرى كۇرسانتلارنىڭ تول- سىفا ئانچىلا ياردەم بولالمىدى. بەل- گۈلەنگەن جايغا كېلىۋاتقاندا دېگىز ئاغرىقىغا ئۇچراپ، كۇرسانتلارنىڭ خېلىسى ئىلگىرى يېگەن تاماقلىرىنىڭ ھەممىسىنى بېلىقلارغا «ھېرۇپتېش- تى».

شۇنداق بولسىمۇ، قاتتىق يەرگە يېتىپ كېلىشكەن كەلگۇسى دېسانتچى- لار قىرغاققا ئۇلۇششى بىلەنلا پۇت-قوللىرىنى سۇنۇشۇپ يېتىش- تى. بىر سۇتكا دەم ئېلىش بېرىلدى. راست، تاماق بېرىلمىدى، سۇنىمۇ «قاراپ بېقىش» ئۈچۈنلا بەردى.

مەشىق داۋاملاشتۇرۇلدى. ساق- چىلار خىزمىتىنى ئاتقۇرماقتا. ئىنىس تروكتورلار ياشلارنى ئۆگىتىپ، ساق چىلارغا «ھۇجۇم» قىلدى، ھەتتا ئەر ۋالارغا ئوخشاپ، ئۇلارنى قورقۇت- تى. ئۇستازلىرىنىڭ «ساقچىلىرى» توغرىلىق ياش سولداتلار ئىلگىرى بىر لەنچە قېتىم ئاڭلىغان بولسىمۇ، مونۇ ئەھۋاللار تروپىكنىڭ ئۇن كې- چىسىدە ياشلارغا ئاھايىتى قاتتىق تە سىر قىلىدۇ.

ئاخىرى، يەكۈن مەزگىلىمۇ كەل- دى، ئەق موشۇ مەزگىلدە ياش سو لداتلارنىڭ موشۇ كەمگىچە قىلغان ئىشلىرى، باشتىن كەچۈرگەنلىرىنىڭ ھەممىسى ئېخى ئىشنىڭ باشلىنىشى- دەك كورۇلدى.

ئەندى دېسانتچىلارنى پىنبۇرى ئولكىسىدىكى باتان‌لائىم قولتۇغىغا تا شلىدى. ئۇلار «ئوزلىرىنىڭ» قىر- غىقىغا چىقىشى ئۈچۈن موشۇ يەر- دىن ئىككى كىلومېترلىق ئۇچاستكىنى چاپسان كېچىپ ئوتۇشى كېرەك. «ئالغا» دېگەن كوماندا بېرىلىشى بە لەنلا، بىرىنچى قاتاردىكىلەر پاتقاق- لىققا تىقىلىشقا باشلىدى. تروپىكا ئا پتۇىدا قىزىپ كەتكەن سۇيۇق پات قاق سولداتلارنى «يوگەۋالدى» ۋە كېيىملىرىدىنمۇ ئوتۇپ كەتتى. ئامما توختاشقا بولمايدۇ، چۈنكى سازلىق ئادەمنى ئىچىگە شوراپ ئەكىرىپ كې تىدۇ. كۇرسانتلار بار كۈچىنى سې- لىپ، بىردە مېڭىپ، بىردە ئۇملەپ، بىردە قايناق سۇيۇق پاتقاقتا ئۇ- زۇپ دېگىدەك ھامان ئالغا سىلجى- ماقتا.

دەسلەپكى قاتاردىكىلەرگە بۇ ئەھۋال تېخى يېنىك بولدى. چۈنكى ئۇلار بىرىنچى بولۇپ، ھازىرچە تېچ تۇرغان، چايقالمىغان سازلىققا چۈش- تى. كېيىنكىلىرىگە بولسا كەينى - كەينىدىن قايناپ تۇرغاندەك بولۇپ پورۇق- لاپ، ئاستىن- ئۇستۇن بولۇپ كەت- كەن، سەللا توختاپ قالساڭ دەرھاللا ئىچىگە ئەكىرىپ كەتكىدەك سازلىق- نى مىڭ بىر مەشەققەت بىلەن كېچىپ ئوتۇشكە توغرا كەلدى.

مۇنداق چاغدا سازلىققا چوكۇپ كەتمەسلىكنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك ئۇسۇ- لى- ئوڭدائېغا ياكى بىر يېقىنىڭغا يېتىۋېلىپ، پۇت- قوللۇڭنىڭ ياردى- مى بىلەن سىلجىش كېرەك، كۇرسانت- لار شۇنداقمۇ قىلىشتى. ئامما يې- رىم يولغا بارغاندا ئۇلارنىڭ تول- سىنىڭ ماغدىرى قالمىدى. لېكىن يار دەم كۇتكىدەك ھېچ يەر يوق. ئامما توسقۇنلۇقنى يېڭىشقا بولىدىغانلىغى- غا كوزى يەتكەن سولداتلار قانداق- تۇ بىر غەيرىي- تەبىي كۈچ-قۇ- ۋەت بىلەن تىرىشىپ، ھامان ئالغا سىلجىماقتا. قىرغاقتا بولسا ئۇلارنى ئىنستروكتورلار بىلەن دوست-بۇرا دەرلىرى خوشال-خورام كۈتۈۋې- لىشتى.

176 ياش سولدات «كامالەتلىك- كە» تولغان ئېمتىھاندىن مۇۋەپپەق- يەتلىك ئوتتى. 24 ئادەم ئېمتىھاندىن ئوتەلمىدى. ئىككى كۈندىن كېيىن تەنتە- نىلىك مۇراسىمدا 176 قەھرىمان- نىڭ ھەممىسىگە ئۇلارنىڭ جەڭگىۋار تەجرىبىسىنىڭ، ھەربىي خىزمەتكە بولغان يولىدىكى دەسلەپكى قەدىمى- نىڭ گۇۋاھنامىسى بولغان «يولۋاس» زناكىنى تاپشۇرىدۇ.

ۋىكتور ژالسپىن.
(ئى تار-تاس س).

تەبرىكنامە

چىنتومور ۋە زېنەتخان تالىپوۋلارغا

كالىنىن يېزىسى، تالغىر ناھىيەسى

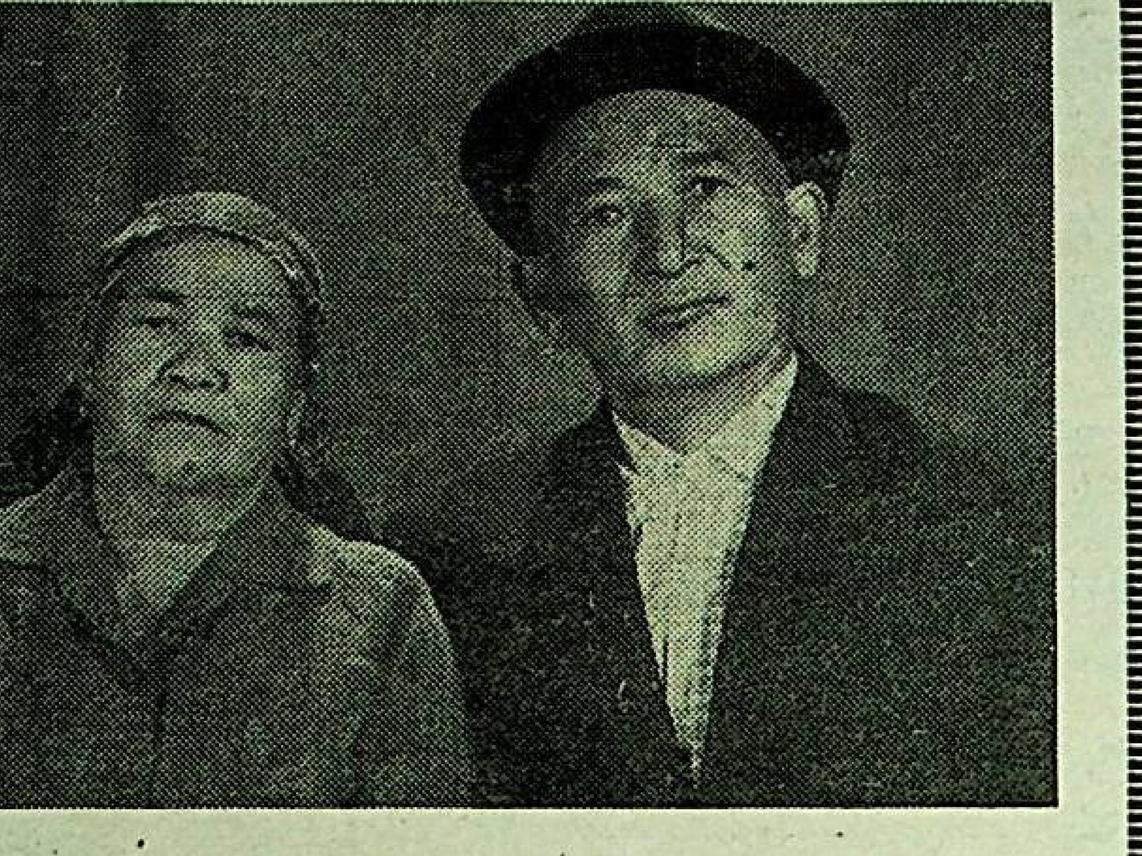

بىز ئۈچۈن ئەزىز ۋە قەدىرلىك، ھەممىمىزنىڭ تاياچىسى، ئو- يۇمىزنىڭ چىرىغى ئاتىمىز چىنتومور 70 ياشقا، ئانىمىز زېنەتخان 67 ياشقا تولدى. ئۇلارنىڭ ئائىلە قۇرۇپ، ئوي-ئوچاقلىق بول- غىنىغا 50 ژىل بولدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىز ئاتىمىز ۋە ئانى- مىزنى قوش قۇتلۇق مەركىسى بىلەن چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەي- مىز ۋە ئۇلارغا سالامەتلىك، ئۇزاق، خۇشۋاق ھايات تىلەيمىز.

ئەزىز ئاتا، مېھرىۋان ئانا، سىلەرنىڭ يۇرت ئىچىدىكى ئىززەت- ئابرويىڭلارنىڭ تېخىمۇ ئېشىپ، ھەر بىرىمىزنىڭ ئويى توردىدە مېھمان بولۇپ ژۈرۈۋېرىشىڭلارنى تىلەيمىز.

تەبرىكلىگۈچىلەر: ئالماس-ئامىلەم، يولۋاس-ھېپىزەم، يول- داش-خالىدەم، بەكتومۇر-سەلىمەم، گۈلجاھان-ئابدۇماناپ، نۇر- جامال ۋە نەۋرە-چەۋرىلىرىدىن.

قۇرۋان ئۇسەنوۋقا

ئۇيغۇر ناھىيەسى، تاشتىقارا-سۇ يېزىسى

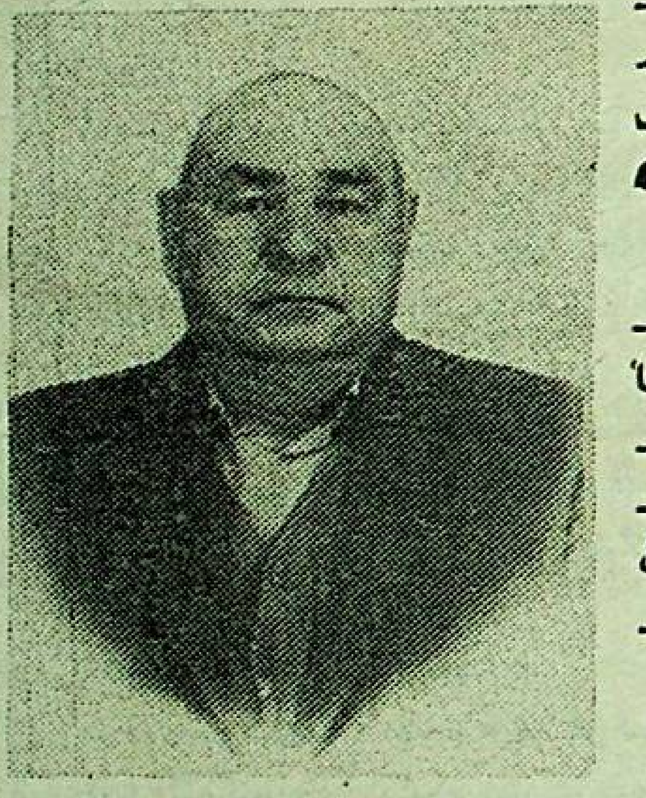

بىز ئۈچۈن غەمخورچى، ئائى- لىمىزنىڭ بەرىكىتى قەدىرلىك ئاتى- مىزنى 60 ياشقا تولۇشى مۇنا- سىۋىتى بىلەن چىن پەرزەنتلىك قەلبىمىزدىن تەبرىكلەيمىز.

ئەزىز ئاتا، سىزنىڭ كەلگۇ- سى ھاياتىڭىزغا سالامەتلىك، خا- تىرجەملىك يار بولسۇن، ئەل- يۇرت ئىچىدە ئابرويىڭىز تېخى- مۇ ئوسسۇن، پەرزەنتلىرىڭىزنىڭ قىزىقىنى كورۇشكە نېسىپ قىل- سۇن.

تەبرىكلىگۈچىلەر: مەجىت- كلارا، ۋاجىت، پەرھات، رۇسلان، تۇرغان، گۈلبۇستان ۋە نەۋرى لىرى.

روبىنزون كرۇزو-ختاي ۋە سىبىردا

موسكۋادىكى «ۋوستوچنايا لىتې- راتۇرا» («شەرىق ئەدەبىياتى») نە شرىياتى دانىيېل دېفونىڭ دۇنياغا مەشھۇر «روبىنزون كرۇزو» روما نىنىڭ داۋامىنى بېسىپ، چىقاردى. ھەيران قالدىغان يېرى، تا يېقىنقى ۋاقىتقىچە مەشھۇر ئىنگلىز يازغۇچى- سىنىڭ بىر چاغلاردا دۇنيانى زىل- زىلىگە كەلتۇرگەن رومانىنىڭ داۋامى بارلىغىنى سابىق س.س.س.ردا كوپچە لىك بىلمەيتى كەلگەن ئېدى. د. دې- فو ئەسەرىنىڭ داۋامىدا ئۇنىڭ قەھ رىمانى ختاي ۋە ژىراق شەرىقتە بېشىدىن كەچۈرگەن سەرگۈزەشتى- لىرى بايان قىلىنىدۇ. مەزكۇر كى- تاپ ئوغۇتۇلغان كىشىلەرنى ئەجا- يىپ ۋاقەلىرى بىلەن ئۆزىگە جە- لىپ قىلىشى تەبىي.

ت. ئانىرىيېۋا.
موسكۋا شەھىرى.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 653 59, приложение Республиканской социально-политической газеты. «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ-50-86-33، سەياسىي - ئىجتىمائىي، مەدەنىيەت بولۇمى-81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى- 27-86-33.

زاكاز (3638) تىراژ 4460

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر ساۋۇتجان ئىسكەندەروۋ

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى م. ئابدۇراخمانوۋ

يېڭى ھايات ئالمۇتا، 480044 ئېپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن مائېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60